

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ANTİK DÖNEMDE ÖDEMiŞ VE ÇEVRESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berkan YILMAZ

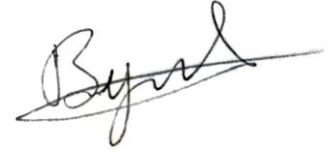
TEZ DANIŞMANI

Prof.Dr. Cümhur TANRİVER

İZMİR-2014

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Antik Dönemde Ödemiş ve Çevresi” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Berkan YILMAZ

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : BERKAN YILMAZ
Numarası : 92110005706
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Tez Başlığı (Türkçe) : Antik Dönemde Ödemiş ve Çevresi
Tez Başlığı (İngilizce) : Ödemiş and Its Surroundings in Ancient Period
Tez Savunma Tarihi : 05.01.2015
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık: Ödemiş and Its Surroundings in Ancient Period

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Cumhuri TANRIVER
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Akın ERSOY
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Aytekin ERDOĞAN
Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE LOKALİZOSYONU.....	2
II. BÖLGENİN GENEL TARİHİ.....	19
III. DİN VE MİTOLOJİ.....	46
IV. RESMİ KURUM VE ÜNVANLAR.....	74
V. EKONOMİK YAPI.....	80
VI. BÖLGEDEKİ ANTİK YERLEŞİMLERİN BAŞKA YERLEŞİMLERLE İLİŞKİLERİ.....	92
VII. ARKEOLOJİK BULUNTULAR	95
VII.1. KERAMİKLER.....	95
VII.2. MİMARİ.....	104
VII.3. SİKKELER.....	114
VII.3. 1. HYPAIΨA.....	114
VII.3. 2. DİOSHIERON.....	122
VII.3. 3. KILBİANOİ.....	126
VII.3. 4. NEİKAİA.....	129
VII.3. 5. KAYSTROS.....	135
VII.3. 6. TMOLOS-AURELİOPOLİS.....	136
VII.4. ANTİK METİNLER VE YAZITLAR.....	138
VII.4. 1. HYPAIΨA.....	138
VII.4. 2. KILBİANOS.....	190
VII.4. 2. 1. NEİKAİA.....	192
VII.4. 2. 1. PALAIAPOLİS.....	195
VII.4. 2. 1. KOLOE.....	196
VII.4. 3. TMOLOS.....	208
VII.4. 4. DİOSHIERON.....	210
VIII. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	215
KAYNAKÇA.....	223

ÖNSÖZ

Yukarı Küçük Menderes Vadisi'nin büyük bölümünü kapsayan Ödemiş bölgesi ve yakın çevresindeki farklı yerleşimler üzerine bir takım arkeolojik çalışmalar ve yüzey araştırmaları yapılmıştır. “Antik Dönem Ödemiş ve Çevresi” adlı tez çalışmasında ise antik dönem Ödemiş yaşantısının aydınlanmasında katkıda bulunulması ve öncesinde yapılan çalışmalara bir yenisi eklenmesi adına Ödemiş ve yakın çevresi ile ilgili antik metinler, yazıtlar, sikkeler, arkeolojik veriler değerlendirilmiş ve Ödemiş bölgesi bir bütün olarak ele alınmıştır.

Bana bu tezi hazırlamamda imkân sağlayan, elde edilen arkeolojik ve epigraphik verilerin doğru bir biçimde değerlendirilmesinde yaptığı yardım ve yönlendirmeleriyle rehberliğini esirgemeyen, tezin daha anlaşılır bir biçimde hazırlanması için gerekli düzenlemeleri yapmamı sağlayan, kendisinden arkeoloji-epigrafi adına çok şey öğrendiğim danışman hocam Prof. Dr. Cumhuriyet TANRIVER'e çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca lisans ve yüksek lisan eğitimim boyunca öğrenimimde büyük payları olan Ege Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü hocalarıma sonsuz saygılarımı sunar ve hayatımın bu önemli süreçlerinde yanımda olan çok değerli arkadaşlarım Gürkan ERGÜN'e, Mina ŞAKRAK'a, Burhan DİKİŞ'e, Emir SERT'e, Eyüp Can KALE'ye teşekkür ediyorum.

İzmir, 2014

GİRİŞ

Belli bir coğrafi bölgede yaşamış antik dönem insanın, yaşadığı dönem içerside tank olduğu siyasal olaylar, dini yaşantısı, ekonomik faktörleri, oluşturdukları otoriter birliği, sosyal yaşantısı ve çevre kültürlerle iletişimi, etkileşimi günümüz araştırmacıları için sürekli merak konusu olmuş ve antik dönem yaşantısı ile ilgili sorulara cevap aranmıştır.

“Antik Dönem Ödemiş ve Çevresi” adlı çalışmanın amacı, epigrafik, numizmatik ve arkeolojik belgeler ile antik literatüre dayanarak bölgenin Antik Dönem’deki tarihini anlatmak; coğrafyası, halkı, ekonomisi, ekonomisi içersindeki gelir kaynakları ve iş kolları, politik ve sosyal yapısı üzerinde durmak ve de bunların bağlantılarını analiz etmektir. Araştırmanın zaman dilimi, bölgede bulunan Paleolitik izlerden başlayarak, Geç Roma Dönemi sonu-Erken Bizans Dönemini kapsamaktadır. Ancak Ödemiş bölgesine ilişkin arkeolojik veriler ve epigrafik buluntuların, daha çok Roma Dönemi’nde yoğunluk göstermesi, bölgenin Roma Dönemi’ndeki durumuyla ilgili daha çok bilgi elde etmememize neden olmuştur.

Ödemiş’in farklı yerlerinden bulunan 175 adet yazıt, Hypaipa, Dioshieron ve Neikaia kentlerinin başlıca örnek sikkeleri, Ödemiş bölgesinde ele geçen seramik buluntuları ve Hypaipa başta olmak üzere, sur duvarı, tiyatro, tapınak, manastır gibi yapı kalıntıları, Ödemiş’in antik dönemi hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır. Varlığını sadece yazıtlardan bildiğimiz bazı yapıları, bölgede ele geçen mimari yapı parçaları ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ödemiş bölgesinin diğer coğrafyalarla etkileşimi hakkında bilgi edinmek için, sadece Ödemiş bölgesine ait arkeoloji bulgu ve yazıtlara değil, diğer coğrafyalarda ele geçen mühür, seramik gibi arkeolojik veriler ve yazıtlar değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise epigrafik, numizmatik ve arkeolojik verilerden derlenen bilgiler neticesinde, antik dönem Ödemiş ve çevresinde görülen değişim ve gelişimler ortaya konmuş, bölgenin tarihi, ekonomik, dini ve siyasal yapısına ilişkin bir takım çıkarımlar elde edilmiştir.

I. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ VE LOKALİZASYONU

28 Nisan 1699'da Ödemiş'e gelip bölgedeki arkeolojik kalıntıları gözlemleyen ilk gezgin Oxford'lu Edmund D. Chishull, İlk Birgi'ye gelerek, burasının önceleri Hypaipa adını taşımış olabileceğini düşünmüş, ayrıca başka bir yerleşimden haberi olmamıştır. Chishull'den 144 yıl sonra bölgeye gelen bir diğer gezgin, Fransız mimar ve arkeolog Felix Marie Charles Texier, 1840 yılında inşa edilen kiliseden, Hypaipa'dan ve Birgi'den bahsetmektedir. 1890 tarihli eseriyle Sir William Ramsay, bölgedeki Kaystros ve Kilbianos kentlerinden bahseder.

1888 yılına gelindiğinde İzmir - ödemiş demir yolu tamamlanmış, bu sayede Ödemiş, yerli ya da deniz yoluyla gelen yabancı tüccar ve komisyoncuların yoğun geldikleri bir yer haline gelmiş ve gelenler arasında mimarlar, arkeologlar ve daha birçok bilim adamı görülmüştür. Bu sayede gelenlerden bir tanesi de 1891 yılında Ödemiş bölgesini araştıran Fransız mühendis Georg Weber'dir. Weber, o dönemin hükümet konağı önüne gelen antik mermer parçalarını incelemiş ve parçaların getirildikleri yerleri araştırarak, o bölgelerle ilgili çıkarımlarda bulunmuştur. Aynı yıl bölgeye gelen ikinci ziyaretçi Alman epigraf Karl Buresch'tir. Buresch da Weber gibi çalışmalarını, dönemin hükümet konağı önüne gelen antik mermer parçalarından başlamış, harabeleri ve ören yerlerini incelemiş, ancak dikkate değer çok fazla buluntuya rastlamamıştır.¹

Osman Hamdi Bey tarafından görevlendirilen Aydın Vilayeti Arkeoloji Müdürlüğü yapan arkeolojiye meraklı iş adamı Demosthenes Baltazzi (Baltacızade Temistokli) 1885 yılında Ödemiş - Hypaipa'da ilk ve tek arkeolojik resmi kazılar yaptığı bilinmektedir. Baltazzi bulduğu eserleri beraberinde İstanbul'a götürür ve yaptığı kazının raporunu müze idaresine sunar. Kazı raporundaki eserlerin listesini, Salomon Reinach 1885 yılında "*Chroniques d'Orient*" adlı eserde yayınlamıştır. Ayrıca Baltazzi raporunda, yeni Ödemiş'i inşa etmek için, Hypaipa'nın tahrip edildiğini, mermerleri, sütunları, başlık ve kaideleleri taş ocağı gibi kullanarak, bunlardan

¹ Sevin 2013. S. 12-14.

yeni yapılar inşa edildiğini bildirmektedir. Baltazzi'ye göre tahrip o kadar fazladır ki burada sistemli kazı düşünülemez.²

1911 yılında İzmir'de şubesi bulunan Avusturya Arkeoloji Enstitüsü üyeleri Josef Keil ve Anton von Premerstein Lydia bölgesi için düzenledikleri üçüncü arkeolojik araştırma gezilerinde çoğunlukla Ödemiş ve çevresindeki epigrafik bulguları 1914 yılında rapor ederek, sağlıklı ve güvenilir çalışmalar yapmışlardır. 1830'lu yıllarda Theodore Edme Mionnet, 1880'li ve 1890'lı yıllarda Friedrich Imhoof Blumer, 1901 yılında Barclay Vincent Head, 1976 yılında Louis Robert ve 1984 yılında D.O.A. Klose, Ödemiş ve Yukarı Küçük Menderes vadisindeki sikke buluntularını kendi kataloglarına eklemişlerdir.

“Birinci Dünya Savaşı” ve “Kurtuluş Savaşı” dönemlerinde sonra 1926 yılında Alman din bilgini Victor Schultz, bölgedeki eski Hristiyan kiliseleri üzerine araştırmalar yapmıştır.

1973 yılında Alman arkeolog Willi Johannes Eggeling, Küçük Menderes vadisindeki antik kalıntıları incelediği kitabını yayınlamıştır. 1974 ve 1975 yıllarında ise Veli Sevin, Hypaipa kenti üzerine detaylı araştırma yapmıştır. 1978 yılında Clive Foss ve 1996 yılında Rose Lou Bengisu, Tmolos'un (Bozdağ) zirve ve zirveye yakın alanlardaki antik kalıntıları araştırmış ve incelemişlerdir. İlk olarak 1979 yılında D. Knibbe ve R. Merkelbach ile beraber Kaystros'da araştırmalarına başlayan Recep Meriç, 2009 yılına kadar araştırmalarını yayınlamayı sürdürmüştür. Semavi Eyüce, 1984'te yapılan bir arkeoloji araştırmasını, 1990 yılında yayınlamıştır. 1999 yılında ise İlhan Kayan, Küçük Menderes vadisini jeomorpholojik olarak incelemiştir. 2003 ve 2004 yıllarında Binnur Gürler Ödemiş ve Çevresi'nde ele geçen seramik buluntularını değerlendirmiştir. Hasan Malay ve Marijana Riel 2000'li yıllardan itibaren bölgede epigrafik araştırmalarını sürdürmüşlerdir.

2012 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Yrd. Doç. Dr. Sencan Altınoluk, Mersin Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Dr. Aylin

² Baltazzi 2013. S. 37. Altınoluk 2013a. S. 23.

Yaldır ile Prof. Dr. Necla Arslan Sevin, Prof. Dr. Ülkü Altınoluk, Prof. Dr. Veli Sevin ve Bakanlık temsilciliğini yapan Ödemiş Müzesi uzmanı arkeolog Ayşen Gürsel tarafından, bugünkü adı Günlüce olan tarihi Hypaipa kentinde yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.

Batı Anadolu'nun tarihsel gelişiminde bereketli ırmak havzaları önemli rol oynamaktadır. Üç önemli ırmak havzasından biri olan ve çoğunlukla Lidya bölgesi sınırları içinde kalan Kaystros (Küçük Menderes) ovası, kuzeyde Tmolos (Bozdağ) güneyde ise Messogis (Aydın Dağları) ile çevrelenmiştir.³ Tmolos'un batıya uzantısında Aipos yüksekliği yer alır (T11).⁴ Messogis Dağ sırasının batı uzantısı Thoraks/ Gümüş Dağı ve Paktyles/Ovacık-Selatin Dağı⁵ ve kuzeybatısındaki Galliesion Dağı/Alaman Dağı ile üç tarafı korunaklı dağ silsileleri ile kapalı bir bölge niteliğindedir.⁶ Kaystros vadisi adını, vadiyi doğu – batı yönünde sulayan Kaystros ırmağından alır. Küçük Menderes havzasını sulayan ırmağın başlangıcı olan Kiraz civarındaki *kadın deresi*, antik kaynaklarda Kilbianoî olarak söz edilir.⁷ Kolophonlu Nikandros “Bitkisel İlaçlar” kitabında, Kaystros'un başlangıcını Kilbianoî olarak göstermektedir (T24). Sonrasında Plinius, Kaystros'un Kilbianoî'un zirvelerinden Ephesos'a aktığını belirterek, Nikandros'u desteklemektedir (T21).⁸ Batıya doğru Ödemiş önünden ve Bayındır ile Tire arasından geçen Küçük Menderes yatağı, karşısına çıkan Alaman Dağı eski kütlesi ile Aydın Dağlarının batı kenarı arasındaki bir boğazda sıkışır ve Selçuk önlerinde delta ovasına açılır.⁹ Antik dönem Anadolu'da iki adet Kaystros isminde ırmak bulunur ve diğer ırmak ise Afyon ili sınırları içindeki günümüzdeki ismiyle Akarçay ovası ve ırmağı da Kaystros olarak adlandırılır.¹⁰

Tmolos'un zirvesindeki Torrhebia¹¹ (Gölcük) gölü yanı sıra, Kaystros'un denize döküldüğü yere yakın mesafede lagün denilen Akgöl ve Gebekirse kıyı gölleri vardır.

³ Meriç 1988. S. 202.

⁴ Sevin 1975. S. 41.

⁵ Sevin 2007. S. 85.

⁶ Meriç 2009. S. 27.

⁷ Meriç 1988. S. 203.

⁸ Plinius *N.H.* 5. 115.

⁹ Darkot-Tuncel 1988. S. 8.

¹⁰ Drew-Bear 2007. S. 263.

¹¹ Bengisu 1992. S. 33. Foss 1978. S. 23.

Strabon bu göllerden batıda olanını Selunisia olarak adlandırdığı için Strabon zamanında da varlığı bilinmektedir.¹² Ayrıca Belevi yakınındaki Karagöl, Bademgediği kuzeyindeki Kayas gölü ve şimdilerde kurutulmuş olan Pegasus bataklığı (Stadnum Pegaseum) ya da Cellat gölü bilinen diğer göllerdir. Torbalı'nın güneydoğusundaki bu gölü, Phyrites (Fetrek Çayı) ve Astraios (Çevlik Çayı) beslemektedir.¹³

Antik dönemde Sardes ve Ephesos yolu büyük bir öneme sahipti. Bu yol, hypaipa üzerinden¹⁴ ve Karabel geçidi üzerinden¹⁵ olmak üzere iki güzergâhın var olabileceği ileri sürülmektedir. Küçük kale'de bulunan Hellenistik çağa ait bir mesafe taşı sayesinde, iki kent arasındaki uzaklığın 500 stadion (yaklaşık 100 km) kadar olduğu anlaşılmaktadır. Gediz ve Küçük Menderes havzaları arasındaki bu geçitlerde, dar vadi ve stratejik tepelere büyük blok taşlardan yapılmış gözetleme kuleleri ve kaleler inşa edilmiştir. Sayıları 25'e yakın olan bu askeri yapılar, gözetleme görevinin yanı sıra, bazen de çeşitli büyüklükteki birliklerin bulundurulduğu üstler olarak da kullanılmıştır.¹⁶

En erken yerleşimler Torbalı ve Ödemiş ovalarında tespit edilmiş olan höyüklerdir. Bu höyükler ova düzlüğünde ya ırmağa ya da ırmağa yan kollara yakın yerlere kurulmuşlardır.¹⁷

Günümüzde bir kıtaya verilen Asia ismi, Bizanslılar çağında, doğu anlamındaki "anatoli" sözcüğüne paralel olarak, "küçük asia" deyimini Anadolu'yu anlatmak için kullanıldığı düşünülmektedir.¹⁸ Ancak Ozan Homeros "Asia" kelimesini daha dar bir alan için kullanmıştır. *Kanatlı kuşlar, kazlar, turnalar, uzun boyunlu kuğular nasıl sürü sürü Asia çayırlarında, Kaystrosun (Küçük Menderes) iki yakasında sallayarak kanatlarını kibirli kibirli, nasıl uçarlarsa bir o yana, bir bu yana, çağrışarak yere konunca çayır çın çın öterse nasıl, Öylece gemilerden barakalardan pıtrak gibi insan*

¹² Strabon. 14. 1. 26. Meriç 1988. S. 203.

¹³ Meriç 2009. S. 20-21.

¹⁴ Sevin 1975. S. 41.

¹⁵ Foss 1978. S. 28

¹⁶ Meriç 1988. S. 207-209.

¹⁷ Meriç 1988. S. 205.

¹⁸ Ergül 2007. S. 17.

*Skamandros (eski Menderes) Ovasında yayıldı...*¹⁹ şeklinde geçen metindeki “Asia” kelimesi, Skamandros ırmağı nedeniyle Çanakkale-Biga yöresine yerleştirilebileceği düşünülse de, Strabon; “*Ozan, “Asya çayırılığı’nda” dediği zaman bu çayırılığı anlatmak ister ve civarında Kaystros ırmağı’nın aktığı, Asios’un ve Kaystros’un heroonu gösterirler*”²⁰ sözleri ile Homeros’u desteklemekte ve Homeros döneminde Asia denilen bölgenin Kaystros ovası olduğunu vurgulamaktadır. Homeros ve Strabon’a ek olarak Vibius Sequester, Kaystros’un Asia bataklıklarından ve Hypaipa tarafından geçtiğini söyler (T9).²¹

Kaystros ovasının orta bölümünde Kaystrosular, doğuda ise Kilboslular Hellenistik Dönem’e kadar dağınık köy toplulukları halinde yaşıyorlardı. Büyük çoğunluğu dağ eteğinde bulunan Kaystros ve Kilbos köyleri, yavaş bir gelişme içerisinde şehirlere dönüşmüşlerdir. Yavaş ve geç gelişime sebep olarak şehir merkezlerinden uzaklık ve kopukluk gösterilebilir. Böylece şehirleşme kıyı bölgeden başlayıp, iç kesimlere (batıdan doğuya) doğru gelişim göstermiştir. Epigrafik buluntularda adı geçmeyen, ancak 1. ve 2. yüzyıllara ait sikkelerde bir topluluk olarak (KAYCTPIANΩN) şeklinde (S63-S64-S65) isimleri ifade edilen Kaystrosular’ın,²² M.Ö. 1. yüzyıldan sonra kurdukları ilk kent, bugünkü Ödemiş’in 4 - 5 km kuzeyinde yer alan, Tmolos’un güneyindeki Hypaipa’dır (Datbey/Günlüce/Tapay).²³ Kaystros vadisinin orta kesiminin en büyük yerleşim yeri olarak tanımlanan kent, Sardes ile birlikte Lydia Bölgesi’nin önemli kentleri arasında gösterilmiştir. M.Ö. 133’de de Roma İmparatorluğu’nun yönetimine geçmesinden sonra gelişmeye başlayan Hypaipa, M.Ö. 86’da Pontos Kralı VI. Mithridates’e karşı ayaklanan kentler arasında görülür ve bu tarih, Hypaipa’nın yazılı kaynaklarda ilk kez “kent” olarak vurgulandığı tarihi işaret eder.²⁴ Strabon, Tmolos dağından Kaystros ovasına inerken Hypaipa kenti ile karşılaştığını²⁵ ve Bizanslı Stephanos da Hypaipa’nın Aipos Dağı’nın eteğinde inşa edilen Lydia kenti olduğunu (T11) söyler. Ayrıca Menderes üzerindeki Antiocheia’da (T15), Eleusis’ de

¹⁹ Hom. İlyada. 2. 2.440.

²⁰ Strabon. 14. 1. 45.

²¹ Vibius, *fluminus*.41. S. 147.

²² Meriç 1988. S. 206. Leake 1824. S. 256-258.

²³ Sevin 1975. S. 41.

²⁴ Bilici-Gürler 2008. S. 160.

²⁵ Strabon. 13. 4. 7.

(T16), Ephesos'da (T18) bulunan yazıtta ve Piskoposluk Listelerinde (T20) Hypaipa halkı ve kentinden söz edilir.²⁶ M.S. 26'da eyalet tapınağının kendi kentlerinde yapılması için Roma'ya heyet göndermesi, İmparatorluk Dönemi'nde büyüklüğünü kanıtladığı şeklinde yorumlanmıştır. Bizans Dönemi'nde Asia bölgesinde Ephesos metropolitine bağlı bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir.²⁷

Kaystrosuların ikinci olarak kurdukları bu günkü Birgi'de lokalize edilen kent Dioshieron'dur.²⁸ İlk kez M.S. 1. yüzyılda kent olarak (Y164) anılan Dioshieron²⁹, aynı yüzyılda kendi adına sikke (S26,S27) basmıştır. Hypaipa ve Dioshieron antik çağda bölgenin en önemli kentleri arasında yer alıyordu. Dioshieron, Bizans Dönemi'nde Pyrgion adını almış olan bugünkü Birgi yerleşimidir. Pyrgion Bizans Dönemi'nde Teira (Tire) ile birlikte Kaystros ovasının iki önemli kentinden biridir.³⁰

Strabon (T23) Kaistros Ovası'nın doğusunda Mesogis ve Tmolos Dağları arasında Kilbia ovası yer aldığını³¹ ve Plinius (T21) Kilbianoi topraklarını (Cilbiani inferiores et superiores) "Aşağı ve Yukarı Kilbianoi"³² olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Aynı şekilde sikkeler üzerinde de Kilbosuların varlığını görmek mümkündür (T29,S36-61). Kaystrosulara göre Kilbosuların şehirleşmesi daha geç tarihlere ertelenir. Kurdukları Neikaia/Nikaia (Ayazurat/Türkönü) kenti, ancak Caracalla (M.S. 198-217) zamanında kendi adına kent sikkesi basmaya başlar. Kilbosuların kurdukları diğer kentler Koloe (Kiraz) ve Palaiapolis (Balyambolu/Beydağ) hiç sikke basmamışlardır, ancak M.S. 3. ve 4. yüzyıl yazıtlarından kent olarak varlıkları bilinir. Kiraz bölgesinde bulunan yazıtlarda (Κολονηῶν πόλις)³³ Koloe kenti ifadesi (Y127, Y128, Y130, Y131, Y151) ve Beydağ civarında bulunan bir yazıtta (Παλαιάπο[λις])³⁴ Palaia kenti ifadesi (Y126, T30, T31) geçmektedir. Türkönü'nde³⁵ ve Ephesos'da

²⁶ IEph. VII, 2. 1981. S. 341-342.

²⁷ Bilici-Gürler 2008. S. 160.

²⁸ Meriç 1988. S. 206.

²⁹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3751. S. 334.

³⁰ Cramer 1832. S. 451.

³¹ Strabon. 13. 4. 13.

³² Plinius *N.H.* 5. 120.

³³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3708-3709-3711-3711a-3730. S. 319-331.

³⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3707. S. 318.

³⁵ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3701. S. 314.

bulunan yazıtlarda görülen (Νεικοῦών Κιλβανῶν πόλιν) ifadesine (Y119, T27) ek olarak, sikkeler (S46, S51, S52, S53, S62) üzerinde de Neikaia'nın kent olduğu görülmektedir. Bu üç yerleşim M.S. 5.yüzyılda Ephesos metropolitine bağlı bir piskoposluk merkezi olmuşlardır.³⁶ Kiraz ovasının güneydoğusundaki Gevele köyünde de birçok antik kalıntı vardır.³⁷ Antik yerleşimin üzerinde yer alan Gevele köyünde bulunan bir mezar yazıtında (Κιλβιονῶν δήμῳ) Kilbianon demosu'ndan (Y148) bahsedilmektedir.³⁸

Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde zengin bir kırsal yaşamın varlığı, bilinen antik köy isimlerinden anlaşılmaktadır. Torrhebia,³⁹ Siklianon, Almoura, Boneiton, Khondria, Larisa, Dideiphyta, Savenda/Sauenda, Pentakome, Thyaira, Bukolion, Kotheira, Magnola,⁴⁰ Kleimaka, Digda, Potamia,⁴¹ Euaksa, Kinamoura, Mastaura, Brioula, Anineta, Kaira, Apateira, Toli/Tolokome, Titakaza, Salinda⁴² gibi kome (köy) ve Katoikia (kasaba ya da köykent) isimleri yazıtlardan bilinmektedir. Bunlara ek olarak yazıtlarda görülen ancak henüz lokalize edilemeyen yerleşimler de mevcuttur. Özellikle Koloe civarında Kireikome, Kanateichos, Alg(e)iza, Daplata, Agreikome, Tauroukome, Sia, Saltroukome, Tarsos, Ampsyra, Dareda, Oauroa, Oekrada bu yerleşimlere örnektir.⁴³

Teira (Θεῖρα),⁴⁴ Tyrra, Thyeira/Thyaira (Θύειρα),⁴⁵ Apateira(Ἀπατειρα)⁴⁶ ve Bizans döneminde Arkadio(u)polis⁴⁷ bu günkü İzmir'in Tire ilçesine yerleştirilmektedir. Roma Dönemi kaynaklarında kentin adı Teira olarak geçse de, ismin Lidya kökenli olduğu ileri sürülür. Kelime anlamı ise "şehir"dir. Ayrıca yerleşimin isimlerinden

³⁶ Meriç 1988. S. 206.

³⁷ Gürler 2003b. S. 87.

³⁸ Gürler 2003b. S. 87. IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3726. S. 329.

³⁹ Bengisu 1992. S. 33.

⁴⁰ Meriç 1988. S. 206.

⁴¹ Meriç 2009. S. 20-21.

⁴² Bilici-Gürler 2008. S. 161-162.

⁴³ Ricl 2008. S. 268.

⁴⁴ Keil 1914. S. 82.

⁴⁵ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3292. S. 215.

⁴⁶ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3245-3249. S. 182-185.

⁴⁷ Ramsay 1890. S. 104-114.

Apateira, Zgusta tarafından Messogis'in kuzey eteğinde olduğu belirtilmiştir.⁴⁸ Thyaira yerleşiminden kome olarak bahseden yazıt, Falaka/Falanga köyünde bulunmuştur. Keil ve Premerstein bu köyde buldukları antik yerleşim izlerinden dolayı Thyaira bu köyde ya da yakınında olabileceğini düşünmüşlerdir.⁴⁹

Kendi kendilerini yöneten ve sikke basan Kaystrosular, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, yerel Anadolu tipi bir köykent sistemi geliştirmişlerdir. Teira, bu tip yerleşimlerin merkezi ve en önemlisi konumundadır. Yunan tipi polislerden farklı bir biçimde organize edilmiş büyük ve zengin köyler olarak bilinen bu köykentler, katoikia olarak adlandırılmıştır.⁵⁰

Hellenistik Monarklar tarafından Anadolu'da kurulmuş kırsal üstler olan *Katoikia'lar*, başlangıçta sosyo-politik ve askeri açıdan stratejik noktaları güvence altına almak amacıyla ön karakollar veya askeri ordugâhlar olarak ve çoğunlukla koloni şeklinde kurulmuşlardır. Makedonlar'a ait garnizon kökenli bu koloniler yazıtlarda da "Katoikia" olarak geçmektedir. Özellikle Lydia'da bulunmuş yazıtlar da Roma dönemine ait olmalarına rağmen, hala içerdikleri Makedon kökenli ay ve kişi isimleri görülmektedir. Bu *Katoikia'lara* çevre yerleşimlerden halk göçü veya zorunlu *Synoikismoslarla* gerçekleştirilmiştir. Roma döneminden önce Katoikia'lar Hellenleştirme kapsamında merkezi sistem içinde tek tip ve tek elden yönetilen birçok yerleşimin çekirdeğini oluşturmuştur.⁵¹

Katoikia 'ların, *Kome* statüsünde kalanları ise *Kleroukhoi'luk* olarak anılan tımar sistemiyle, *Katoikos* ünvanlı beyin idaresinde *Katoikountes* olarak nitelendirilmiştir. Toprak ve halk ile beraber merkezi yönetime bağlı ya da polisin territoriumunda ona bağlı bir birim şeklinde Roma imparatorluk dönemi içine kadar varlıklarını

⁴⁸ Bilici-Gürler 2008. S. 161.

⁴⁹ Keil 1914. S. 84.

⁵⁰ Bilici-Gürler 2008. S. 162.

⁵¹ Akalın 2006. S. 73.

sürdürmüşlerdir.⁵² Bizans Dönemi'ne ait dokümanlarda ise bu tür yerler komopolis (κομπολις) şeklinde ifade edilmiştir.⁵³

Özellikle Lydia'dan bulunmuş Roma dönemine ait yaklaşık 50 yazıtta *Katoikia* ya da *Katoikos* terimleri geçmektedir. Bunların işaret ettiği yerleşimlerin bir kısmının olasılıkla Makedon öncülerinden veraset yoluyla kalmış ama çoğunun da ele geçen yazıtlar ışığında Hellenistik krallıklar arasında Ödemiş ve çevresinde de hüküm sürmüş olan Seleukos kurulumu olduğu düşünülmektedir. Roma döneminde ise *Katoikia* kökenli yerleşimler, yönetim biçimleri değiştirilmiş olmasına rağmen, farklı karakterleriyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan bir kısmının sadece *phourion* iken, bir kısmı gelişerek büyük yerleşimler haline gelmişlerdir.⁵⁴

Phourion Roma dönemi sonu ve Erken Bizans döneminde kendini gösteren kargaşa nedeniyle oluşan savunma gereksiniminden dolayı, kent çevresinin surla çevrilmesiyle oluşan kale-şehir yerleşimleridir. Koloe (Kiraz), Pyrgion (Birgi) ve Thyraion (Tire) gibi sağlam surlarla çevrili *Phourion* denilen bu kale-şehir yerleşimlere örnektir.⁵⁵

Kaystros ovasında saptanan elliye yakın yerleşim yerinin büyük çoğunluğu Pentakome (Mendegüme) gibi dağ yamacı ve eteklerinde bulunurken, Bukolion ve Khondria gibi ova yerleşimleri de görülür.⁵⁶ Bu antik yerleşimlerinden 14 âdeti Ödemiş ilçe sınırları içersinde yer almaktadır.⁵⁷

Küçük Menderes vadisinde ismi bilinen en önemli antik köy yerleşimleri Almoura, Boneiton ve Dideiphyta'dur. Bu yerleşimlerden Almoura yerleşimini, günümüzdeki Darmara (Eskioba) köyünün içinde ve alt yamaçlarında tespit edilen antik kalıntılar ve isim benzerliği nedeniyle Darmara köyüne lokalize edilmiştir.⁵⁸ Eskioba'da

⁵² Akalın 2006. S. 71.

⁵³ Bilici-Gürler 2008. S. 162.

⁵⁴ Akalın 2006. S. 65-73.

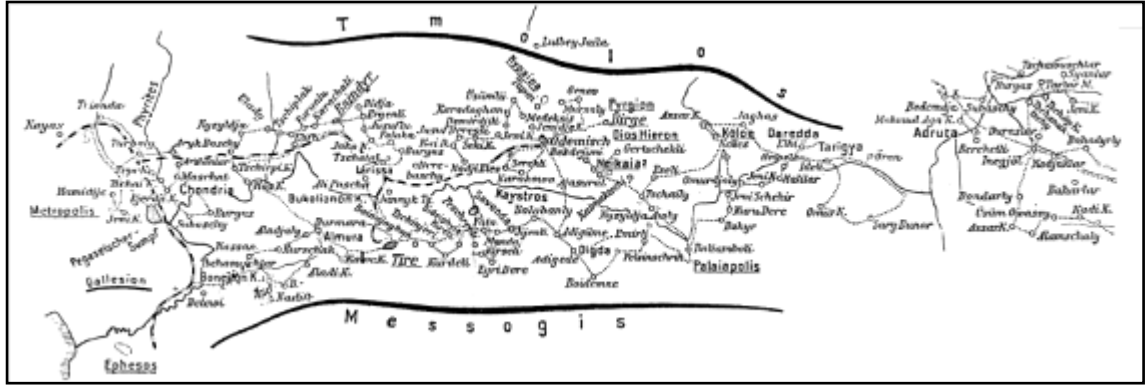
⁵⁵ Meriç 1988. S. 210.

⁵⁶ Meriç 1988. S. 207.

⁵⁷ Gürler 2003a. S. 739.

⁵⁸ Meriç 1988. S. 209.

ele geçen yazıtlarda Amoura, çoğunlukla Katoikia⁵⁹ olarak geçmesine rağmen Komē⁶⁰ olarak geçen yazıtlar da vardır. M.S. 1. yüzyıla ait bir yazıtta Ἡ Ἀ[λμουρηνῶ]ν Φρυγ[ῶν κατοικία (Phrygia’lı Almouralıların Katoikiası) ifadesi Lydia arazisinde Phrygia’lıların yerleştiği bir köy olduğunu işaret etmektedir.⁶¹ Almoura’nın yerleştirildiği Darmara etrafında, üzerinde Magnola (Μαγνολα) ve Salinda (Σαλινδα) veya Alinda (Αλινδα) ifadeleri yer alan yazıt parçaları bulunmuştur. Bu nedenle Darmara yakınlarında yazıt parçalarında geçen yerleşmelerin var olabileceği düşünülmektedir.⁶²

Şekil 1: Kaystros Ovası (Keil – von Premerstein 1914)

Boneiton/Boneita Katoikiası ise Küçük kale ve Büyük kale’nin kapsadığı bölgeye yerleştirilir.⁶³ Bölgede bulunan yazıtlarda Βωνειτῶν κατοικία “Boneitalıların Kasabası” ibaresi geçmektedir.⁶⁴ Bu yazıtlardan Boneiton halkının Küçük kale atındaki Maltepe’de ve Büyük kale’nin batı tarafında oturdukları bilinmektedir. Ayrıca yazıtların değişik yerlerde ele geçmesi Boneitalıların, birden fazla yerleşme yerine sahip olabileceklerine işaret etmektedir.⁶⁵

⁵⁹ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3250. S. 187.

⁶⁰ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3252. S. 189.

⁶¹ Şahin 1998. S. 69. IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3256. S. 192.

⁶² Keil 1914. S. 85.

⁶³ Meriç 1988. S. 209.

⁶⁴ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3221-3223-3233-3237-3239a. S. 166-178.

⁶⁵ Meriç 1988. S. 209.

Diğer büyük katoikia ise Dideiphyta (Y76-Y77-Y85) Dideiphoita (Y13) Titeiphyta/Fata,⁶⁶ günümüzdeki ismiyle Gökçen'dir. Gökçen'in yakın zamana kadar adı Fata idi. Fata isminin antik Dideiphyta'dan geldiği düşünülmektedir ve Selçuklu kaynaklarında adı Karye-i Fota olarak geçmektedir. Gökçen dışında Kireli'de aynı antik ismi taşıyan yazıtlar ele geçmesinden dolayı, Boneitalılar gibi, aynı isimle anılan birden fazla köy yerleşimi olduğu⁶⁷ ya da Katoikianın birkaç köyün bir araya gelmiş şekli olabileceği düşünülebilir. Ancak Dideiphyta yazıtlarında katoikia kelimesine ek olarak komarkhes (κωμάρχης) kelimesi geçmektedir ve komarkhes; köy yöneticisi, köy muhtarı anlamındadır.⁶⁸

Latorenoi (Λατορηνῶν) halkı yerleşimi Torbalı ile Bayındır arasında yer alan Çırpı köyü arazisindeki Örentepe Mevkii'nde ele geçen bir yazıttan dolayı yazıtın bulunduğu bölgeye lokalize edilmiştir. Örentepe Mevkii'ndeki diğer yüzey buluntularının da desteklediği gibi, yazıtta adı geçen Latorenoi halkı burada yerleşim göstermesinin yanı sıra, bu köy olasılıkla Ephesos kenti sınırları içinde yer almaktaydı. Burası, antik yazar Athenaios'un sözünü ettiği Latoreia köyü olmalıdır ve antik yazar köyden "Magnesia"lı Alkiphron'dan öğrendiğimize göre, Ephesos yakınında bir dağ köyü vardır. Eskiden buranın adı Letous (Leto'nun köyü) idi. Ama şimdiki adı Latoreia'dır ve bu adı Amazon Latoreia'dan almıştır" şeklinde bahsetmektedir.⁶⁹

Bir kadastro listesinin olduğu yazıtta adı geçen Kinamoura (Κινάμουρα) (Y14)⁷⁰, yazıtın bulunduğu Teira ile Koloe arasına yerleştirilmiş⁷¹ ve daha dar bir alan olarak Keil ve Premerstein tarafından Hypaipa kenti alanında olduğunu belirtmiştir.⁷²

Koloe'nin doğusunda Elbi civarında bulunan bir yazıtta Daredda Zeus'u (Δὺ Δαρεδδηνός) geçmektedir.⁷³ Zeus'un bu epithetine dayanılarak Elbi yakınında Daredda şeklinde bir yerleşim olabileceği düşünülmektedir.⁷⁴

⁶⁶ Meriç 2009. S. 19.

⁶⁷ Meriç 1988. S. 209.

⁶⁸ Çelgin 2011. S. 388.

⁶⁹ Malay- Beden 2004. S. 186.

⁷⁰ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3806. S. 359.

⁷¹ Keil 1914. S. 71.

⁷² Keil 1914. S. 97.

Kirseli köyünde bulunan bir yazıttan dolayı da Kleimaka (Κλειμοκηνῶν) (Y86)⁷⁵ bu köye yerleştirilmiştir.⁷⁶

Diginda (Διγινδηνῶ)⁷⁷ Kaystros kaynağı yakınındaki Ören köy’de bulunan bir yazıttan dolayı aynı köye yerleştirilmiştir (Y142). Elbi altından Tmolos’u aşan ve Philadelphia’ya giden yol üzerindeki Ören köy eski adıyla Kayacık Asar’da bulunan bir yazıtta adı geçen Zeus’un sıfatı “Digindenos”tan hareket ederek Diginda antik yerleşimini Kayacık Asar’a yerleştirmiştir.⁷⁸

Titakaza özerk sikkeler üzerinde adı görülen⁷⁹ antik kaynaklarda adı görülmeyen bir yerleşimdir.⁸⁰ Sikkeler üzerinde TITAKAZHΩN (Titakaza’lıların) ifadesi yer alır.⁸¹ Lokalizasyonu konusunda değişik görüşler vardır. J. Keil ve A. von Premerstein bu yerleşimi Mastaura ve Brioula arasında yer alan Anineta’nın komşusu olarak gösterir.⁸² L. Robert, bu yerleşimin Tmolos Dağı’nın güney eğimindeki Birgi’de olduğunu belirtirken,⁸³ sikkelerin Caria-Pisidia sınırından geldiğini⁸⁴ ya da Messogis’in güneyi Aphrodisias’ın yakınına yerleştirilebileceği konusunda görüşler mevcuttur.⁸⁵

Genellikle yazıtlardan bilinen antik köylerin lokalizasyonu, yazıtın bulunduğu yazıtın bulunduğu bölgeye göre yapılmaktadır. Aynı doğrultuda Siklianon; Bayındır’ın batısındaki Fırınılı/Furunlu köyünde ele geçen bir yazıtta,⁸⁶ Oumyrota Katoikiası (Οὐμυροτηνῶν κατοικία)⁸⁷ ise Koloe yerleşimine yakın Suludere(Y134) köyünde bulunan bir yazıtta ve Toloï/Tolokome Çatal civarında bulunan bir yazıtta adının geçmesinden dolayı, buldukları günümüz yerleşimlerine lokalize edilmişlerdir

⁷³ Keil 1914. S. 61.

⁷⁴ Şahin 1998. S. 78.

⁷⁵ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3865. S. 397.

⁷⁶ Keil 1914. S. 66.

⁷⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3720. S. 327.

⁷⁸ Şahin 1998. S. 79.

⁷⁹ Ramsay 1890. S. 423.

⁸⁰ Şahin 1998. S. 55.

⁸¹ Blumer 1897. S. 162.

⁸² Keil 1914. S. 63.

⁸³ Bilici-Gürler 2008. S. 161.

⁸⁴ Ramsay 1890. S. 423.

⁸⁵ Keil 1914. S. 63.

⁸⁶ Şahin 1998. S. 126.

⁸⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3713. S. 323.

yerleştirilmiştir. Çatal civarında ele geçen yazıtta (Τολοκαισάρεια)⁸⁸ Tolokaisareia yer ismi geçmesine rağmen, bu ismin Toloï/Tolokome şeklinde olabileceği düşünülmektedir.⁸⁹

Koloe yakınlarındaki bir diğer antik yerleşme de (Ταργυηνῶ) Targya'dır. Targya, Akpınar köyünde bulunan Zeus Targyenos'a adanan yazıtlarda adı geçtiği için bu köye yerleştirilmektedir.⁹⁰

Kaira (Καίρηνηῶν)⁹¹ ve Palkea (Παλκεανῶν) katoikiaları Kürdeli/Kürdülü köyünde ele bulunan yazıtlarda görülmektedir.⁹² Bu nedenle iki antik topluluğun birbirlerine oldukça yakın yaşadıkları veya komşu yerleşimlerin toplulukları oldukları düşünülebilir.

Boukolion köyü (Βουκολιανῶν κώμη)⁹³ Alipaşa Çiftliği'nde bulunan bir yazıttan dolayı buraya yerleştirilmiştir.⁹⁴ Aynı zamanda Peşrefli/Peşrevli köyünde bulunan bir yazıtta da Boukolion ismi geçmektedir.⁹⁵ Ancak aynı yazıtta Larisa, Almoura, Theyra, Kotheira ve Pentakoma olmak üzere toplam 6 yerleşimin isimleri de görülmektedir. Bu yerleşimlerden sadece Kotheira ve Pentakoma, Peşrefli'de bulunan bu yazıttan başka bir yazıt ya da antik kaynakta görülmezken, diğer 4 kent Tire civarı farklı yerlere lokalize edilebilmektedir.⁹⁶

Larisa (Λαρεισενῶν κατοικία)⁹⁷ Güzelimtepe'de bulunan bir yazıttan dolayı buraya lokalize edilmektedir.⁹⁸ Larisa yerleşimi yazıtlarda katoikia olarak geçer.⁹⁹ Ancak Strabon bu yerleşimden köy olduğunu söylemekte ve yerleşimin konumundan; "*Larisa, Kaystros ovası'nda Ephesos arazisinde bulunan bir köydür. Yakın zamanlarda*

⁸⁸ Keil 1914. S. 84.

⁸⁹ Şahin 1998. S. 126.

⁹⁰ Malay- Akkan 2007. S. 21-22.

⁹¹ Şahin 1998. S. 88.

⁹² Keil 1914. S. 66-67.

⁹³ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3276. S. 202.

⁹⁴ Keil 1914. S. 83.

⁹⁵ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3293. S. 215.

⁹⁶ Meriç 2009. S. 107.

⁹⁷ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3274. S. 200.

⁹⁸ Keil 1914. S. 83-84.

⁹⁹ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3272-3274. S. 199-200.

burasının bir kent olduğu ve içinde Larisa Apollonu'na ait bir tapınak olduğu söylenir. Larisa, Ephesos'dan çok Tmolos Dağı'na yakındır. Kent Ephesos'dan yüz sekiz stadion uzaklıktadır ve bunlar Maionia'luların alt tarafına yerleşmiş olabilirler” şekilde bahsetmektedir.¹⁰⁰ Bizanslı Stephanos da, Strabon'un yerleşimden köy olarak bahsettiğini doğrular ve yerleşimin köy değil, kent olduğunu ifade eder.¹⁰¹

Torrhebia (Τορρηβία) Bozdağ (Tmolos) yaylası üzerindeki, şimdiki Gölcük alanını kapsayan antik yerleşimdir. Sardis akropolisine 17 km uzaklıktadır. Bizanslı Stephanos ve Ksanthos gibi antik yazarlar, Torrhebia isminin Lydia kralı Atys' in oğlu olan ve Iyr çalan Torrhebus'dan ya da Karia Zeusu'nun oğlu Karios annesi bir Nymphé olan Torrhebia'dan geldiğini, ayrıca Karios Apollonu tapınağı ve kutsal alan olduğunu belirtirler. Günümüzde ise Gölcük civarında arkaik stilde bir tapınağın varlığı görülmektedir.¹⁰²

Sauenda (Σαυενδα) yerleşimleri Tire'nin doğusuna yerleştirilir. Her iki yerleşim de katoikiyadır. Yeğenli (Y85)¹⁰³ ve Kirseli (Y86)¹⁰⁴ köylerinde Sauenda yerleşiminden bahseden yazıtlar ele geçmiştir. Keil ve Premerstein Sauenda yerleşimini Gökçen ve Balabanlı arası Yeğenli köyüne lokalize etmişlerdir.¹⁰⁵

Ayrıca Balabanlı köyü civarında Hellenistik bir yerleşimin izlerini gösteren pek çok kalıntı görülmektedir. Messogis dağı kuzey eteğinde yer alan bu Hellebistik yerleşimin zirvesinde bir Bizans kalesi kalıntıları görülmektedir.¹⁰⁶

Hypaipa kentinin güney-batı kısmında yer alan Ortaköy'de Geç Bizans dönemine tarihlenen üzerinde yazıtların (Y60, Y61) yer aldığı epistil bloklar ele

¹⁰⁰ Strabon. 13. 3. 2.

¹⁰¹ IEph. VII, 1. 1981. S. 197.

¹⁰² Bengisu 1992. S. 37-42.

¹⁰³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3864. S. 397.

¹⁰⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3865. S. 397.

¹⁰⁵ Keil 1914. S. 66.

¹⁰⁶ Meriç 2009. S. 110. Altınoluk 2013b. S. 28.

geçmiştir. Mimari parçalar ve yazıttaki harf karakterlerinden Geç Bizans döneminde Ortaköy’de Medeksis adlı bir yerleşimin olduğu bilinmemektedir.¹⁰⁷

Pentakome Messogis’in kuzey yamacındaki şimdiki Mendegüme yerleşimine lokalize edilmektedir. Pentakome beş köy anlamında olmasından dolayı bu köylerin Hamam, Kozluk, Demirderesi, Kocaören ve Başören köyleri olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁸

Messogis’in kuzey eteğine kurulan bir diğer yerleşim Potamia (Ποτάμια) günümüzdeki Bademli kasabasına yerleştirilmiştir.¹⁰⁹ Messogis kıyı şeridinde ve Potamia yerleşimini batısındaki Digda yerleşimi ise eski adı ile Adagide, günümüzdeki adı ile Ovakent kasabasına yerleştirilir. Digda yerleşiminin de 2 km batısında Adagüme/konaklı beldesi yer almakta ve bu yerleşimde antik mimari kalıntılar görülmektedir.¹¹⁰ Bu beldede bulunan bir yazıtta geçen (Κε.[.]α[]ηνῶν κατοικία) ibaresi (Y171), yazıtın deforme olmasından dolayı ismi tam olarak okunamayan bir katoikianın varlığını göstermektedir.¹¹¹ Messogis’in kuzey eteğinde yer alan Adagide ve Adagüme yerleşimlerinde, Tmolos’un güney eteğinde yer alan Dioshieron kentinden bahsedilen yazıtlar ele geçmiştir.¹¹² Bu nedenle her iki yerleşimin Dioshieron’un alanı içersinde kaldığı düşünülmektedir.¹¹³ Hypaipa bölgesinde bulunan başka bir yazıtta ise, yazıtın deforme olmasından dolayı, ([ῆ]ζουληνῶν κατοικία) şeklinde (Y26) başka bir katoikianın varlığı bilinmekte, ancak lokalize edilememektedir.¹¹⁴ Lokalize edilemeyen bir diğer yerleşim ise, Hypaipa yakınlarında bulunan bir kadastro yazıtının yedinci satırında görülen (κώμη Ποστες) Postes köyüdür.¹¹⁵

Bunların dışında Küçükkale, Hasançavuşlar, Ayaklıkırı, Halkapınar, Kurşak, Kumtepe, Alaylı, Gökçen, Hisarlık, Uzgur, Kumtepe, Turgutlu, Derebaşı, Doyranlı,

¹⁰⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3843-3844. S. 384.

¹⁰⁸ Meriç 2009. S. 110.

¹⁰⁹ Keil 1914. S. 57. Meriç 2009. S. 113.

¹¹⁰ Meriç 2009. S. 113.

¹¹¹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3757. S. 337-338.

¹¹² IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3751-3757. S. 334-337.

¹¹³ Meriç 2009. S. 113.

¹¹⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3817. S. 366.

¹¹⁵ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3804. S. 355.

Kırtepe, Eğridere, Atçaşehir, Üzümler, Kazantepe, Kahrat, Işıklı, Dünderli, Çayrılı, Çobanköy ve Yeniçiftlik köylerinde ve/veya yakınlarında yerleşim yerleri ve mezarlık alanlarının varlığı bilinmektedir. Buralarda bulunan ve bugün Tire Müzesi'nde korunan Hellenistik ve özellikle Roma Dönemi'ne ait seramikler, Roma Dönemi camları, plastik ve mimari parçalarla saptanabilmektedir. Çobanköy, Doyranlı, Kahrat, Yiğenli ve Turgutlu köylerinde bulunmuş Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramikler vardır.¹¹⁶

M.Ö. I. yüzyıl Roma İmparatorluk Dönemi'nde Asya Eyaleti'nin merkezi Ephesos seçildikten sonra, Ödemiş ve çevresi, yani Yukarı Küçük Menderes Havzası Ephesos kentine bağlı bir bölge durumuna geldi. Bölgenin o döneme ait kaynaklarda adı *Ephesum Cilbianis* ya da *Cilbiani Ephesiorum* olarak (T22) geçmektedir. Aynı zamanda Kilbia Ovası (τὸ Κιλβιανὸν πεδῖον), aşağı ve yukarı olmak üzere iki bölümde anılmaktaydı. Roma terminolojisinde Aşağı Kilbia (Κιλβιανοὶ οἱ κάτω) bölgesi *Cilbiani Inferiores*, Yukarı Kilbia (Κιλβιανοὶ οἱ ὄνω) bölgesi ise *Cilbiani Superiores* şeklinde ifade edilmektedir (T21).¹¹⁷

Strabon Larisa'nın konumundan bahsederken onun Ephesos arazisinde bir köy olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁸ Hatta Emirli köyünde bulunan bir sınır yazıtında (Y125) "Ephesos'luların sınırı 238" ibaresi,¹¹⁹ kent sınırını doğuda Emirli köyüne kadar uzandığını göstermektedir.¹²⁰ Sınır taşında yer alan 238 şeklindeki tarih, bu yörede kullanılan ve M.Ö. 48/47'de başlayan Pharsalos erasına göre 190/191 yılına denk gelmektedir.¹²¹

Kaystros vadisinde ele geçen mil taşları ve sınır yazıtlarında Ephesos Artemis'i kutsal alanının sınırından bahsedilir. "Kutsal Artemis'in sınırı" (ὄρος ἱεροῦ Ἀρτέμιδος) ibaresi Boneiton¹²² ve Tolokome¹²³ yerleşimlerinde veya "Kutsal Artemis alanının

¹¹⁶ Bilici-Gürler 2008. S. 162.

¹¹⁷ Riel 2008. S. 268. Plinius *N.H.* 5. 115-120.

¹¹⁸ Strabon. 13. 3. 2.

¹¹⁹ *IEph.* VII, 2. 1981. Nr. 3706. S. 318.

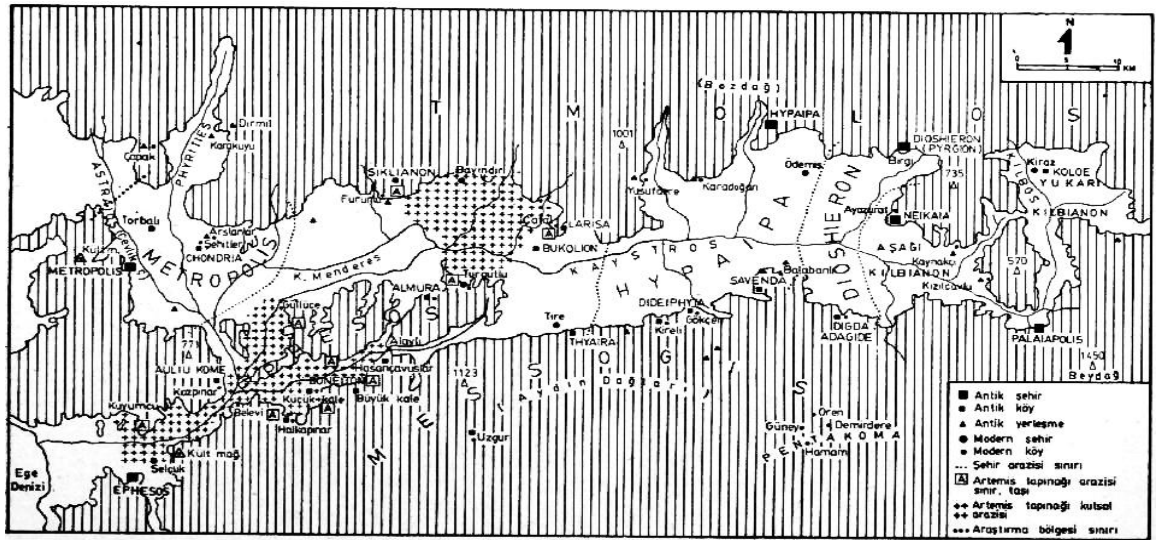
¹²⁰ Keil 1914. S. 60.

¹²¹ Leschhorn 1993. S. 503.

¹²² *IEph.* VII, 2. 1981. Nr. 3503. S. 297.

sınırı” (ὄρος ἱεροῦ χωρίου τῆς Ἀρτέμιδος) ibaresi ise Siklianon¹²⁴ ve Teira/Thyraion¹²⁵ civarı ele geçen sınır yazıtlarında görülmektedir.

Ayrıca Boneiton civarı ele geçen çift yönlü bir yazıtın bir yüzünde “Ephesos’ dan 90 stadion” (ἐξ Ἐφέσου στάδια ἐνενήκοντα) ifadesi geçmektedir. Yazıtın diğer yüzünde ise “Sardeon’ dan 410 stadion” (ἐξ Σάρδεων στάδια τετρακόσια δέκα) ifadesi yer alır.¹²⁶ 1 stadion, 180 metre olarak değerlendirildiğinde,¹²⁷ yazıt bize Ephesos ve Sardis arası mesafenin 500 stadion = 90 kilometre şeklinde ölçüldüğünü göstermektedir. Bir Stadionu 185,625 cm’den hesaplayan Şükrü Tül’e göre bu yol 500 stadion 94,4 km olup Belevi Ephesos Artemisionu’ndan başlayarak Hacı Mehmetler, Çepinler, Tire, Hacı İlyas Köprüsü, Hypaipa ve Subatan yaylası üzerinden Sardes Artemis Tapınağına varır.¹²⁸ Bilinen en eski haritalardan *Tabula Peutingeriana*’da Ephesos’ dan 15 kilometre sonra yol ikiye ayrılır ve sol taraftaki yol Smyrna’ya ayrılmaktadır. Bu yol ayrımında *Auloikome* (Avluköy) adında bir yerleşim bulunmaktadır. Sağa ayrılan yoldan 55 kilometre sonra (Ypepa) Hypaipa’ya varılır. Hypaipa’yı geçtikten sonra Tmolos üzerinde 35 kilometre sonra Sardes kenti ile karşılaşılır.¹²⁹

Şekil 2: Küçük Menderes Havzası (Meriç 1988. S. 204)

¹²³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3504-3505. S. 297.

¹²⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3508. S. 297.

¹²⁵ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3507-3509. S. 298-299.

¹²⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3601. S. 305.

¹²⁷ Çelgin 2011. S. 604.

¹²⁸ Tül 2014. S. 27.

¹²⁹ Tül 2014. S. 34.

II. BÖLGENİN GENEL TARİHİ

Ödemiş Ovası'nın büyük bölümünü kapladığı, Kaystros Havzası'nda (Küçük Menderes), şu an için Paleolitik dönem kalıntıları vadinin güney kıyısı, Messogis Dağı eteğinde yer alan Konaklı beldesindeki kaya resimlerinde görülmektedir.¹³⁰ Anadolu'nun farklı bölgelerinde Epi-paleolitik dönem buluntu toplulukları görülür iken Ege Bölgesinde, Epi-paleolitik dönem buluntu toplulukları açısından oldukça fakir bir görünümdedir. Ancak bu bölgenin Epi-paleolitik dönem ile ilgili araştırmalarının hemen hemen hiç olmayışı da buluntu fakirliği açısından önemli bir etkidir. Ödemiş Ovası'na en yakın Epi-paleolitik dönem buluntu toplulukları, Kütahya-Asarkaya açık hava buluntu yerinde görülür.¹³¹

Paleolitik dönemden sonraki buluntular Geç Neolitik döneme tarihlendirilmektedir. Geç Neolitik dönem öncesi, Orta Neolitik dönem (M.Ö. 6. binin ikinci yarısı- M.Ö. 5. binin ilk yarısı) yaşanan geniş çaplı bir terk dönemi tanımlanır. Hem yüzey araştırmalarında ve İzmir-Kemalpaşa'nın 7 km kuzeybatısındaki Orta Batı Anadolu'nun Geç Neolitiği için tipik yerleşimi olan Ulucak höyük stratigrafisinde görülen bu boşluk, Batı Anadolu'nun büyük bölümünde izlenmektedir. Bu dönemde görülen değişimler, Anadolu'nun geri kalanında daha erken dönemlerde meydana gelmiştir.¹³² Neolitik yerleşimler, tepe veya höyük biçiminde olan iskân alanlarıdır. Tepeköy, Kuşçuburun, Yazıbaşı ve Palamutarası, bölgede yeni keşfedilen Geç Neolitik yerleşimlerinden bir kaçıdır.¹³³ Torbalı ve Ödemiş ovalarında tespit edilen bu höyükler, ova düzlüğünde, ırmağa ya da yan kollara yakın yerlere kurulmuşlarıdır. Bu yerleşimlerin uzunlukları 75 m – 200 m arası değişirken, yükseklikleri 5 m ile 10 m arasında değişmektedir.¹³⁴

M.Ö. 5500 Geç Neolitik dönemden M.Ö. 4000 Geç Kalkolitik döneme kadar Orta Batı Anadolu'da yine bir iskân boşluğu görülür. Bu boşluğun nedeni henüz bilinmemektedir. Bazı bilim adamları Geç Kalkolitikteki yeniden canlanmayı

¹³⁰ Roosevelt 2010. S. 40.

¹³¹ Kartal 2003. S. 35-37.

¹³² Roosevelt 2010. S. 46.

¹³³ Meriç 2009. S. 123.

¹³⁴ Meriç 1988. S. 205.

Güneydoğu Avrupa'dan gelen göçmen nüfusa bağlamakla beraber, gelen nüfusun sürekli olması göçü tartışmalı hale getirmiştir.¹³⁵ M.Ö. 5. bin yılın sonlarında ve özellikle M.Ö. 4. bin yılda Güneydoğu Avrupa ile Batı Anadolu arasında idoller, figürünler ve keramiklerle belirlenen ilişkiler giderek artmaktadır.¹³⁶

Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağları birbiri arda gelen değişimlerle belirlenir. Bu değişimler birçok yeni yerleşim ortaya çıkması, yerleşim boyutları ve yapılarında görülen değişimler, anıtsal yapıların ortaya çıkması, Metalürji ve keramik üretim teknolojisindeki ilerleme, mezar buluntularından anlaşıldığı kadarıyla mevkilerini egzotik mallarla ifade eden üst sınıf mensupları arasındaki uzun mesafeli ticaretin artması gibi değişimlerdir. Bütün bunlar Erken Tunç Çağı I evresinde (yak. M.Ö. 3000-2700) görülmektedir, fakat asıl Erken Tunç Çağı II evresinde (yak. M.Ö. 2700-2400) ve Erken Tunç Çağı III evresinde (yak. M.Ö. 2400-2000) belirgin hal almaktadır.¹³⁷

M.Ö. 3. bin yılda Orta Batı Anadolu'nun Geç Kalkolitikteki yerleşimleri, Erken Tunç Çağı'nda da varlığını sürdürmüştür. Yüzey araştırmalarında Küçük Menderes ve Gediz vadilerinde, düzenli yayılım gösteren 100'ün üzerinde Erken Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiş ve büyük çoğunluğu bu dönemde kurulmuştur. Önceki dönemlerde olduğu gibi, birçok yerleşme vadi tabanlarındaki höyükler üzerinde, bazıları ise vadi kenarlarındaki doğal sırtlarda ve platolarda bulunur. M.Ö. 3. binin sonunda çark yapımı "Batı Anadolu Kırmızı Perdahlı Malları" ortaya çıkmıştır.¹³⁸ Ödemiş'te ise Erken Tunç Çağı'nı Beytiköy, Gavurtepe, Karakova ve Eşmen gibi höyükler temsil eder. Bu höyüklerin Beycesultan ile yakın temas halinde olmaları mümkün görülmektedir. Hatta Eşmen höyük üzerindeki kalıntılar daha geç tarihlere kadar gitmekte, bazı Geometrik Döneme ait izler ve çatı parçaları bulunmaktadır.¹³⁹ Ödemiş Yolüstü köyü yakınındaki Sazlıtepe höyüğü yüzeyinde bulunan çanak-çömlek parçaları, bölgedeki yerleşimin M.Ö. III. bin yılın başlarına kadar uzandığını göstermektedir. Ödemiş'in 2 km

¹³⁵ Efe ve Efe, 2007. S. 251.

¹³⁶ Roosevelt 2010. S. 46.

¹³⁷ Roosevelt 2010. S. 47-48.

¹³⁸ Roosevelt 2010. S. 48.

¹³⁹ Meriç 2009. S. 103.

güneyindeki Kumkuyu höyüğü ile Demircili köyü güneyindeki Tepetarla höyüğü yüzeyinden, genellikle elle yapılan koyu renk kırmızı hamurlu kaplar toplanmıştır.¹⁴⁰

Şekil 3-4: Taştarla ve Kumkuyu höyüğü buluntuları (Sevin 2013. S.20)

M.Ö. 2. bin yılın başlarında Orta Tunç Çağı evresine girilir. Bu çağda Batı Anadolu'da çeşitli yerel beylikler ortaya çıkmış ve bu beylikler zaman zaman Arzawa ve Assuwa gibi isimler altında konfederasyon oluşturmuşlardır.¹⁴¹

Araştırmacıların Assuwa konfederasyonunun Lokalizasyonu hakkında genel kabul gören iki görüşleri vardır. Birinci görüş, Anadolu'nun kuzey batısı olduğu görüşüdür. II. Tuthaliya yıllıklarında sayılan bir ülkenin bütünü oluşturduğu 22 yer isminin hem bir birlerine yakın olması gerektiğinden dolayı, hem de yıllıkta sıralamanın sonunda yer alan Wiluşa kentinin İlion/İlios ve Taruişa kentinin Troya ile bağdaştırılmaktadır. Bu nedenden dolayı Assuwa konfederasyonunun, lokalizasyon olarak Anadolu'nun kuzey batısı olduğu araştırmacıların bazılarınca kabul görüşüdür.¹⁴² İkinci görüş ise; Assuwa Lydia bölgesine ya da daha dar bir alan olarak Küçük Menderes Havzası'na, lokalize edilmeye çalışılmıştır. Bölgenin Assuwa ve Mira krallıklarının bir parçası olduğunu iddia eden teoriler diğerlerine göre daha fazla itibar görür. Assuwa'nın M.Ö. I binyıla ait olan eski Yunanca yazılmış antik edebi kaynaklarda (Homeros, İlyada, 2. 2. 440 ve

¹⁴⁰ Sevin 2013. S. 20.

¹⁴¹ Sevin 2003. S. 159.

¹⁴² Alparslan 2002. S. 23-25.

Herodotos, 4, 45) bir bölge adı olarak geçen “Asia” ile isim benzerliğinden dolayı eşleştirilebileceği önerilmektedir. Bu öneri çerçevesinde Lydia adıyla anılacak olan bölgenin bilinen ilk sakinlerinin Assuvalılar olabileceği teorisini güçlendirir.¹⁴³

M.Ö. 2000-1600 Orta Tunç Çağı evresi, büyük boyutlardaki yerleşimlerin, sarayların ve uzun mesafeli ticari ilişkilerin görüldüğü evredir. Orta Tunç Çağı'nın ilk evresi, Lydia bölgesi için pekiyi anlaşılacak şekilde birlikte M.Ö. 1700'lere gelindiğinde büyük kaleler (stadler) gelişmeye başlar. Üretim ve iktidarın merkezileşmesi yerleşim şekillerine yansımıştır. M.Ö. 3. binde Gediz ve Küçük Menderes vadilerinde görülen 100'den fazla yerleşmeden, M.Ö. 2. bin yılda 70 yerleşime düşüş görülmesi, daha yoğun nüfuslu merkezler için eskilerin terk edilmesi anlamına gelmektedir. Ödemiş ve çevresi için, bilimsel çalışma yapılmış M.Ö. 1700'lere tarihlenen en yakın stadeller (örneğin; Asartepe ve Kaymakçı) Marmara Tmolos'un güneyi Gölü'nü çevreleyen yamaç ve kıyılarda görülür. Bu stadeller Geç Tunç Çağı'na kadar yerleşim görmüş, sonrasında da yerleşime tanık olmamıştır. Hepsisi de yüzeysel yangın tahribatına dair izler taşır.¹⁴⁴

Şekil 5: M.Ö. II. bin yılda Hitit yer adlarını gösteren harita (Kaya 2011.

Res. 3.5)

¹⁴³ Kaya 2011. S. 120.

¹⁴⁴ Roosevelt 2010. S. 52.

Hititler'in Anadolu'da birliği sağladığı, Batı Anadolu'da Büyük Hitit Devleti'ne yarı bağımlı Arzawa Krallığı'nın varlığı ve bunun başkentinin Appasas olduğu Hitit yazılı belgelerinden bilinmektedir.¹⁴⁵ Hitit-Arzawa ilişkileri (M.Ö. 1650-1620) I. Hattuşili'nin iktidar yıllarına tarihlenmektedir. Bu dönemde Arzawa ülkeleri ayaklanır ve Hitit egemenliğinden kopar, sonra kralın gayretleri ile tekrar Hitit'e bağlanır. Buradaki "ayaklanma" sözcüğünden bu tarihten önce de Arzawa'nın Hitit'e bağlı olduğu sonucu çıkmaktadır. Böylece Hititlerin Batı Anadolu ile ilgilenmeleri M.Ö. 17. yüzyıla kadar çekilmektedir. Arzawa, Hitit yazılı belgeleri aracılığı ile Batı Anadolu'da varlığını öğrendiğimiz ilk isimdir. Araştırmacıların son yıllarda üzerinde anlaştığı nokta asıl Arzawa'nın (Küçük Arzawa olarak da bilinir) çekirdek arazinin Kaystros (Küçük Menderes) vadisini kapsadığıdır. Küçük Menderes'i kapsayan Arzawa, yine Hitit belgelerinde "Arzawa Ülkeleri" olarak tanımlanan Çanakkale Boğazı'ndan Göller Bölgesi'ne kadar geniş Batı Anadolu coğrafyasındaki çok sayıda yerel beyliğin oluşturduğu konfederasyondan Küçük Arzawa olarak ayrılır. Küçük Arzawa'nın belki de M.Ö. 2. binin başlarında itibaren bölgede oynadığı gelenekselleşmiş stratejik rolünü göstermektedir.¹⁴⁶ Hitit kaynaklarında Arzawa, kimi zaman ^{uru}Arzawa şeklinde şehir olarak, kimi zaman KUR Arzawa ve KUR ^{uru}Arzawa şeklinde ülke olarak ya da KUR.KUR.MEŞ ^{uru}Arzawa şeklinde de ülkeler topluluğu, komfederasyon olarak geçmektedir.¹⁴⁷

1990 yılı sonrası Küçük Menderes nehrinin sularının boşaldığı körfezin yanında bulunan Sulçuk-Ayasuluk Tepesi'nde yapılan kazı ve araştırmalar, (M.Ö. 1500-1100) yılları arasında Ephesos Körfezi çevresindeki en önemli yerleşim yerlerinden birinin Ayasuluk Tepesi'ndeki kent Appasas olduğunu göstermektedir. Miken seramik örnekleri, sur duvarı ve mezarlardan oluşan kanıtlar Appasas kentinin burada kurulmuş olabileceği kanısını güçlendirmektedir. 2000 yılında 22/S açmasından ele geçen mühür, Hitit veya Miken Mührü olmayıp Batı Anadolu'ya has bir mühür olmasından dolayı, Appasas'a ışık tutması beklenmektedir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Büyükkolancı 2008. S. 53.

¹⁴⁶ Doğer, 2006. S. 40-41.

¹⁴⁷ Işık-Atıcı-Tekoğlu 2011. S. 25.

¹⁴⁸ Büyükkolancı 2008. S. 53.

M.Ö. 1400-1380 II. Hattuşiliş döneminde Hitit Devleti zayıflayınca Arzawa Krallığı en parlak dönemini yaşar. Bir Arzawa ordusu, Alçak Ülke'yi geçip, sınırını Hitit Devleti aleyhinde genişletmiştir. (M.Ö. 1380-1480) Hititler yeniden harekete geçerek daha önce kaybetmiş oldukları Alçak Ülke'yi geri alırlar. (M.Ö. 1339-1306) II. Murşili bütün Arzawa Krallığı'nı işgal edip ortadan kaldırır.¹⁴⁹ II. Murşili, Batı Anadolu'ya düzenlediği sefer sonrasında Arzawa'dan en az 65.000 insanı Hitit anayurduna taşımıştır. Daha öncesinde II. Tuthaliya'nın Assuwa'ya karşı gerçekleştirdiği askeri sefer sonunda 10.000 asker, 600 takım at ve savaş esirlerinden oluşan çok sayıda ganimeti Hatti ülkesine götürmüştür. Bu şekilde Hititlerin Batı Anadolu'nun insan gücünden yararlandıkları, esir aldıkları halkları Orta Anadolu'da tarım arazilerinde kullandıkları Hitit belgeleri yoluyla bilinmektedir.¹⁵⁰ Ş. Tül'e göre götürülen insan sayısı 15 bin (namra) kişidir ve 15 bin kişiyi 500'er höyük nüfusuna bölünürse Küçük Menderes Vadisi içersinde 30 kadar höyük aramak gerekecektir. Bu durum M.Ö. 1315 yıllarında Küçük Menderes yerleşimlerinde yavaşlama ve ıssızlaşma görülmektedir.¹⁵¹ Bunun yanında Hitit belgelerinde büyük kralın ganimetinin çoğunun büyük koyun ve sığır sürülerinden oluşturduğunu söz edilmektedir. Örneğin erken bir belgede Hitit kralı I. Hattuşili, Arzawa ülkesine yaptığı seferini "*Arzawa'ya karşı yürüdüm ve ondan sığır ve koyun aldım*" şeklinde anlatmaktadır.¹⁵² Arzawa Krallığı'nın yıkılmasından sonra, M.Ö. 13. ve 12. yüzyıllarda Küçük Menderes'in de içinde olduğu İzmir ve yakın çevresine hâkim olan Mira Beyliği ortaya çıkmıştır.¹⁵³

Orta Batı Anadolu'nun Hititlerin bir parçası olduğu savı, bölgede kaya anıtlarının keşfedilmesiyle güçlenmektedir. Bunlardan biri Akpınar'da Manisa Dağı kuzey bitimindeki bir kaya üzerinde, diğeri ise Kemalpaşa vadisinin güney kenarında, Boz dağ'daki Karabel geçidinin güneye bakan kayalık yüzündedir. Bu iki anıt Hint-Avrupa dil ailesinden Hiyeroglif Luvice ile beraber görülen kabartmalara sahiptir. Yerel yöneticiler tarafından yaptırılan bu anıtlar, M.Ö. 13. yüzyılda yaygın olan Hitit üslubunda işlenmiştir. Ödemiş Ovası'nın kuzey batı tarafında kalan Karabel kaya

¹⁴⁹ Doğer, 2006. S. 43.

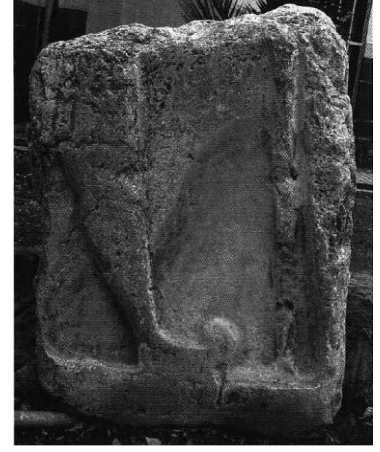
¹⁵⁰ Gür 2012a. S. 234.

¹⁵¹ Tül 2014. S. 24.

¹⁵² Gür 2012a. S. 238.

¹⁵³ Doğer, 2006. S. 43.

kabartması Hiyeroglif Luvice yazıtı, Hitit arşivlerinden bilinen Mira Krallığı'nın M.Ö. 13. yüzyıl sonundaki kralı Tarkasnava tarafından dikildiği belirtilir. M.Ö. 2.bin yılın başlarında Mira ve komşuları, Hititlerin Arzawa ülkesi olarak adlandırdığı bir birliğin üyesiydi. Batı Anadolu'nun tamamını kapsayan Arzawa, Geç Tunç Çağı'nda önemli bir güç haline gelmiş, kralları Hattuşa ve Mısır ile diplomatik ilişkiler kurmuştur.¹⁵⁴ Hattusa kökenli metinler yanında Arzawa adı sadece birkaç defa Mısır'daki Amarna metinlerinde de geçer. Alalah IV. Tabakada ele geçen iki metinde de Arzawa adı geçmektedir.¹⁵⁵

Şekil 6-7: Karabel anıtı ve Karakuyu kabartması (Işık-At.-Tek. 2011. Taf. 4-5)

Karabel anıtı dışında Hititlerin Küçük Menderes'de varlığını gösteren bir diğer kanıt ise, Mira Krallığı topraklarındaki Karakuyu'dan Hititlerle ilgili olabileceği düşünülen bir dikme taş parçadır. Eserin üzerinde Hitit tanrısı veya askerinin sağ ayağının bir kısmı ile mızrağının bir parçası yer almaktadır. Rölyef elbisesi, mızrağı, bacağı ve ucu kıvrık ayakkabısı ile tipik Hitit özelliği taşımaktadır.¹⁵⁶ Metropolis kentinde ele geçen Hitit-Luvi Hiyeroglifli bir mührün bulunması da Küçük Menderes vadisinde diğer buluntularla birlikte Hitit varlığının kanıtlamakta bize yardımcı olmaktadır. Ayrıca Kıta Yunanistan'da Perati'de bulunan ve üzerinde Mira Ülkesi'nin

¹⁵⁴ Roosevelt 2010. S. 55-56.

¹⁵⁵ Girginer 2006. S. 107.

¹⁵⁶ Işık 2012. S. 326-327. Işık-Atıcı-Tekoğlu 2011. S. 2-4.

adı okunabilen bir steatit mührü Batı Anadolu'da siyasi bir gücün Geç Hellas IIIC'nin başlarında var olduğunu işaret ettiği söylenebilir.¹⁵⁷

Farklı araştırmacıların farklı noktalara lokalize ettiği bir Arzawa kenti olan Puranda'nın Torbalı yakınlarındaki Bademgediği Tepesi olduğuna dair araştırmalar devam etmekte, Prof. Dr. Recep Meriç'in Metropolis'de önemli M.Ö. II. binyıl buluntularının ele geçmesi ile de bu görüşün kanıtlanabileceğini savunmaktadır.¹⁵⁸ Bademgediği Tepe, Miken sarayı sonrası dönemle ilgili bilgi veren Anadolu'daki en önemli merkezlerden biridir. Hitit Dönemi yerleşiminin sona ermesinden uzun bir süre sonra bir göç dalgasının ilk yerleşim yeri haline gelmiştir. Stratejik açıdan Karabel geçidinin izlenebildiği bir noktada bulunan kentte gerçekleştirilen kazılarda Geç Hellas IIIC (M.Ö. 1190-1130) dönemine tarihlendirilen, önceki evrelerde görülmeyen önemli miktarda el yapımı perdahlı seramiğin ve silindirik-makara ağırlıklar ele geçtiği bildirilmektedir. Elde edilen bu veriler seramikleri kullanan Balkan kökenli halkların bölgeye gelerek yerleştikleri ya da kısa süreli konaklamının ardından güneye doğru hareket etmiş olabileceklerini işaret etmektedir.¹⁵⁹

M.Ö. 12. yüzyılın ilk yarısında görülen bu göç dalgası öncesinde (M.Ö. 1339-1306) II. Muşili'nin işgalinden M.Ö. 12. yüzyılın başlarına kadar Bademgediği Tepesi'nde tekrar yerleşim göstermemektedir. Hitit kaynaklarına göre II. Muşili'nin Batı Anadolu'ya düzenlediği sefer sonrasında Arzawa'dan götürdüğü en az 65.000 insanın 16.000 kadarını Bademgediği Tepesi olduğu düşünülen Puranda'dan götürdüğü Hitit arşivlerinden bilinmektedir. Anlaşılan o dur ki, iki yüzyılı bulan bu ıssızlığın perde arkasında Hitit devletinin sistemli bir politikası yatmaktadır. Hititler, bölgedeki isyanları ve Arzawa ülkeleri ile Ahhiyawa arasındaki dirsek temasını önleyebilmek için Batı Anadolu'yu güçsüzleştirme ve baskı altına alma çabalarının yanında bölgeyi ıssızlaştırarak da ekonomik olarak çökertme yoluna gitmişlerdir.¹⁶⁰ Aynı zamanda Minos seramiğinin de ele geçtiği Bademgediği Tepesi, Minos ve devamında gelen Miken uygarlıklarının bölgedeki varlığını göstermektedir.

¹⁵⁷ Gür 2012b. S. 67.

¹⁵⁸ Öz-Meriç 2005. S. 141.

¹⁵⁹ Gür 2012b. S. 60-61.

¹⁶⁰ Gür 2012a. S. 243.

Orta Tunç Çağı'nda Minos ile başlayan ve Geç Tunç Çağı içerisinde Miken ve Hitit devletleri tarafından sürdürülen yöntemler ve politikaların Batı Anadolu'nun yer altı ve yer üstü kaynaklarını hedef aldığını gözler önüne sermektedir. Batı Anadolu Lydia bölgesiyle Ege havzasında Minosluların yerini alan Mikenlerin ise Geç Hellas IIIA (M.Ö. 1400-1300) döneminden itibaren Batı Anadolu toprakları ile ilgilenmeye başladıkları görülür. Mikenlerin Batı Anadolu ile ilgilenmelerinin sebebi; Yunanistan'da çok az sayıda ya da hiç ele geçmeyen doğal kaynakların var olmasıdır. Batı Anadolu'nun coğrafi ve jeolojik yapısından dolayı, kereste ihtiyacını karşılayacak ormanların dağılımı, maden kaynaklarının bolluğu, bunların içerisinde en önemlileri olan altın kaynaklarının bölgedeki dağılımı Mikenleri cezbeden etkenlerden olmalıdır. Antik Çağ yazarlarının verdiği bilgiler dışında Batı Anadolu'nun günümüzde de halen altın maden yatakları bakımından zengin olduğu bilinmektedir. Bunlardan ikisi, Bergama-Ovacık ve İzmir-Seferihisar-Efemçukuru'nda altın madenleridir. Ayrıca Batı Anadolu'da Miken etkinliklerinin en yoğun olarak gözlemlendiği yerler arasında da İzmir-Seferihisar'da, Bayındır yakınlarında Gümüş Dağ'da, gümüş yataklarının var olduğu bilinmektedir. Yer altı ve yer üstü kaynaklarının yanı sıra Batı Anadolu'dan karşılanan Miken saraylarında çalıştırılacak köleler de bu etkenlerden biridir.¹⁶¹

Hititlerin rakibi Ahhiyava (Roosevelt'e göre; olasılıkla Homeros'un Akha'larına karşılık gelen bir Doğu Ege Miken devleti ya da devletler topluluğu) ile yakınlığı ve Ahhiyava'nın M.Ö. 14. yüzyılın ortası ve sonlarındaki fetihleri II. Murşili'nin Arzawa'yı işgaline, ardından küçük krallıklara bölünmesine neden olmuştur. Başkenti Appasas (Antik Ephesos) olan ve Bozdağ'ın güney tarafı, Büyük Menderes (Meandros) ve Küçük Menderes (Kaystros) vadilerini içine alan bölgede hüküm süren Mira Beyliği, klasik dönem Lydia'nın güneyi ile örtüşmekteydi. Arada sınır olan Bozdağ'ın kuzey tarafı olan Gediz vadisi ve daha kuzeyi ise Arzawa Birliği'nin başka bir üyesi olan Seha Nehri ülkesi ile sınır komşusudur.¹⁶²

Küçük Menderes'e hâkim olan Mira Beyliği'nin bilinen ilk beyi, Mashuiluwas'tır. Arzawa seferi sırasında II. Murşili'nin müttefiki ve istihbarat kaynağı

¹⁶¹ Gür 2012a. S. 234-238.

¹⁶² Roosevelt 2010. S. 57.

ve aynı zamanda eniştesidir. Babası I. Şuppiliuma döneminde kız kardeşi Muwatti'yi Mashuiluwas'a gelin göndermiştir. Arzawa parçalandıktan sonra komşu Kuwaliya Ülkesi de Mira'ya katılarak beyliğin sınırlarını Ege Denizi'ne kadar genişletilir. Ancak bilinmeyen bir nedenden dolayı Mashuiluwas isyan etmiş, bunun üzerine yakalanarak Hattuşa'ya götürülmüş ve Kupanta-Kal, Mira Beyliği'nin başına geçirilmiştir. Bu değişiklikten sonra Mira Beyliği, Hitit Devleti'nin yıkılışına kadar devletin en önemli müttefiki olmayı devam ettirmiştir. J.D. Hawkins'in Karabel Geçidi'ndeki Luwice yazıtın son çözümlmelerine göre, anıt Mira kralı Targasnawa'ya aittir. Yazıtta çözümlenemeyen iki isim ise bilim adamına göre Alantalli ve dedesi Kupanta-Kal'a ait olmalıdır. Kral Targasnawa adına, Hitit başkenti Hattuşa'da bazı mühürlere rastlanmıştır. Ayrıca İzmir civarında bulunduğu belirtilen Tarkondemos mührü üzerindeki hiyeroglif, Targasnawa olarak okunmaktadır.¹⁶³ Tarkondemos mührü yardımıyla çözümlenebilen Karabel yazıtında da aynı şekilde "Mira Kralı, Targasnawa" yazmaktadır. Ayrıca Büyük Menderes'deki Surat kaya yazıtı, mi+ra-a REGIO VIR2 "Mira'lı adam" ve Karakuyu Dikme taşındaki boustrophedon tarzı yazıttaki MAGNUS.REX|TAR[KASNA?]-wa/i mi+ra/i-a REG[IO] L24-pa-[] SUPER? CAPERE[(-)?] "Büyük Kral Targasnawa, münakaşadan/kavgadan Mira'yı aldı" şeklindeki yazıtlar da bölgedeki Mira'nın varlığını göstermektedir.¹⁶⁴

M.Ö. 1200 tarihinde Geç Tuç Çağı, sadece Küçük Menderes ya da Batı Anadolu için değil, tüm Doğu Akdeniz'de ansızın sona ermiştir. M.Ö. 1180 tarihine gelindiğinde Hitit İmparatorluğu, Batı Anadolu'daki yerel devletler ve Hellas'daki Miken-Aka konfederasyonu tamamen yıkılmış, Kargamış, Ugarit, Kıbrıs ve Girit gibi ticari merkezler ortadan kalkmıştır. Bu olayların nedenine bakıldığında değişik hipotezler ileri sürülür. Mısır'da 20. Sülale'nin ilk kralı III. Ramses'in (M.Ö. 1200-1168) Medinet Habu'daki mezar anıtı duvarında "Denizden gelen Kuzeyliler" in yazdığı veya Eskiçağ literatüründeki adları ile Deniz Kavimleri istilaları en başta sebep olarak görülmektedir. Aynı yazıtta ve 40 yıl önceki II. Ramses dönemindeki yazıtta, Batı ve Güney Batı Anadolu işaret eden (Arzawa) isimleri geçmektedir. Bu yazıtta görülen Lukka ve Arzova isimlerinden dolayı bazı araştırmacılar, söz konusu halkların Batı ve Güney

¹⁶³ Doğer 2006. S. 43-44.

¹⁶⁴ Işık-Atıcı-Tekoğlu 2011. S. 23-24.

Anadolu kökenli hem Hitit kontrolü altındaki yerel beyliklerde yaşayan, sürekli baskı ve isyan konumunda bulunan ve ekonomik nedenlerle ortaya çıkan yeni koşullardan yararlanıp hareketlenen yerli halklar olabileceklerini ileri sürmektedirler. Bu dönemde Hitit ve çevresindeki bölgelerin ciddi bir kıtlık tehlikesi içinde olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.¹⁶⁵

Geç Tunç Çağı'nın bitimi sırasındaki söz konusu kıtlığın boyutlarını Herodotos'un dizelerinde de görmekteyiz; “... Manes oğlu Atys zamanında kıyıcı bir kıtlık sarmıştı bütün Lydia'yi. Bir süre dışlarını sıklılar Lydialılar, sonra kıtlık sürüp gittiği için çareler aradılar, her biri kendince bir çare ileriye sürdü... açlıklarını bastırmak için, yiyecek peşinde koşmayı unutmak için iki günün birini oyuna veriyorlardı, ertesi gün oyunu bırakıp yemek yiyorlardı. On sekiz yıl boyunca böyle yaşadılar. Ama kötülük azalacağı yerde kırımını büsbütün arttırınca kral Lydia'yi ikiye ayırıyor. “Kim kalacak, kim gidecek” diye kura çektiler. Tabii ki, kaderin kalmak için ayırdıkları yine kendi hükümü altında olanları idi. Göç edecek olanlara oğlunu veriyordu, adı Tyesenos'tu. Böylece ülkeden çıkmak üzere şehirden ayrılırlar. İzmir'e inerler. Yurt edinme çaresi peşinde kıyı kıyı dolaşırlar. Gemi yaparlar. Sonunda Umbria'ya yanaştıkları güne kadar denizlerde gezdiler. Orada kent kurdular ve torunları bu gün de orada oturmaktadırlar. Lydialı adını değiştirdiler, kendilerini yola çıkaran kral oğlunun adını aldılar; yeni adları olan Tyrsen'ler sözünü onun adına göre üretmişlerdir.”¹⁶⁶ Bu anlatımında Herodotos, Geç Tunç Çağı'nın bitimindeki son Hitit belgelerinde de bilinen kıtlık, açlık, göç gibi olaylara değinmektedir. Hititler tarafından fazlaca sefalet ve eziyete maruz bırakılan Batı Anadolu halkı, yeni yurt arayışları içersinde göç olaylarına başlamışlar ve Doğu Akdeniz ülkelerinde Deniz Kavimleri İstilaları olarak adlandırılan yıkımlara neden olmuşlardır.¹⁶⁷ Doğruluğu konusunda kesin yargılara varılamasa da Filistinlilerin kökeni olarak da Girit veya Batı Anadolu Lydia bölgesi temel alınarak Yunan kaynaklarında geçen Pelasg topluluğu düşünülmektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Doğer 2006. S. 47-51.

¹⁶⁶ Herodotos. 1. 94.

¹⁶⁷ Doğer 2006. S. 50-51.

¹⁶⁸ Güngördü 2011. S. 4.

Lydia'nın bu yöreye ilk varış tarihleri kesin olarak bilinmez. Bazı araştırmacılar Lydialıların Tunç Çağının sonlarında Frigler ile aynı zamanda Anadolu'ya geldiklerini söylerler. Bazıları da Lydia dili ile Hitit arasında bir ilişki olduğunu ve Lydialıların Batı Anadolu'ya M.Ö. 2. bin yılın başlarında gelip yerleştiklerinin savunurlar. Gerçekten de Lydia'nın çivi yazısı, Hitit Hiyeroglifleriyle ve Hititçesi baş başa bir gelişim gösterdiği ortaya konmuştur. Bu nedenle Lydialıların oturdukları yerlere M.Ö. 2. bin yıldan önce doğuda gelmiş Hint-Avrupalı olması çok olasıdır. Ancak bu bölgeye en azından kalkolitik çağdan beri oturan Anadolu bir halkın varlığını da unutmamak gerekir.¹⁶⁹

Geç Tunç Çağı sonu Mira ve Seha Nehri Ülkesi'nin yıkılışı ile Lydia Krallığı'nın yükselişi arasındaki dönem için tarihi kanıtlar yoktur. Antik yazarlara baktığımızda, Herodotos; *“...buralarda Agron'dan önce hüküm sürmüş olanlar, eskiden Maionialılar denilen Lydia halkına ...”* *“...Lydia'lılar eskiden Maionia'lılar adını taşırlardı...”*¹⁷⁰ Ve sonrasında Herodotos ve Homeros'un bilgilerini kullanan Strabon; *“... Burası ozanın (Homeros) Meionialılar dediği Lydialıların ikamet ikamet ettiği yerdir. Daha sonra yazarlar buralara Maionialılar demişlerdir. Bir kısmı bunları Lydialılarla eş tutmuş, bir kısmı da ayrı olarak göstermiştir. Fakat bunları aynı insanlar olarak göstermek daha doğrudur”*¹⁷¹ dizeleriyle Geç Tunç Çağı sonrasında Lydia bölgesinin ikamet ettiği topraklara Maionia dendiğini ve Maionialıların Lydialılarla bir tutulduğu vurgulamaktadırlar.

Akurgal'ın Lydialıların kökeni veya nereden geldikleri konusundaki anlatımına ek olarak yine Antik kaynaklara bakacak olursak; Herodot birinci kitabında Karya'lılardan bahsederken, *“... Mylasa'da Karia Zeus'una ait çok eski bir tapınak gösterirler ki burada kardeş uluslar oldukları Mysia'lılar ve Lydia'lılar da kabul edilirlerdi: Zira diyorlar Lydos ve Myros Kar'in kardeşleridir. Bu iki ulus bundan ötürü kabul ediyorlardı; ama başka soydan olanlar Kar dilini konuşsalar bile, bu tapınağa sokmazlardı”* diyerek Mysialıların ve Lydialıların kardeş uluslar olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷² Herodotos'un bu söylemini destekleyen Strabon; *“Homeros'un*

¹⁶⁹ Akurgal 1998. S. 42.

¹⁷⁰ Herodotos. 1. 7.

¹⁷¹ Strabon. 13. 4. 5.

¹⁷² Herodotos. 1. 171.

Meionialılar dediği Lydialılar ve Maionialılar bir bakıma hem bu insanlarla hem de birbirleriyle karıştırılmaktadırlar. Çünkü bazıları bunların aynı, bazıları da farklı olduklarını söylemektedir. Bunların bir kısmı Mysialıların, Thraklardan olduklarına inanmakta ve bu da Lydialı Ksanthos ve Eleialı Menekrates'in yaptığı eski açıklamaya uymaktadır. Bu açıklamaya göre Mysia isminin aslı Lydialılarda gürgen ağacına verilen isimden çıkmıştır. Olympos Dağı'nın dolaylarında çok sayıda gürgen ağacı vardır. Gene bu açıklamaya göre halkın onda biri buraya yollanmıştır. Ve bunların torunlarına "oksyas" ağacından dolayı Mysialı denmiştir ve dillerinde bunu doğrulayan kanıtlar vardır. Mysialıların dilleri bir bakıma Lydia ve Phrygia dillerinin karışımıdır.¹⁷³ ... Bundan sonra Dionysios (Euboia'daki Khalkis'li Dionysios), kentlerin kuruluşları hakkındaki kitabında, şimdi Thrakia Bosphorus'u denilen Khalkedon ve Byzantion'daki boğazın eski devirlerde Mysaia Bosphorus'u adını taşıdığı yazar. Bu da Mysialıların Thrakialı olduklarına bir kanıt sayılabilir"¹⁷⁴ demektedir. Herodotos ve Strabon'un bu sözlerine dayanarak, Mysiaların Thrakia kökenli olduklarını ve Lydialıların Mysialılarla yakınlıklarından ve kardeş ulus sayıldıklarından dolayı, Lydiaların da Thrakia kökenli olabilecekleri söylenebilir. Yine Herodotos ve Strabon'a göre, Brygler adını taşıyan ve Lydialara yakın olan Frigler, Anadolu'ya Makedonya ya da Trakya'dan boğazları geçerek, M.Ö. XIII. yy.ın sonlarında gelmişlerdir.¹⁷⁵ Yine bu bilgilere dayanarak Mysialılar, Phrygialılar, Maionialılar ve Lydialılar arasında etnik anlamda bir fark olmadığı anlaşılmaktadır. O halde Lydialılar da Maionlar ve Friglerle birlikte M.Ö. 12. yüzyılda Ege Göçleri çerçevesinde Anadolu'ya gelen ve daha sonra kendi adlarıyla anılacak olan bölgeye yerleşen bir Thrak kabilesiydi. Anlaşılan onların adı, Karanlık Çağ sonlarına kadar bölgede daha etkili olan Thrak kabilesi Maionlar tarafından gölgelendi. Fakat M.Ö. 8. yüzyılda Lydler (Lydialılar) Maionlardan daha güçlüydüler ve Maionlar Lydlerin giderek artan gücüne boyun eğmek zorunda kaldı.¹⁷⁶

Frigler, M.Ö. 9. yüzyılın başlarından M.Ö. 7. yüzyılın başlarına kadar güçlü bir Demir Çağı krallığı olarak Anadolu'nun siyasi ve kültür tarihine geçmişlerdir.¹⁷⁷ Hatta

¹⁷³ Strabon. 12. 8. 3.

¹⁷⁴ Strabon. 12. 4. 8.

¹⁷⁵ Şen 2012. S. 2-3.

¹⁷⁶ Kaya 2011. S. 122.

¹⁷⁷ Sivas 2008. S. 15.

Lydia bölgesi olarak adlandırılan Küçük Menderes vadisindeki Almura köyünün Friglerce iskân edilmiş olması ve Frigya tanrısı Men'in tapınım görmüş olması,¹⁷⁸ Demir Çağda Yukarı Küçük Menderes bölgesinde Friglerin de var olduğuna işaret etmektedir.

Küçük menderes ve Gediz vadilerinin kapsadığı bölgeye M.Ö. 7. yüzyıl başlarından itibaren Lydia denilmektedir.

Örneğin yedinci yüzyılın ilk yarısında hüküm süren Lydia kralı Gyges'in çağdaşı Assur Kralı Aşurbanipal'a ait Assurca çivi yazılı belgelerde bölgeden "Luddu" (Lydia) diye söz edilmektedir. Kandaules'in ve Gyges'in tarihsel kişilikler olduğu, Gyges'in sözü edilen Assurca çivi yazılı kaynakta Luddu'lu Gugu olarak anılıyor olmasından bilinmektedir. Fakat Kandaules'in hükümdarlığı dönemi karanlıktır. Onun hükümdarlığı döneminde

Lydialılar komşularıyla iyi ilişkiler içerisindeydiler. Yüzleri ise Doğu'dan çok Batı'ya dönüktü. İonia ve Aiolis denilen Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerini iskân etmiş olan eski Yunan kentlerine, adalara ve Yunanistan'a ticari ve kültürel anlamda çok yakındılar.¹⁷⁹ Ayrıca British Museum'da bulunan BM 45690 metninde, Asur Devleti'nin yıkılmasında sonra yerine kurulun Yeni Babil Devleti'nin kralı olan II. Nabuchednezzar'ın (M.Ö. 605-562) Anadolu'ya yaptığı M.Ö. 593 ve 591 yıllarında kralın batı fetihleri

Şekil 8: Lydia haritası (Kaya 2011. Res. 7.1)

¹⁷⁸ Bilici-Gürler 2008. S. 162.

¹⁷⁹ Kaya 2011. S. 120-123.

çerçevesinde Hume (Çukurova), Piriddu (Pirindu) ve Ludu (Lydia)'ya kadar olan seferinden söz edilmektedir.¹⁸⁰

Ünlü tarihçi Herodotos Lydia'da hüküm süren üç hanedanı şu şekilde anlatmaktadır; *Heraklesoğullarının elinde bulunan devlet, Mermnadlar denilen Kroisos soyunun eline geçmiş zamanla ve bakınız ne olmuş: Yunanlıların Myrsilos dedikleri Kandaules adında bir kral vardı. Sardes kralıydı ve Heraklesoğlu Alkaios soyundan geliyordu (zira Alkaios'un oğlu Belos, onun oğlu Ninon, onun oğlu Argon, Sardes'te hüküm süren Heraklesoğulların birincisiydi, Myrsos oğlu Kandaules de sonuncusu oluyordu. Buralarda Argon'dan önce hüküm sürmüş olanlar, eskiden Maionialılar denilen Lydia halkına kendi adını vermiş olan Atys oğlu Lydos'un soyundan üremişlerdir. Herakles ile İardanos'un bir kölesinden üreyerek Myrsos oğlu Kandaules'e kadar, 22 nesil, beş yüz beş yıl babadan oğla hüküm sürmüş olan Heraklesoğullarına egemenliği, tanrısal yanıtı uyararak bunlar bırakmışlardır).*¹⁸¹ Herodotos'un verdiği 505 yıllık süreyi kabaca hesap edecek olursak, Heraklidlerin ilk hükümdarı, M.Ö. 12. yüzyılda, yani Ege Göçlerinin başlarında Lydlerin kendi adlarıyla anılacak olan bölgeye gelmiştir.

Maionialıların Erken Lydialılara karşılık geldiği kabul edilmiştir. Ancak Maionialıların, Lydia dilini konuşup konuşmadıkları, Lydialıların Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı'nda var olup olmadıkları ya da Geç Tunç Çağı'ndaki yıkımın ardından ortaya çıkıp çıkmadıkları konusundaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ayrıca bölgedeki Geç Tunç Çağı yerleşimlerinden Erken Demir Çağı'na ve devamında Lydia dilini konuşan M.Ö. 7. ve 6. yüzyıl Mermnadlar dönemine kadar devam eden bir kültürel süreklilik görülür. Şu halde bölgedeki kültürel sürekliliğin devamı, Lydia dili konuşan halkın Mermnadlardan daha önce geldiklerini gösterir. Geç Tunç Çağı'nı takip eden geçiş evresinde sitadeller terk edilmiştir. Ancak arkeolojik kanıtlar doğrultusunda daha geniş çaplı bir terk görülmemiştir. M.Ö. I. bin yılın başında Erken Demir Çağı yerleşimleri, höyük ve sitadellerden farklıdır. Lydia keramik geleneği ile uyumlu yeni keramik tipleri

¹⁸⁰ Kurt 2009. S. 125.

¹⁸¹ Herodotos. 1. 7.

ve kil formülleriyle beraber, farklı kerpiç yapım teknikleri ve değişik yapım gelenekleri görülür.¹⁸²

Bu değişikliklerle beraber birçok tarihi dilbilimcinin aynı fikirde olduğu bir görüş; en geç M.Ö. II. bin yılın başlarında, Hint – Avrupa dil ailesine mensup diğer Anadolu alt kollarını konuşan halklarla birlikte, Lydia dilini konuşan toplulukların Erken Demir Çağı'nda Kuzey Batı Anadolu'dan Klasik Lydia bölgesine göç ettikleri görülür. Buna göre Lydia dilini konuşanlar, Erken Demir Çağı'nda Mira ve Seha Nehri Ülkesi'nin yerine geçmişlerdir. Yine dilbilimsel kanıtlarda Seha Nehri Ülkesi ile Lydia'daki yer isimlerinin benzerlikleri görülür ve bu benzerlikler Lydia dilini konuşanların M.Ö. II. binde bölgede var oldukları ihtimalini doğurur. Bu ihtimal üzerine Akpınar ve Karabel anıtlarında hiyeroglif formda görülen Luvice, diplomatik yazışmalarda ve kamusal anıtlarda kullanılır iken, sosyal hayatta Lydia dili ve Luvice'de oluşan karma bir dil kullanılmış olabilir.¹⁸³

Başkent Appasas/Ephesos odaklı Mira, M.Ö. 1200 yılına doğru, Hitit'in çöküşü sırasında, eski Arzawa'nın yerini alacak bir büyük krallık konumunda güçlenmiştir. M.Ö. 12. yüzyılın ikinci yarısında Troia'da Luwi hiyeroglifiyle yazılan yazıcı mührü, Ege Bölgesi'nde Hititler sonrası bir devlet sürekliliğini tanıdığını anlamında yorumlanmaktadır. Bu aynı zamanda M.Ö. 11. ve 10. yüzyıllarda Batı Anadolu kıyı kesimine yerleşen Aiolis ve İonia halklarının politik ve toplumsal açıdan etkin bir Luvi çevresiyle karşılaşmış olduklarını gösterir. Bu konudaki ortak görüş, Luvi kültürünün dili ve yazısıyla beraber, Hititlerden sonra M.Ö. 8./7. yüzyıl içlerine kadar Mira Krallığı ile devam ettiği yönündedir. Ve yine bu görüşü destekleyen başka bir olgu ise, M.Ö. 850'lerde tamamen İonlaştığı sanılan Smyrna kentinde, en erken M.Ö. 650'lere tarihlenen dört yazıttan ikisi Hellence değildir ve Luvi halklarından Karia yazısından iki grafiti vardır. Böylece Smyrna'da M.Ö. 650'lere kadar İon dilinin, Luvi dili ile birlikte kullanıldığı düşünülebilir. İon yazısı, Hellen yazısından bağımsızdır. Çünkü Kıta Yunanistan'da kullanılan Fenike'de nasılsa öyle yazılırken, İonia harfleri kendi

¹⁸² Roosevelt 2010. S. 58.

¹⁸³ Roosevelt 2010. S. 60-61.

konuşma diline uyarlamış, yenilerini eklemiş ve M.Ö. 402 yılında, Atina’da tüm Hellenlerin ortak yazısına dönüştürülmüştür.¹⁸⁴

M.Ö. I. bin yılın ilk üç yüzyılda Lydia Heraklesoğulları sülalesinin yönetiminde küçük bir beylik olarak Tmolos’un güney yamacına yerleşip, Karabel Geçidi, küçük menderes ve liman vasıtası ile Yunan komşularıyla kültürel ve ekonomik ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Buna kanıt olarak, M.Ö. 10. yüzyılda Sardes’teki çömlek ustalarının, Yunan Protogeometrik üsluptan etkilenmeleri gösterilebilir. Ardından M.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısında Ege ile ilişkiler artmıştır. Fakat İonialıların karşılığında ne aldıkları belli değildir. Çünkü İonia’daki Protogeometrik kontekstlerde tanımlanabilen Lydia buluntusuna rastlanmamıştır. Bunun da nedeni olarak ticaretin ana göstergeleri olan boyalı çanak-çömlek ve metal nesnelere sınırlı olmayıp, çoğu Lydia ihraç ürününün organik, yani dayanıksız olması gösterilir. Örneğin Lydia’nın ünlü olan parfüm, kumaş ve mobilya arkeologlar tarafından tespit edilemeyebilir.

M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda Lydia orta büyüklükteki bölgesel krallıktan çıkıp Batı Anadolu’nun en büyük gücü haline gelmiştir. Mermnadlar sülalesinin ilk hükümdarı Gyges’in tahtı ele geçirmesinden itibaren, Paktolos’dan çıkarılan altının da katkısıyla Lydia hızla ¹⁸⁵ gelişmeye başlamış, kral Alyattes’in göçebe Kimmerleri Küçük Asya’dan çıkartıp Lydia topraklarını İonia ve Aiolis halklarının yaşadığı kıyı bölgeler dâhil olmak üzere her yöne topraklarını genişletmiştir. Ancak İonia ve Aiolis bölgelerini tamamen fethedip Batı Anadolu’ya hâkim olan onun oğlu ve son Lydia kralı, Kroisos’tur.¹⁸⁶

M.Ö. 560-546 yılları arası hüküm süren Kroisos, M.Ö. 550 yılların sonuna doğru, doğulu bir güç olan Perslerle karşı karlıya gelmiştir. Kroisos’dan uzunca bahseden Herodotos; “*Kroisos iki yıl acısının üstüne kapandı, oğlunun ölümüyle açılan boşluğun acısını çekiyordu. Sonra Kambyzes oğlu Kyros’un Kyaksares oğlu Astyages’i bozguna uğratması ve Pers ulusunun kalabalıklaşması ona yasını unutturdu ve Persleri, devletleri gelişip büyük bir güç olmadan durdurma düşüncesine bağlandı*”¹⁸⁷ sözleriyle

¹⁸⁴ Işık 2007. S. 213-214.

¹⁸⁵ Kerschner 2010. S. 247-248.

¹⁸⁶ Kerschner 2010. S. 249-250.

¹⁸⁷ Herodotos. 1. 46.

savaş sebebi gösterdiği, büyüyüp gelişen Persleri, Kroisos'un kendisine açık tehdit olarak gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca Lydia'nın hızla büyüme sürecinde olması, Kroisos'un topraklarını Kapadokia'ya dolayısıyla Perslere doğru genişletme istediği ve aynı şekilde büyüyen Perslerin de batıya doğru topraklarını genişletme isteği en başta sebep olup bir savaşı kaçınılmaz kılmış olabilir. Kroisos, çok dindar bir kraldı. Gelecekle ilgili bilgi almak için çağının ünlü kehanet merkezlerine zengin hediyeler vererek kehanetlerini sormaktaydı. Yine Herodotos onun Yunanistan'ın Delphoi kentindeki tanrı Apollon'un rahibesine elçiler göndermesinden söz etmektedir. Apollon'un rahibesi, Pers kralı Kyros'a (Kuraş) savaş açma konusunda Kroisos'u oldukça cesaretlendirmiştir.¹⁸⁸

Batı Anadolu kıyılarındaki eski Yunan kentleri Lydia Krallığı ile Pers Krallığı arasında M.Ö. 547- 545 yılları arasında bir tarihte gerçekleşen savaşta Pers kralı Kyros'a karşı Lydia kralı Kroisos'un müttefiki olarak yer aldılar. Savaş meydanı olarak Lydia Krallığı ile Med Krallığı'nın sınırı olarak kabul edilen Kızılırmak'ın doğusundaki Pteria (Kerkenes) civarındaydı. Savaş kış yaklaşınca kadar devam etti. Bu süre içinde taraflar birbirlerine karşı kesin bir üstünlük kuramadılar. Lydia kralı Kroisos Eskiçağ'ın savaş geleneğine uyarak kışın gelişi üzerine tek taraflı olarak savaşı sonlandırdı ve başkentine çekildi. Fakat Pers kralı Kyros bu geleneğe uymadı. Zinde ve güçlü ordusuyla Kroisos'un peşinden gitti. Bu arada Kroisos, başkenti Sardes'e varınca ordusunda bulunan İonyalı ücretli askerleriyle, Sparta'dan, Babil'den ve Mısır'dan getirttiği ücretli askerlerini dağıtmıştı. Küçük bir askeri güçle Hermos vadisinde Kroisos, Kyros'un karşısında duramadı ve savaşı Pers kralı Kyros kazandı.¹⁸⁹

Ksenophon ve ondan alıntılan Zonaras, Tzetzes gibi yazarlardan Lydia'nın fethine ilişkin farklı ve gerçeğe uymayan bir anlatım daha bilinmekte olup, bu anlatımın tarihsel gerçeklik değeri yoktur. Çünkü M.Ö. 612 yılında Med ve Babil koalisyonu sonucunda ağır bir darbe alan Assur imparatorluğunun İ.Ö. 608 yılında tarih sahnesinden tamamen silindiğinin bilinmesine ramen, M.Ö. 547- 545 yılları arasında gerçekleşen savaşta Assur'dan bahsedilmektedir. Ksenophon'un anlatımına göre, Asya

¹⁸⁸ Herodotos. 1. 47-52.

¹⁸⁹ Kaya 2011. S. 126.

kentleri için asıl tehlikeyi Perslerin yükselişi ve emperyalist politikası oluşturmaktaydı. Bu durumdan endişe duyan Assur kralı Medlerle yapacağı savaşta bütün müttefiklerine: Lydia; Kappadokia; Büyük Phrygia ile Hellespontos Phrygia'sına; Paphlagonia; India; Karia ve Kilikia'ya elçiler gönderir. Ordularıyla hazır bulunup kendisine asker ve silah yardımın da bulunmalarını rica eder. Bu noktada Ksenophon, Hellespontos Phrygia'sından ise, Gabaidos önderliğinde bir birlik Kaystros (Küçük Menderes) Ovası'na doğru yola çıktığını belirtir. Assyria territorium'unda gerçekleşen ilk çarpışmada Assur kralı büyük bir direniş sergileyemeden, bozguna uğrar ve ölür.¹⁹⁰

M.Ö. 546 yılında Lydia egemenliğe son veren Pers kralı Kyros başlangıçta Sardes'i Tabalos adlı Pers generalinin yönetimine bırakmıştır. Bir süre sonra Paktyas liderliğinde çıkan bir isyan kısa sürede bastırılır. Daha sonra tüm Anadolu'yu Pers egemenliği altına alır. Bir nevi Batı Anadolu İon ve Aiolis kent devletleri için yönetim el değiştirmiş olur. Öncesinde Lydia'ya bağlı olan Ephesos, Smyrna, Kolophon gibi kentler Lydia'lılardan sonra Pers yönetimi ile iyi geçinirler. Ödemiş Ovası'nın içinde olduğu Küçük menderes Havzası da aynı şekilde Sardes (Sparda) Satraplığı'nın idaresi altına girer. Pers krallığı Anadolu'yu eyalet anlamında satraplıklara böler. Her satraplığın bir merkezi ve Pers Kralı tarafından atanmış bir satrapı bulunur. Sardes, Larissa, Daskyleion gibi kentler önemli satraplıkların yönetim merkezidir. Merkezi krallık satraplık merkezinde yaşayan halkı belli vergilere bağlamıştır. Yıllık vergilerini ödeyen halk yaşamlarını rahatlıkla sürdürmüşlerdir.¹⁹¹

M.Ö. 547/546'da Lydia bölgesine hâkim olan Kyros, siyasi değişikliğin yanında kültürel etkilenmelerden biri olan ateş kültünü de beraberinde getirmiştir.¹⁹² Perslerin Hierokaisareia ve Hypaipa'da (Ödemiş) Pers Tanrıçası Anahita (Anaitis, Artemis Persike, Persli Artemis) adına tapınaklar yaptırdığını Pausanias bize aktarmıştır.¹⁹³ Sardis ve Hypaipa'da çıkarılan yazıtlar, Hypaipa'daki tapınağın Artakserkses II (M.Ö. 404-358) idaresi altında inşa edildiğini¹⁹⁴ ve Klemens, sözlerini bize aktardığı

¹⁹⁰ Sarıkaya 2011. S. 206.

¹⁹¹ Oransay 2012. S. 123.

¹⁹² Karagöz 2005. S. 141.

¹⁹³ Pausanias. V. 27. 5-6.

¹⁹⁴ Hanfmann-Mierse 1983. S. 142.

Hellenistik Dönem Babilli yazar Berossos'a göre, Anaitis Kültünü bölgeye Artakserkses II tarafından getirildiğini bilinmektedir.¹⁹⁵ Ancak Tacitus, Kyros hükümdarlığı sırasında Hierokaisareia'da Artemis Anaitis'e tapım gören tapınaktan bahseder. Hierokaisareia ve Hypaipa'daki tapınakların eş zamanlı yapıldıkları düşünülürse, Hypaipa'daki tapınak da Kyros zamanına kadar erken tarihe götürülebilir.¹⁹⁶ Ayrıca Hypaipa kentinin kendi adına bastırıldığı sikkeler üzerindeki tasvirlerde¹⁹⁷ ve tanrıça adına her yıl Artemisia festivallerinin düzenlendiğini anlatan kente ait yazıtlarda¹⁹⁸ burada Anahita'ya ait bir tapınak ve tapım olduğunu görüyoruz. Ancak Hypaipa'da bulunan Lydce yazıtlar, kentin Perslerden önce Lydialılar zamanında da var olduğunu ve Lydia'da yüncülük merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.¹⁹⁹

Sardes Satraplığı, Batı Anadolu'daki İon kentleri ayaklanıp M.Ö. 499 yılı I. Dareios (Darayavahuş M.Ö. 522-486) zamanında Pers yönetimine baş kaldırmaya kadar bir sorun yaşamamıştır. İonia Ayaklanması olarak adlandırılan bu ayaklanma, Artaphrenes yönetimindeki Sparda satraplığının merkezi Sardes'e saldırı şeklinde gerçekleşmiş ve Pers yönetimi tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.²⁰⁰ Herodotos'un anlattığına göre; Pers satraplık merkezi Sardes'e saldırmak için Ephesos'dan yola çıkan İonlar, Kaystros Irmağı'nı takip edip Tmolos'u aşarak Sardes'e ulaşmışlardır.²⁰¹ Bu güzergâhta Hypaipa üzerinden Sardes'e ulaşmış olabilirler, çünkü Hypaipa, Sardes'in güneye açılan kapılarından biridir ve Hypaipa ele geçirilmeksizin Sardes'e yürümek olanaksızdır.²⁰² İonia Ayaklanması ile Arkaik dönem biter ve Klasik Dönem başlar.²⁰³

Bu güzergâh aynı zamanda Ephesos ve Sardis arası haberleşme ve ulaşım için kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.²⁰⁴ Hypaipa ve Sardis arası Tmolos'un daha

¹⁹⁵ Klemens *Protrepticus*. 65. 3.

¹⁹⁶ Tacitus *Annals*. 3. 62.

¹⁹⁷ Blumer 1897. S. 77-83.

¹⁹⁸ IEph. VII, 2. 1981. S. 361-365.

¹⁹⁹ Sevin 1975. S. 44.

²⁰⁰ Herodotos. 5. 28-106.

²⁰¹ Herodotos. 5. 100.

²⁰² Sevin 1975. S. 46-47.

²⁰³ Oransay 2012. S. 123.

²⁰⁴ Foss 1978. S. 28-34.

çok Kaystros Ovası'nı görebilen en yüksek sırtta Yılan kalesi inşa edilmiştir.²⁰⁵ Strabon, bu yapıyı beyaz mermerden Perslerin yaptığını, buradan bütün çevredeki ovalar, özellikle Kaystros Ovası'nın görüldüğünü söyler.²⁰⁶

M.Ö. 395 yılında Sparta kralı Agesilaos, Batı Anadolu'ya sefer düzenlemiş, güçlü ordusuyla Ephesos'dan yola çıkıp, Sardes önlerinde Pers satrabı Tissaphernes ordusunu yenilgiye uğratmıştır.²⁰⁷ Ephesos ve Sardis arası Agesilaos'un yol alabileceği iki rota mevcuttur. Bu güzergâhlardan ilki; Kaystros Vadisi boyunca uzanır ve Hypaipa üzerinde Sardes'e ulaşırken, diğeri Karabel üzerinde Sardes'e ulaşmaktadır ve Agesilaos'un Karabel geçidini kullandığı yönündeki görüşler daha ağır basmaktadır.²⁰⁸ M.Ö. 387 yılında Pers kralı Artakserkses II, diploması yoluyla Agesilaos'un Batı Anadolu seferini başarısızlığa uğratmış ve Spartalılar ile Persler arasında Antakkidas barış anlaşması imzalanmıştır.²⁰⁹

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender (III. Alexandros) çıktığı Doğu Seferi sırasında Kaystros Vadisi ve Kilbianoî bölgesinin bağlı olduğu satraplığın merkezi olan Sardes'e doğru yaklaştığında, Satrap Mithrines ve kentlin ileri gelenleri İskender'i karşılayarak, kentlin teslim olacağını bildirdiler. İskender kenttekilerin ve diğer Lydialıların yaşamalarına izin vererek, onları serbest bıraktı. Sonrasında İskender, kendi tarafına geçen Mithrines'i görevden alıp, yerine Asandros'u yeni Lydia Satrabı olarak ataması gibi, idarecileri değiştirerek, özellikle mali ve askeri yetkileri Hellen ve Makedonların kontrolüne verdi. Pers döneminden kalma yönetimin mekanizmasını bozmadı sadece idarecileri değiştirdi.²¹⁰

Büyük İskender'in M.Ö. 13 Haziran 323'de Babil'de ölümünden sonra, ona en yakın komutanlar yönetimi ele almak için birbirleriyle mücadeleye başladılar. Bunun sonucunda bir konsey oluşturuldu ve Asya yönetimi ile İmparatorluk ordusu, komutan Perdikkas'a verildi. Lydia bölgesini ise komutan Lysimakhos aldı. M.Ö. 281 yılında

²⁰⁵ Foss 1978. S. 45.

²⁰⁶ Strabon. 13. 4. 5.

²⁰⁷ Ksenofon *Hellenika*. 3. 4. 20-21.

²⁰⁸ Foss 1978. S. 28

²⁰⁹ Ksenofon *Hellenika*. 5. 1. 31.

²¹⁰ Tekin 2011. S. 60-61.

Anadolu'nun bazı kentleri Lysimakhos'a karşı, öncesinde Suriye, Fenike ve Karia'yı almış olan Seleukos'u yardıma çağırdı. Lysimakhos'un kötü yönetiminden dolayı, kıyı kentleri Seleukos'a kucak açtı. Sardes teslim oldu. Hermos Vadisi'nde yapılan Korupedion Savaşı'nda Seleukos, Lysimakhos'u yenilgiye uğrattı.²¹¹ Böylece Kaystros Vadisi için de Seleukoslar dönemi başlamıştır. Hatta vadinin batısında kalan Metropolis Kenti'nin Seleukoslar tarafından kurulmuş olabileceği düşünülmektedir.²¹²

M.Ö. 278 yılında Trakya'dan Batı Anadolu'ya Galat akınları başlamıştır. Galatlar, yurtları Bithynia'dan ayrıldıktan sonra Tolistobogiler, Trokmeler ve Tektosaglar olmak üzere üç boya ayrıldılar. Anadolu'nun batısına inan bu üç boy, toprakları kendi aralarında kura çekerek paylaştılar. Bu durumda İç Ege, yani Lydia Bölgesi Tektosaglar'ın payına düşmüştür.²¹³ M.Ö. 275'de Seleukos Krallığı'nın doğusundaki sorunları halledip, Batı Anadolu'ya gelen Antiokhos I, Galatları yenip yağmacıları Batı Anadolu'dan çıkardığı için kendisine *Soter* (kurtarıcı) ünvanı verilmiştir. M.Ö. 262 yılında Antiokhos I, Pergamon Krallığı'nın ilk kralı Eumenes I ile Sardes yakınlarında girdiği savaşı kaybeder ve yerine oğlu Antiokhos II geçer.²¹⁴ M.Ö. 228 yılında Pergamon kralı Attalos I, hem Seleukos kralı Antiokhos Hieraks'ı Lydia'daki Koloe Savaşı'nda yenilgiye uğrattır, hem de Galatları Batı Anadolu'dan tekrar çıkartır.²¹⁵ Bir Seleukos komutan olan Akhaios, bölgedeki siyasi boşluktan yararlanarak, Seleukos kralı Antiokhos III'e karşı ayaklandı ve kendini Sardes'te kral ilan etti. M.Ö. 216'da Antiokhos III, Suriye'den dönerek, Akhaios'u Sardes'te yenilgiye uğrattı.²¹⁶

Bölgedeki son Seleukos kralı olan Antiokhos III, M.Ö. 190-189 yıllarında Magnesia'da gerçekleşen bir savaşta, Roma generali olan Lucius Cornelius Scipio Asiaticus tarafından yenilgiye uğrattıldı. Savaş sonrasında Sardes'te barış görüşmeleri müzakere edildi. Yapılan Apameia Antlaşması ile Kaystros'un da içinde olduğu Lydia bölgesi, Roma'ya dolayısıyla Roma'nın müttefiki olan ve Batı Anadolu'da güç ve

²¹¹ Tekin 2011. S. 67-70.

²¹² Meriç 1988. S. 208.

²¹³ Kaya 2000. S. 23.

²¹⁴ Doğer 2006. S. 99.

²¹⁵ Kaya 2000. S. 43-44.

²¹⁶ Doğer 2006. S. 101.

zenginliğin merkezi haline gelen kral Eumenes II. yönetimindeki Pergamon Krallığı'na bırakılmıştır. M.Ö. 133 yılına gelindiğinde son Pergamon kralı Attalos III. Vasiyeti üzerine, ölümünden sonra krallık toprakları Roma'ya bırakılmıştır.²¹⁷

Pergamon Kralı III. Attalos'un vasiyetnamesinin ardından vasi olduğunu söyleyen Aristonikos (III. Eumenes) adında biri Pergamon tahtında hak iddia ederek, krallığı ele geçirmek için Smyrna yakınlarında isyan etmiştir. Romalıların, kendilerine miras bırakılan topraklara girmelerine izin vermemiştir. Sonunda Roma, Küçük Asya'ya Perperna komutasında bir ordu göndermek zorunda kalmıştır. Üç yıl boyunca direnmiş olan Aristonikos'u, Stratonikeia'da (Eskihisar) mağlup ve esir etmiş, fakat görevini tamamlayamadan hastalanıp ölmüştür. Yerine, M.Ö. 129 yılı consul'ü Manius Aquillius gelmiş ve beraberinde getirdiği heyetle iki yıl içinde Pergamon ülkesinin Roma eyaleti statüsü kazanması için gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Böylece Roma, Küçük Asya'daki ilk eyaleti olan *provincia Asia*'yı kurmuş²¹⁸ ve aynı zamanda Kaystros vadisi için de Hellenistik Dönem sona ermiş ve Roma Dönemi başlamıştır.

Yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler ışığında Küçük Menderes havzasında şehirleşmenin Hellenistik döneme kadar uzandığı görülür. Hatta Strabon, Kaystros Ovası'nın doğusunda Kilbia Ovası yer aldığını ve burasının iyi iskân edilmiş olduğunu söylemektedir.²¹⁹ Orta bölümde Kaystrosular ve doğu bölümde Kilbosular dağınık köy toplulukları halinde yaşamışlar ve bu topluluklar Roma Dönemi'nden önce kendi sikkelerini basmışlardır.²²⁰

Consul Manius Aquillius tarafından kurulan *provincia Asia*'nın (Asya Eyaleti) sınırları içersinde, İonia, Aiolis, Lydia, Mysia ve Karia'nın tamamı ile Phrygia'nı güneybatı kesimi yer aldı. Eyaletin yönetim merkezi olarak da Ephesos seçildi.²²¹ M.Ö.

²¹⁷ Hanfmann-Mierse 1983. S. 114.

²¹⁸ Arslan 2007. S. 69.

²¹⁹ Strabon. 13. 4. 13.

²²⁰ Meriç 1988. S. 206.

²²¹ Doğer 2006. S. 105.

I. yüzyıl Roma İmparatorluk Dönemi'nde Asya Eyaleti'nin merkezi Ephesos seçildikten sonra, Ödemiş ve çevresi, Ephesos kentine bağlı bir bölge durumuna geldi.²²²

M.Ö. 90 yılında Pontos kralı VI. Mithradates, Asya eyaletlerindeki halkın vergi uygulamalarındaki rahatsızlığından yararlanarak Ephesos kentini ele geçirmiş, M.Ö. 88 yılında ise Asya eyaletlerinde yaşayan 80.000 Roma vatandaşını katletmiştir. Böylece Ödemiş ve çevresi için de bağlılığı kısa süreli olarak Pontos kralı VI. Mithradates'e geçmiştir.

M.Ö. 86'da VI. Mithradates, Hellenlerin özgürlüğü için Hellas'a sefer düzenlemiş, ancak yenilip geri dönünce Ephesos ve diğer birçok Hellen kenti krala karşı bağlılıklarına son verdi ve M.Ö. 81'de konsül Lucius Cornelius Sulla önderliğinde yeniden Roma hâkimiyeti altına girdiler.²²³ Yunanlı tarihçi Appianus, Ephesos'un, Pontos kralı VI. Mithradates'e kapılarını kapadığında Tralles, Metropolis ve Hypaipa kentlerinin de Ephesos'u takip ettiklerini söyler.²²⁴ Appianus'un bu sözlerine dayanarak Kaystros Vadisi'de yeniden Roma hâkimiyeti başlamış olması mümkün görülmektedir.

M.S. 17 yılına gelindiğinde Batı Anadolu'daki bazı kentler büyük bir depremle sarsılmıştır. Strabon ve Tacitus'un anlatımına göre, Sardes'i büyük ölçüde yıkıma uğratan deprem, Hypaipa'yı ve Yukarı Küçük Menderes Vadisi'ndeki diğer kent ve yerleşimleri de etkilemiş olmalıdır. Ancak Batı Anadolu halkı depremin etkilerini kısa sürede atlattığı düşünülmektedir. Tacitus, İmparator Tiberius'un Sardes kentine 10 milyon sesterius para yardımıyla bulunduğunu ve Tmolos kentleri ile birlikte 5 yıl vergiden muaf tutulduğunu söylemektedir.²²⁵ Bu deprem felaketinin ardından, M.S. 26 yılında kentler kendilerini kısa sürede yeniden toparlamışlardır. Batı Anadolu'da Augustus adına yapılacak eyalet tapınağının sahibi olabilmek için 11 kentin Roma'ya heyet yolladığını Tacitus'un "*Tiberius, insanların söylentilerine bir yön vermek ve senatoya sürekli katılarak Asya'dan gelen elçilerle çok tartışılan bir mevzu olan, daha önce sözü edilen tapınağın inşa edileceği şehir hakkında günlerce süren görüşmeler*

²²² Ricci 2008. S. 268. Plinius *N.H.* 5. 115-120.

²²³ Doğer 2006. S. 106-107.

²²⁴ Appianus *R.H.* 7. 48.

²²⁵ Tacitus *Annals.* 4. 55. Strabon. 12. 8. 18., 14. 2. 6. Sevin 1975. S. 47.

yaptı. Bu onura nail olmak için eşit derece istekli, fakat sahip oldukları kaynaklar bakımından oldukça farklı 11 rakip şehir vardı. Küçük farklılıklarla birlikte, rakip şehirler, uygar ırkları ve Perseus, Aristonicus ve diğer krallarla yaptığı savaşlarda Roma'ya olan sadakatleri üzerinde duruyorlardı. Ancak Hypaipa, Tralles, Laodikeia ve Magnesia halkları, çok fazla önemsenmedi.” sözlerinden Hypaipa kentinin de 11 kent içinde olduğu bilinmektedir.²²⁶ Bu durum Hypaipa kentinin en azından imparator adına bir tapınak yaptırabilecek seviyede gelişmiş bir kent olduğunu göstermektedir.

Roma çağı sikkeleri üzerinde Anaitis tasvirlerinin de yer almış olması eski kült geleneklerinin bu çağda bile devam ettiğini göstermektedir. Sikkeler üzerindeki “tapınak tasvirleri” Anaitis tapınağının özellikle M.S. II. yüzyıldan itibaren büyük bir önem taşıdığı ve ayrıca üzerlerindeki Anaitis tasvirlerinin diğer Lydia, Phryg ve Karia bölgesi kentleri tarafından da sikke tasviri olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca, Hypaipa Pers Artemis'i kültünün o çağlarda çok ünlü olduğunu Pausanias dizlerinde bahsetmektedir. Antonius Pius çağında tanrıça onuruna içeriğinde çeşitli yarışmaların düzenlendiği bayramlar organize edilmiş ve bu bayramlara Büyük Artemisler ya da 'Αρτεμεσία adı verilmiştir. M.S. II. yüzyılda kentte yerli kültürlerin yanında Hıristiyanlık da gittikçe kuvvetlenmeye başlamıştır.²²⁷

Sikkeler üzerinde görülen ilk Roma imparatoru (M.Ö. 27- M.S. 14) Augustus'tur.²²⁸ İmparator Augustus'dan (M.S. 249-251) İmparator Traianus Decius'a²²⁹ kadar geçen Roma imparatorları Kaystros ve Kilbianoi sikkeleri üzerinde görülür. Yukarı Küçük Menderes'te Roma İmparatorları adına sikke basılmasının sona erdiği dönem yani, M.S. 235-284 Asker İmparatorlar Dönemi'ne gelindiğinde bütün Roma'da karışıklıklar yaşanmaya başlamış ve ülke sürekli iç savaş durumunda kalmıştır. M.S. 3. yüzyıl ortasında Roma imparatorluğundaki iç karışıklıklar sınır güvenliğini azaltınca Goth kabileleri ve diğer Germen kökenli halklar Tuna ve Ren Irmaklarını aşarak Roma topraklarına saldırmışlar. Önceleri sınırlarda etkili olan bu Goth akınları, M.S. 250-260'lı yıllara gelindiğinde Anadolu'ya geçerek, Ephesos gibi

²²⁶ Tacitus *Annals*. 4. 55. Sevin 1975. S. 47.

²²⁷ Sevin 1975. S. 48-49.

²²⁸ RPC supp. I. No: 2535.

²²⁹ Weber. No: 6341.

Batı Anadolu'nun önemli kentlerini ele geçirmişlerdir. Bu sırada Ephesos kentindeki Artemis Tapınağı da yağmalanarak yıkılmıştır.²³⁰

Goth akınları yanı sıra Roma'yı en çok etkileyen diğer bir olay büyük veba salgınıdır. Goth göçleri ile Roma topraklarına ulaşan bu salgın özellikle metropollerde yaşayan halkı etkilemiştir. İmparator II. Claudius'un kendisi de dâhil olmak üzere Roma İmparatorluğunda yaşayan nüfusun neredeyse 1/4'ü veba salgını sonucu hayatlarını kaybettiler. Kendisini imparator ilan eden generaller arasında süren iç savaşlar, barbar kabilelerin ve Roma'nın komşularının ülke içine akınları, yerel ölçekli isyanlar, eşkıyalık korsanlık ve büyük veba salgını bütün Roma İmparatorluğu'nda sosyal yapı ve şehirlerin görünümünü değiştirmiştir. Uzun bir süredir refah ve barış içinde yaşayan Anadolu kentleri tekrar sur inşaatlarına başlamışlardır. Savaş ve saldırılar özellikle korunmasız köylere zarar vermiştir. Bu dönemde tarımsal üretimin düşmesi nedeniyle sürekli kıtlıklar yaşanmaya başlanmıştır. Ticaretin durma noktasına gelmesi, şehirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasını engellemeye başlamıştır. Vergi toplanmasının zaman zaman imkânsız hâle gelmesi nedeniyle, merkezi hazine boşalmış, parada maden ayarlarının azaltılması zorunlu bir hâle gelmiştir. Bu da yüksek bir enflasyona neden olmuş, metal fiyatları hızla yükselişe geçmiştir. Roma İmparatorluğu yıkılmak üzereyken, İmparator II. Claudius ve Aurelianus'un askeri zaferleri ile dış tehditler ve iç isyanlar sona erdirilmiştir. Askeri alanda yaptıkları yenilikler Geç Roma dünyasını şekillendirecektir.²³¹

Roma dönemi Ödemiş ve çevresinde görülen büyüme ve gelişme Bizans çağında azalmış olduğu düşünülmektedir. Erken Bizans döneminde kendini gösteren kargaşa nedeniyle oluşan savunma gereksinimi, Hellenistik çağda olduğu gibi tekrar gereksinim göstermiş, Kolbe (Kiraz), Pyrgion (Birgi) ve Thyraion (Tire) gibi sağlam surlarla çevrili *Phrourion* denilen kale-şehir yerleşimleri oluşmuştur.²³²

²³⁰ Tek 2012. S. 201.

²³¹ Tek 2012. S. 203.

²³² Meriç 1988. S. 210.

Aynı şekilde Roma ve Erken Bizans çağlarında gelişme gösteren Ephesos'un da M.S. 6. Yüzyılda gelişimi durmuş, kent yeniden eski yerleşimi olan Ayasuluk'a taşınmış ve yeniden surlarla çevrilmiştir.²³³

I. Constantinus (M.S. 330) iç savaş sırasında, Roma İmparatorluğu'nda iyice yayılmış olan Hıristiyanlara karşı hoşgörülü davranarak onların desteğini aldı. M.S. 364-379 Valentinianus Hanedanlığı Dönemi'nde Roma İmparatorluğu içinde yaşayan halkın büyük bir kısmı Hıristiyan olmuş ve Paganlar cezalandırılmaya başlanmıştır. I. Theodosius, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunu Batı ve Doğu olarak kalıcı bir şekilde oğulları arasında bölmüştür.²³⁴

M.S. 610-641 Bizans imparatoru Herakleios çağında, Sasaniler ile Bizanslılar arasında ki savaşlar sırasında, Sardes kentinin tahrip olduğu bilinmektedir. Sardes' yakın olmasından dolayı Hypaipa'nın da tahrip görmüş olabileceği düşünülmektedir. Ancak bütün bu tahriplere rağmen kent önemini korumuştur. Önceleri, Hypaipa şehri piskoposu Ephesos metropolü'ne bağlıyken, M.S. 1185-1195 Bizans imparatoru İsaakios 11 Angeles zamanında başpiskoposluk haline getirilmiştir.²³⁵

M.S. 14. yüzyılda Küçük Menderes ovasını Türkler ele geçirmiş, Tire, Birgi ve Ayasuluk gibi yerleşimler Aydınöğulları'nın merkezleri haline gelmişlerdir. 1426 yılından sonra ise bölge Osmanlı yönetimine geçmiştir. Hypaipa ve Metropolis dağ yamaçlarında ıssız harabeler haline gelirken, bu şehirlerin devamı olan Ödemiş ve Torbalı, ovadaki yol üzerinde büyüyüp gelişmeye devam etmişlerdir. Birgi ve Tire ise varlıklarını Tmolos ve Messogis eteklerinde sürdürmüşlerdir.²³⁶

²³³ Büyükkolancı 2008. S. 54.

²³⁴ Tek 2012. S. 205.

²³⁵ Sevin 1975. S. 49.

²³⁶ Meriç 1988. S. 210.

III. DİN VE MİTOLOJİ

Ödemiş Ovası'nın da içinde olduğu Lydia, çok tanrılı bir dini yaşamaktaydı. Phrygler'ler olduğu gibi dinin önde gelen ögesi Kuvava veya Kybele idi. Eski ve köklü Anadolu tanrıçası olan Kybele'ye tapım Lydia bölgesinde M.Ö. II. bin yılın ikinci yarısından itibaren yapılmaktaydı.²³⁷ Sonrasında Roma dönemi Kilbiano sikkeleri üzerinde de Kybele betimlemeleri görülmeye devam etmektedir. Bir Marcus Aurelius (M.S. 161-180) dönemi Neikaia sikkesi (S51) üzerinde oturan Kybele, patera ve davul tutmaktadır.²³⁸ Kybele'nin kutsal hayvanı aslandır. Arkaik ve Klasik dönemlerde Lydia yönetici sınıfı, evlerinin koruyucu sembolü olarak aslan kullanmışlardır.²³⁹ Baş Tanrıça Kybele'nin hayvanı olan aslan, aynı zamanda Lydia kraliyet sülalesinin de simgesidir.²⁴⁰ Hypaipa bölgesindeki bir yerleşimde bulunan M.Ö. 6. yüzyıla ait bir aslan heykeli²⁴¹ ve Birgi Ulu Camii'nin güney-doğu gövdesinde yer alan, Manisa Alaşehir, Akhisar, Beyoba, Selçikli ve Temrek'de bulunan M.Ö. 7-6 yüzyıl örneklerine²⁴² benzer forma sahip aslan heykeli bölgede Kybele inancından geriye kalan bulgulardır.

Phryg'ler yerleşmelerinde Tanrıça Kybele için yüksek kısımlarında, tabiatın ortasında, su kıyısında ya da tarla kenarında ana kayadan yontulmuş küçük ölçekli, altar ve nişlerden oluşan kült anıtlar yapmışlardır. Yaygın şekildeki *Kaya tahtlar* ya da *Basamaklı altarlara* (Stufenaltare, Stepped altars) olarak isimlendirilen bu anıtlar, alçak kaya kütlelerinden yontulmuş üç boyutlu yapılardır. En büyüğünden en küçüğüne kadar hepsinde, ön taraftaki basamaklar ve yuvarlak başlı, dörtgen gövdeli kaya

Şekil 9: Balabanlı-Kybele Kaya anıtı

²³⁷ Sevin 2003. S. 275.

²³⁸ Blumer 1888. No: 66.

²³⁹ Meral 2003. S. 45.

²⁴⁰ Oransay 2012. S. 119.

²⁴¹ Altınoluk 2013b. S. 77.

²⁴² Roosevelt 2009. S. 217-237.

idollerine görülür. Altarların bir bölümünde, tapınımın gereği sıvı libasyonun toplandığı yuvarlak libasyon çukurları (çap:0.30-0.40 m.; derinlik: 0.180.25m.) bulunmaktadır. Antik çağ yazarlarından Diodorus Siculus'nun anlatımında da Phryglerin tanrıça Matar için atlarlar yaptıkları bildirilmektedir. Geçimini tarımla sağlayan Phrygli çiftçi halk, tabiatın canlandığı, tohumun topraktan baş verdiği ilkbaharı coşkulu törenlerle karşılamakta, bereketli geçen hasat mevsiminin sonunda ise düzenlediği törenlerde Ana'sına şükranlarını sunmaktaydı. Doğanın bereketi ve bolluğu için atlarların önünde tanrıçaya yapılan dualar, sunulan adaklar, kesilen kurbanlar bu törenlerin en önemli bölümü olmalıydı.²⁴³ Çoğunlukla Phryg yayılım alanında görülen bu kaya anıtların bir benzeri Ödemiş Balbanlı köyündeki Balbanlı kalesi'nin kuzeyinde de alçak bir kaya kütesinin yontularak, kaya taht ve basamaklı altar oluşturulduğu görülmektedir.

Lydia kralları aynı zamanda eski Yunan tanrılarına karşı da ilgi duymaktaydılar. Krallar Delphoi ve Didyma'daki Apollon tapınakları ile Ephesos Artemis tapınağına zengin armağanlar göndermişlerdir.²⁴⁴ Herodotos, Kroisos'un Yunan tapınaklarına ilgisini “... *Pers ulusunun kalabalıklaşması ona (Kroisos'a) yasını unutturdu ve Persleri, devletleri gelişip büyük bir güç olmadan önce durdurma düşüncesine bağlandı. Bir kez bunu kafana koyunca, Yunanistan ve Libya oraklerini (kâhinlerini) yoklamaya girişti; Delphoi'ye, Phokis'deki Abai'ye ve Dodona'ya; Amphiaraios ve Trophonios oraklerine ve Miletos topraklarındaki Brankhosoğullarına, yani her yere adamlar yolladı. Kroisos'un danıştığı Yunan kâhinleri bunlardır; Ayrıca Libya'daki Ammon tapınağına da başkalarını yolladı. Ama bu çeşitli danışmanlardan beklediği şey, sadece kehanet bilimi üzerine bir fikir edinmekti, eğer doğru bildiklerine kanaat getirirse, o zaman Persler üzerine savaş açarsa, sonuç ne olur, onu soracaktı*”²⁴⁵ şeklinde anlatmaktadır. Herodotos anlatımının devamında; Kroisos'un Delphoi tanrılarına yaranmak için başta üç bin tane çeşitli kurbanlık hayvan ve 117 külçe altın olmak üzere, altın ve gümüş işlemeli yataklar, altın kupalar, erguvan rengi kumaşlar ve gömlekler gönderdiğini ifade etmektedir.²⁴⁶ Kroisos'dan önce, Lydia krallığının

²⁴³ Sivas 2002. S. 340-343.

²⁴⁴ Sevin 2003. S. 276.

²⁴⁵ Herodotos. 1. 46.

²⁴⁶ Herodotos. 1. 50.

Heraklesoğulları'ndan Mermnadlar Hanedanına geçişi sırasında yine Delphoi bilicilik merkezine başvurulduğunu ve orak'ın krallığı Mermnadların ilk kralı Gyges'e verdiğini Herodotos bize anlatmaktadır.²⁴⁷ Lydia Krallığı'nın son hanedanına ilişkin tarihsel olayları, inanış ve hikâyeleri ağırlıklı olarak Herodotos'dan öğrenilmektedir.

Kroisos bir gün rüyasında oğlu Atys'in demir uçlu kargıyla öldürüldüğünü görür ve bu rüyanın etkisiyle acele ile oğlunu evlendirmeye koyulur. Nitekim düğün sonrasındaki bir avda Kroisos'un rüyasında gördüğü gibi oğlu öldürülür ve Kroisos, her ne kadar oğlunu öldüren kişi yakalanmış olsa da bu, bu ölümden tanrı Zeus'u sorumlu tutmuştur.²⁴⁸ Bu durum Kroisos döneminde Zeus'a inanıldığını göstermektedir. M.Ö. 560-546 yıllarına tarihlenen sikkeler üzerinde Kybele'nin kutsal hayvanı aslan ile beraber Zeus'un kutsal hayvanı boğa yer almaktadır.²⁴⁹ Kroisos'un oğlu Atys'i evlendirdiği düğün töreninde, Kroisos'un sarayına kardeşini öldüren Phrygialı Kral Midas'ın oğlu Gordias'ın oğlu Adrastos gelir ve oranın töresince arınma dileğinde bulunur ve Herodotos *"bu tören Lydialılarda da aşağı yukarı Yunanlılarda olduğu gibidir"* şeklinde açıklama yapmaktadır.²⁵⁰

Antik dönemde Zeus, adam öldürme ile ilgili günahlardan arınma ritüellerini yönetirdi. Kazara da olsa adam öldürenler, günahlarından arınmadan, aile, din ve siyasi hayata katılamazlardı. Yardım istemek için çevre halkların ev sahiplerine ya da ölen kişinin intikam almak isteyen akrabalarından korunabilmek için tapınaklara giderlerdi. Günahlardan arınmada Zeus'un rolü, günümüze kadar gelmiş en eski kutsal kanunlardan biri olan, M.Ö. 5. yy ortalarına ait, adam öldürmüş ve arınmak isteyen bir kişinin yapması gerekenleri anlatan Sicilya'daki Selinous kitabesinde izah edilmektedir. Adam öldüren kişi, niyetini bildirerek düşman ruh için bir yemek düzenler, kendisine karşılık olarak bir domuz yavrusunu Zeus Meilichios adına kurban eder. Diğer kaynaklardan, bu tip ritüellerde domuz yavrusunun kanının adam öldüren kişinin üstüne akması gerektiğini öğreniyoruz. Çünkü kan kanı temizler inancına sahipler. Bu arınmaya

²⁴⁷ Herodotos. 1. 13.

²⁴⁸ Herodotos. 1. 34-44-45.

²⁴⁹ SNG von Aulock. No: 2877-2879.

²⁵⁰ Herodotos. 1. 35.

ihtiyacı olan kişi (gelen kişi) hikates olarak bilinirdi.²⁵¹ Ayrıca İzmir Arkeoloji Müzesi'nde de Lydia bölgesinden Zeus Meilichios'a adanmış bir yazıt bulunmaktadır.²⁵²

Antik dönemde cinayet suçu işleyenlerin arınma amacıyla yaşadıkları yeri terk etmeleri efsanelerde de görülmektedir. Atina kralı Aigeus'un kardeşi olan Palas tahtı ele geçirmek için elli oğlunu Theseus'u öldürtmek için göndermesine rağmen Theseus hepsini birer birer öldürür. Ve günahlarından arınmak için bir yıl ülkesinden uzaklaşır.²⁵³

Benzer bir efsane de Lydia'da görülmektedir. Herakles çıldırıp İphitos'u istemeyerek öldürünce, bu suçtan nasıl arınacağını öğrenmek için Delphoi'deki Apollan tapınağına başvurur. Bilici de 3 yıl köle olarak çalışması gerektiğini bildirir. Lydia kralı Tmolos'un dul karısı Omphale kahramanı satın alır, ona birçok işler gördürür, ayrıca koca olarak da kullanır. Arınma süresi sona erince Herakles Omphale'den ayrılır ve ölmeden daha birçok işler görür.²⁵⁴

D. Baltazi tarafından Hypaipa'da bir Herakles büstünün bulunup İstanbul Arkeoloji müzesine götürülmesi, kentte Herakles kültürünün var olduğunu göstermektedir.²⁵⁵ M.S. II. yüzyıl Hypaipa kenti sikkeleri ön yüzlerinde (S1, S2) Herakles başı betimlenmiştir.²⁵⁶ Bazı sikkelerde ise (S4) defneyapraklı taç takmaktadır ve kılıfı içinde yay ve sopası ile beraber betimlenir.²⁵⁷

²⁵¹ Larson 2007. S. 22.

²⁵² Chaniotis 2002. S. 384. Malay 1999. S. 93.

²⁵³ Erhat 2006. S. 285.

²⁵⁴ Erhat 2006. S. 228.

²⁵⁵ Altmoluk 2013b. S. 50.

²⁵⁶ Weber. No: 6828. Mionnet Supp. 7. No: 175.

²⁵⁷ SNG Cop. Lydia. No: 185.

Zeus için düzenlenen bir diğer arınma ritüeli ise rahip olarak atanmaya yönelik bir arınma ritüelidir. Yukarı Kilbianoı bölgesi Targya yerleşiminde ele geçen bir yazıt (Y160), bize bir kadının kırsal bir tapınağın rahibesi olarak atanmasına ilişkin detaylar vermektedir. Söz konusu yazıtın çevirisi; “307 yılının Loos ayında: Duaları işiten Büyük Zeus Targyenos’a (adak). Aphphion’un kızı olan ve Onesime diye de bilinen ve Zeuksias’ın (?) karısı olan Herodiane, bir arınma töreni düzenledi ve 12 Tanrı’ya kurbanlar kesti ve İmparator(lar) için bir gün boyunca şenlik düzenledi. Yine o, köy halkına ve civarda yaşayan kimselere kendi parası ile ekmek ve şarap dağıttı. Ve (böylece) o, Hera’nın, Zeus’un ve tüm tanrıların yasal rahibesi oldu. Ve tüm tanrılar için arınma töreni düzenledi ve bunun masrafını karşıladı. Bu steli Algiza’lı (taş ustaları) Synphonos ile Apollonios yonttular” şeklindedir. Yazıttaki bu anlatımdan Herodiane’nin yasal bir rahibe olabilmesi için kendi parası ile bazı törenler düzenlemesi gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu etkinliklerden biri olan Kaisarion ilk kez belgelenmekte olup, imparator(lar) onuruna düzenlenen bir festival şeklinde de yorumlanmaktadır.²⁵⁸ Aynı yerleşimde Zeus Targyenos’a (Y139) adanmış başka yazıtlar da ele geçmiştir.²⁵⁹

Şekil 10: Hypaipa’dan Zeus heykeli (Altınoluk 2013b. S. 256.)

Bölgedeki bir diğer Zeus kültü ise (Διὶ Δαρεδδηνός) Zeus Dareddenos’tur (Y138).²⁶⁰ Yukarı Kilbianoı bölgesi Elbi yakınlarında bulunan bir yazıttan tapım gördüğü anlaşılmaktadır.²⁶¹

²⁵⁸ Malay- Akkan 2007. S. 22.

²⁵⁹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3717. S. 325.

²⁶⁰ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3716. S. 325.

Yine Yukarı Kilbiano i bölgesi Ören köy’de bulunan bir yazıtta Zeus’un farklı bir epitheti olan (Δὺ Διγινδηνῶ) Zeus Digindenos’a (Y142) tapımın var olduğu görülmektedir.²⁶²

Ödemiş’in güneyinde yer alan antik yerleşim Sauenda’da bulunan bir yazıtta (Δὺ Αὐθείτη) Zeus Autheites²⁶³ (Y85) olarak Zeus’un başka bir yerel kültürünü görülmektedir.

Hypaipa kentinde bulunan bir yazıtta (Διὸς Πατρώου) Zeus Patroos (Y2) ifadesi geçmektedir. Baba-Ata anlamına gelen Patroos burada, hem Dorlar tarafından kendi ataları olarak inanılıp tapım gören bir kült olarak²⁶⁴ hem de İmparator Augustus’a (M.Ö. 27-M.S. 14) bir övgü ve Augustus’un Zeus ile özdeşleştirilmiş şekli olarak düşünülmektedir. Dioshieron’da bulunan bir yazıtta (Y174) da aynı şekilde (θεοῖς Σεβαστοῖς) tanrı olarak ifade edilmektedir.²⁶⁵ Halikarnassos’da bulunan M.S. 15’e tarihlenen bir yazıtta da aynı şekilde İmparator Augustus, Zeus Patroos olarak bahsedilmiştir.²⁶⁶

Bir başka yazıtta İmparator Kladius’un (Κλαυδίου Καίσαρου Σεβαστοῦ) imparatorluk kültüründen bahsedildiği görülmektedir.²⁶⁷ Bu hymnos yazıtı Pergamon’daki hymnodosların bir kararının kopyasıdır. Yazıtın ilk bölümünde Asia eyaletindeki hymnodosların İmparator Kladius için onurlandırma kararı, ikinci bölümde imparatorun hymnodos derneğine mektubu ve son bölümde ise Asia Hellenler birliğinin kararı yer almaktadır.²⁶⁸ Merkezi Roma dışında kalan ve genel anlamıyla doğu eyaletleri diyebileceğimiz bölgelerde yer alan kentlerde, kentlerin baş tanrısına imparatorluk kültürüyle özdeşleştirilerek ortak kült altında neokoron unvanıyla tapınılmıştır. Neokoron (Tapınak Koruyucu Kent) unvanı ilk kez Augustus zamanında İ.Ö. 29 yılında Pergamon Kentine verildiği belirtilmiştir. Baş tanrı Zeus, başlangıçta Augustus ile daha sonra

²⁶¹ Keil 1914. S. 61.

²⁶² IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3720. S. 327.

²⁶³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3864. S. 397.

²⁶⁴ Larson 2007. S. 20.

²⁶⁵ Malay- Ricl 2009. No: 2.

²⁶⁶ Lewis-Reinhold 1990. S. 627.

²⁶⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3801. S. 344-345.

²⁶⁸ Tanniver 1996. S. 78.

diğer imparatorlarla bir tutulmuş ve imparatorluk süresince tapınılmıştır.²⁶⁹ Ayrıca M.S. 211 yılına tarihlenen Neikaia'dan bir yazıt, Ephesos kentinin 3. kez Neokoros (τρίτος νεωκόρος Ἐφεσίων πόλις) (T26) unvanı aldığını göstermektedir.²⁷⁰ Toplamda dört defa Neokoros unvanı alan Ephesos'un Tanrıça Artemis'ten sonraki ikinci kültü Augustus'un imparatorluk kültürüdür.²⁷¹ Augustus'un baş tanrı Zeus ile yakınlığını, ön yüzlerinde Augustus ve arka yüzlerinde Zeus'un betimlendiği, Augustus dönemi Hypaipa (S24, S25) ve Dioshieron (S27, S28) sikkeleri üzerinde de görebilmekteyiz.²⁷²

Boneiton yerleşiminde ele geçen İmparator Hadrianus'a adanmış bir yazıtta (Διὸ Ὀλυμπίῳ) Zeus Olympios ibaresi geçmektedir.²⁷³ Augustus örneğinde olduğu gibi buradaki Zeus Olympios, İmparator Hadrianus'un Zeus ile özdeşleşmiş halidir. Hadrianus'un (M.S. 117-138), Smyrna ve Ephesos gibi Batı Anadolu topraklarındaki kentlerde imparatorluk kültürü Zeus Olympios olarak tapınım görmüş, adına festivaller düzenlenmiştir.²⁷⁴

Toloi/Tolokome yerleşiminde ele geçen İmparator Hadrianus'a adanmış başka bir yazıtta ise (Διὸ σωτηρὶ Ὀλυμπίῳ) Zeus Soter Olympios ibaresi görülür. Buradaki "soter" kelimesiyle Hadrianus'un kült ismine "kurtarıcı" anlamı da katıldığı görülmektedir.²⁷⁵

Hypaipa'ya ait bir yazıttan (Y2) Hymnodos denilen imparatorluk görevlilerin varlığı bilinmektedir. Hymnodos'ların görevleri arasında imparatorluk ailesine (Hymnos) ilahi okumak, imparator için yapılan kurban törenlerine katılmak, kutlamaları yönetmek ve ziyafetlere ev sahipliği yapmak bulunmaktadır.²⁷⁶

²⁶⁹ Burrell 2004. S. 275-276.

²⁷⁰ I Eph. VII, 2. 1981. Rep. 2056. S. 312.

²⁷¹ Burrell 2004. S. 83.

²⁷² RPC supp. I. No: S-2528B, 2535, 2556, 2558a.

²⁷³ I Eph. VII, 1. 1981. Nr. 3238. S. 177.

²⁷⁴ Burrell 2004. S. 44, 281-282.

²⁷⁵ Çelgin 2011. S. 646.

²⁷⁶ I Eph. VII, 2. 1981. Nr. 3801. S. 344., Altmoluk 2013b. S. 52.

Dioshieron yerleşiminde ele geçen bir yazıtta (Διὺ Σωτήρι) Zeus Soter kültünü görülebilmektedir.²⁷⁷ Zeus'un bu kültünün daha geniş coğrafyalara yayıldığı bilinmektedir. Zeus Soter, ev halkının önemli bir tanrısıdır. İnsanların, kişisel sıkıntılı anlarında yakardıkları, libasyon yaptıkları ve tanrının kendilerini içlerinde buldukları sıkıntılı durumdan kurtarmasını bekledikleri kült olarak bilinmektedir.²⁷⁸

Antik Yazar Johannes Lydus, “*De Mesibus*” eserinde, Korintli Eumelos'un Zeus'un doğum yeri olarak Lydia'yı gösterdiğini bize iletmektedir.²⁷⁹ J. Lydus anlatımının devamında bir diğer Zeus kültü olan Sardes, Ephesos ve Didyma dışında Tmolos'un zirvesinde var olduğu bilinen (Διὸς Ἰετίου) Zeus Hyetios kültünden bahseder. “*De Mesibus*” eserinde Tmolos'un zirvesini, Zeus Hyetios'un doğduğu yer olarak göstermektedir. Zeus Hyetios kültünde, yağmurun yağmasını sağlayarak toprağın bereketini artırdığına ve Zeus'a eşlik ettiğine inanılan Kureta'lar bulunur. Hellenistik dönemde yaygın olarak görülen Zeus Hyetios, kelime anlamı olarak “*Yamurlu Zeus*” anlamına gelmektedir. Ephesus'ta Antoninus Pius Dönemi'ne ait bir sikkenin arka yüzünde Zeus Hyetios bir kaya üzerinde otururken betimlenmiştir.²⁸⁰

Yunan panteonunun baş tanrısı, tanrıların ve insanların kralı Zeus, eskiçağda kültü en çok yayılım gösteren tanrılardan biridir.²⁸¹ Antik dönem Ödemiş ve çevresinde de aynı şekilde yoğun tapım gören ve onuruna şenliklerin düzenlendiği bir tanrı olarak bilinmektedir. Targya yerleşiminde bulunan yazıtta göre, şekliklerin düzenlendiği köy halkı ve civarına ekmek ve şarap dağıtıldığı²⁸² ve ayrıca Diginda yerleşiminden ele geçen bir yazıtta göre hem küçükbaş hem de büyükbaş hayvan kurban edildiği, hayvanların genç olanlarından seçildiği, köy halkına bu kurban etlerini ve pasta dağıtıldığı²⁸³ ifade edilmiştir. Hypaipa, Dioshieron ve Neikaia kent sikkeleri üzerinde de Zeus betimlenmektedir.

²⁷⁷ Malay- Ricl 2009. No: 2.

²⁷⁸ Larson 2007. S. 20.

²⁷⁹ Bengisu 1996. S. 6.

²⁸⁰ Morgan 1901. S. 91. Cook 1940. S. 562. Hakman 2013. S. 9-10.

²⁸¹ Hakman 2013. S. 1.

²⁸² Malay- Akkan 2007. S. 22.

²⁸³ IEph. VII, 2. 3719. S. 326.

Nero, Lucius Verus ve Fulvia Plautilla dönemlerinde basılan sikkeler üzerinde Zeus'un, elinde Patera (libasyon kâsesi) ile betimlendiği görülmektedir (S17, S28, S29, S32, S34). Carecalla (M.S. 198-217) zamanına tarihlenen bir sikke üzerinde de İmparator Caracalla elindeki libasyon kâsesi ile libasyon yapmaktadır (S16). Ayrıca Dioshieron kentinde Zeus Soter'dan bahseden bir yazıt olması²⁸⁴ ve symposiumlarda Olympos tanrıları ve kahramanlardan sonra üçüncü libasyonun Zeus Soter'a yapılması,²⁸⁵ antik dönem Ödemiş ve çevresinde libasyonun bilindiğini ve uygulanmış olabileceğini göstermektedir.

Nero, Antoninus Pius, Julia domna, Marcus Aurellius ve Hadrianus sikkeleri üzerinde Zeus, atribüsü kartal ile betimlenmiştir (S38, S41, S43, S47, S52). Yıldırım demeti gibi, kartal da mitoslarda yer aldığı şekline göre ya da kültürün o yerleşimdeki özelliğine göre şekillenerek, sikkelerde olduğu gibi ele geçen arkeolojik veriler üzerinde betimlenmişlerdir.²⁸⁶ Mitolojide Zeus'un kartal şekline büründüğü bilinmektedir. Burada kartal doğrudan Zeus'un kendisini temsil etmektedir. Tanrının emirlerini insanlara iletme, Zeus'un kuşu kartalın görevidir. Onun uçuşuna göre iyiye ya da kötüye yorulur.²⁸⁷ Bazı sikkeler üzerinde de diğer atribüsleri yıldırım ve asa görülmektedir (S5, S52). Mitoslarda olduğu gibi yıldırım ya da şimşek tanrının kızgınlığını sembolize etmektedir.²⁸⁸ Bu durum Zeus'a eklenen, *hypsibremetes*: Göklerde gürleyen; *asteropetes*: Şimşek savuran; *terpikersunos*: Yıldırım seven; *erigdoupos*: Uzaklardan gürleyen, gök gürültüsü, uzaktan duyulan, yankılanan; gibi sıfatlarda da açıkça görülmektedir.²⁸⁹

Hypaipa kazısı sırasında Demosthes Baltazi tarafından Hypaipa'dan çıkan bir Zeus heykelini İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür. Heykelin başı, sağ kolu ve sol ayağı kayıptır.

²⁸⁴ Malay- Ricl 2009. No: 2.

²⁸⁵ Larson 2007. S. 20.

²⁸⁶ Hakman 2013. S. 5.

²⁸⁷ Erhat 2006. S. 294.

²⁸⁸ Hakman 2013. S. 6.

²⁸⁹ Erhat 2006. S. 94.

Ödemiş ile ilgili antik metinlerde ve yazıtlarda Zeus'un habercisi olan Hermes'in varlığı görülmemesine rağmen, D. Baltazi kazısı döneminde bronz bir Hermes heykeli bulunmuştur. Sağ elinde bir çanta tutmaktadır ve sol eli kavisli, herhangi bir cisim tutar şekilde ele geçirilmiştir. Muhtemelen sol elinde *Caduceus* (kanatlı yılanlı asa) tuttuğu düşünülmektedir. Geta dönemi sikkesi üzerinde Hermes, atribüsleri *Caduceus* ve çantası ile betimlenmiştir.²⁹⁰ M.Ö. 2-1. yüzyıl Kaystrianoi sikkesi (S64) üzerinde Hermes'in atribüsü kanatlı kerykeion görülür.²⁹¹

Zeus'un eşi olarak bilinen dırdırcı, kıskanç, inatçı tanrıça Hera,²⁹² sadece sikkeler (S26, S29) üzerinden bilinmekte olup, elinde patera ve asa tutmaktadır.²⁹³

Bölgede tapım gören bir diğer tanrı ise Zeus ve Semele'nin oğlu Dionysos'tur. Euripides'in Tragedyasında Lydia kökenli bir tanrı olduğu görülmektedir. Tragedyanı *Bakkhos* bölümünde "Ben Lydia'nın altın ovalarından geliyorum", "Yüce Tmolos'dan ayrıldıktan sonra",²⁹⁴ "Ben çiçekli Tmolos'a aşınayım",²⁹⁵ "Lydia benim anavatanımdır"²⁹⁶ gibi ifadeler yer almaktadır. Tragedyada Dionysos, kılık kıyafetiyle ve tavırlarıyla Lydia bölgesinin özelliklerini yansıtmaktadır. Antik metinlerde Dionysos aynı zamanda *Bakkhos*, *Bromios*, *Euhios*, *Dithyrambos*, *İakkhos*, *İobakkhos* gibi farklı isimlerle anılır. Dionysos ismi henüz tamamen açıklanmamıştır. Dio- ve -nysos şeklinde iki kökün birleşimidir. İlki Dio- kökü, Zeus isminin hallerinde (Dios, Dia, Dii) görülen köktür.²⁹⁷ Zeus ve Dionysos ismen yakın olmakla beraber, Ödemiş'in Konaklı beldesinde bulunan bir yazıt da Zeus ile beraber Dionysos'a adanmıştır (Y171).²⁹⁸ Hypaipa kenti isminin etimolojik olarak dayandığı düşünülen Tmolos dağı Nymphesi

²⁹⁰ Altmoluk 2013b. S. 51.

²⁹¹ CNG. No: 253, 172.

²⁹² Erhat 2006. S. 135.

²⁹³ Blumer 1897. No: XVII, 7., RPC supp. I. No: 2559.

²⁹⁴ Euripides *Bakkhos*. No. 64.

²⁹⁵ Euripides *Bakkhos*. No. 461.

²⁹⁶ Euripides *Bakkhos*. No. 464.

²⁹⁷ Erhat 2006. S. 93-94.

²⁹⁸ IEph. VII, 2. 3757. S. 337-338.

Hippa, aynı zamanda Dionysos'un beslemesidir. Hippa aynı zamanda Kybele'ye verilen lakaplardan bir tanesidir.²⁹⁹

Bununla birlikte antik yazarlar Tmolos ve çevresinin ünlü şarabından bahsederler.³⁰⁰ Rose Lou Bengisu, Euripides'in Tragedyasında geçen ifadelerden dolayı, mitolojik olarak Tmolos'u Dionysos'un doğum yeri olarak belirtmiştir.³⁰¹ Buna ek olarak Azra Erhat da Tmolos'u Dionysos dinin kaynağı olarak gösterildiğini söyler.³⁰² Hadrianus ve Aelius Ceaser (M.S. 136-138) dönemi bir Tmolos-Aureliopolis sikkesi (S65) üzerinde mitolojik karakter Savaş Tanrısı Ares'in oğlu Tmolos, bebek Dionysos'u elinde tutmaktadır.³⁰³ Sikke üzerindeki bu betimleme, Euripides'in dizelerindeki Dionysos'un Tmolos kökenli olduğu anlatımını desteklemektedir. Aynı zamanda kral olan Ares'in oğlu Tmolos, Artemis'in arkadaşlarından birine saygısızlık yapmıştır. Bu nedenle tanrıça Tmolos'un üzerine azgın bir boğa salar ve onu öldürtür. Ares de oğlunun ölüsünü Bozdağ'a gömer, bu yüzden dağa Tmolos adı verilir.³⁰⁴

Petronius, Lydialıların sürekli kutlamalar ile Bakkhos'a tapındığını ve Hypaipa'da Bakkhos adına bir tapınak olduğunu (T6) anlatır. Petronius'un bu anlatımı açık olarak Hypaipa'da Dionysos kültürünün var olduğunu göstermektedir.³⁰⁵ Ancak yazıtlar ve arkeolojik veriler kentte Dionysos kültürüne dair kanıt göstermemektedir. Hadrianus (M.S. 117-138) dönemi Kilbianoı sikkesi (S39) üzerinde ve Marcus Aurelius ve Faustina II (M.S. 161-180) Neikaia sikkesi (S53) üzerinde Dionysos elinde üzüm salkımı tutmaktadır.³⁰⁶ Ayrıca M.Ö. 2-1. yüzyıl bir Kaystrianoi sikkesinin (S63) ön yüzünde başında çelenk taşıyan Dionysos, arka yüzünde ise lyr müzik aleti betimlenmiştir.³⁰⁷ Tiberius ve Nero dönemi sikkeleri üzerinde Dionysos, elinde *Thyrso*s (Ucunda çam kozalağı takılı bir sarmaşık ya da asma dallarıyla sarılı bir

²⁹⁹ Sevin 1975. S. 43.

³⁰⁰ Ovidius *Metamorph.* VI. 1; Plinius *N.H.* IX. 74.

³⁰¹ Bengisu 1996. S. 2.

³⁰² Erhat 2006. S. 287.

³⁰³ CNG. No: 206, 142.

³⁰⁴ Erhat 2006. S. 287.

³⁰⁵ Petronius *Satyricon.*133. 3.

³⁰⁶ Blumer 1888. No: 20, 70.

³⁰⁷ CNG. No: 206, 142.

değnek) ve *Kantharos* atribüsleri ile betimlenmiştir.³⁰⁸ Bir Julia Domna sikkesi üzerinde de Dionysos'un Pan ile betimlendiği görülür. Dionysos elinde atribüsleri ile Pan'a dayanmaktadır ve altta ise bir panter betimlenmiştir. Pan kırsal bölgenin, çobanların, sürülerin, müziğin ve dansın tanrısıdır. Elinde *Pedum* (ucu kıvrık asa) tutmaktadır.³⁰⁹ Ovidius (T4) Pan'ı Tmolos dağının zirvesinde zikretmektedir.³¹⁰ Antik yazar Ovidius'un anlatımına göre; Phrygia kralı Midas bir gün Tmolos'un eteklerinde dolaşırken Apollon ve Pan'ın yarışıklarını, dağın tanrısı Tmolos'u da hakem seçtiklerini görür. Midas, Apollon'un Lyra'sını da Pan'ın kavalını da dinler. Tmolos yarışmanın galibi olarak Apollon'u gösterse de Midas hiç gerekmediği halde Pan'ın kavalını daha çok beğendiğini söyler. Buna sinirlenen Apollon Midas'ın kulaklarını eşekkulaklarına çevirir.³¹¹

Sikkeleri (S19) üzerinde görülen bir diğer tanrı ise Apollon'dur.³¹² Ancak Hypaipa ve diğer antik Ödemiş yerleşimi sikkeleri üzerindeki Apollon betimlemeleri, bazı araştırmacılar tarafından şüphe ile bakılmaktadır. Bir Lydia kahramanı olarak da geçmektedir. Imhoof Blumer, betimlemeyi Apollon Tyrimnaios olarak adlandırır. İmparator Hadrianus'un eşi Sabina sikkesi üzerinde, bir tanrı bir elinde dal, diğer elinde balta tutmaktadır. Bu betimleme, bir başka Lydia yerleşimi olan Thyatira sikkesi üzerinde betimlenen Apollon Tyrimnaios betimlemesi ve atribüsleri ile aynıdır. Dolayısıyla Thyatira sikkesi, Hypaipa sikkesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Thyatira'da da Apollon Tyrimnaios adına tapınak inşa edilmiş ve adına Tyrimneia festivalleri düzenlenmiştir.³¹³ Thyatira kenti aynı zamanda Hypaipa'daki Artemisia festivalinde Kythara rekabetini kazanan (Y22) Aur. Serapion'un kentidir.³¹⁴

Mitolojiye göre Herakles, Amazon kraliçesi Hyppolyte'yi öldürerek, ondan çift yüzlü kutsal baltayı alır ve Lydia kraliçesi Omphale'ye sunar. Böylece çift yüzlü balta Lydia krallığının kutsal sembolü olmuştur. Kral Kandaules (M.Ö. 735-718) zamanında

³⁰⁸ RPC supp. I. No. 2549. Weber. No. 6829.

³⁰⁹ Altmoluk 2013b. S. 49.

³¹⁰ Ovidius *Metamorph.* XI. 150-152.

³¹¹ Erhat 2006. S. 205.

³¹² CNG. No: 168, 118.

³¹³ Altmoluk 2013b. S. 44.

³¹⁴ IEph. VII, 2. 3813. S. 364.

Mylasa beyi Arselis onu almış ve Karia'daki bir Zeus heykelinin eline yerleştirmiştir. Johannes Nolle, Tyrinnaios'un Lydia kahramanı Karius olduğunu savunur. Karius'un kutsal alanı, Karius dağının zirvesine lokalize edilir. Karios, Zeus ve nymphe Torrhebia'nın oğlu, Torrhebus'un büyük babasıdır. Karios'un Karialıların eponimik atası olabileceği düşünülmektedir.³¹⁵

Hypaipa sikkeleri üzerinde, Roma İmparatorluk dönemi zamanında Asklepios adına bir kült kurulduğu görülmektedir. Özellikle Trajan dönemi sikkeleri üzerinde (M.S. 98-117) Asklepios ayakta, khiton ve himation giyimli ve yılan dolanmış bir asa ile betimlenmiştir. Geta (M.S. 198-209) dönemi Dioshieron sikkesi (S35) üzerinde de aynı betimleme görülür.³¹⁶ Commodus (M.S. 177-192) Neikaia sikkesi (S54) üzerinde ise Asklepios kızı Hygieia ile betimlenmiştir.³¹⁷ Septimus Severus dönemi sikkeleri üzerinde Artemis Anaitis ile beraber tasvir edilmiştir. Yunan mitolojisinin hekim tanrısı olarak bilinen Asklepios'un kızı Hygieia, babasının yardımcısı olarak bilinir. İsmi "sağlık" anlamına gelmektedir. Sadece insanlara değil hayvanlara da bakar.³¹⁸ Avesta'nın Yasht bölümüne göre, Pers Tanrıçası Anahita sağlığı getirmiştir. Bu nedenle Asklepios ve Artemis Anaitis, Hypaipa'da ortak bir sağlık görüntüsü vermişlerdir. Bu durum Hypaipa'da Pers ve Greek kültürünün karışımını göstermektedir.³¹⁹

Sadece sikkeler (S50, S59) üzerinde görülen ve bazı kaynaklara göre Asklepios'un oğlu, bazılarına göre de Asklepios'un yardımcılarından birisi olarak bahsedilen Telesphoros, tedavi sanatının iyileşme ile sonuçlandığını, hastalığın sona erdiğini ve mükemmel sağlığa kavuşulduğunu sembolize eder. Genellikle sivri külahlı bir manto giyen, kısa boylu bir çocuk veya cüce olarak tasvir edilir. Aynı zamanda rüyaları yorumlayan ve iyileşme dönemini kollayan bir tanrı idi.³²⁰

³¹⁵ Bengisu 1996. S. 6., Altmoluk 2013b. S. 45., Nolle 2012. S. 147-165.

³¹⁶ SNG Cop. Lydia. No: 118.

³¹⁷ Blumer 1888. No: 71.

³¹⁸ Erhat 2006. S. 62-147.

³¹⁹ Altmoluk 2013b. S. 48.

³²⁰ Tahberer 2005. S. 19., Blumer 1888. No: 63, 132.

Antik dönem Ödemiş ve çevresinde en popüler tanrı Artemis Anaitis idi. Yunanlı tanrıça Artemis ile Pers “şifalı su” tanrıçası Anahita’nın senteziyle meydana gelen kült Batı Anadolu’da yaygın olarak görülmektedir.³²¹ Bu Pers asıllı tanrıça ’Αναίτις, ’Αναίτις ’Αρτεμις ve Περσική ’Αρτεμις gibi isimlerle de anılmaktaydı. Hypaipa kentinde bir tapınağı var olduğu bilinmekle beraber, tapınakta Pers, Lydia ve Yunan kültürel etkilerinin bir arada var olduğu görülmektedir. Tapınağı yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak M.Ö. 5. yüzyılda var olduğu tahmin edilmektedir. Tapınak (μάγοι) Magoi (Y27) adı verilen rahipler yönetirdi. Rahiplerin başında ise (ἀρχίμαγος) Arkhimagos denilen bir başrahip bulunur.³²²

Şekil 11: Hypaipa’dan Artemis Anaitis kabartması (Altınoluk 2013b. S. 288)

Antik çağ yazarlarından Berossos, “Anaitis kültü” Lydia bölgesine Artaxerxes tarafından getirildiğini söyler. Hierokaisareia ve Hypaipa’daki kutsal alanlar ise Kyros tarafından yaptırılmış olmalıdır. Bu iki kült yeri önceleri Pers Ateş kültüne hizmet etmiş oldukları ve Lydia bölgesinin Ana Tanrıçasına benzeyen tanrıça Anaitis’in ancak çok sonra bu kült yerlerinin sahibesi olduğu kabul edilebilir. Lydialılar zamanında, Hippa’nın Ana Tanrıça’ya verilen unvanlardan biri olduğu düşünülürse, Persler’in Hypaipa’ya özellikle Anaitis kültü bakımından neden önem verdikleri anlaşılır.

V. Sevin, Persler’in Anaitis kültü için Hypaipa’da büyük bir tapınak inşa etmelerini şu şekilde açıklamıştır; “Hypaipa, Hippa adından da anlaşılacağı gibi bizzat Lydia Ana Tanrıçası adına kurulmuş bir kenttir. Persler bölgeye geldiklerinde, Lydialılar zamanından kalma kutsal alanlarla karşılaşmışlar ve muhtemelen kendi

³²¹ Malay 1990. S. 390.

³²² Riel 2002. S. 206.

tanrıçalarına çok benzeyen eski Lydia Ana Tanrıçası'nın kutsal alanlarını ya aynen ya da az bir değişikliğe tabi tutarak kullanmışlardır.”³²³

Hierokaisareia'da ele geçen M.S. 41-51 İmparator Tiberius Claudius dönemine tarihlenen bir yazıtta, tapınağa adak olarak sunulan altı çocuk köleden bahsetmektedir.³²⁴ Hierokaisareia ve Hypaipa'daki tapınakların aynı Pers, Lydia ve Yunan kültürünün etkisiyle var olması ve tapınaklarda aynı tanrıçaya tapınıldığını düşünüldüğünde, Hypaipa'daki Artemis Persike tapınağına aynı şekilde adak olarak köle sunulması mümkün olmaktadır.

Yazıtlardan anlaşılacağı üzere tanrıça Artemis Anaitis onuruna her yıl Hypaipa'da oyunlar veya festivaller düzenlenmiştir. Ele geçen yazıtlar, bu festivallerden 24. (Y20), 29. (Y21), 58. (Y22) ve 64. (Y17, Y18) festivallerden bahsetmekte ve düzenlenen oyunların galiplerini onurlandırmaktadır. Bu oyunlarda; güreş, boks (Y17, Y21) gibi atletik müsabakalar,³²⁵ *diaulos* ve *Kythara* gibi müzik aletleriyle (Y18, Y22) yapılan yarışmalar³²⁶ ve *tragedia* (Y23) denilen tiyatral yarışmalar³²⁷ yapılmaktadır. *Kythara* yarışmasını kazananın onurlandırıldığı yazıtta, Thyateirali galibin Aurelius (Aûp.) praenomeni ile adlandırılmasından dolayı, 58. festivali M.S. 212 yılından sonraya, M.S. III. yüzyıl içersine tarihlemek mümkündür.³²⁸

Hypaipa kenti sikkelerine bakıldığında Artemis Persike, İmparator Nero (M.S. 54-68) döneminden (S3),³²⁹ Gallienus (M.S. 54-68) dönemine (S23)³³⁰ kadar sikkeler üzerinde görülmektedir. Genellikle sikkelerin arka yüzünde başında polos ve polosundan sarkan uzun geniş bir örtüsüyle,³³¹ cepheden Ephesos Artemis'i pozunda ellerini iki yana açmış şekilde betimlenir. Farklı olarak Gordianus III dönemi sikkesi

³²³ Sevin 1975. S. 45.

³²⁴ Malay 2010. S. 2.

³²⁵ IEph. VII, 2. 3809-3812a. S. 361-363.

³²⁶ IEph. VII, 2. 3810-3813. S. 361-364.

³²⁷ IEph. VII, 2. 3814. S. 364-365.

³²⁸ Malay 1987. S. 31.

³²⁹ SNG von Aulock. No: 2960.

³³⁰ SNG Cop. Lydia. No: 204.

³³¹ Riel 2002. S. 207.

üzerinde elinde *palmiye* tutmaktadır.³³² Mitolojide Artemis, Ortygia kentinde kutsal palmiye (Phoinix) altında doğmuştur. Ephesos kenti erken sikkeri ön yüzlerinde betimlenen geyik ve palmiye (Phoinix), Artemis'in doğumunu simgelemekte ve onun doğum ikonografisi şeklinde yorumlanabilmektedir.³³³ Böylece Artemis Persike'nin elinde tuttuğu palmiye, onun Yunan kültürüne de yakınlığını göstermektedir.

Aynı zamanda Hypaipa kenti sikkeleri üzerinde Artemis Persike'nin bir tapınak önünde durduğunu görülmektedir. Marcus Aurelius ve Caracalla dönemlerinde basılan sikkeler üzerinde betimlenen tapınaklar, 3 basamaklı krepis ve önde 6 sütunu olan peripteros planlıdır. Marcus Aurelius dönemindeki sikke (S8) üzerinde sütunlar İon başlıkları taşır iken, Caracalla dönemi sikkeleri (S14, S15) üzerindeki sütunlar korint başlıkları taşır ve merkezi kemerli bir yapıya sahiptirler. Her iki imparator dönemi sikkeleri üzerindeki tapınak alınlıklarının merkezinde bir kalkan motifi yer alır.³³⁴ Hypaipa kenti ya da çevresinde henüz merkezinde kalkan olan bir alınlık ele geçmemiştir. En yakın Messogis'in güney yamacında yer alan Nysa kenti Propylon alınlığının merkezinde, Hypaipa kenti sikkeleri üzerinde görüldüğü gibi bir kalkan yer alır.³³⁵ Bu durum sikke üzerindeki tapınak alınlığında betimlenen kalkan motifinin, gerçekte de var olabileceğini göstermektedir. Antonius Pius (S7) ve Elagabalus (S21) dönemi sikkeleri üzerindeki tapınak protilos planlıdır ve alınlıklarında da aynı şekilde kalkan motifi bulunmaktadır.³³⁶ Diğer protilos planlı tapınağın görüldüğü sikkeler, ön yüzde Julia Domna'nın (M.S. 193-217) betimlendiği sikkelerdir ve merkezi kemerli bir yapıya sahiptirler.³³⁷

Bunlara ek olarak, Caracalla dönemi (S15) ve Elagabalus dönemi (S21) sikkeleri üzerinde betimlenen tapınaklar tapınakların içerisinde, bir sunak ve sunağın üzerinde yanan bir ateş betimlenmiştir.³³⁸ Sikkeler üzerindeki bu betimleme, Hypaipa kenti tapınağında özellikle Roma döneminde var olan bir ritüeli ve Perslerin ateş kültü

³³² Mionnet Supp. 4. No: 306.

³³³ Brenk 1998. S. 158-169.

³³⁴ SNG Cop. Lydia No: 194., SNG von Aulock. No: 2968., Kaft M.prägun. No: 68.

³³⁵ İdil. vd. 2009. S. 280.

³³⁶ SNG von Aulock. No: 2963., BMC Lydia. No: 55, CNG No: 126, 171.

³³⁷ Weber. No: 6831., SNG München. No: 159.

³³⁸ Kaft M.prägun. No: 68., BMC Lydia. No: 55, CNG No: 126, 171.

inancını yansıtmaktadır. M.Ö. 7.-6. yüzyıllarda Zertüşt adlı kişi tarafından oluşturulan tek tanrı inancında, tanrı Ahura Mazda idi ve Ates, Ahura Mazda'nın bir simgesi olarak kabul edilmekte Zerdüstilere göre Ahura Mazda'ya saygı ve hürmette bulunma anlamında kullanılmıştır. Ona saygısızlık ve kusurda bulunan herkesin Ahura Mazda'nın gazabına uğrayacağına inanılmaktadır. Zerdüştlükten önce çöllerin ve suların tanrısı olarak bilinen Anahita, Zerdüştlük ile beraber Ahura Mazda'nın kızı ve daha da sonraları ateşe saygıdan dolayı onu Ahura Mazda'nın oğlu olarak kabul edilmekteydi.³³⁹

Roma imparatorlarından Antonius Pius (M.S. 138-161) ve Marcus Aurelius (M.S. 161-180) zamanında yaşamış antik gezgin ve coğrafyacı Pausanias, Hypaipa'da ateş kültürüyle ilgili yapılan ritüelden (T7) bahsetmektedir. Pausanias, "Lydia' da görüldüğünü bildiğim başka bir mucize daha vardır; Bu Phormis atı'ndan

farklı ama sihir sanatı kadar masum değil gibi. Lydialılar, Hypaipa ve Hierocaesareia adlı şehirde Perslere tapınaklar adlandırırılar. Her tapınakta bir oda ve oda içersinde bir sunak üzerinde küller vardır. Ancak bu küllerin rengi, normal küllerin rengi değildir.

Odaya giren bir büyücü, sunak üzerine kuru odun yığar. O, önce başına bir tiara yerleştirir ve sonra, bir kitaptan dua alıntı yaparak, Yunanlılara anlaşılmayan yabancı bir dilde, aynı ya da başka tanrılara bir dua okur. Böylece, odun ateş olmadan tutuşur ve ondan parlak alevler fırlar."³⁴⁰ şeklinde bahsetmektedir.

Şekil 12: Ritüel sahnesinin betimlendiği sikke (Altınoluk 2013b. S. 288)

³³⁹ Azizi 2009. S. 80.

³⁴⁰ Pausanias, V, 27, 5-6.

Bu metinde Pausanias, bir kitaptan dua okuyan büyücü ya da rahibin duasını Yunan dilinde olmadığı için anlayamadığını belirtmektedir. Ritüel esnasında okunan duanın, hem Artemis Persike'nin Pers kökenli olması, hem de Pers dininde kutsal sayılan ateş için dua okunmasından dolayı, dua Perslerin kullandığı ve içerisinde ateşle ilgili duanın da bulunduğu Avesta'nın yazıldığı Aramice olması mümkündür.³⁴¹

Ayrıca yine M.S. II. yüzyılda yaşayan Pausanias, ritüel sırasında sunağın üzerine yığılan odunların tutuşturma olmadan kendiliğinden alev almasından bahseder. Bu ritüele benzer bir olay da Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen, M.S. III.-IV. yüzyıllarda yazılarak son şekli ile derlendiği bilinen³⁴² Kitabı Mukaddes'te geçmektedir. Metne göre; Yehova'nın peygamberi İlyas (Elijah), Baal'ın peygamberlerine düelloya davet eder. Sunağın üzerine odun yığmalarını ve kendi tanrılarında o odunları yakmalarını istemeyi teklif eder. "Hangi tanrı ateşi yakarsa gerçek tanrı odur" der. Baal'ın peygamberleri, tanrılarında yalvarmalarında rağmen odunlar tutuşmaz. Ancak İlyas tanrısına dua ettiğinde odunlar kendiliğinden tutuşur ve yanmaya başlar.³⁴³

Aynı zamanda M.Ö.4.yüzyıl filozofu olan Theophrastus, kireç ve sülfür işlemlerine tabi tutulmuş yeni togalar ile yüklü gemilerin işlenmiş kumaşlara sıçrayan sular nedeniyle alev aldıklarını belirtmiştir.³⁴⁴ Yaşlı Plinius ve Titus Livius gibi bazı antik yazarlar sülfür, kireç, zift, nafta (ham petrol) içeren sıkıca mühürlenmiş kapların tek bir damla su ile tutuşturulduğunu anlatırlar. Özellikle nafta Yakın Doğu'nun petrol kaynakları civarında sıkça rastlanan bir petrol bileşiği olduğu ve yağ yerine kandillerde kullanıldığı bilinir. Karışımı bir damla su ile alev aldırın kireç taşıdır. Sülfür, kireç taşı ve diğer bileşikler Latince tabiriyle pyr automaton yani "otomatik veya kendi kendine alev alan ateş" elde etmek için bir araya getirilirler. Bu bileşimler öncelikli olarak ateş oyunları sahneleyen rahipler ve sihirbazlar tarafından kullanılır. Tarihçi Livius, Tiber

³⁴¹ Azizi 2009. S. 80.

³⁴² Bruce 1988. S. 214.

³⁴³ Kitabı Muk. 1. Krallar 18: 25-45

³⁴⁴ Caley, Richards 1956. S. 219-220.

Nehri'ne atıldıktan sonra yanmaya devam eden sülfür, katran, kireç içerikli meşaleler içeren dini bir törene tanıklık etmiştir.³⁴⁵

Pausanias'ın gördüğü ritüel sonunda, küllerin normal kül renginde olmadığı bilgisini dikkate alırsak,³⁴⁶ diğer antik yazarların verdiği bilgiler ışığında, Hypaipa'daki rahiplerin, yerel halkın tanrıçaya inançlarını kuvvetlendirmek adına bir takım kimyasal maddeler ile yaptıkları, illüzyonik bir gösteri olduğu anlaşılabilmektedir.

Ritüeller tiara giyen rahipler tarafından yönetilir. Ödemiş müzesinde bulunan özel bir sikke bize Artemis Anaitis kültü ve ritüeli hakkında bilgi vermektedir. Sikkenin arka yüzünde elinde çubuk demeti tutan Pers rahibi "magus" ayakta durmaktadır. Strabon'un anlatımına göre Pers ateş kültü ritüellerinde mersin demeti kullanılırdı. Sikke üzerindeki rahibin tuttuğu çubuk demetinin altında kül yığını bulunur. Sikkenin durumu çok iyi olmaması nedeniyle, rahibin başlığı fark edilebilir değildir. Ancak Strabon, ritüellerde rahiplerin taktığı tiaranın arkasından bantlar sarktığını anlatır.³⁴⁷

Tanrıçanın tasvirinde giydiği örtü, polos ve ependytes geleneksel Pers kıyafetlerine uymakta, ancak aynı zamanda Anadolu Ana tanrıçasını da anımsatmaktadır. Bu nedenle Nolle, Torrhebia Artemis'in Pers işgalinden sonra Persileştiğini ve daha sonraları Artemis Persike olarak anıldığını iddia etmektedir.

Johannes Nolle, Hypaipa kentinin kurucusunun Torrhebus olduğunu ve Artemis Anaitis kültürünün, Artemis Torrhebia ya da Artemis Tmolos kültüründen geldiğini söyler.

Bir Hypaipa sikkesi üzerinde Torrhebus ile kent tanrıçası Artemis Anaitis'in birlikte tasviri vardır. Bu tasvirde Artemis kültü Torrhebia'dan Hypaipa'ya transfer olmuştur. Bu sikkenin yanı sıra, Commodus dönemi sikkesi üzerinde Torrhebus, Artemis Anaitis'in kült heykelini elinde tutmaktadır. Torrhebus aynı zamanda Lydia müziğinin mucidi ve kültürel kahramanıdır.³⁴⁸

³⁴⁵ Forbes 1993. S. 106-107. Plinius *N.H.No:* II.109-105., XXIV. 101., Livius *R.H.* 39.13.12.

³⁴⁶ Pausanias, V, 27, 5-6.

³⁴⁷ Altınoluk 2013b. S. 41.

³⁴⁸ Altınoluk 2013b. S. 38-42. Nolle 2012. S. 147-165.

Nikolaos, Atys'in oğlu Torrhebos ile ilgili hikâyeyi "*Torrhebos bir göl kenarında dolaşırken (sonradan bu gölün adı, onu onurlandırmak için Torrhebia oldu) Lydialıların Musa dedikleri nymphaların sesini duydu ve onlardan müzik sanatını öğrendi. Kendisi de bu sanatı Lydialılara öğretti; bundan dolayı bu ezgilere Torrhebia ezgileri dendi.*" şeklinde anlatır.³⁴⁹

Lydialıların göç hikâyesini anlatan Herodotos, "*Lydialuların kralın oğlu Tyrsenos'un liderliğinde Etruria 'ya göç ettiklerini, Umbria'ya vardıklarında burada kentler kurduklarını ve hemen ardından adlarını değiştirerek kendilerine yolculukta liderlik eden kralın oğlunun adını alarak kendilerine Tyrsenler veya Tyrrhenler dediklerini*" söyler.³⁵⁰ Konuyu farklı anlatan Halikarnassoslu Dionysios, Lydialı Ksanthos'dan alıntı yaparak: "*Lydia krallığı, Atys'in oğulları Lydos ve Torrhebos arasında ikiye bölünmüş ve her ikisi de Anadolu'da kalmıştır. Bu kralların yönettikleri halklar da onları onurlandırmak için kendilerine Lydialılar ve Torrhebialılar adını verdiler.*" şeklinde ifade eder.

Bundan sonra Dionysios, Ksanthos'tan doğrudan alıntı aktarır: "*Lydos'un soyundan gelenlere Lydialılar, Torrhebos'un soyundan gelenlere Torrhebialılar denir. Bunların dilleri çok az değişiklik gösterir ve şimdi hala onlar birbirlerini anlamakta güçlük çekmezler, tıpkı İonialılar ile Dorlar gibi. Fakat Lydialılar ile Torrhebialıların birbirlerinin lehçesinden hiçbir zaman ödünç sözcük almadıkları, aksine birbirlerini küümseyip alay ettikleri de söylenir.*"³⁵¹

Bizanslı Stephanos, Karios'un Zeus ile Torrhebia'nın oğlu olduğunu belirterek, Lydia bölgesinde Torrhebia'da Karios adında bir dağ olduğunu ve burada Karios'a adanmış bir kutsal alan bulunduğunu söyler.³⁵²

Pers Artemis'in yanı sıra, Neikaia sikkeleri (S60, S61) üzerinde Ephes Artemis'in de kült heykeli görülür.³⁵³

³⁴⁹ Sina 2007. S. 164.

³⁵⁰ Herodotos. 1. 94.

³⁵¹ Bengisu 1992. S. 37.

³⁵² Sina 2007. S. 164.

Hypaipa kentinde geçen bir mitos vardır ki bu mitosta akıl ve zekâ tanrıçası Athena ile Hypaipalı Arakhne arasındaki dokuma yarışı anlatılmaktadır. Mitosa göre; Arakhne Hypaipalı genç bir kızdır. Babası İdmon, Kolophon kentinde kumaş boyacılığı yaparmış. Efsaneye göre Arakhne adındaki Lydialı güzel bir kız gergef işlemekte, oya yapmakta öylesine güzel bir performans sergilemiş ki Nymphe adı verilen periler bile kimi zaman işlerini güçlerini bırakarak onu izlemeye giderlermiş. Kendisini sürekli izlemeye giden su perileri günün birinde Arakhne'ye; "Bu güzel sanatı, böylesine hoş gergef işlemeyi Athena'dan mı öğrendin!" diye sorarlar. Arakhne kibirlenerek bu soruya, Athena'nın kendisiyle boy ölçüşemeyeceğini belirterek cevap verir.

Arakhne'nin bu cevabı, günün birinde Athena'nın kulağına gider. Buna son derece hiddetlenen Athena, yaşlı bir kadın kılığına bürünerek Arakhne'nin yanına gider. Ona; gurura kapılmaması gerektiğini ve kendisini tanrıça ile kıyaslamaması gerektiğini söyler. Arakhne; "Ben gurura falan kapılmıyorum, kendimi de kimseden üstün görmüyorum. Sadece gerçeği söylüyorum, isterse Athena gelsin, ben onunla da yarışa hazırım." der. Arakhne'nin söylediklerine tanrıça Athena çok hiddetlenir ve Arakhne'ye meydan okur. İkisi ellerine aldıkları gergefleri büyük bir titizlik ve incelikle işlemeye koyulurlar. Tanrıça Athena, gergefine tanrı ve tanrıçaların yaptıkları büyük işlerden ve Olympos'tan sahneler işler. Arakhne ise tanrı ve tanrıçaların pek de hoş olmayan yanlarını, özellikle aşk sahnelerini canlandırır. Athena, bu sahnelerin resmedilmesine tahammül edemez. Arakhne tarafından işlenen gergefi alır, yırtar. Buna çok içerlenen Arakhne de kendini öldürmeye çalışır. Bunun üzerine Athena, Arakhne'nin ölümle kurtulmasına izin vermez ve onu örümceğe çevirerek sonsuza değin cezalandırır.³⁵⁴ Plinius'un anlatımına göre; Arakhne aynı zamanda tül ve keteni icat eden kişidir.³⁵⁵

Günümüzde kullanılan Araknoloji, Araknologist, Araknophobia ve Arakniform gibi örümcekle ilgili bilimsel tabirler, mitolojik karakter Arakhne isminden gelmektedir.³⁵⁶ Ovidius'tan önce M.Ö. 7. yüzyıl sonu-6. yüzyıl başı bir Korint

³⁵³ Blumer 1888. No: 136, 127.

³⁵⁴ Ovidius *Metamorph.* VI. 11-13.

³⁵⁵ Plinius *N.H.* VII. 196.

³⁵⁶ Gordh- Headrick 2011. S. 111.

aryballos'u üzerinde Athena ve Arakhne'nin yarışı betimlenmiştir.³⁵⁷ Mitos'un bilindiğini gösteren Korint *aryballos*'unun tarihlendiği M.Ö. 7. yüzyıl sonundan Ovidius'un yaşadığı (M.Ö. 1. – M.S. 1. yüzyıl) döneme kadar, mitosda Arakhne'nin yaşadığı kent değişmemişse, Hypaipa'nın M.Ö. 7. yüzyılda dokumacılıkla uğraşan bir kent olabileceği mümkündür.

Aynı zamanda bu mitos, el sanatlarında Anadolu'nun Yunanistan'a üstünlüğünü göstermektedir.³⁵⁸

Şekil 13: Arakhne Mitosunun betimlendiği Korint aryballosu
(http://www.sikyon.com/korinth/pottery/korinth_peg14.html)

Sikkeler üzerinden bilinen bir diğer tanrı ise Tykhe'dir. Tykhe keanos'un kızlarından biri olup Uygun kader, şans ve umulmayan başarı tanrıçasıdır.³⁵⁹ Hypaipa, Dioshieron ve Neikaia sikkeleri üzerinde görülmektedir. Sikkeler üzerinde tanrıça genellikle bereket boynuzu ve gemi dümeni (S20, S33) ile beraber betimlenir.³⁶⁰ Bir Caracalla (M.S. 211-217) dönemi Hypaipa sikkesi (S14) üzerinde prostilos tapınak önünde betimlenmiştir.³⁶¹ Bazı sikkeler üzerinde (S36, S57) de Tykhe buğday başağı ve haşhaş tutmaktadır.³⁶²

³⁵⁷ Altmoluk 2013b. S. 54.

³⁵⁸ Erhat 2006. S. 50.

³⁵⁹ Erhat 2006. S. 288.

³⁶⁰ Blumer 1897, No: 17., SNG von Aulock. No: 2941.,

³⁶¹ SNG von Aulock. No: 2968.

³⁶² SNG Cop. Lydia. No: 119., Blumer 1888. No: 88.

Bizanslı Stephanos, (T11) Hypaipa'nın Aphrodite'nin hediyesi olan en güzel kadınlara sahip kent olduğunu söyler.³⁶³ Ödemiş Müzesi'nde bulunan Aphrodite heykeli de tanrıçanın kentte tapım gören tanrılar arasında olduğunu göstermektedir.

Kanatlı bir kız olarak betimlenen “*zafer tanrıçası*” Nike sikkeler üzerinden bilinen tanrıçalar arasındadır. Bir Neikaia sikkesi (S62) üzerinde Nike sola dönük olarak, sağ elinde çelenk sol elinde palm tutmaktadır.³⁶⁴ Caracalla (M.S. 198-217) dönemi Hypaipa kentine ait başka bir sikke (S16) üzerinde ise, Nike imparatora taç giydirmektedir.³⁶⁵

Kilbianosluların kenti olan Neikaia sikkeleri (S45, S49) üzerinde ise “*nehir tanrısı*” Kilbos, kamyş, bereket boynuzu ve devrilmiş su dökülen amphora ile betimlenmektedir.³⁶⁶ Kilbos duruş itibariyle amphoraya yaslanarak uzanmaktadır. Sikkeler dışında Neikaia kentinde bulunan bir kabartma üzerinde de Kilbos'un betimlemesi görülür. Dioshieron sikkeleri³⁶⁷ üzerinde görülen ve Kaystros nehrine ismini veren, diğer nehir tanrısı Kaystros da tıpkı Kilbos gibi bir amphoraya yaslanarak uzanmaktadır.³⁶⁸

Şekil 14: Nehir Tanrısı Kilbos Kabartması (Ödemiş Müzesi)

³⁶³ IEph. VII, 2. 1981. S. 341.

³⁶⁴ Blumer 1888. No: 143.

³⁶⁵ Howgego. No: 233.

³⁶⁶ Blumer 1888. No: 40, 60.

³⁶⁷ SNG Münch. Lyd. No: 105.

³⁶⁸ Altınoluk 2013b. S. 52.

Julia Domna (M.S. 193-217) dönemi bir Hypiapa sikkesi (S13) üzerinde “güneş tanrısı” Helios, ellerinde meşale ve küre tutmakta olup,³⁶⁹ Hadrianus (M.S. 117-138) dönemi bir Neikaia sikkesi (S48) üzerinde ise “barış tanrıcısı” Erine bir sütuna dayanarak zeytin dalı tutarak betimlenmiştir.³⁷⁰ Eirene, Hora’lar adı verilen ve doğa düzenini simgeleyen üç tanrıçadan bir tanesi olup, barışı simgeler ve insanlar bereket, mutluluk verir. Toplum düzenini simgeleyen Eunomia ve adaleti simgeleyen Dike ile birlikte de tasvir edilmektedir.³⁷¹

Commodus (M.S. 177-192) dönemi Tmolos-Aureliopolis sikkeleri (S67, S68) üzerinde at arabası “biga” betimlenmiştir. Betimlenen bigayı yarı at yarı insan karışımı yaratık olan *Kentauros* veya kartal başlı, kanatlı, aslan gövdeli *grifon* denilen yaratıklar çekmektedir.³⁷²

Gerek Arakhne mitosunda Nymphe’lerin Arakne’yi dokuma yaparken izlemesi³⁷³ gerekse Torrhebos’un Torrhebia gölü etrafında dolaşırken Nymphe’lerden müziği öğrenmesi³⁷⁴ gibi hikâyelerden bölge halkının Nymphe’lere (Nympha) inandığı görülmektedir. Aslında başı örtülü, yani gelin anlamına gelen nympha kırlarda, sularda, ormanlarda yaşayan doğal ve tanrısal varlıkların dışı olanlarına verilen addır. Homeros'a göre nympha'lar Zeus'un kızlarıdır. Nympha'lar ikinci derecede önemli tanrıçalar sayılmakla birlikte, doğa ve insanlar üstü ne etkili ve güçlü bilinirler, bu yüzden de büyük tanrıçalar gibi "yüce" ve "ulu" sıfatlarıyla anılırlar: Doğadaki yerlerine göre adları değişir: Dryas, Hamadryas, Naias, Oreas adlı periler birer nympha sayılır, Nereus kızları da denizde yaşayan nympha'lardır.³⁷⁵

Petroniun’un Hypaipa’yı anlattığı metinde (T6) *Dryad* denilen ağaç perilerinden bahsetmektedir.³⁷⁶ “Drys” Yunanca ağaç ve özellikle meşe ağacı anlamına gelir. Bunların kimi ağaçla birlikte biter ve onunla ölür, kimi de ölümsüzdür. Kardeşleri

³⁶⁹ Lindgren III. No: 475.

³⁷⁰ Blumer 1888. No: 58.

³⁷¹ Erhat 2006. S. 146.

³⁷² SNG von Aulock. No: 3241., CNG. No: 126, 213.

³⁷³ Ovidius *Metamorph.* VI. 11-13.

³⁷⁴ Sina 2007. S. 164.

³⁷⁵ Erhat 2006. S. 219-220.

³⁷⁶ Petronius *Satyricon.*133. 3.

Hamadryad'lar gibi Dryad'lar da bitkileri korur. Ağaç sağlıklı ve canlı olduğu zaman sevindiğine, yapraklarını yitirip kurumaya yüz tuttuğu zaman derin bir yasa kapıldığına inanılır.³⁷⁷

Yaratık görünümlü bir tanrı olan Abrasaks'ın varlığını ise, Ödemiş Müzesi'nde 2009-16 nolu envantere kayıtlı olan ve tılsım olarak kullanıldığı düşünülen yuvarlak, kurşun bir objeden bilinmektedir. Üst kısmında yer alan bozukluk kopmuş olan kulpa işaret ettiğinden koruyucu muska amaçlı sahibinin üzerinde taşınmış olabileceği düşünülmektedir. Tılsımın ön yüzünde tanrı Abrasaks horoz başlı, insan gövdeli, iki bacağı yılan biçiminde Roma askeri kıyafeti giyimli olarak betimlenmiştir. Sol elinde kalkan tutan tanrının havaya kaldırdığı sağ elinde kamçı bulunmaktadır. Tılsımın diğer yüzünde, hilal üzerinde sekiz ışınlı yıldız betimiyle birlikte IAω lejandı vardır. Üzerlerindeki betim ve lejandlar nedeniyle obje, Roma İmparatorluk Dönemi'nin sonlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 15: Abrasaks muskası (Altınoluk 2013b. S. 290)

Grekçe 7 harften oluşan Abrasaks'a ait harflerin belirttiği sayısal değerler toplandığında isopsefi sistemine göre bir yılın gün sayısı olan 365 rakamı ortaya çıkar. Abrasaks'ın isopsefi sistemine göre (Αβρασαξ; A=1, β=2, ρ=100, α=1, σ=200, α=1, ξ=60, toplam 365) yılın 365 gününü işaret etmesi nedeniyle, bu kelimenin bazı astrologlarca kutsal güneşin döngüsünü hatırlatan mistik bir kelime olarak yaratılmış

³⁷⁷ Erhat 2006. S. 97.

olabileceği tartışılmıştır. M.S. 2. yüzyıla tarihlendirilen Grekçe yazılmış büyü papirüslerinden birinde Abrasaks, “yılın (günlerinin) sayısı” olarak tanımlanmıştır.

Abrasaks, Yahudilikte Tanrı Yehova ile eş tutulmuştur. Latince transkripsiyonu “IHVH” olarak yazılan ve İbranice dört harften oluşan Yehova, Gnostik tılsımlar ve Papirüsler üzerinde görülen IAΩ lejandı ile belirttiği bilinmektedir. Muhtemelen Grekler, İbranicedeki telaffuzuna uygun olduğu düşüncesiyle Yahudi tanrısının adını IAΩ olarak yazmışlardır. Pergamon’da büyücülük işlemleri için kullanılmış olan, M.S. 200-250 yıllarına tarihlenen bazı malzemeler arasındaki üç adet muska üzerinde de aynı yazıt vardır. Muğla’nın Ula ilçesindeki Akyaka beldesinde ortaya çıkarılan bir oda mezarının buluntuları arasında üzerinde IAW yazısı bulunan bir kandil ele geçmiştir.³⁷⁸

Gökçen köyünde bulunan ve Farsalos erasına göre (σκ’ = 220) M.S. 172/173 yıllarına tarihlenen³⁷⁹ bir yazıtın, rahip Neikephoros tarafından Tanrı Hypsistos’a adanmış olduğu görülmektedir.³⁸⁰ Thoes Hypsistos’un varlığını gösteren bir diğer bulgu ise, Toronto Üniversitesi’nin koleksiyonunda yer alan, Hypaipa kentine ait bir kandil askısıdır. Üzerindeki yazıttan dolayı Tanrı Hypsistos’a adandığı bilinmektedir. Ayrıca lamba askısının üzerindeki tabula ansata’da Hypaipalı bir kadının ismi okunmaktadır. Tabula ansata’nın alt kısmında ise yunus betimlemeleri görülür.³⁸¹

Şekil 16: Theos Hypsistos’ a adanan kandil askısı (Altınoluk 2013b. S. 291)

³⁷⁸ Altınoluk 2013c. S. 13-17.

³⁷⁹ Leschhorn 1993. S. 503.

³⁸⁰ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3303. S. 219.

³⁸¹ Altınoluk 2013b. S. 56.

Trakya ve Anadolu'nun birçok yerinde tapımı olan Theos Hypsistos aslında semitik kökenli bir tanrı olup antik Yunan mitolojisinde en yüksek anlamına gelen Hypsistos epitheti nedeniyle Zeus ile bir tutulmuş,³⁸² ancak zamanla pagan inançlardan sıyrılmıştır. Theos Hypsistos, pagan tanrıları içinde tek soyut tanrıdır ve putlaştırılmamıştır. Theos Hypsistos'a inananlara Hipsistariler denilmektedir ve Hipsistariler, Geç Roma döneminde Lydia bölgesine gelen ve ticaretle uğraşan Yahudilerin bölgedeki Paganlar ile sıkı etkileşim halinde olmalarından dolayı ortaya çıkmışlar, kendilerine kiliselere benzeyen ibadet yerleri inşa etmişler ve çok tanrılı din içersinde tek tanrılı bir dini benimseyerek Hıristiyanlığın türemesinde katkıda bulunmuşlardır. Hipsistariler ateşe ve putlara tapmazlar, yaratıcı ve yüce güce inanırlar, sebbath gününe saygı gösterirler, oruç benzeri olarak bazı yiyecekleri yemezler, Yunanca metinlerde geçen ve Yahudi tanrısının isimlerinden bir tanesi olan Pantokrator'a inanırlar, ancak Hıristiyanlar gibi Pantokrator'u "baba" olarak kabul etmezler.³⁸³

M.S. II. yüzyıla ait bir yazıtta (Ἰουδα[ί]ων νεωτέρων) "genç Yahudilerin" ifadesi geçmektedir. Bu Hypaipalı genç Yahudiler, sadece sportif faaliyetlerde değil, politik ve sosyal aktivitelerde de bir araya geldikleri bilinmektedir.³⁸⁴

M.S. V. ve VI. yüzyıllara tarihli, Sardes'teki bir sinagog'dan bir adak yazıtında Hypaipa vatandaşı bir Yahudi'nin ismi geçmektedir. Julianus Samuel adındaki bu Hypaipalı vatandaş Sardeis'teki sinagog'a bağışta bulunmuştur. Aynı yazıttan J. Samuel adlı kişinin, aynı zamanda Hypaipa meclis üyesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Hypaipa'nın bir etnik yapıya sahip olduğunu ve Yahudiler içinde de bazı varlıklı ailelerin olduğunu, kent yönetimine katılabildiklerini göstermektedir.³⁸⁵

M.S. II. yüzyıldan itibaren yerli kültürlerin yanında Hıristiyanlık da gittikçe kuvvetlenmeye başlamıştır.³⁸⁶ M.S. II. yüzyıl başlarında Hypaipa'da yaşayan bir grup Hıristiyan'ın Kartaca'nın güney-batısındaki Tunus'un Pupput Hammamet kentine göç

³⁸² Sayar 1996. S. 107.

³⁸³ Mitchell 1999. S. 92-96.

³⁸⁴ I Eph. VII, 2. 1981. Nr. 3822. S. 370.

³⁸⁵ SEG. No. 1651., Altmoluk 2013b. S. 55.

³⁸⁶ Sevin 1975. S. 48-49.

ettiği, M.S. 6. yüzyıla kadar gelişerek bir cemaat evi kurdukları düşünülmektedir. Peirce, Hypaipa ve Puppüt Hammamet kenti arasındaki ikonografik çalışmalara dayanarak bu göçün ileri sürüldüğünü söyler.³⁸⁷

Ödemiş'te bulunan bir bağış yazıtında (Y35) eukterion εὐκτηρίω (çilehane) dan ve bu yapının tümüyle sanatlı olduğundan bahseder. Bu yazıttan Hypaipa'da bir Agios Theodoros kilisesi ya da manastırı bulunabileceği anlamı çıkarmak mümkündür. Hypaipa'dan Subatan yaylasına çıkarken "Manastır Yeri" denilen yerde olabileceği düşünülür. Eukhterion adındaki bu yapılar genelde kayalar arasında ve ıssız yerlerdeki tek kişilik çile hücreleridir. Yapının sanatlı olması, iç duvarın İsa resimleri ile bezenmiş olabileceği akla getirmektedir.³⁸⁸

M.S. 431'de yeni dindeki meseleleri görüşmek adına Ephesos Meryem ana kilisesinde, Birinci Ephesos Konsülü, M.S. 449'da ise İkinci Ephesos Konsülü toplanmıştır.³⁸⁹ M.S. 482 yılında Bizans İmparatoru Zenon, Henotikon adlı bir bildiri yayımlayarak, bildiriye göre her kentin kendi piskoposu olması kuralını getirmiştir. Yayımlanan biliriime göre; Ödemiş ve çevresindeki yerleşimlere yeni piskoposluklar kurulmuş, Hypaipalı Julian, Arcadiopolisli Gerontius, Dioshieronlu Eustorgius kurulan kentlerin piskoposlarıdır.³⁹⁰ Böylelikle bölgeye Hıristiyanlık hâkim olmuş, M.S. 14. yüzyıl Aydınöğulları bölgeye gelinceye kadar Hıristiyanlık devam etmiştir.³⁹¹

³⁸⁷ Altınoluk 2013b. S. 56.

³⁸⁸ Tül 2014. S. 70.

³⁸⁹ Gaddis- Price 2005. S. 13.

³⁹⁰ Gaddis- Price 2005. S. 127, 232.

³⁹¹ Sevin 1975. S. 49-50.

IV. RESMİ KURUM ve ÜNVANLAR

Yazıtlar ve sikkeler özellikle Hypaipa kenti başta olmak üzere antik dönem Ödemiş'in siyasal ve sosyal yapısı hakkında bilgi vermektedir. Hypaipa kentinin yönetiminde bir meclis (βουλή) olduğunu, meclis adına yasalar ve bazı meclis üyelerini olduğunu M.S. 1.-3. yüzyıllar arası yazıtlara görülmektedir.³⁹² Sardeis'teki bir sinagog'da bulunan adak yazıtından Julianus Samuel adındaki bir Hypaipa vatandaşının ve bir lahit üzerinden (Y41) Hypaipalı Aur. Sokrates Euphroios'un Hypaipa meclis üyesi (βουλευτής) olduğu anlaşılmaktadır.³⁹³ Başka bir yazıt parçasında ise (Y9), Hypaipa kentine bağışlanan üzüm bağlarından elde edilecek gelirin bir kısmının *gymnasiuma* ayrılacağı ve denetimin kent meclisi tarafından yapılacağı belirtilmektedir.³⁹⁴

Özellikle sikkelerde en çok ismi geçen unvan sahipleri *magistrat*lardır. Hypaipa sikkelerindeki (S19) Kerinthus ve (S24) Athenagoras,³⁹⁵ Dioshieron sikkelerindeki (S26) Apollonios ve (S27) Papion,³⁹⁶ Tmolos-Aureliopolis sikkeleri üzerindeki (S67-S68) Apollonides,³⁹⁷ magistrat unvanına sahip kişilere örnek olarak gösterilebilir.

Eyalet teriminin olan karşılığı *provincia*, özellikle Cumhuriyet'in erken dönemlerinde bir coğrafik alan değil, *magistratus* (magistrat) denilen yüksek kamu görevlilerinin görev-eylem alanı, özellikle *praetor* ve *consul* olarak görev yapan magistratların savaş hareket alanıydı. Consul Manius Aquillius tarafından kurulan *provincia Asia*'nın (Asya Eyaleti) yönetim merkezi olarak da Ephesos seçildi.³⁹⁸ M.Ö. I. yüzyıl Roma İmparatorluk Dönemi'nde Asya Eyaleti'nin merkezi Ephesos seçildikten sonra, Ödemiş ve çevresi, Ephesos kentine bağlı bir bölge durumuna gelmişti.³⁹⁹ *Provincia*'da görev yapan Consul ve praetorlerin bir yıllık olan görev süreleri, örneğin bir savaş ya da kuşatma sonuçlanmadan sona ermişse consul ve praetor olarak görev

³⁹² IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3815-3829. S. 365-376.

³⁹³ SEG. No. 1651., IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3828. S. 376.

³⁹⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803e. S. 353., Drew-Bear 1980. 533-536.

³⁹⁵ CNG. No: 168, 118., RPC supp. I. No: S-2528B.

³⁹⁶ Blumer 1897. No: XVII, 7., RPC supp. I. No: 2556, 3.

³⁹⁷ SNG von Aulock. No: 3241., CNG. No: 126, 213.

³⁹⁸ Doğer 2006. S. 105.

³⁹⁹ Riel 2008. S. 268. Plinius *N.H.* 5. 115-120.

süreleri uzatılmıyor, ancak sahip oldukları imperium'ları (emretme güçleri) uzatılabiliyordu. Bu şekilde imperium'u, dolayısıyla provincia'sı uzatılan consule, *proconsul* (consul yerine/adına); praetor'e ise *propraetor* (praetor yerine/adına) deniliyordu. Böylece magistrat ex-magistrat pozisyonuna düşüyordu. Bu nedenle onlar, imperiumlarını Roma kentinin kutsal sınırları içinde kullanamazlardı. Bir Roma magistratının ya da ex-magistratının Roma senatosunun izni olmadan provincia'sının dışına çıkması yasaktı.⁴⁰⁰ Magistrat görevini üstlenecek vatandaşların görevlerine uygun bir mal varlığı olması ve görevi kötüye kullanmamak adına en az iki kişinin aynı memurluk görevini üstlenmesi gerekiyordu.⁴⁰¹

Magistratlar, Hypaipa ve Dioshieron gibi Ödemiş yerleşimlerinde sikkelerin basımından sorumlu olan kişilerdir. Sikkelerinin kalitelerini denetleme ve kullanımını güvence altına almakta yükümlü idiler. Bu magistratlar, isimlerini sikkelere yazdırıp sonsuza kadar anılmaları sağlamak için kendi yöneticilik pozisyonlarını kullanmışlardır.⁴⁰²

Magistratlar kura ile belirlenirdi, ancak askeri ve maliyeci magistratlar meslis tarafından oylanarak seçilirdi. Baş magistrat genelde (ἄρχων) *Arkhon* olarak bilinirdi.⁴⁰³ Yazıtlarda arkhon unvanı kullanan magistrat geçmemektedir. Ancak M.S. 161-180 bir Marcus Aurelius dönemi Hypaipa sikkesi üzerinde magistrat M. L. Aurelius'un unvanı olarak arkhonun kısaltması olan (ἀρχ) ark ifadesi yer almaktadır.⁴⁰⁴

Arkhonluk dışında da başka baş-magistrat unvanları da bulunmaktadır. İonia, Lydia, Karia ve Phrygia bölgelerindeki kent-devletlerinde kentin başındaki kişi (στεφανηφόρος) *stephanephoros* unvanı almaktadır.⁴⁰⁵ Hypaipa kentinden bulunan imparatorluk kültü ile ilgili bir yazıtta (Y2), Asklepiodoros oğlu Tiberius Claudius Tryphon bir *stephanephoros* eponimi ile olarak bahsedilmektedir.⁴⁰⁶ Bir başka

⁴⁰⁰ Kaya 2005. S. 12-13.

⁴⁰¹ İplikçioğlu 2007. S. 75.

⁴⁰² Altınoluk 2013b. S. 94.

⁴⁰³ Tekin 2011. S. 28.

⁴⁰⁴ Mionnet Supp. 4. S. 55. No. 285.

⁴⁰⁵ Tekin 2011. S. 29.

⁴⁰⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3801. S. 344-345.

stephanephoros unvanı alan kişi Septimus Severus, Julia Domna ve Geta dönemi sikkeleri üzerinde görülen Hermolaos'tur.⁴⁰⁷ Hypaipa'daki bir başka vakıf yazıtında (Y5) da *stephanephoros* unvanı görülmektedir, ancak unvan sahibi kişi hakkında farklı görüşler vardır. Yazıtta unvandan önce 'Αφφ[ιωνὸς ismi görülür.⁴⁰⁸

Sikkeler üzerinde varlığı bilinen *stephanephoros* Hermolaos'un, aynı zamanda *strategos* unvanına sahip olduğu bilinmektedir.⁴⁰⁹ *Strategos* (στρατήγος) unvanı *komutan* anlamına gelmektedir.⁴¹⁰ Unvan komutan anlamına gelse de *strategoslar* aynı zamanda *magistrat* olarak memuriyet görevinde bulunmaktaydılar.⁴¹¹ M.S. 202-205 Plautilla dönemi bir Dioshieron sikkesi (S34) üzerinde Terulleinus Asclepiades adlı kişinin *strategos* unvanına sahip olduğu görülmektedir.⁴¹² Septimus Severus (M.S. 193-211) dönemindeki bir başka Hypaipa sikkesi üzerinde de Glykon adlı kişinin hem *strategos* hem de bir başka unvan olan *asiarkhes* unvanı aldığı bilinmektedir.⁴¹³

Asiarkhes (ἀσιάρχης), imparatorluk kültürü ile ilişkili ve imparatorluk adına düzenlenen festivalleri organize eden kişiye verilen unvan idi. M.S. 3. yüzyıla ait bir yazıt (Y4), *Asiarkhes* olan Hermolaos'dan bahsetmektedir.⁴¹⁴

Bir de festival düzenlemekle ve yönetmekle görevli, aynı zamanda yarışmalarda hakemlik de yapan *agonothetes* (ἀγωνοθετοῦντος) unvanlı *magistratlar* vardır.⁴¹⁵ Boks müsabakasının kazananın onurlandırıldığı festival yazıtında (Y21), 29. Artemisia'nın *agonothetes* Titianos'un oğlu Apollonios idi.⁴¹⁶ 58. Artemisia'nın (Y22) *agonothetes* Hermogenes oğlu Aurelius Aleksandros⁴¹⁷ ve 64. Artemisia'da (Y18) *Asiarkh Attalos*'un oğlu Aurelius Moskhion,⁴¹⁸ *agonothetes* unvanı alan bir başka *magistrattır*.

⁴⁰⁷ Altmoluk 2013b. S. 58., SNG von Aulock. No. 2967., Mionnet Supp. 4. S. 56. No. 297.

⁴⁰⁸ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803a. S. 348.

⁴⁰⁹ Altmoluk 2013b. S. 58.

⁴¹⁰ Çelgin 2011. S. 611.

⁴¹¹ Tekin 2011. S. 169.

⁴¹² SNG von Aulock. No: 2942.

⁴¹³ Mionnet Supp. 4. S. 55. No. 285., Altmoluk 2013b. S. 33.

⁴¹⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3802. S. 347.

⁴¹⁵ Çelgin 2011. S. 19., Altmoluk 2013b. S. 34.

⁴¹⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3812a. S. 363.

⁴¹⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3813. S. 363.

⁴¹⁸ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3810. S. 362.

Hypaipa'da var olduğu bilinen bir başka unvan ise hatip, hitabet ustası, konuşmacı anlamlarına gelen *retor* (ῥήτωρ) unvanıdır⁴¹⁹ ve Hadrianus (M.S. 117-138) dönemi bir sikke üzerinde Athenodoros adlı kişiye retor unvanı verildiği görülmektedir. Ayrıca Hypaipa'nın varlıklı ailelerinden oldukları bilinen Titius Flavius Menandros ve oğlu asiarkh unvanına sahip kişilerdir ve Ephesos'da retor unvanını kullanmışlardır. Bu tür unvanlarla anılan meslekler yüksek sınıf insanlar arasında saygınlık ve itibar kazandıran meslekler olarak görülmektedir.⁴²⁰

Günlüce köyünde bulunan M.S. 410 tarihli bir yazıtta (Y31) Hypaipa, Proconsul Anthemius Isidorus'u onurlandırmakta ve kendisine Pers etkili olarak *arkhimagus* (ἀρχίμαγος) unvanı verilmiştir.⁴²¹ Arkhimagos başrahip denilen ve rahiplerin başındaki kişiye verilen unvan idi.⁴²² Tapınakları yöneten rahiplerin ifade edildiği *magos* (μάγος) ise Hypaipa'da ele geçen başka bir yazıt parçasında (Y27) görülmektedir.⁴²³

Hypaipa'ya ait bir yazıttan (Y2) *Hymnodoi* (ὑμνωδοὶ) denilen imparatorluk görevlilerinin varlığını görülmektedir. İmparatorluk kültürü için görevlendirilen Hymnodos'ların görevleri arasında imparatorluk ailesine (Hymnos) ilahi okumak, imparator için yapılan kurban törenlerine katılmak, kutlamaları yönetmek ve ziyafetlere ev sahipliği yapmak bulunmaktadır.⁴²⁴

Dini unvanlar dışında kırsal kesim yönetiminin en küçük birimlerini köy yöneticisi, köy muhtarı anlamına gelen⁴²⁵ *komarkhes* (κομάρχης) unvanına sahip kişiler oluşturmaktadır. Ödemiş civarında bulunan yazıtlarda özellikle komarkhes (köy yöneticiliği) görevi için Tideiphyta köyü bahsedilmektedir. Kireli köyünde bulunan bir yazıtta (Y74) Tideiphyta köyüne komarkhes olmak için M. Aurelius Menandros'un, köy kurulunun kararına göre bir miktar drahmi ödediği bilinmektedir.⁴²⁶

⁴¹⁹ Çelgin 2011. S. 586.

⁴²⁰ Altmoluk 2013b. S. 34-35.

⁴²¹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3820. S. 368.

⁴²² Riel 2002. S. 206.

⁴²³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3817a. S. 367.

⁴²⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3801. S. 344., Altmoluk 2013b. S. 52.

⁴²⁵ Çelgin 2011. S. 388., Altmoluk 2013b. S. 23-24.

⁴²⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3855. S. 390.

Komarkhesin bahsedildiği bir başka yazıtta ise (Y73), Hypaipa vatandaşı olan Aurelios Kroisos, Tideiphyta köyüne *komarkhes* görevi için 1000 drahmi ödemiştir. Ancak para köy kurulu kararı ile yeni hamamın onarımı için kullanılmıştır.⁴²⁷

Hypaipa’da ele geçen bazı Roma İmparatorluk dönemine ticari ağırlık ve ticari ağırlık kalıpları üzerinde *agoranomoi* olarak görev yapan bir magistrat ismi görülmektedir.⁴²⁸ Agoranomoi (ἀγορονόμος) Pazar yerini denetleyen memur anlamına gelmektedir.⁴²⁹ Aynı zamanda Pazar yerinde ölçü, ağırlık ve malların kalitesini de denetlediği bilinmektedir.⁴³⁰

Bir başka yazıtta ise Hypaipa vatandaşı Aurelios Kroisos’un babası agoranomos olarak görev yaptığı görülmektedir. Agoranomos olarak görev yapan Aur. Kroisos’un babası, aynı zamanda kent yönetimin borçlu kayıtlarında ismi geçen kişilerden para tahsil etme görevini yapan *Kreophylaks* (χρεοφυλαξ) unvanına sahip idi.⁴³¹

Ödemiş’in güneybatısında yer alan Boneiton yerleşimi civarında bulunan bir yazıtta (ἀργυτομίαις) *argytomias* bir mali memuriyetin varlığını görülmektedir.⁴³² Roma dönemi yazıtlarda Magistrat maliyecisi anlamına gelen *argytomias*’ın, kira ve masrafları toplama, borç para verme, mali kayıtlar tutma ve senetleri listeleme gibi memuriyet görevleri bulunmaktaydı.⁴³³

Boneita Katoikiasından ele geçen bir rölyefte at üzerinde *Paraphylaks* ve ayakta *Diogmites* betimlemeleri⁴³⁴ ile ifadeleri⁴³⁵ yer alır.

Adına ilk kez, III. Attalos’un vasiyetnamesinde παραφυλακῆται şekliyle rastlanan; “koruma” ya da “bekçi” anlamına gelen ve Mısır’daki φυλακίται’ın karşılığı olan παραφύλαξ, başta kırsal alanın korunması olmak üzere, birçok farklı alanda

⁴²⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3854. S. 390.

⁴²⁸ Altınoluk 2013b. S. 6-12.

⁴²⁹ Çelgin 2011. S. 16.

⁴³⁰ Tekin 2011. S. 155.

⁴³¹ ISmyrna I, 1982. Nr. 238., Altınoluk 2013b. S. 24.

⁴³² IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3251. S. 188.

⁴³³ West 1931. S. 85., Dar.- Sag. 1873. S. 420.

⁴³⁴ Dmitriev 2005. S. 213.

⁴³⁵ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3222. S. 167.

faaliyet göstermekteydi. Kentteki elit tabaka tarafından üstlenilebilen paraphylaks'lık görev süresi bir yıl ile sınırlıdır. Vatandaşlar arasındaki kavgaları çözümlediklerini ve kırsaldaki sorunlara ilk olarak onların müdahale ederek, jandarma olarak görev yaptıkları bilinmektedir. Ephesos Gümrük Yazıtı'ndan paraphylaks'ların gümrük işlerinin sorumluluğunu üstlendikleri öğrenmekteyiz.

Kent ve kırsaldan sorumlu olan paraphylaks'ların, diogmites'lerin yardımıyla vergi topladıklarını düşünülmektedir. Hellence "takipçi" anlamına gelen (διωμίτης) diogmites, Roma İmparatorluk Çağı'nda Doğu Akdeniz'de ortaya çıkmış olan bir başka güvenlik gücünün adıdır. διωμίτης sözcüğü ile "sıcak takip" yapıldığının ifade edilmek istendiği fikrinden hareketle, diogmites'lerin sürekli olarak kırsal alanda haydut kovaladıklarını düşünülmektedir. Yarı profesyonel asker olan diogmites'lerin haydut takibinde usta olduklarını ifade edilerek, onlar için "avcı" yakıştırmasını yapılmaktadır. Şimdiye kadar sadece Küçükasya'da belgelenen diogmites'ler, genellikle hür vatandaşlardan, bazen de azatlı ya da kölelerden oluşturulan küçük bir birlik şeklinde, emrinde oldukları eirenarkhes'ler ya da paraphylaks'larla birlikte kırsal alanda devriye gezerek, güvenliği sağladılar.⁴³⁶

⁴³⁶ Öztürk 2006. S. 145-155.

V. EKONOMİK YAPI

Antik yazar Strabon'un bereketli topraklara sahip ova olarak bahsettiği (T23) Kilbianos ovası⁴³⁷ ve Kilbionos ovasının batı tarafında yer alan bereketli topraklardan oluşan Kaystros ovasında antik dönem ekonomi tarıma dayanmaktaydı. Zeytinyağı, şarap ve dokumacılıkta kullanılan kendir, pamuk, zeytin, tütün, incir, üzüm, meyve-sebze, susam ve tahıl başlıca yetiştirilen tarımsal ürünlerdir.⁴³⁸

Ephesos'da bulunan bir yazıtta *kendir tüccarlarından* (κωνναβάριοι) bahsedilmektedir.⁴³⁹ Yine Ephesos'da bulunan bir yazıttan öğrenildiğine göre, zengin bir ailenin oğlu olan ve büyük babası Hypaipa vatandaşı olan sofist Flavius Damianus, Roma ordusunun Partlara karşı yaptığı savaşta, Roma ordusuna 200/201 *medimnoi* (8 bin ton) tahıl tedarik etmiştir.⁴⁴⁰ Bu ürünün büyük çoğunluğunun Ödemiş arazisinden sağlandığı düşünülmektedir.⁴⁴¹

Hypaipa'da bulunan ve konsül Titus Flavius Postumius Titianus ve konsül Popilus Virius Nepotianus (M.S. 301) dönemlerine⁴⁴² (Y5) tarihlenen tarihlenen bir yazıt Ödemiş'in ekonomik durumu hakkında bilgi vermektedir. Yazıt (Y8) Hypaipa vatandaşı tarafından kurulan bir (κτίσις) vakıfla ilgilidir. Yazıtta, (κτίστης) vakfın sahibinin kent ve kentte bulunan 6 esnaf loncası için 5 *plethra* (yaklaşık 4750 m²) (κάλαμος) kamışlık ve (ἀμπελών) üzüm bağından oluşan toprak parçasını bağışladığı anlatıldığı anlatılmaktadır. Bu toprak, vakıf sahibi tarafından 6 esnaf loncası arasında eşit bir şekilde bölüştürülmüştür. Ayrıca yazıt, (οἶνος) şarap ve (ληνοί) üzüm preslerini saklamak için bağışlanan *pithoslardan* bahseder ve insanların ortak kullanımları için şehre ait oldukları belirtilir. Dernek şefleri tarafından yılda bir kez düzenlenen toplantıda kullanım sırası belirlenir. Yazıtın 14. satırında vatandaşların bedava kullanımı için bir halka açık (βαλανεῖον) hamamdan bahsedilir. Vakfın kurucusu

⁴³⁷ Strabon, XIII 4, 13.

⁴³⁸ Meriç 1988. S. 203.

⁴³⁹ Meriç 1988. S. 203., Altınoluk 2013b. S. 67.

⁴⁴⁰ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3080. S. 82-83.

⁴⁴¹ Altınoluk 2013b. S. 67.

⁴⁴² IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803. S. 348.

hamamı şehre bağışlamıştır.⁴⁴³ Yazıtın başka bir parçasında (Y9), üzüm bağlarından elde edilecek gelirin bir kısmının *gymnasioma* ayrılacağı ve denetimin kent meclisi tarafından yapılacağı belirtilmektedir.⁴⁴⁴

Bu vakıf yazıtının (Y7) bir başka parçasında, Hypaipa kentinde bir *ayakkabı tamircisi* olan Menas adındaki kişinin, bir derneğe bağlı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴⁵ Drew-Bear tarafından tamamlanan yazıtın üçüncü satırındaki *ipotek* anlamına gelen ὑποτ|ίθεμοι kelimesi, döneminde borca karşılık bir gayrimenkulün rehin olarak tutulduğunu göstermektedir.⁴⁴⁶

Bu vakıf yazıtının bir parçası kentteki tekstil derneği (Y8) hakkında bilgi vermektedir. Yazıtın bu bölümünün ilk satırı, (ἐριοπώλης) yün satıcıları ve (λινύφοι) keten dokumacıları da dâhil olmak üzere 6 derneğe bağışlanan toplam para miktarından bahsedilir.⁴⁴⁷ Bu yazıt Lydia'da yün tüccarlarını zikreden tek yazıttır. Tüccarlar üretim yerlerinden ham madde olarak ucuza satın aldıkları yünü, nüfusun fazla ve yün endüstrisinin güçlü olduğu Ephesos, Sardes gibi merkezlerde sattıkları düşünülmektedir.⁴⁴⁸

En erken dönemlerde yün, kesilerek değil yaşayan hayvanın sırtından yolunarak elde ediliyordu. Çünkü bu yöntemle tekrar uzayan tüylerin daha yumuşak olacağına inanılıyordu. Ancak sonraki dönemlerde kullanılan en yaygın yöntem, günümüzde olduğu gibi kuzunun yününün bir çeşit makas (ψαλίζ) ile kesilmesiydi. Antik çağda kimi zaman kırpma işinden bir ay önce kuzular çöven otu (βαφικὴ βοτάνη) ile yıkanıyordu. Yün kırıldıktan sonra da çöven otu ve sıcak su ile yıkanmaktaydı. Kuruduktan sonra kabartmak ve yabancı maddelerden arındırmak için yün değneklerle

⁴⁴³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803d. S. 347-351., Altmoluk 2013b. S. 68.

⁴⁴⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803e. S. 353., Drew-Bear 1980. 533-536.

⁴⁴⁵ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803c. S. 349.

⁴⁴⁶ Drew-Bear 1980. 531-533.

⁴⁴⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803d. S. 347-351. Altmoluk 2013b. S. 70.

⁴⁴⁸ Tanrıver 1996. S. 26.

dövülürdü. Kavisli dişleri olan demirden bir tarakla (κτερίς ξονιον) eğilmeye hazır duruma gelirdi.⁴⁴⁹

Antik dönemde keten yetiştirmek koyunculuğa kıyasla ikincil durumdaydı. Ancak çok yönlü kullanıma uygun olduğu için çok önemli bir üründü. Keten lifleri eğilerek iplik haline getirilmeden önce zahmetli birkaç hazırlama işlemine tabi tutulurdu. Uzun dişli taraklarla tohumlar saplardan, kısa dişli taraklar ile de lifler birbirinden ayrılırdı ve lifler odunsu kısımlarından takmaklarla sıyrılırdı. Keten, ipli tülbentten branda bezine kadar çok çeşitli tekstil ürünleri olarak kullanılabilirdi. Dokuma ustası üretimini kumaş olarak satmaz, bunlardan çeşitli giysi veya ev eşyası yaparak satardı. Yani dokumacı aynı zamanda terzi ve döşemeci idi.⁴⁵⁰

Hypaipa kentinin tekstil endüstrisindeki önemi Arakhne mitosundan da anlaşılmaktadır. Batı Anadolu tekstil ticaretinin, özellikle Lydia ve çevresinde kurulduğu bilinmektedir. Hypaipa'da yün ticareti ve dokumaya ek olarak, kumaş boyamada kullanılan kökboyasından (Rubia Tinctorum) boyalar üretildiği bilinmektedir. Hem kendi tekstil endüstrisi hem de komşu kentler için, modern Ödemiş'te *Boyalık* olarak bilinen mevkide kök boya yetiştiriciliği yapıldığı ve mevki bu nedenle *Boyalık* ismini aldığı düşünülmektedir.⁴⁵¹

Antik yazar Plinius (T21), Kilbiano bölgesinden bahsederken toprağını *kermes* böceğinin benzettiği kırmızı rengine benzetmektedir.⁴⁵² Antik dönemde hayvansal boya için, bazı hayvanların yapısındaki boyar maddelerden yararlanılmıştır. Bu boyar maddelerden bir tanesi de bit türündeki *kermes* denilen bu böcekten elde edilen *triton* boya maddesidir. *Kermes* biti, *kermes* meşesi dallarının üzerinde yaşayan bir böcektir. Birtakım işlemlerden geçirilip *kermes*, kırmızı veya pembe renk elde edilmekte ve bu böcekten özellikle keçi derilerini kırmızıya boyamak için yararlanılmaktadır.⁴⁵³ Tmolos

⁴⁴⁹ Dobb 1994. S. 14.

⁴⁵⁰ Dobb 1994. S. 16-17.

⁴⁵¹ Altınoluk 2013b. S. 71.

⁴⁵² Plinius *N.H.* 33. 114.

⁴⁵³ Yıldız 1993. S. 268-269.

dağındaki meşe kermeslerinden elde edilen çok değerli bir kırmızı boya endüstri yoğun bir şekilde kullanılmaktaydı.⁴⁵⁴

Hypaipa bölgesinde üretilen ürünler, Sardes ve Ephesos gibi dış merkezlere satılmaktaydı. Bir hipoteze göre, Hypaipa bölgeler arası tekstil ticaretinin merkezi konumundaydı. M.S. 4. ve 6. yüzyıllarda Dacia bölgesine (şimdiki Romanya) tekstil ürünü ihraç edildiği bilinmektedir. Bir Bizans yerleşimi olan Romanya-İzvoarele kazılarında kumaş balyalarında kullanılan ve balyaların Hypaipa kentinden geldiğini belirten, üç Bizans kurşun mührü ortaya çıkartılmıştır. Mühürler Hypaipa ismini taşımaktadır.⁴⁵⁵ Bu durum en azından Bizans döneminde Hypaipa ticaretinin daha geniş bir coğrafyaya yayıldığına kanıtı olabilir. Ayrıca bu kurşun mühürler, Hypaipalılar tarafından teslim edilen askeri malzemelere ait de olabilir. Bir başka Romanya kenti olan Dobruca'dan da üzerlerindeki yazıdan (κολονηῶν) Koloe kentine ait olduğunu anlaşılan üç adet kurşun mühür (T152) bulunmuştur. Şu anda Michel C. Soutzo koleksiyonunda yer alan ve Bizans dönemine ait olan mühürlerin, Hypaipa örneklerinde olduğu gibi ticari malları mühürlemede kullanıldıkları bilinmektedir.⁴⁵⁶

Zeytin ağaçları Ödemiş ve çevresine hâkim durumdadır. 1970li yıllarda Hypaipa'da su gücü ile çalışan 2 adet Zeytin sıkma atölyesinin varlığı bilinmektedir.⁴⁵⁷ Antik dönemde Kaystros ovasında yetişen zeytinden elde edilen yağ, aydınlanmada, sabun yapımında ve yiyeceklerde kullanılmaktaydı.⁴⁵⁸ İmparator Galerius (M.S. 305-311) dönemine üç adet kadastro listesinde (T12, T13, T14), Hypaipalıların zeytin yetiştiriciliği yaptığı belirtilmektedir. Yazıtta Dideiphyta köyünde mülke sahip Hypaipa vatandaşlarının, kendi soyadları, üzüm bağları ve kaç tane zeytin ağacına sahip oldukları açıklanmaktadır. Kayıtta ismi geçen kişiler, Hypaipa'da ikamet etmektedir.

Bir başka listede kişilerin kendi isimleri, yaşları, soyadları, aynı evde yaşayan diğer aile üyelerinin isimleri, onların yakınlık seviyeleri, yaşları, hayvanları, zirai alanları, bağları ve zeytin ağaçları bilgilerini görmek mümkündür. Sadece birinci

⁴⁵⁴ Hanf. Wald. 1975. S. 20.

⁴⁵⁵ Altınoluk 2013b. S. 71.

⁴⁵⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3730. S. 331.

⁴⁵⁷ Altınoluk 2013b. S. 72.

⁴⁵⁸ Hanf. Wald. 1975. S. 20

kadastro listesinden ismi bilinen ancak yeri henüz lokalize edilemeyen (Ποστεις) Postai köyünde (ἰούγερα αγ' ιε') 1 1/3 ve 1 1/15 Iugerum zeytinlik alanı bulunmaktadır.⁴⁵⁹

Ödemiş-Neikaia yerleşiminin güney doğu yamacında bir zeytinyağı atölyesinin izlerine rastlanmıştır. İçerisinde gnays taşından oyulmuş 1.40 m. çapında ve 1 m. kalınlığında değirmen taşına benzer silindir görülmektedir. Ortasında 0.27 m. çapında oyuk ve etrafında 4 yuva görülebilen bu silindir, burgu pres sistemiyle çalışan bir zeytinyağı atölyesine aittir ve pres altlığı olarak kullanılmıştır. Ayrıca atölyenin çatısına ait olduğu düşünülen çok sayıda Geç Roma dönemine tarihlenen çatı kiremidi parçaları görülmektedir.⁴⁶⁰

Dioshieron veya Hypaipa'dan buluntu yeri kesin bilinmeyen İmparator Nero'ya (M.S. 54-68) ithaf edilmiş bir yazıtta (Y173) atölyelerden (ἐργαστήρια) bahsedilmektedir. Yazıt ayrıca bu atölyelerin birden fazla oldukları ve *ısıtılmış gezinti yeri* denilen ortak kullanım alanları oldukları ifade edilmektedir.⁴⁶¹

Bazı antik yazarlar, Tmolos ve çevresindeki üzüm bağlarından ve şarabın mükemmelliğinden bahsederler.⁴⁶² Petronius, şarapla yakınlığı bilinen tanrı Dionysios'un Hypaipa'da bir tapınağı olduğunu söyler.⁴⁶³ Aynı zamanda Dionysos, kent sikkeleri üzerinde de görülmektedir.

M.S. erken 4. yüzyıla tarihlenen vakıflar hakkındaki yazıt, bağcılığın Hypaipa için önemini ortaya koymaktadır. Dernek sahibi tarafında bağışlanan 5 *plethra* = yaklaşık 4.75 dekarlık arazi⁴⁶⁴ üzüm bağları ve kamışlık alanlar için ayrılmıştır. Kamışlıklar üzüm bağlarının vazgeçilmez bir parçası durumundadır. Yazıtın geri kalanında Hypaipa'da şarap üretimi ve bağışlanan üzüm presleri hakkında bilgiler

⁴⁵⁹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3804-3805-3806. S. 355-359.

⁴⁶⁰ Sevin 2013. S. 51-52.

⁴⁶¹ Malay- Ricl 2009. No: 1. S. 227.

⁴⁶² Ovidius *Metamorph.* 6.1., Plinius *N.H.* 14.9.74.

⁴⁶³ Petronius *Satyricon.* 133.3.

⁴⁶⁴ Drew-Bear 1980. 516.

içermektedir. Kompleksin bir parçası olarak, her üzüm bağı yanında üzüm presleri yer alır.⁴⁶⁵

M.Ö. 4. yüzyıl yazarlarından Theophrastus, Tmolos dağında üzüm, elma, nar ile birlikte, bolca kestane ve fındık üretildiğini belirtir.⁴⁶⁶ Bir başka antik yazar Vergilius, Tmolos dağının güzel kokan ünlü safranından bahseder.⁴⁶⁷ Safran çoğunlukla boyacılıkta kullanılan bir bitkidir.⁴⁶⁸ Ayrıca kadınların kozmetik malzemesi olarak göz çevrelerine sürdükleri ve saçlarını boyamada kullandıkları bir üründür. Çeşitli hastalıklarda ilaç olarak kullanılmasının yanı sıra Safran, daha çok soylu ve zengin kesimin kullandığı bir ürün olarak, içilen şaraplara ve hamamlarda kullandıkları suya da eklendi. Mısır'ın son Hellenistik kraliçesi VII. Kloptra, safranı boyama ve kozmetik malzemesi olarak, sıcak banyolarına çeyrek fincan eklemiştir. Kloptra'nın sevişmeden daha çok zevk almak için erkeklerle karşılaşmadan önce safran kullandığını antik kaynaklar belirtmektedir.⁴⁶⁹ Nar meyvesinin kabuğu ilaç olarak ve cilt yanıklarında kullanılmaktaydı. Tmolos'da yetişen çam, dağ selvisi ve meşe ağaçları, inşaatlar için gerekli olan kereste ihtiyacını karşılamaktaydı.⁴⁷⁰

Elma, nar, incir, fındık ve kestane gibi ürünlerin ticaretinde, adil bir alış-veriş için ölçü aletlerin kullanımı gerekmektedir. Nitekim Hypaipa'dan Baltazzi kazısı sırasında Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen mermer ağırlıklar, metal kantar seti ve metal kantar setine ait zincir çıkartılıp İstanbul arkeoloji müzesine götürülmüştür. Ayrıca Athanasios Papadopoulos Kerameus, Hypaipa'da ele geçen ve Smyrna Protestanlık okulu koleksiyonunda bulunan Roma İmparatorluk dönemine ticari ağırlık ve ticari ağırlık kalıpları yayınlamıştır. Üzerlerinde *agoranomoi* olarak görev yapan bir magistrat ismi görülmektedir.⁴⁷¹ *Agoranomoi* (ἀγορανόμος) Pazar yerini denetleyen memur anlamına gelmektedir.⁴⁷² Bir başka yazıtta ise Hypaipa vatandaşı Aurelios

⁴⁶⁵ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803d. S. 347-351., Altınoluk 2013b. S. 73.

⁴⁶⁶ Theophrastus *Hist. Plant.* 4.5.4.

⁴⁶⁷ Vergilius *geor.* 1. 56.

⁴⁶⁸ Yıldız 1993. S. 20-23.

⁴⁶⁹ Willard 2002. S. 55-63.

⁴⁷⁰ Hanf. Wald. 1975. S. 20.

⁴⁷¹ Altınoluk 2013b. S. 6-12.

⁴⁷² Çelgin 2011. S. 16.

Kroisos'un babası hem agoranomoi olarak hem de kent yönetimin borçlu kayıtlarında *Kreophylaks* (χρεοφυλαξ) olarak görev yaptığı bilinmektedir.⁴⁷³ Kreophylaks, kent yönetimi adına borçlulardan para tahsil etme görevine verilen unvandır.

Şekil 17: Metal Tartı Seti ve Ağırlıklar (Altınoluk 2013b. S. 254)

Ödemiş'in güneybatısında yer alan Boneiton yerleşimi civarında bulunan bir yazıtta (ἀργυτομίας) *argytomias* kelimesi, bir mali memuriyetin varlığını göstermektedir.⁴⁷⁴ Roma dönemi yazıtlarda Magistrat maliyecisi anlamına gelen *argytomias*'ın, kira ve masrafları toplama, borç para verme, mali kayıtlar tutma ve senetleri listeleme gibi memuriyet görevleri bulunmaktaydı.⁴⁷⁵

Antik dönem Ödemiş'in tarımsal üretimin yanı sıra hayvancılığın da var olduğu bilinmektedir. Öncelikle yazıtlarda (Y8) bölgede yün satıcılarının olduğu ve bu tüccarların kendilerine bir dernek kurduğunun görülmesi⁴⁷⁶ ve özellikle Hypaipa kenti başta olmak üzere dokumacılığın ileri olması, ham madde olarak yün üretiminin var

⁴⁷³ ISmyrna I, 1982. Nr. 238., Altınoluk 2013b. S. 24.

⁴⁷⁴ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3251. S. 188.

⁴⁷⁵ West 1931. S. 85., Dar.- Sag. 1873. S. 420.

⁴⁷⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803d. S. 347-351.

olduğunu göstermektedir. Yün elde etmek için de doğal olarak koyun yetiştirmek gerekmektedir. Zeus'a adanan bir yazıtta (Y141) geçen (Δία κρειοθυσίαν) *kreiothysia* ifadesi "kuzu/koyun kurbanı" anlamına gelmektedir. Aynı yazıt, bir başka hayvan olan (βοῦν) öküzün kurban edildiğini, kurbandan sonra etinin kasaba (katoikia) halkına (πλακοῦντιον) "*plakous*" pasta ile birlikte dağıtıldığını ve bize büyük baş hayvan yetiştiriciliğin de var olduğunu göstermektedir.⁴⁷⁷

Antik dönem şair ve yazarlardan Kolophonlu Nikandros, *Theriaka* (Bitkisel İlaçlar) eserinde (T24) *Rhamnus* adlı bir bitkiden bahsederken, Kaystros'un başlangıcı Kilbianoî üzerinde atların mera sıkıntısı çektiklerinden belirtmektedir.⁴⁷⁸ Nikandros'un bu pasajından bölgede at yetiştiriciliğinin var olduğunu anlamak mümkündür. Ayrıca Ödemiş'te bulunan ve vatandaşlarının mal varlığını kaydeden bir yazıtta övoç eşek ve üç domuz beslendiği veya kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Sardes kazılarında koyun, keçi, at ve sığır kemiklerinin yanı sıra eşek, deve, domuz, köpek ve av hayvanlarının kemiklerine rastlanmaktadır. Eşek kemikleri, diğer hayvanlara oranla oldukça az sayıda ele geçmiştir. Deve ise yük hayvanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Lydialılar köpekleri, hem savaş hayvanı olarak eğitmişler hem de yemek alışkanlıklarına dâhil etmişlerdir. Ayrıca köpek gömüleri de görülmekte ve köpeğin Lydia'da bir ritüel yemeği olabileceği düşünülmektedir.⁴⁷⁹

Antik dönem Ödemiş ve çevresinde tarım ve hayvancılık kadar, madencilik de ekonomik rol oynadığı görülmektedir. Antik yazardan Vitruvius (T22) ve Plinius, Zincifre madeninin ilk olarak Ephesos' a ait, Kilbianoî ülkesinde bulunduğu söylemektedir.⁴⁸⁰ Ödemiş-Türkönü'ne lokalize edilen Neikaia yerleşiminde civa ve civanın kırmızı renkteki sülfür bileşiği olan zincifre yatakları bulunmaktadır. Doğal zincifre frengi, cüzam gibi cilt hastalıklarının tedavisinde, kozmetik malzemesi olarak allık, makyaj malzemeleri ve cilt kremlerinde kullanılmıştır. Ayrıca madenlerinin M.Ö. 450 yıllarından itibaren işletildiği düşünülen zincifreden sülyen boya elde edilip,

⁴⁷⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3719. S. 326.

⁴⁷⁸ Nikandros *Theriaka*. No. 630-635.

⁴⁷⁹ Hanfmann-Mierse 1983. S. 6., Roosevelt 2009. S.53-54.

⁴⁸⁰ Vitruvius, VII 8, 1., Plinius *N.H.* 33. 114-117.

teknelerin su altına gelen kısımlarına midye ve istiridyelerin yapışmalarını önlemek ve metallere pas tutmalarını engellemek için sürülürdü.⁴⁸¹

Mesogis'in kuzey yamacında ve Ödemiş'e 20 km. kadar uzaklıktaki bir mevkide antimon madeni bulunduğu bilinmektedir. Burada Yunan devrine kadar gerilere giden bazı galerilere rastlanmakta ve çıkan antimonun, antik çağda ayna yapımında kullanılmış olduğu güçlü bir olasılık olarak görülmektedir. Ayrıca antimon, bronz yapımında bakır-kalay karışımına eklenerek bronzun daha sert bir yapıda olmasını sağlar.⁴⁸²

Antik dönem Ödemiş'te yün üretimi ve dokumanın varlığı, bir temizleme için maddesi olarak sülfür sülfüre ihtiyacı doğurmaktadır. Sardes'te çamur hamamları denilen ve yün temizlemede kullanılan sülfür havuzları bulunmaktaydı.⁴⁸³ Ödemiş ve özellikle Hypaipa'da hammadde olarak sülfür olmasa da, sülfürün çıkartıldığı çevre yerleşimlerde temin edilmesi olası bir durumdur.

Ayrıca bölgede ele geçen yazıtlar, insanların mesleki bilgileri ve iş kolları hakkında bilgiler vermektedir. Günlüce köyü ilkokulu avlusunda bulunan bir mezar yazıtında (Y28) Doktor (ἰατρος) Basileus'dan bahsedilmektedir. Doktor kelimesinin geçtiği bir başka (Y42) yazıtın ikinci satırında geçen τόπος συμβιώσεως tabiri bir toplantı yeri olarak açıklanabilmektedir. Alternatif olarak bu yazıt, doktorların bir araya geldiği bir toplantı evinin girişine yerleştirilmiş ya da bir doktorun başlığı ile tamir ettirilmiş olabilir.⁴⁸⁴ Ayrıca Baltazzi kazısı sırasında ortaya çıkan tıbbi bir araç, kentte cerrahi operasyonlar yapan bir doktorun varlığını desteklemektedir.⁴⁸⁵ Ayrıca Doktor Basileus'un bahsedildiği yazıtta, inşa edilen mezar yapısının bir yabancıya izin verilemeyeceği, eğer izin verilirse o kişi Hypaipa meclisine 2500 drahmi ceza ödeyeceği belirtilir.⁴⁸⁶

⁴⁸¹ Sevin 2013. S. 35-36.

⁴⁸² Malay 1983. S. 57., Magie 1950. S. 45.

⁴⁸³ Hanfmann-Mierse 1983. S. 8-9.

⁴⁸⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3818-3829. S. 367-376. Altınoluk 2013b. S. 74.

⁴⁸⁵ Altınoluk 2013b. S. 12.

⁴⁸⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3829. S. 376.

Hypaipa yazıtlarında (Y29) görülen bir diğer meslek çalışmanı ise *πλακουντάριος* hamur tatluları ustası'dır. Yazıt eksik olduğundan kek üreticisinin ismi bilinmemektedir.⁴⁸⁷ Antik dönemde ekmek ile hamur tatlısı arasında kesin bir ayırım yapılamamaktadır. Tatlandırıcı olarak bal kullanılmaktaydı. Şeker ise ancak ilaç olarak bilinmekteydi.⁴⁸⁸ Başka bir yazıtta da Telesphorianos adlı ressamın ismi görülmektedir.⁴⁸⁹

Nero (M.S. 54-68) dönemi bir Hypaipa sikkesi (S5) üzerinde Hegesippos⁴⁹⁰ adlı kişinin kâtip-yazıcı anlamına gelen *grammateus* (γραμματεύς) olarak ifade edilmektedir.⁴⁹¹ Grammateus'un görevleri arasında, kente katılan yeni vatandaşların yerlerini, kaydetme, yayınlanacak antlaşmaları, yasaları ve ulusal toplantıları kaydetme yer almaktaydı.⁴⁹²

Bölgede görülen bir diğer meslek ise (*λατύπος*) taş kesme ustasıdır. Koloe yakınlarında ele geçen bir yazıtta (Y156) Attolos adındaki kişiyi inşa ettirdiği mezar anıtını, Apollonios adında bir taş kesme ustasının yaptığı belirtilmektedir.⁴⁹³ Koloe yakınlarındaki Akpınar köyünde bulunan bir stel üzerindeki yazıtta (Y160) göre stel, Algızalı (Palaiapolis) Apollonios ve Synphonos adında iki usta tarafından kesildiği belirtilmektedir.⁴⁹⁴

Antik devirde yapılarda kullanılacak bloklar, heykeller, sütunlar ya da kaide gibi elemanlar önce çıkarıldıkları taş ocaklarında istenen ölçekte ve kabaca işlenmekteydi. Grekçede bu tür işleri yapan kişilere litourgos (*λιθουργός*) veya litoksoos (*λιθοξόος*) denmekteydi.⁴⁹⁵

⁴⁸⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3818a. S. 367.

⁴⁸⁸ Dobb 1994. S. 31.

⁴⁸⁹ Altmoluk 2013b. S. 75.

⁴⁹⁰ Mionnet Supp. 4. No. 52, 84, 238., Weber. No: 6830.

⁴⁹¹ Çelgin 2011. S. 134.

⁴⁹² Magie 1950. S. 60.

⁴⁹³ Malay- Ricl 2006. No: 46.

⁴⁹⁴ Malay- Akkan 2007. No: 4.

⁴⁹⁵ Dobb 1994. S. 25.

Hypaipa'da çıkartılan bir yazıtta (Y23) bir (τραγωδός) tragedia sanatçısı olan Markos Aurelius Nikephoros, halk ve meclis tarafından onurlandırılmaktadır.⁴⁹⁶ Roma döneminde ünlü aktörlerin kurduğu aktörlük okulları mevcut idi ve aktör olarak yetişmenin bir yolu ise bu okullarda eğitim görmektir. Aktörler büyük ve çatisiz binalarda çalıştığı için kuvvetli bir sese, iyi hafızaya ve kusursuz telaffuza sahip olmak zorundaydılar. Çünkü zamanın seyircileri rol hatalarına karşı hoş görülme değillerdi.⁴⁹⁷

Hypaipa yazıtlarında (Y22) halk ve meclisinin onurlandırdığı bir diğer sanatçı ise Kitharist (κιθαρωδός) aurelius Serapion'dur.⁴⁹⁸ Kithara ya da lır çalan ve çalmayı ve şarkı söylemeyi öğreten profesyonel müzisyenlerdi. Şarkılar genellikle kithara eşliğinde söylendiği için çoğu kithara sanatçısı aynı zamanda kitarodes idi.⁴⁹⁹

Hypaipa'daki Artemisia oyunlarında onurlandırılan kişiler arasında sporcularda bulunmaktadır. Bunlardan ilki (Y18) çift yarış koşucusu diadoumenos (Διαδομενός) Aurelius Diadoumenos'tur.⁵⁰⁰ Yazıtlardaki diğer (Y21) sporcu ise boksör (πύκτης) Aur. Philoxenus'tur.⁵⁰¹ Antik dönem boks müsabakalarında rakipler ağırlıklarına göre eşleştirilmezler ve maçlar rauntlara bölünmezdi. Bir zaman sınırlaması da yoktu, rakiplerden biri yenilgiyi kabul edinceye kadar maç devam ederdi. Boksörlerin antrenman esnasında, incir çekirdeği, un ya da kumla dolu bir çuvala yumruk atarak çalışırlardı.⁵⁰²

Yöneticilikle ilgili bir yazıtta (Y74) ismi geçen M. Aurelius Menandros, köy kurulunun kararına göre Tideiphyta köyüne κομαρχίας (köy yöneticiliği) *Komarkhia* görevi için (✕ σν') 250 drahmi ve eski hamamın tamiri için (✕ ν') 50 drahmi ödediği belirtilmiştir.⁵⁰³

⁴⁹⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3814. S. 364.

⁴⁹⁷ Dobb 1994. S. 39.

⁴⁹⁸ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3813. S. 364.

⁴⁹⁹ Dobb 1994. S. 41.

⁵⁰⁰ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3810. S. 361.

⁵⁰¹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3812a. S. 363.

⁵⁰² Dobb 1994. S. 42.

⁵⁰³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3855. S. 390.

Yöneticilikle ilgili bir başka yazıtta (Y73), Hypaipa vatandaşı olan Aurelios Kroisos, Tideiphyta köyüne *Komarkhia* görevi için (✠ χεῖλια) 1000 drahmi ödemiştir. Ancak para köy kurulu kararı ile yeni hamamın onarımı için kullanılmıştır.⁵⁰⁴

Tire müzesi'nde yer alan bir yazıtta Kroisos oğlu Dionysios, oğlunun *Komarkhia* görevini alabilmesi için (✠ πεντακοσιάρχης) 5000 drahmi para ödediğini anlatmaktadır.⁵⁰⁵

Kireli köyünde bulunan bir sütun parçası üzerindeki yazıtta (Y76), Hypaipa vatandaşı ismi belirsiz bir kişi tarafından yeni hamamda kullanılmak üzere (✠ ψν') 750 drahmi para ödendiği belirtilmektedir.⁵⁰⁶ Kireli köyünde bulunan M.S. 225-226 yılı tarihli başka bir yazıtta (Y77) ise, Hypaipa vatandaşı Dionysios oğlu Aurelios Metrodoros, Tideiphyta köyüne kendi yöneticilik pozisyonu için (✠ φ') 500 drahmi para ödemiştir.⁵⁰⁷

Ayrıca paranın söz konusu olduğu bir diğer yazıt (Y91) ise, Hypaipa kentine ait bir *heroonda* görülür. Yazıtta göre, akraba ya da arkadaş iki kadın, bir anıtsa mezar (heroon) satın aldıkları, belirtilen kurallara uymayanların İmparator hazinesine 2500 drahmi ve Hypaipa'daki Artemis Tapınağına 1500 drahmi ceza ödeyecekleri açıklanmaktadır.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3854. S. 390.

⁵⁰⁵ Altınoluk 2013b. S. 25.

⁵⁰⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3857. S. 389.

⁵⁰⁷ Keil 1914. S. 79., IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3858. S. 390.

⁵⁰⁸ Malay- Ricl 2005. S. 51.

VI. BÖLGEDEKİ ANTİK YERLEŞİMLERİN BAŞKA YERLEŞİMLERLE İLİŞKİLERİ

Ödemiş ve özellikle Hypaipa'nın farklı kentlerle etkileşimini en iyi gösteren yazıtların başında Artemisia festivalinde düzenlenen yarışmalarda galip gelen kişilerin onurlandırıldığı yazıtlar gelir. 64. Artemisia festivalinde (Y17) güreş müsabakasını kazanan Aur. Regeinos'un Sardesli olduğu görülmektedir.⁵⁰⁹ M.S. V. ve VI. yüzyıllara tarihli, Sardes'teki bir sinagog'dan bir adak yazıtında da Hypaipa vatandaşı olan bir Yahudi'nin ismi geçmektedir. Julianus Samuel adındaki bu Hypaipalı vatandaş Sardeis'teki sinagog'a bağışta bulunduğu anlatılmaktadır.⁵¹⁰ Ayrıca Bizans dönemine tarihlenen bir yazıtta Sardes kentinde *Hypaipa Caddesi* adı verilen, mermer ve kireç taşı döşeli, sütunlu-kemerli bir *embolos*'dan bahsedilmektedir. Kentin güneybatı kapısına uzanan *embolos* ile Hypaipa'ya geçildiği için bu adı aldığı düşünülmektedir.⁵¹¹

58. Artemisia festivalinde Kythara yarışmasını kazananı (Y22) Aurelius Serapion'un bir Lydia yerleşimi olan Thyateirali olduğu⁵¹² ve tragedia yarışmasının galibi (Y23) Aurelius Neikephoros'un bir Mysia kenti olan şimdiki Balıkesir ili sınırları içerisindeki Kyzikos yerleşiminden olduğu⁵¹³ görülmektedir.

M.Ö. 116-81 yıllarında bir Hypaipalı, Ptolemaios hanedanlığı için Kıbrıs'ın Salamis kentinde paralı asker olarak görev yapmıştır. Onun ismi listede geçmez, sadece babasının Plutiades ve etnik olarak Hypaipalı olduğu belirtilir. Ayrıca bu yazıt kentin Hellenistik dönemde var olduğunu gösteren önemli bir kanıt olarak görülmektedir.⁵¹⁴

Hypaipalı sporcuların da diğer kentlerde düzenlenen oyunlara katıldıkları görülmektedir. M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bir yazıtta, Hypaipa vatandaşı Glykon oğlu (Di)os Sparta'da bir pankreast olarak onurlandırılır veya Sparta'da bir mezarı

⁵⁰⁹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3809. S. 361.

⁵¹⁰ SEG. No. 1651., Altmoluk 2013b. S. 55.

⁵¹¹ Hanf. Wald. 1975. S. 31-46.

⁵¹² IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3813. S. 364.

⁵¹³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3814. S. 365.

⁵¹⁴ Altmoluk 2013b. S. 63.

bulunmaktadır. M.S. 68 yılı Elis kentinde düzenlenen 178. Olimpiyat oyunlarında da Hypaipalı Diokles, stadion'un kazananı olmuştur.⁵¹⁵

Eleusis kentinden bir başka yazıtta ise (T17) Eumolpides ailesi, Areopagos meclisinin kararı gereğince, Hypaipalı Flavius Apellas'ın kızı Flavia Polla ile Mylasalı Marcus Julius Damianus'un oğlu olan arkhon Marathonlu Marcus Julius Apellas'ı onurlandırdığı ifade edilmektedir.⁵¹⁶ Bu yazıtta Hypaipa kenti vatandaşları ile bir Karia kenti vatandaşları arasında akrabalık ilişkileri kurulduğunu ve Kıta Yunanistan'daki bir yerleşime göç söz konusu olduğunu, göç edilen yerleşimlerde yöneticilik pozisyonuna gelindiği görülmektedir.

M.S. 98-102 İmparator Trajan döneminde Ephesos'da düzenlenen Balbilleia oyunlarında Hypaipa vatandaşı T. Flavius Apellas, agonthetes olarak görev almıştır. T. Flavius Apellas, Ephesos'da prytanis, archiereia ve kosmeteria olarak görev yapan Pergamonlu Julia Tykhe'nin kızı Julia Polla ile evlenmiştir. T. Flavius Apellas ve Julia Polla'nın kızı Flavia Polla, Mylasalı M. Julius Damianus ile evlenmiş ve üç çocuğundan biri olan m. Julius Apellas M.S.169 yılında İmparator M. Aurelius tarafından Atina'ya arkhon olarak görevlendirilmiştir.⁵¹⁷

Bir başka yazıtta bahsedildiğine göre Hypaipa'nın varlıklı ailelerinden T. Flavius Menander ve T. Flavius Lucius Hierax, Ephesos'un bir katoikiası olan Apateira'da logistai olarak görev yapmışlar ve Ephesos'daki bir hamam inşaatı için bağışta bulunmuşlardır.⁵¹⁸ Ayrıca T. Flavius Menander, M.S. 210/211 yılında Ephesos'daki bir Hydreionu yeniden inşa ettirmiştir.⁵¹⁹

Apellas ailesi, Asklepios kültü içinde de yer almakta ve M.S. 3. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir yazıtta göre Apellas ailesi Asklepios'un onursal rahipliğine devam etmiştir. Smyrna'da konuşmacı olan Aelius Aristides kendi eserinde, Apellas'a bir doğum günü konuşması atfetmiştir.

⁵¹⁵ Altmoluk 2013b. S. 59.

⁵¹⁶ CIG 2. No: 379., IEph. VII, 2. 1981. S. 342.

⁵¹⁷ Altmoluk 2013b. S. 63.

⁵¹⁸ Keil 1914. S. 86.

⁵¹⁹ IEph. VII, 1. 1981. Nr. 3038. S. 37.

Ephesos'dan bir yazıtta adı geçen Hypaipalı Sempronia Secunda Papiane, Ephesos'daki oyunlarda *theoros* olarak görev yapmıştır.⁵²⁰

Ödemiş'den M.S. 4. ve 6. yüzyıllarda Romanya-Dacia bölgesine tekstil ürünü ihraç edildiğini, bölgede bulunan kurşun mühürlerinden anlaşılmaktadır. Bizans yerleşimleri olan İzvoarele ve Dobruca'daki kazılardan üzerlerinde Hypaipa ve Koloe kentine ait olduklarını belirten yazı bulunan ve kumaş balyalarında kullanılan üçer adet Bizans kurşun mühür (T152) ele geçmiştir. Bu durum Bizans döneminde ödemiş ticaretinin Dacia bölgesine kadar uzak bir coğrafyaya uzandığı göstermektedir. Ayrıca Hypaipa'ya ait kurşun mühürler, Hypaipalılar tarafından teslim edilen askeri malzemelere ait de olabilir. Bir başka Romanya kenti olan Şu anda Michel C. Soutzo koleksiyonunda yer alan ve Bizans dönemine ait olan mühürlerin, Hypaipa örneklerinde olduğu gibi ticari malları mühürlemede kullanıldıkları bilinmektedir.⁵²¹

Mitolojiye göre Hypaipa kentinde yaşayan ve babası Kolophon kentinde kumaş boyacılığı yapan Arakhne'nin Tanrıça Athena ile dokuma yarışının⁵²² konu edildiği sahne M.Ö. 7. yüzyıl sonu-6. yüzyıl başı bir Korint *aryballos*'u üzerinde betimlenmiştir. Bu *aryballos* kültürel etkileşimi gösteren önemli bir bulgu olarak görülebilir.⁵²³

M.S. 2. yüzyılın başları Hadrianus döneminde Hypaipa'da yaşayan bir Hristiyan topluluğunun Kartaca'nın güneybatısındaki bir Tunus yerleşimi olan Puppit (Hammamet) kentine göç ederek yerleştiğini, M.S. 6. yüzyıla kadar gelişerek bir cemaat evi inşa ettikleri ileri sürülmüş, ancak bu görüşü ispatlayacak yeterli bulgulara ulaşılmamıştır.⁵²⁴

Ayrıca İtalya'nın Puteoli yerleşiminde imparatorun yardımcıları için dikilen bir şükran anıtı bulunmaktadır. Bu anıt üzerinde genç bir erkek figürü olarak Tmolos betimlenmiştir.⁵²⁵

⁵²⁰ Altmoluk 2013b. S. 64-65.

⁵²¹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3730. S. 331., Altmoluk 2013b. S. 71., Bamea 1969. S.24.

⁵²² Ovidius *Metamorph.* VI. 11-13.

⁵²³ Weinberg 1956. S. 261-267.

⁵²⁴ Altmoluk 2013b. S. 82.

⁵²⁵ Tül 2014. S. 16.

VII. ARKEOLOJİK BULUNTULAR

VII.1. KERAMİKLER

Ödemiş ve çevresinde ele geçen en erken seramik buluntular, M.Ö. 3200/3000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Ödemiş'in 2 km güneyindeki Kumkuyu höyüğü, Ödemiş Yolüstü köyü yakınındaki Sazlıtepe höyüğü ile Demircili köyü güneyindeki Tepetarla höyüğü yüzeyinden toplanan keramikler, genellikle koyu renkli, kırmızı hamurlu ve el yapımıdır. Bulunan kap tipleri arasında uçayaklı çanaklar, boynuzumsu çıkıntılı, yüksek boyunlu ve şişkin karınlı vazolar, içe dönük ağızlı ve ip delikli tutamaklı çanaklar görülür.

Bazı kapların üzerine hamur yaşken yatık çizgilerle motifler yapılmıştır. Bazı kaplarda ise motiflerin içi beyaz macun doldurulmuş ve yüzey renkli bir görünüm kazandırılmıştır. Çanak-çömlek biçimlerinde yöresel özellikler belirgin olarak görülmektedir. Aynı zamanda Sazlıtepe, Tepetarla ve Kumkuyu gibi höyüklerde yaşanan kültür kuzeyde Troia-yortan, doğuda Beycesultan höyük ile benzerlik göstermektedir. (Şekil 3-4) Bu durum Ödemiş ve çevresinin, hem çevre kültürlerden etkilendiğini hem de kendi öz kültürünü koruduğunu göstermektedir.⁵²⁶

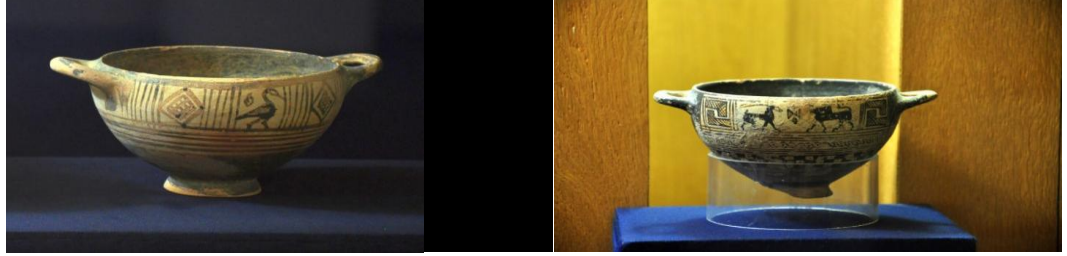
Ödemiş Müzesi eserlerinden bir kotyle, bezeme özellikleri açısından (M.Ö. 750-700) Geç Geometrik Karia bezeme sanatında görülen triglyph-metop düzenlemesi görülmektedir. Kotyle üzerindeki üçlü metop düzenlemesi özellikle iç Karia çömlekçilerin stili olduğu bilinmektedir. Tekrarlanan bezek içi kafes taralı baklava betimlemesi olup sağ-sol metop içersinde yer alır. Orta merkezi metop ise kuş bezeği ile doldurulur.⁵²⁷

Ödemiş Müzesi'nde görülen başka bir kotyle'nin bezeme özelliklerine bakıldığında geometrik desenler, aslan ve keçi betimlemesi görülür. *Yaban Keçisi Stili* özelliklerini bariz ortaya koyan kotyle'yi M.Ö. 650-575 yıllarına tarihlenebilir.⁵²⁸

⁵²⁶ Sevin 2013. S. 20-21.

⁵²⁷ Özgünel 2006. S. 62-81

⁵²⁸ Cook- Dupont 1998. S. 32-52.

Şekil 18-19: Karia Kotylesi ve Yaban Keçisi Stili Kotyle (Ödemiş Müzesi)

Ödemiş ve çevresinde seramik buluntular üzerine kapsamlı araştırma yapan Binnur Gürler, Tire Müzesi 81/13 numaralı envantere yer alan Ödemiş buluntusu bir Alabastron'u, İskenderiye'de M.Ö. 240-180 yıllarına tarihlenen alabastron ile Hadra nekropolü'ndeki M.Ö. 3.-2. yüzyıla ait bir alabastron ile benzer özellikler taşımasından dolayı M.Ö. 3. yüzyıl ikinci yarısı- M.Ö. 2. yüzyıl ilk yarına tarihlenmiştir. Ağız çapı 3,3 cm. ve yüksekliği 14 cm. olan alabastron, geniş ağız tablalı, ince ve kısa boyunlu, oval gövdelidir. Hamuru pembemsi bej renkte, ince yapılı ve serttir. Ağız, boyun ve gövde üzerinde siyah firnisle yapılmış üç bant bulunmaktadır. Ağız kısmında eksikler vardır.⁵²⁹

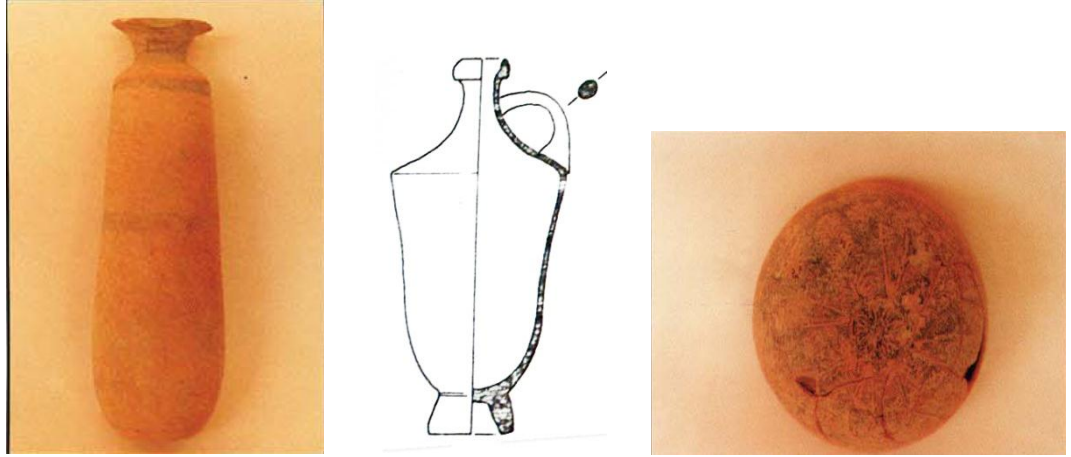
Ödemiş-Hacı Hasanlar buluntuları arasında ele geçen bir lekythos da İskenderiye'de bulunan yakın bir formla benzer özellikler taşıdığından dolayı M.Ö. 3. yüzyıl sonuna tarihlenmektedir. Tire müzesi envanter no: 82/24'e kayıtlı olan lekythos'un, ağız çapı 2 cm., yüksekliği 16 cm. ve kaide çapı 3.6 cm.dir. Açık kiremit rengi, mikalı, katkılı, yumuşak hamura sahip lekythos, tamdır. İskenderiye'deki formun omuzları daha dar olmasına rağmen, gövde ortası incelmış ve aşağı doğru torbalanmış, yüksek kaideli olması ve kulpun boyundan omza bağlanması gibi özellikleri ile Hacı Hasanlar buluntusu lekythos'un benzeridir.⁵³⁰

Gürler'in ele aldığı bir diğer kap formu ise Tire müzesi 81/9 numaralı envantere kayıtlı *Bitkisel Dekorlu Kalıp Yapımı Kâse*'dir. Ödemiş buluntusu bitkisel dekoru kalıp

⁵²⁹ Gürler 2003b. S. 90.

⁵³⁰ Gürler 2003a. 740.

yapımı kâsenin paralelleri, Ephesos’da en erken M.Ö. 200’e Pergamon’da ise M.Ö. 2. yüzyılı ikinci çeyreğine tarihlenmesinden ve M.Ö. 2. yüzyılda yaygın olarak kullanılan çift renk (bordo-siyah alacalı) firnişi nedeniyle M.Ö. 2. yüzyıl içersine tarihlenmek mümkündür. Bitkisel dekorlu kâseler, kalıp yapımı kâselerin erken guruplarıdır. Yüksekliği 7.5 cm., ağız çapı 11.8 cm.dir. Hafif içe meyilli dudak kenarı ve küresel gövdesi vardır. Mikalı, yumuşak ve pembemsi bej renkte hamura sahiptir. İçte ve dışta yer yer dökülmüş, siyah-bordo mat firnis görülmektedir. Bugün kâselerin adlandırıldığı *Megara kâsesi* terimi ilk defa 1883’de O. Benndrof tarafından kullanılmıştır. Ancak daha sonraki çalışmalar, kâselerin Megara ile bir bağlantısı olmadığını göstermiştir. Tartışmaların sonucunda *kalıp yapımı kâse* terimi kabul görmüştür.⁵³¹

Şekil 20:Alabastron, Şekil 21:Lekythos, Şekil 22:Kalıp Kâse(Gürler 2003a-b.)

Tire-Ayaklıkırı köyünde bulunmuş bir *lagynos* da M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen kap formları arasındadır.⁵³²

Ödemiş-Türkönü’ye lokalize edilen Neikaia kenti yakınlarındaki tarla yüzeylerinde M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen ve yerleşimin var olduğunu gösteren, siyah firnisli ve ince çeperli seramik parçaları ile kalıp yapımı kabartma bezemeli kâse kırıkları görülmektedir.⁵³³

⁵³¹ Gürler 2003b. S. 90-91.

⁵³² Bilici-Gürler 2008. S. 163.

⁵³³ Sevin 2013. S. 27.

M.Ö. 2. yüzyıl sonu- M.Ö. 1. yüzyıl başına tarihlenen, Ödemiş buluntusu başka bir kap formu *İçe Dönük Dudaklı Basit Firnis Kâse*'dir. Tire müzesi envanter no: 81/12'ye kayıtlı tam olarak ele geçen bu kap formunun yüksekliği 6.8 cm., ağız çapı 13 cm. ve kaide çapı 7.5 cm.dir. Fakat formu eğridir. İçe keskince dönüş yapan dudaklı, fazla derin olmayan ve kaideye doğru daralan gövdeli, halka kaidelidir. Hamuru mikalı, yumuşak ve pembemsi bej renktedir. Kırmızımsı kahverengi rengi firnis, kâsenin iç kısmını ve dudağın içe doğru kıvrılan dış kısmını kaplamaktadır. Gövdenin dışında yüzeysel kopmalar izlenmektedir.

Hellenistik dönemin çok kullanılan formlarından olan içe dönük dudaklı kâseler hemen hemen bütün Hellenistik yerleşimlerin seramikleri arasında bulunmaktadır. Hellenistik dönemin en eski formlarından olan içe dönük dudaklı kâseler özellikle Akdeniz'in doğusunda yaygındır. Ödemiş buluntusu olan bu form, başlangıçta Attika tipinde alışılmış kaliteli kâselerin yerel taklitleridir. Attika ile ilişkileri kesildiğinde yerel gelişime sahip bir form halini alırlar.

M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına doğru kâseler daha sığ duruma gelmiş ve ağız iri kıvrımı daha keskin bir görünüm almıştır. Atina Agorası'ndaki bazı M.Ö. 2. yüzyıl kâselerinde de aynı özellikler görülür. İçe dönük dudağın gövdeye geçişte keskin bir çıkıntı örnekler ve dudağın yumuşak bir kavisle gövdeye birleştiği örnekler M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda yan yana görülmektedir. Bu kâsenin bir benzeri Muğla-Milas-Beçin'de Hellenistik dönem bir oda mezar içersindeki sandukada bulunmuştur. Bir diğer benzeri ise, Sardes'te M.Ö. 1. ve M.S. 1. yüzyıllar arasına tarihlenen bir tümülüste bulunmuştur.⁵³⁴

M.Ö. 1. yüzyıl içersine tarihlenen Ödemiş buluntusu başka bir kap formu ise, Tire müzesi envanter no: 81/11'e kayıtlı *Ephesos Tipi Kandil*'dir. Gövde çapı 6 cm., uzunluluğu 10.4 cm., discus çapı 2.8 cm. ve yüksekliği 3.2 cm.dir. Kulpu eksiktir. Mikalı gri hamurlu ve gri firnislidir. Ephesos Tipi Kandil tanımı ilk kez Ephesos'ta bulunmuş çok sayıda örnekten dolayı Walters tarafından kullanılmıştır. Pek çok varyasyonu olan bu tip karakteristik özelliği ile diğer tiplerden kolayca ayrılabilir.

⁵³⁴ Gürler 2003b. S. 87-88.

Gövde, birleşme yeri keskin olan çift dışbükey biçimdedir. Üst kısım düzeltilmiştir ve yüksek bir bantla çevrilmiştir. Süsleme plastik bandın gerisinde kalır. Omuzlar çeşitlilik gösteren motiflerle süslenmektedir. Kullanılan bu motifler geometrik ya da bitkiseldir. Bazılarında iki motifin bir arada kullanıldığı da görülür. Omuz dekoru burnun gövdeyle birleştiği noktadan diğer yana kadar devam eder. Kulplu örneklerde dekorun bir kısmı sonradan takılan kulpun altında kalır. Yanma deliğın kenarı yuvarlak ya da üçgen formdadır. Kulp dikey bantlardan oluşmaktadır. Bu örnekte olduğu gibi çiçek rozetler bu tip kandillerde sıklıkla görülen süsleme elemanıdır. Kandilin omzu üzerindeki çiçek rozeti motifi Korint örneklerinde de görülmektedir.

Kandilin burun kısmı üzerinin düzleştirilmesi ve discusun armut formunu alarak yanma deliği ile birleşmesi geç bir özelliktir. Erken örneklerde ise, burun kavsin üzeri düzleştirilmeden süsleme motifi yerleştirilir. Daha sonra bu kısım Ödemiş buluntusu olan kandilde olduğu gibi bastırılarak düzleştirilir. Ephesos Tipi kandillerin dekorasyon sistemleri İonia özelliği olarak bilinir.⁵³⁵

Neikaia tepe kentin güneyindeki tarlalarda ele geçen seramik parçaları, Roma İmparatorluk dönemine ait olup, genellikle tek kulplu ve halka dipli vazocuklar ve az sayıda görülen ince gövde koku-merhem kaplarına aittir. Çoğunluğu aynı formda olan kapların boyları 10-15 cm. arasında değişmektedir. Bir arada bulunan çok sayıda kap, birbirinin kopyası denilebilecek kadar benzerlik göstermeleri ve taş temelli mimari kalıntılarla birlikte ele geçirilmiş olmalarından dolayı, Ephesos limanından ihraç edildiği düşünülen ve zencefreden yapılan krem ve merhemlerin üretim ve dolun işlemlerinin yapılmış olabileceğine işaret etmektedir.⁵³⁶ Tire-Eskioba köyünde yapılan kurtarma kazısında bir mezar içinde ele geçmiş üç lekythos ve iki Ephesos tipi kandil M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen kap formları arasında görülür.⁵³⁷

M.Ö. 1. yüzyılın ikinci yarısı-M.Ö. 1. yüzyıl arasına tarihlenen başka bir kap formu, Hacı Hasanlar buluntuları arasında görülen Tire müzesi envanter no: 82/22'ye kayıtlı *Unguentarium*'dur. Ağız çapı 4 cm., yüksekliği 15.2 cm. ve kaide çapı 5 cm.dir.

⁵³⁵ Gürler 2003b. S. 89-90.

⁵³⁶ Sevin 2013. S. 38.

⁵³⁷ Bilici-Gürler 2008. S. 163

Tam olarak bulunan bu eser mikalı, sarımtırak bej renkte ve yumuşak hamura sahiptir. Tüm gövde, çoğu yerde dökülmüş, kahverengimsi siyah mat firnis ile kaplıdır. Dışa çekik dudağın üst kısmı, cam benzerlerinde olduğu gibi biçimlendirilmiştir. Boyundan dudağa ve gövdeye geçişte yine cam şişelerde olduğu gibi sıkıştırmayı hatırlatan profil vardır. Boyun kısa ve silindirik, gövde ise sarkık torba biçimlidir. Bu ağız çapı dip çapına eşit olan standart *piriform* tip *unguentarium*'dur.⁵³⁸

Neikaia civarında bulunan çanak-çömlek kırıkları, yapım ve biçim özellikleri ile çeşitli sınıflara ayrılırlar ve kullanım tarihleri hakkında bilgi sağlarlar. Bulunan parçaların az bir bölümü olan yüzeyi parlak siyah astarlı seramik parçaları, Hellenistik döneme kadar tarihlere olanak verir. Bulunan parçaların büyük bir bölümü ise Roma İmparatorluk dönemine aittir. Genellikle hamuru kiremit renklidir ve üzeri aynı kilden ince bir astar sürmüştür. Genelde ince çeperli olup hızlı dönen çarkta şekillendirilmişlerdir. Tek kulplu ve halka dipli küçük vazolar yaygın bir form olarak görülmektedir. Bölgede görülen bir diğer seramik gurubu ise *terra sigillata* denilen parlak kırmızı renkli kaplardır.

Ödemiş Müzesi'nde korunan sağlam durumdaki Neikaia kapları, genellikle düz ağız kenarlı, ince uzun boyunlu, şişkin karınlı ya da torba gövdeli kaplardır. Tek kulplu olan kapların boyları 10-17 cm. arası değişir.

Neikaia bölgesinde rağbet gören bir diğer kap tipi ise, basit ağız kenarlı, yüksek boyunlu ve tek kulplu şişeciklerdir. Zincifre merheminin nakli için yapıldığı düşünülen 7-8 cm. yüksekliğindeki bu şişecikler, bir ip yardımıyla kapatılmaya elverişli ağız kenarına sahiptirler. Bu buluntular dışında, kulpsuz ve çift kulplu bardaklar, yonca ağızlı, uzun boyunlu ve disk gövdeli kap tipleri de görülür. Mezar buluntuları arasında görülen uzun boyunlu ve daha kaba yapımlı *unguentariumlar*, M.S. 1. yüzyıl özellik taşırlar.⁵³⁹

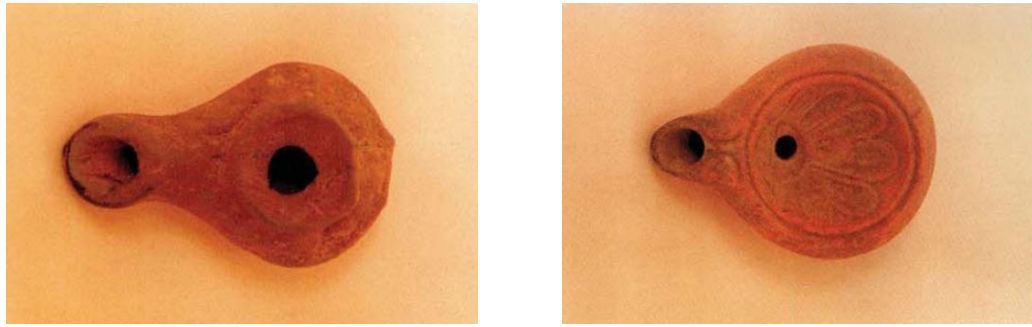
M.S. 1. yüzyıl Ödemiş buluntuları arasında, Tire müzesi envanter no: 81/10'a kayıtlı *Volüt Burunlu Kandil* görülmektedir. Tam olarak ele geçirilen kandilin gövde

⁵³⁸ Gürler 2003a. 741.

⁵³⁹ Sevin 2013. S. 68.

çapı 7.9 cm., uzunluğu 9.1 cm., discus çapı 5 cm. ve yüksekliği 2.5 cm.dir. Pembemsi bej renkteki hamuru yumuşak ve mikalıdır. Discusta, burayı tamamen kaplayan palmet motifi yer alır.

Ephesos kentinde M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir mezar odasında ele geçen kandillerle benzerlik gösterir. Bu örneğin form ve dekor açısından en yakın paraleli Kıbrıs'ta ele geçirilmiştir.⁵⁴⁰

Şekil 23-24: Ephesos Tipi ve Volütlü Kandiler (Gürler 2003b. S. 89.)

Tire'nin Yeniçiftlik ve Atalan köyleri arasında bir lahdin içinde bulunan üçü tam, dördü yarım olarak korunmuş, beş adet cam parfüm şişesi de M.S. 1. yüzyıla tarihlene buluntular arasında görülmektedir. Tire'nin Çobanköy, Doyranlı, Kahrat, Yiğenli ve Turgutlu köylerinde bulunmuş Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramikler vardır. Tire Müzesi'nde Uzgur köyünden getirilmiş mezar buluntuları arasında 9 adet pişmiş toprak, 17 adet cam ve 3 adet bronz eserden oluşan ve M.S. 2. yüzyılın sonu - 3. yüzyılın başına tarihlenen bir mezar grubu görülmektedir. Bu grubun dışında Uzgur köyünde bulunmuş Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramiklerin de var olduğu bilinmektedir. Başka bir Tire yerleşimi olan Kahrat köyünde bulunmuş, M.S. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen "Anadolu Kandilleri" tipindeki kandiller önemli örnekler arasındadır. Darmara köyünde bulunmuş Roma Dönemi seramikleri M.S. 1. - 3. yüzyıllar arasına tarihlenirler.⁵⁴¹

⁵⁴⁰ Gürler 2003b. S. 89.

⁵⁴¹ Bilici-Gürler 2008. S. 163

Roma İmparatorluk devrine ait, Tire müzesi envanter no: 82/23'e kayıtlı *Tek Kulplu Testi Hacı Ödemiş-Hasanlar* buluntuları arasında görülen başka bir kap formudur. Ağız çapı 3.7 cm., yüksekliği 24 cm. ve kaide çapı 6.8 cm.dir. Bol mikalı ve açık kiremit rengi hamura sahip tek kulplu testi, tamdır. Kırmızı-kahverengi olan firnis, kupta ve kulpun altındaki gövde kısmında korunmuştur. Yüksek dudaklı, kısa-ince boyunlu, torba biçimli gövdeli ve halka kaidelidir. Boynun hemen altında başlayıp gövdenin en geniş kısmında biten yivler görülmektedir. Formun üretimi M.S. 2.-3. yüzyılda artar.

Hacı Hasanlar köyü cam buluntuları arasında 3 adet *parfüm şişesi* ele geçmiştir. Tire müzesi envanter no: 82/7, 82/6, 82/5'e kayıtlı serbest üfleme ve aletle şekillendirme tekniği ile biçimlendirilmiş olan bu üç eser de M.S. 2. yüzyıla tarihlenirler. Bu 3 adet parfüm şişesine ek olarak, M.S. 2. yüzyıl ya da erken 3. yüzyıla tarihlen Tire müzesi envanter no: 82/9'a kayıtlı *Cam kâse* ve Tire müzesi envanter no: 82/8'e kayıtlı, diğerleri gibi serbest üfleme ve aletle şekillendirme tekniği ile biçimlendirilmiş, M.S. 4. yüzyıla tarihlenen *Cam Vazo* bulunmaktadır.

Şekil 25: Hacıhasanlar Cam Eserleri (Gürler 2003a. S. 742-743)

Farklı mezarlardan çıkartılan Hacı Hasanlar köyü buluntuları, bölgede olası bir nekropolün varlığına işaret etmekte ve bu buluntular olası nekropolün M.Ö. 3. yüzyıl sonundan M.S. 4. yüzyıla kadar kullanıldığını göstermektedir.⁵⁴² Buluntu yerleri Ödemiş olarak kayıtlara geçen bazı seramik formları, Ödemiş sınırları içerisindeki farklı

⁵⁴² Gürler 2003a. 742-743.

antik yerleşimler veya nekropol alanlarından getirilmiş de olabilir. Bu nedenle eserler Ödemiş ve yakın çevresi açısından değer taşımaktadır.⁵⁴³

Ephesos kenti Amphoralarını inceleyen Tamas Bezczy, Yerel Aegean 1 ve 2 tip amphoralar ile Atina Agora F65 - 66 tipi amphoraların Kaystros vadisinde üretildiğini belirtir. Tarımsal üretimi ile ünlü olan Kaystros vadisinin eski kaynaklardan meyve, şarap, zeytinyağı ve incir ürettiği bilinmektedir. Artemis tapınağı yazıtlarından biri, tapınağın Kaystros arazisinde toprak mülkü olduğunu, bir şarap kooperatifi olduğunu ve Ephesos'un art bölgesi Kaystros'ta üretilen şarabın şehir merkezinde ve stadium ile tiyatro arası küçük dükkânlarda satıldığından bahsetmektedir.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Gürler 2003b. S. 91.

⁵⁴⁴ Bezczy 2012. S. 2-6.

VII.2. MİMARİ

1885 yılı Demosthenes Baltazzi Hypaipa kentinde yaptığı arkeolojik kazıda bulduğu eserleri beraberinde İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürür ve müzeye sunduğu raporunda, yeni Ödemiş'i inşa etmek için, Hypaipa'nın tahrip edildiğini, mermerleri, sütunları, başlık ve kaideleri taş ocağı gibi kullanarak, bunlardan yeni camiler, kiliseler, hamamlar, hanlar ve dükkânlar inşa edildiğini bildirmektedir. Baltazzi'ye göre tahrip o kadar fazladır ki burada sistemli kazı düşünülemez, çünkü Türklerin ve Rumların Hypaipa'yı yok etmek için ellerinden geleni yaptıklarını, bu nedenle aşırı derece tahrip olan kentte, sistemli kazı için hiçbir mimarın işin içinden çıkamayacağı düşünülmektedir.⁵⁴⁵

Ödemiş ve çevresini ziyaret eden 19. yüzyıl gezginlerinden Georg Weber, Hypaipa kentinin doğu tarafında şimdi tamamen üzüm bağları ile kaplı *Dağbağ* denilen bölgeye akropolis hâkim olduğunu ve akropolis ile batıdaki yerleşim arasında su kemeri olduğunu söyler. Ayrıca kentin surlarının hala görülebildiğini ekler. Bir başka 19. yüzyıl gezginlerini Charles Texier, gnaystan inşa edilen surların şehrin kuzeyindeki tepenin yamacından aşağı, dere yatağına kadar uzandığını söyler.

Şekil 26: Hypaipa Sur Duvarları

⁵⁴⁵ Baltazzi 2013. S. 37. Altınoluk 2013a. S. 23.

Texier'in gözlemlediği bir diğer mimari yapı tiyatrodur. Akropolün batı yamacında yer aldığını ve çapının 65 metre olduğunu söyler. Ayrıca tüm mermer oturma yerlerinin kentin tahribi sırasında sıyrılmış olduğunu ve oturma sıralarını tutan küçük granit taşlardan başka bir şeyin kalmadığını da belirtir. Weber ise tiyatronun yarım daire olduğunu ve alttan 2 kanat görüldüğünü anlatır. Mermer blokların taşınması sırasında kırılan küçük parçalar, günümüzde etrafta dağınık halde görülmektedir.⁵⁴⁶

Bir başka tiyatro varlığı Ödemiş-Türkönü Neikaia yerleşiminde görülmektedir. Tiyatronun oturma sıraları (cavea) güneşe bakan bir yamaca kurulmuştur. Birkaç bin kişilik olduğu düşünülen tiyatro 45-50 m. çapında olup, kireç harç kullanılarak örülmüş Roma İmparatorluk dönemi yapısıdır.⁵⁴⁷

Şekil 27: Neikaia Tiyatro (Sevin 2013. S. 46-47.)

1987 yılı sağlık ocağı sokağındaki kanalizasyon çalışmaları sırasında, işçiler bir takım mezar buluntuları ortaya çıkartmışlar ve bu çalışma esnasında bazı mezarların görüldüğünü belirtmişlerdir. Ayrıca çalışma alanına 30 m. uzaklıktaki karcı caddesinde

⁵⁴⁶ Altınoluk 2013b. S. 29-30.

⁵⁴⁷ Sevin 2013. S. 46-47.

bir evde de lahit bulunmaktadır. Bu bilgilere dayanılarak, nekropol alanının burası olabileceği düşünülmektedir. Modern köy mezarlığı da aynı bölgede bulunmaktadır.⁵⁴⁸

Ödemiş bölgesi seramik buluntularını inceleyen Binnur Gürler, farklı mezarlardan çıkartılan Ödemiş-Hacı hasanlar köyü seramik buluntularına dayanarak, bölgede olası bir nekropolün var olabileceğini işaret etmekte ve olası nekropolün M.Ö. 3. yüzyıl sonundan M.S. 4. yüzyıla kadar kullanılmış olabileceğini belirtmektedir.⁵⁴⁹

Neikaia nekropol alanı ise, yerleşimin güney doğusu ve güney batısı olmak üzere iki alana yayılmakta ve bu alanlarda farklı tiplerde mezarlar görülmektedir.⁵⁵⁰

Ödemiş'te Roma döneminden kalma, köprüler de görülmektedir. Hypaipa yerleşiminin içinden Uludere ve İğdelidere olmak üzere iki akarsu geçmektedir. Her iki akarsu üzerinde 4 adet Roma köprüsü bulunmaktadır. İğdelidere üzerinde cin köprüsü olduğunu Baltazzi raporunda belirtmiştir. Bu köprü'nün hemen yanında molozlardan inşa edilmiş bir kanal bulunur. Akropolis ve tiyatronun batı yakasında yer alan köprü üzerinden antik bir yol geçmektedir ki, bu yol kısmen taş döşenmiş, kısmen de ana kayanın yontulup şekillendirilmesiyle oluşmuş bir yoldur.⁵⁵¹

İğdelidere üzerindeki cin köprüsünün hemen yanında molozlardan inşa edilmiş olan kanal,⁵⁵² batı yönünde küçük bir tepenin içersine doğru açılmaktadır. Tepenin güney-batıya bakan yamacında ise mimari bir yapıya ait olması muhtemel kemerli bir bölümün üst kısmı ve hatta kemerin kazandırdığı çukurluk gözük mektedir.

Neikaia yerleşiminin güney eteklerinde Kaystros nehrine bağlanan bir akarsu üzerinde yer alan Yelaldı köprüsü de bir Roma dönemi köprüsüdür. 1.30 m. genişliğinde ve 4 m. uzunluğunda olan bu köprü, kaba taşlarla kireç harç kullanılarak örülmüş olup, iki dik ayak üzerine oturan semerdam tarzı bir konstrüksiyona sahiptir.

⁵⁴⁸ Altınoluk 2013b. S. 29-30.

⁵⁴⁹ Gürler 2003a. 742-743.

⁵⁵⁰ Sevin 2013. S. 57.

⁵⁵¹ Altınoluk 2013b. S. 31.

⁵⁵² Altınoluk 2013b. S. 31.

Bu türde sahte kemerler ancak dar açıklığı olan köprülerde uygulanma imkânı bulabilmiştir.⁵⁵³

Antik kaynaklar pek çok tanrının bölgede tapım gördüğü belirtmekte olup, sadece Dionysos ve Artemis Anaitis'e ait tapınak olduğu belirtilmektedir. Petronius, Bakkhos (Dionysos) adına Hypaipa'da (T6) bir tapınak olduğunu açık bir şekilde ifade etmekte,⁵⁵⁴ diğer antik yazar Pausanias, Hypaipa'da bir Pers tapınağı (Artemis Anaitis tapınağı) olduğunu, tapınakta bir oda ve oda içersinde bir sunak olduğunu (T7) anlatmaktadır.⁵⁵⁵ Caracalla dönemi (S15) ve Elagabalus dönemi (S21) sikkeleri üzerinde betimlenen tapınaklar tapınakların içersinde, bir sunak ve sunağın üzerinde yanan bir ateş betimlenmektedir.⁵⁵⁶

Antik kaynaklar ve sikkeler betimlemelerinden Hypaipa kentinde var olduğu bilinen tapınakta Pers, Lydia ve Yunan kültürel etkilerinin bir arada var olduğu görülmektedir. Tapınağı yapılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak M.Ö. 5. yüzyılda var olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁵⁷ Çünkü antik çağ yazarlarından Tacitus ve Berossos, Anaitis kültü'nün Lydia bölgesine Artaxerxes tarafından getirildiğini ve Hierokaisareia ve Hypaipa'daki kutsal alanların ise Kyros tarafından yaptırıldığını belirtmektedir.⁵⁵⁸

Sikkeler üzerinde de tapınağın varlığı görülmektedir. Genellikle tapınağın önünde Artemis Persike'nin kült betimlemesi yer alır. Marcus Aurelius ve Caracalla dönemlerinde basılan sikkeler üzerinde betimlenen tapınaklar, 3 basamaklı krepis ve önde 6 sütunu olan peripteros planlı olup,⁵⁵⁹ Antonius Pius (S7) ve Elagabalus (S21) dönemi sikkeleri üzerindeki betimlenen tapınaklar ise önde 4 sütunlu prostilos

⁵⁵³ Sevin 2013. S. 57.

⁵⁵⁴ Petronius *Satyricon*.133. 3.

⁵⁵⁵ Pausanias, V, 27, 5-6.

⁵⁵⁶ Kaft M.prägun. No: 68., BMC Lydia. No: 55, CNG No: 126, 171.

⁵⁵⁷ Riel 2002. S. 206.

⁵⁵⁸ Sevin 1975. S. 45.

⁵⁵⁹ SNG Cop. Lydia No: 194., SNG von Aulock. No: 2968., Kaft M.prägun. No: 68.

planlıdır.⁵⁶⁰ Julia Domna dönemi (M.S. 193-217) sikkeler üzerindeki betimlenen prostilos planlı tapınaklar merkezi kemerli bir yapıya sahiptirler.⁵⁶¹

Marcus Aurelius dönemindeki sikke (S8) üzerinde sütunlar İon başlıkları taşır iken, Caracalla dönemi sikkeleri (S14, S15) üzerindeki sütunlar korint başlıkları taşır ve merkezi kemerli bir yapıya sahiptirler.⁵⁶² Ödemiş Müzesi'nde her iki başlık türüne ait parçalar görülmektedir.

Marcus Aurelius (S8) ve Elagabalus (S21) dönemi sikkeleri üzerindeki tapınak alınlıklarının merkezinde bir kalkan motifi yer alır.⁵⁶³ Hypaipa kenti ya da çevresinde henüz merkezinde kalkan olan bir alınlık ele geçmemiştir. En yakın Messogis'in güney yamacında yer alan Nysa kenti Propylon alınlığının merkezinde, Hypaipa kenti sikkeleri üzerinde görüldüğü gibi bir kalkan yer alır.⁵⁶⁴ Bu durum sikke üzerindeki tapınak alınlığında betimlenen kalkan motifinin, gerçekte de var olan bir bezeme unsuru olduğunu göstermektedir.

Bunlara ek olarak bir tapınağa ait olması muhtemel, Hypaipa kentinin lokalize edildiği günlüce köyü ev ve bahçe duvarlarında pek çok sütun, kaide, başlık ve friz gibi mimari parçalar görülmektedir.⁵⁶⁵

Yazıtlara bakıldığında ödemiş'te bulunan (Y16) bir dor düzeni arşitrav bloğunun üzerinde⁵⁶⁶ ve Birgi'deki Dioshieron yerleşiminde ele geçen bir epistil blok üzerinde (Y169) tapınağa ait bir parça olduğunu⁵⁶⁷ belirten $\nu\alpha\omicron\varsigma$ ifadesi geçmektedir. Ayrıca Koloe yerleşiminde ele geçen bir mezar yazıtına (Y128) göre, mezara zarar veren kişinin tapınağa para cezası ödeyeceği belirtilmektedir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁰ SNG von Aulock. No: 2963., BMC Lydia. No: 55, CNG No: 126, 171.

⁵⁶¹ Weber. No: 6831., SNG München. No: 159.

⁵⁶² SNG Cop. Lydia No: 194., BMC Lydia. No: 55, CNG No: 126, 171.

⁵⁶³ SNG Cop. Lydia No: 194., SNG von Aulock. No: 2968., Kaft M.prägun. No: 68.

⁵⁶⁴ İdil. vd. 2009. S. 280.

⁵⁶⁵ Altınoluk 2013b. S. 31-281, 287.

⁵⁶⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3808. S. 360.

⁵⁶⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3755. S. 336.

⁵⁶⁸ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3709. S. 319-320.

Hypaipa’da ele geçen bir mimari blok üzerinde $\theta\acute{\iota}\acute{\alpha}\sigma\omicron\upsilon\ \pi\rho\acute{\omicron}\ \pi\acute{\omicron}\lambda\epsilon\omega\varsigma$ ifadesi yer almaktadır.⁵⁶⁹ Bu ifadede geçen thiasos terimi bazı dinsel kült derneklerini tanımlama da kullanılmaktadır. Yazıtta göre bu mimari blok, thiasos derneğinin toplantı binasına ya da tapınağın şehir kapısının girişinde olduğuna işaret etmektedir.⁵⁷⁰

Bir başka tapınağın varlığı Tmolos üzerindeki Torrhebia yerleşiminden bilinmektedir. Torrhebia üzerinde çalışmalar yapan araştırmacılar Rose Lou ve Uğur Bengisu, Gölcük yaylasının 4 km batısında Arkaik stilde beyaz mermerden tapınak parçaları bulmuşlar. Bu buluntular araştırmacılara göre bölgede Arkaik bir tapınağın varlığını işaret etmekte olup, bu tapınak ile antik kaynaklarda açık bir şekilde ayakta durduğu anlatılan Nymphe Torrhebia ve Karia Zeus’unun oğlu olan Apollo Karios’un tapınağı arasında bir bağlantı bulunabileceği düşünülmektedir.⁵⁷¹

Hypaipa kentinde ele geçen bir vakıf yazıtının 14. satırında vatandaşların bedava kullanımı için bir halka açık ($\beta\alpha\lambda\omicron\nu\epsilon\acute{\iota}\omicron\nu$) hamamdan bahsedilir. Vakfın kurucusu hamamı şehre bağışladığı belirtilmiştir. Bu yazıttan anlaşılacağı üzere, bahsedilen hamam tamamen bağımsız olmayıp gymnasium içersinde yer alan bir yapı olduğu görülmektedir.⁵⁷²

Hypaipa yakınlarındaki Yusufdere köyünde ele geçen bir dor düzeni sütun başlığı üzerindeki (Y87) yazıtta Audustus’a adanmış bir kaisarion yapısı görülmektedir.⁵⁷³

Yöneticilikle ilgili bir yazıttan, Hypaipa vatandaşı olan Aurelios Kroisos, Tideiphyta köyüne *Komarkhia* görevi için para ödediği, ancak ödenen paranın köy kurulu kararı ile yeni hamamın onarımında kullanıldığı öğrenilmektedir.⁵⁷⁴ Yöneticilikle ilgili bir başka yazıtta ise ismi geçen M. Aurelius Menandros, köy kurulunun kararına göre Tideiphyta köyü eski hamamın tamiri için para ödediği anlatılmaktadır.⁵⁷⁵ Kireli

⁵⁶⁹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3808a. S. 360.

⁵⁷⁰ Tanrıver 1996. S. 75.

⁵⁷¹ Bengisu 1994. S. 36-42.

⁵⁷² IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803d. S. 347-351., Altmoluk 2013b. S. 68.

⁵⁷³ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3865a. S. 398., Tanrıver 1996. S. 79.

⁵⁷⁴ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3854. S. 390.

⁵⁷⁵ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3855. S. 390.

köyünde bulunan bir sütun parçası üzerindeki yazıtta, Hypaipa vatandaşı ismi belirsiz bir kişi tarafından yeni hamamda kullanılmak üzere para ödendiği belirtilmektedir.⁵⁷⁶ Ödemiş bölgesinde bulunan 4 yazıttan var oldukları bilinen hamam yapılarının mimarı kalıntıları günümüzde görülememektedir.

Yazıtlardan bilinen bir başka yapı ise *gymnasium*'dur. Hypaipa'dan bir yazıtta Zeus Olympios ve Herakles'e adanmış *gymnasium*dan bahsedilir.⁵⁷⁷ C. A. Salowey antikçağda genç erkeklerin eğitiminde, Herakles'in bir güç sembolü olarak algılandığı ve bu nedenle Herakles Hermelerinin *gymnasium*'larla sıkı bir ilişki içerisinde olduğundan bahsetmektedir. Bazı araştırmacılar Herakles'in Hermes ile birlikte *gymnasium* ya da *palaestra*'larda sporcuları koruyan bir tanrı olarak karşımıza çıktığını belirterek, Hermelerin bununla ilişkilendirilebileceğinden bahsetmektedirler. Herakles Hermelerinin *gymnasium* ya da *palaestra* gibi eğitim alanları için birer işaret levhası ya da söz konusu bu sosyal mekânlarda dekoratif bir öge olarak kullanıldıkları araştırmacılar tarafından kabul gören düşüncesidir.⁵⁷⁸

Messogis dağı kuzey eteğinde ve Ödemiş-Balabanlı köyü civarında var olan Hellenistik bir yerleşimin üzerinde bir Bizans kalesi kalıntıları görülmektedir. Yuvarlak kuleleri hala büyük ölçüde görülebilen Balabanlı kalesinin duvar tekniği, kalenin geç Bizans dönemine tarihlenmesine yardımcı olmaktadır. Kalenin batı yakasındaki kesme taşlardan örülen Bizans duvarı, Hellenistik döneme ait başka bir duvar kalıntısı üzerine örüldüğü görülmektedir.⁵⁷⁹

Bir başka kale yapısı ise Birgi'nin kuzey tarafında yer alan Yılanlı kalesidir. Kaystros Ovası'nı görebilen en yüksek sırtta Yılan kalesi inşa edilmiştir.⁵⁸⁰ Strabon, bu yapıyı beyaz mermerden Perslerin yaptığını, buradan bütün çevredeki ovalar, özellikle Kaystros Ovası'nın görüldüğünü söyler.⁵⁸¹ Kaleye ana girişin yanı sıra, gizli bir tünel ile

⁵⁷⁶ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3857. S. 389.

⁵⁷⁷ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3803d. S. 347-351.

⁵⁷⁸ Yıldırım 2012. S. 231.

⁵⁷⁹ Meriç 2009. S. 110.

⁵⁸⁰ Foss 1978. S. 45.

⁵⁸¹ Strabon. 13. 4. 5.

de girilmektedir. Bir Pers gözetleme kulesi olan Yılanlı kalesinin ana girişte 10 m. yüksekliğinde iki dairesel kule bulunmaktadır.⁵⁸²

Şekil 28-29: Balabanlı Kalesi (Meriç 2009 S. 110) ve Yılanlı Kalesi (Foss 1978 S. 45)

Tmolos dağı üzerinde 2 gözetleme kulesinin izleri görülebilmektedir. İlki Üçtepeler mevkiinde peripolion (karakol) niteliğinde olup güney duvarı hariç üç taraftaki duvarlar varlığını korumaktadır. Yapı mermer ve kireç taşından yapılmıştır ve alt yapıda kenet kullanılmıştır. Atkılı eşit yükselteli örgü yöntemiyle yapılmış ve Pers dönemine tarihlenmektedir.⁵⁸³ İkincisi ise Keldağ'ın zirvesindeki dört köşesi kuleli tetrapyrkos tipinde bir kalenin temel ve yapı malzemesi görülmektedir. Yapı aynı zamanda Sardes-Ephesos yolunun gözlemlemek için stratejik bir konuma inşa edilmektedir.⁵⁸⁴ Üçtepeler mevkiinde bulunan kulenin bir benzeri Hellenitik Dönem tarihli Doyranlı Köyü'nde ve Kayaköy'de bulunmaktadır. Kayaköy'de bulunan kule, M.Ö. 4.yy'a ait yapı kare planlı olup kesme taşlardan inşa edilmiştir.⁵⁸⁵

Dioshieron'da bulunan bir yazıtta (Y174) Neikaialılar tarafından inşa edilen Zeus Soter'a, Augustus'a ve Dioshieron (veya Hypaipa) kalkına ithaf edilen bir çeşme yapısından bahsedilmektedir. Yazıt bir mermer blok üzerine yazılmıştır ve içeriğinde çeşme yapısına dair bir kelime geçmez. Ancak mermer bloğun üzerinde bir erkek başı

⁵⁸² Foss 1978. S. 48.

⁵⁸³ Tül 2014. S. 48.

⁵⁸⁴ Tül 2014. S. 57.

⁵⁸⁵ Tül 2014. S. 123-125.

(veya mask) ve bu betimlemenin ağızında su akmaya olanak veren bir delik bulunduğundan çeşme yapısı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸⁶

Dioshieron'dan başka bir yazıtta (Y173) İmparator Nero'ya (MS 54-68) ithaf edilmiş bir (θ]ερμοὸ περι πάτο]υ) ısıtılmış gezinti mekânından bahsedilmektedir. Bu tür ısıtılmış gezinti yerleri epigrafik verilerden bilinmektedir ve söz konusu yazıtta atölyelerden de bahsedilmekte olup, ısıtılmış gezinti yerleri farklı yapıların veya atölyelerin ortak kullanım alanı oldukları düşünülmektedir. Ancak bu mekânların güneşle ısıtılan veya hamamlardaki gibi bir ısıtma sisteminin olup olmadığı belli değildir.⁵⁸⁷

Kireli köyünde bulunan M.S. 225-226 yılı tarihli bir yazıtta, Hypaipa vatandaşı Dionysios oğlu Aurelios Metrodoros, Tideiphyta katoikiasına kendi yöneticilik pozisyonu için para ödediği anlatılmaktadır. Muhtarlığa benzer bu yöneticilik pozisyonundaki kişilere (κομαρχίας) *Komarkhia* adı verilmektedir. Aynı yazıtta geçen (κομαρχούτων) *Komarkheion* kelimesi bir yapıya aittir ve muhtarlık gibi katoikia yöneticilerinin kullandığı bir yapı olduğu düşünülmektedir.⁵⁸⁸

Günlüce köyünde bulunan bir yazıtta doktor (ἰατρος) kelimesi geçmektedir. Yazıtın ikinci satırında geçen (τόπος συμβιώσεως) tabiri bir *toplantı yeri* olarak açıklanabilmektedir. Yazıt, doktorların bir araya geldiği bir toplantı evi ya da bir doktorun başlığı ile tamir ettirilmiş bir yapı olması mümkündür.⁵⁸⁹

Ödemiş-Neikaia yerleşiminin güney doğu yamacında bir zeytinyağı atölyesinin izlerine rastlanmıştır. Bu mimari kalıntı içerisinde görülen pres altlığı olarak kullanılmış olduğu düşünülen gnays taşından oyulmuş değirmen taşına benzer silindir nedeniyle, bu atölyenin burğu pres sistemiyle çalışan bir zeytinyağı atölyesine aittir anlaşılmıştır.

⁵⁸⁶ Malay- Ricl 2009. No: 2. S. 228.

⁵⁸⁷ Malay- Ricl 2009. No: 1. S. 227.

⁵⁸⁸ Keil 1914. S. 79., IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3858. S. 390., Altınoluk 2013b. S. 24.

⁵⁸⁹ IEph. VII, 2. 1981. Nr. 3818. S. 367. Altınoluk 2013b. S. 74.

Ayrıca atölyenin çatısına ait olduğu düşünülen çok sayıda çatı kiremidi parçalarından dolayı Geç Roma dönemine tarihlenmektedir.⁵⁹⁰

Neikaia tepenin güney yamaçlarında ise teraslar halinde oturtulmuş pek çok zayıf temelli ve küçük boyutlu yapılardan oluşan sivil karakterli konutsal yapı izleri görülmektedir. Bu sivil karakterli yapı temelleri arasından doğuya doğru gayet iyi korunmuş 2 m. genişliğinde ve taş kaplamalı antik bir yolla karşılaşılır. Bu antik yolun sonunda dikdörtgen büyük bir yapı kalıntısıyla karşılaşılır. Kalınlığı 2,65 metreyi bulan kireç harçlı duvarların 4,5 metre yüksekliğinde kısımları görülmektedir. Giriş batı tarafta bulunmaktadır. Doğu duvarlarının ortasında iki çıkma ve bir niş görülür. Bu görünümüyle yapının bir kilise olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey ve güney duvarları üzerindeki çıkma duvarları kilisenin *bema* bölümünü belirlemektedir. Doğu duvarı üzerindeki niş ise bir *apsis* olarak nitelendirilir. Ayrıca kilisenin batı cephesine yapılandırılmış bir su kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyu içersine dehliz ve basamaklarla inilir. Kilisenin hangi tarihte kurulduğu ve ne kadar süre kullanıldığı bilinmemekle beraber, kilise içinde bulunan ve bir korkuluk levhası parçası olduğu düşünülen beyaz taş levhayı, uzmanlar M.S. 6. ya da 7. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

Neikaia'daki bir başka mimari kalıntı ise Weber'in kale olarak tanımladığı *Mozaikli yapı* olarak bilinen yapıdır. Doğuda ve en yüksek teras üzerinde yer alan yapının işlevi kazı yapılmaksızın bilinmemektedir. Büyük tahrip çukuru kesitlerinden geniş bir alanın mozaik ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

Neikaia bölgesinin en büyük yapı kompleksi 75x45 metrelik bir alana yayılmış *merkezi yapı kompleksi*'dir. 19. yüzyıl gezginleri yapıyı kilise olarak nitelemiş, ancak kilise olduğuna dair herhangi bir bulgu ele geçmemiştir. Ayrıca Neikaia tepesinin güneydoğuya doğru yükselen noktasında etrafı kireç harçla örülü duvarla çevrili sarnıçlar görülmektedir. Duvarların kalınlığı 3 metreyi bulan çevrili alandaki sarnıçların genişliği 3.30x3.30 ölçülerinde olup su geçirgenliği azaltmak amacıyla duvarları sıva ile kaplanmıştır.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ Sevin 2013, S. 51-52.

⁵⁹¹ Sevin 2013, S. 47-53.

VII.3. SİKKELER

VII.3. 1. HYPAIIPA

S1- Roma İmp. Dönemi sikkesi.

Ön yüz: ΕΠΙ ΦΙΛ... sağa dönük Herakles başı, noktalı bordür içersinde.

Arka yüz: ΝΠΑΙ ΠΗΝΩΝ noktalı bordür içersinde, khiton ve himationa sarılı Asklepios, bir yılan asaya dayanmaktadır.

Weber. No: 6828. Resim: numismatics.org/collection/1944.100.48957

S2- Yarı özerk sikke. M.S. 2. yy.

Ön yüz: ΕΠΙ ΣΤΡ ΠΟΛΕΜΩΝΟΣ, sağa dönük sakallı Herakles başı.

Arka yüz: ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, cepheden asklepios, yilandan asasına dayanmaktadır.

Mionnet Supp. 7. No: 175.

S3- Yarı özerk sikke. M.S. 2. yy.

Ön yüz: ΥΠΑΙΠΑ, sağa dönük, kuleli Tanrıça Tyche.

Arka yüz: ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, Tanrıça Artemis Anaitis' in kült görüntüsü.

SNG von Aulock. No: 2960.

S4- Yarı özerk sikke. M.S. 117-138.

Ön yüz: Defneyaprağıyla süslü genç Herakles büstü.

Arka yüz: ΥΠ ΑΘΗΝΟΔΩΡΟΥ ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, yay kılıfı içinde yay ve sopa.

SNG Cop. Lydia. No: 185.

S5- Nero. M.S. 54-59.

Ön yüz: ΝΕΡΩΝ ΚΑΙΣΑΡ, noktalı bordür içersinde sağa dönük Nero başı.

Arka yüz: ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ ΙΟΥ ΓΡΗΓΗΣΙΠΠΙΟΣ, noktalı bordür içersinde himationa sarılmış sola dönük Zeus, elinde yıldırım ve asa tutmaktadır.

Weber. No: 6830. Resim: wildwinds.com/2546.

S6- Nero ve Statilia Messalina. M.S. 54-59.

Ön yüz: Ν[ΕΡΩΝ], [ΜΕΚΚΑΛΕΙΝΑ], profilden Nero ve Statilia Messalina birbirlerine dönüktür.

Arka yüz: ΥΠΑΙΠΗ ΗΓΗΣΙΠΠΙ, Artemis Anaitis' in kült heykeli.

SNG Cop. Lydia. No: 191

S7- Antonius Pius. M.S. 138-161.

Ön yüz: AY KAI TI AI AΔPI ANTΩNEINOC, bir baş, C.mark: Artemis Anaitis.

Arka yüz: ΕΠΙ Λ ΠΟΜ ΑΡΤΟΙΜΑ ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, protilos tapınak önünde, Artemis Anaitis' in kült görüntüsü.

SNG von Aulock. No: 2963.

S8- Marcus Aurelius. M.S. 163-180.

Ön yüz: AY K M AYP ANTΩNINO, sağa dönük, defneyle süslü ve zırlı bir büst.

Arka yüz: ΕΠΙ ΓΟΥΠΙΑ·Δ ΣΤΡΑ ΤΟ Β·ΠΡΩ· ΥΠΑΙΠΗΝΩ/Ν, üç basamaklı (krepis) stylobat ve ön cephesinde altı sütun olan peripteros tapınak önünde Artemis anaitis' in kült heykeli, tapınağın alınlığı üzerinde bir kalkan betimlenmiştir.

SNG Cop. Lydia No: 194.

S9- Septimus Severus. M.S. 193-211.

Ön yüz: ΑΥΤ ΚΑΙ ΣΕ ΣΕΟΥΗΡΟC, sağa bakan defneyapraklarıyla süslü baş.

Arka yüz: ΕΠΙ ΓΛΥΚΩΝΟC ΑCΙΑ ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, Artemis Anaitis.

Mionnet Supp. 7. No: 188.

S10- Septimus Severus. M.S. 193-211.

Ön yüz: CEΠ CEOVEROC, sağa bakan defneyapraklarıyla süslü bir baş.

Arka yüz: ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, Artemis Anaitis' in kült görüntüsü.

Mionnet Supp. 4. No: 282.

S11- Julia Domna. M.S. 193-217.

Ön yüz: IOYΛΙΑ CEBACTH, noktalı bordür içersinde sağa dönük Julia Domna.

Arka yüz: EΠICTPΠAΠIΩNOC YΠAI ΠHΝΩN, prostilos tapınak önünde Artemis Anaitis' in kült heykeli.

Weber. No: 6831. Resim: numismatics.org/collection/1986.77.133

S12- Julia Domna. M.S. 193-217.

Ön yüz: IOYΛΙΑ CEBACTH, noktalı bordür içersinde sağa dönük bir baş.

Arka yüz: YΠAIΠH/NΩN, merkezi kemerli bölme ile prostilos tapınak önünde Artemis Anaitis' in kült heykeli.

SNG München. No: 159.

S13- Julia Domna. M.S. 193-217.

Ön yüz: IOYΛΙΑ CEBACTH, noktalı bordür içersinde sağa dönük Julia Domna.
Arka yüz: EΠI AYΠ ΛOYKIOY ΔAMA CTPATHTΓΩN YΠAIΠHNΩN, çıplak sola dönük Helios, ellerinde meşale ve küre tutmaktadır.

Lindgren III. No: 475.

S14- Caracalla. M.S. 211-217.

Ön yüz: AY KAI M AY ANTΩNEINOC, sağa bakan zırlı bir büst.
Arka yüz: EΠI CTPA TI ΦΛ HPΩΔOY ΠAΠIΩNOC A YΠAIΠHNΩN, protilos tapınak önünde Tyche, ellerinde bereket boynuzu ve dümen tutmaktadır.
SNG von Aulock. No: 2968.

S15- Caracalla. M.S. 211-217.

Ön yüz: AV KA M AV ANTΩNEINO, sağa bakan zırlı bir büst.
Arka yüz: YΠAI-ΠH-NΩN, üzerinde ateş yanan altar ve Art. Anaıtis tapınağı.
Kaft M.prägun. No: 68. Resim: coinproject.com/97-733743

S16- Caracalla. M.S. 198-217.

Ön yüz: sağa bakan zırlı bir büst. C.mark: Artemis Anaitis kült heykeli.

Arka yüz: sunu yapan imparator ve sağda Nike imparatora taç giydirmektedir.

Howgego. No: 233. Resim: cngcoins.com/CoinID=71985

S17- Plautilla. M.S. 202-205.

Ön yüz: ΦΟΥΛ ΠΛΑΩΤΙΛΛΑ CEB, sağa bakan zırlı Plautilla. C.mark: Artemis Anaitis kült görüntüsü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ ΒΑΚΚΙΑ ΤΡΑ ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, cepheden Artemis Anaitis' in kült görüntüsü, sağda sola dönük Zeus, ellerinde patera ve asa tutar.

SNG Cop. Lydia. No: 198.

S18- Plautilla. M.S. 202-205.

Ön yüz: ΦΟΥΛ ΠΛΑΩΤΙΑΝΗ C, sağa bakan diademli zırlı bir büst. C.mark: Artemis Anaitis kült görüntüsü.

Arka yüz: ΕΠΙ ΤΡ Τ ΦΛ ΛΕΥ ΙΕΡΑΚΟΣ ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, merkezi kemerli prostilos tapınak önünde Artemis Anaitis kült görüntüsü.

SNG Cop. Lydia. No: 199.

S19- Geta. M.S. 198-209.

Ön yüz: Α ΣΕΠ ΓΕΤΑΚ ΚΑΙ, magistrat Kerinthus, sağa bakan zırlı bir büst.

Arka yüz: ΕΠΙ ΚΗΡΙΝΘΟΥ Δ ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, sol ayağında Lir müzik aleti bulunan Apollon, ellerinde patera ve Ephes Artemis Kült Heykeli tutmaktadır.

CNG. No: 168, 118.

S20- Geta. M.S. 198-209.

Ön yüz: Α ΣΕ ΓΕΤΑΚ ΚΑΙ, sağa bakan zırlı bir büst.

Arka yüz: ΕΠΙ ΕΡΜΟΓΕ ΣΤΕΦ Β ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ, sola dönük Tyche, ellerinde dümen, küre ve bereket boynuzu tutmaktadır.

Blumer 1897, No: 17.

S21- Elagabalus. M.S. 218-222.

Ön yüz: sağa bakan zırlı bir büst.

Arka yüz: ΕΠΙ ΑΥΡ ΧΑΡΙΕΕ ΝΟΥΣΤΡΑ ΥΠΑΙΠΗ-ΝΩΝ, alınlığında kalkan olan prostilos tapınak önünde Artemis anaitis' in kutsal ateşi.

BMC Lydia. No: 55, CNG No: 126, 171.

S22- Gordianus III. M.S. 238-244.

Ön yüz: ΑΥΤ Κ Μ ΑΥ ΓΟΡΔΙΑΝΟC CEB, sağa bakan zırlı bir büst.

Arka yüz: ΥΠΑΙΠΗΝΩΝ CΤΡ ΑΙΑ ΔΟΜ ΑΝΤ ΡΕC, ΤΑ ΕΤ Α, örtülü bir şekilde, başında polos ve elinde uzun palmiye tutan Artemis Anaitis.

Mionnet Supp. 4. No: 306.

S23- Salonina. M.S. 254-268.

Ön yüz: CΑΛΩΝ ΧΡΥCΟΓΟΝΗ CEB, sağa bakan diademli, süslü bir büst.

Arka yüz: ΥΠΑΙΠΙΑΝΩΝ ΕΠΙ CΤΡ ΚΟΥΔΙΑΝΟΥ, Artemis Anaitis' in kült heykeli. SNG Cop. Lydia. No: 204.

S24- Augustus. M.Ö. 27 - M.S. 14.

Ön yüz: magistrat Athenagoras, sağa bakan sade bir büst.

Arka yüz: sağa bakan Zeus başı, altta VF monogramı yer alır.

RPC supp. I. No: S-2528B.

S25- Augustus. M.Ö. 27 - M.S. 14.

Ön yüz: ΣΕΒΑΣΤΟΝ ΥΠΑΠΗΗΝΟΙ, sağa bakan bir büst.

Arka yüz: ΕΠΙ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΟΣ ΚΑΙΝΑΣ ΣΤΡ ΤΟ Γ, sola dönük Zeus ve VF monogramı yer alır.

RPC supp. I. No: 2535.

VII.3. 2. DİOSHİERON

S26- Yarı özerk sikke. M.S. 2. yy.

Ön yüz: ΙΕΡΑ ΣΥΝΚΛΗΤΟC, magistrat Apollonios ve büst, C.mark: oğlak.

Arka yüz: ΕΠΙ ΑΠΟΛΛΟΝΙΟΥ ΔΙΟCΙΕΠΙΤΩΝ, kalathosu ile oturan örtülü Hera ellerinde patera ve asa tutmaktadır.

Blumer 1897. No: XVII, 7.

S27- Augustus. M.Ö. 27 - M.S. 14.

Ön yüz: ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ, magistrat Papion ve Augustus büstü.

Arka yüz: ΔΙΟΣΙΕΡΙΤΩΝ ΠΑΠΙΩΝ, defneyapraklarıyla süslü Zeus başı.

RPC supp. I. No: 2556, 3.

S28- Augustus. M.Ö. 27 - M.S. 14.

Ön yüz: ΣΕΒΑΣΤΟΥ, defneyapraklarıyla süslü sağa dönük baş.

Arka yüz: ΔΙΟΣΙΕΡΙΤΩΝ, sola dönük Zeus elinde patera tutmaktadır.

RPC supp. I. No: 2558A, 1.

S29- Nero. M.S. 54-69.

Ön yüz: ΝΕΡΩΝ ΚΑΙΣΑΡ, ΖΕΥΣ, genç Nero ve Zeus yüz yüzedir.

Arka yüz: ΔΙΟΣΙΕΡΙΤΩΝ ΚΟΙΠΒΟΥΛΩΝ, ayakta asa tutan Hera.

RPC supp. I. No: 2559.

S30- Nero. M.S. 54-69.

Ön yüz: ΝΕΡΩΝ ΚΑΙΣΑΡ, defneyapraklarıyla süslü sağa dönük baş.

Arka yüz: ΔΙΟΚΛΕΙΤΩΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΩΝ, Himationa sarılı Demos (bazen Zeus olarak tanımlanır) sağ elini uzatmaktadır.

RPC supp. I. No: 2560. SNG Münch. Lyd. No: 107.

S31- Marcus Aurelius. M.S. 161- 180.

Ön yüz: ΑΥ ΚΑΙ Μ ΑΥΡΗΛΙ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC, defneyapraklarıyla süslü sağa dönük zırhlı bir büst.

Arka yüz: ΔΙΟΚΛΕΙΤΩΝ, prostilos tapınakta oturan Zeus Elinde patera ve asa tutmaktadır.

SNG Fitzw. No: 4856.

S32- Lucius Verus. M.S. 161- 169.

Ön yüz: ΑΥΤ ΚΑΙ Λ ΑΥΡΗ ΟΥΗΠΙΟC, defneyapraklarıyla süslü bir büst.

Arka yüz: ΔΙΟΚΛΕΙΤΩΝ, oturan Zeus Elinde patera ve asa tutmaktadır.

Mionnet Supp. 4. No: 189.

S33- Caracalla. M.S. 211- 217.

Ön yüz: ΑΥΤ ΚΑΙ Μ ΑΥ ΑΝΤΩΝΙΝΟC, defneyapraklarıyla süslü, zırlı bir büst.
Arka yüz: ΕΠΙ C ΓΟΛ.. ΔΙΟCΙΕΡΕΙΤΩΝ, sola dönük Tyche elinde bereket boynuzu ve dümen tutmaktadır.

SNG von Aulock. No: 2941.

S34- Plautilla. M.S. 202- 205.

Ön yüz: ΦΟΥΛ ΠΛΑΥΤΙΛΑC CΕΒΑCΤΗ, Strategos: Terulleinus Asclepiades, diademli sağa dönük bir büst.

Arka yüz: ΕΠΙ ΤΕΠΤΩΛΛΕΙΝΟΥ ΑCΚΛΗΠΙΑΔΟΥ Γ CΤΡ, tahtta oturan Zeus elinde patera ve uzun asa tutmaktadır.

SNG von Aulock. No: 2942.

S35- Geta. M.S. 198- 209.

Ön yüz: Α CΕ ΓΕΤΑC ΚΑ, sağa dönük zırlı bir büst.

Arka yüz: ΔΙΟCΙΕΡΕΙΤΩΝ, cepheden Asklepios elinde yılan asa tutmaktadır.

SNG Cop. Lydia. No: 118.

S36- Severus Aleksander. M.S. 222- 235.

Ön yüz: M AYP CEYH AΛEXANΔPOC, sağa dönük zırlı bir büst.

Arka yüz: ΔIOCIEPEITΩN, modius giyen Tyche elinde dümen ve bereket boynuz tutmaktadır.

SNG Cop. Lydia. No: 119.

VII.3. 3. KILBIANOS

S37- Roma İmp. Dönemi' nin başsız sikkesi.

Ön yüz: IEPA CYNKAHTOC, senatör büstü. Ctr.mark: sola dönük Nike.

Arka yüz: KIABI TΩN ANΩ, cepheden Ephesos Artemis' in kült betimlemesi.

Blumer 1888. No: 1.

S38- Nero ve Agrippina II. M.S. 54-59. British Museum.

Ön yüz: NEPUN KAICAP, Nero ve Agrippina' nın başı sağa dönük.

Arka yüz: EΠI AY ANTYN ΠOΛYXPOY KIABI TUN ANU, kendi sağına dönük olan Zeus, sağ elinde kartal ve sol elinde asa tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 2.

S39- Trajan. M.S. 98-117.

Ön yüz: KAI NEP TPAIANOC C, defneyapraklarıyla süslü sağa dönük bir baş.

Arka yüz: KIABIANQN TQN ANΩ, sağa dönük tanrıça Tyche, başında polos, sol elinde bereket boynuzu ve sağ elinde dümen tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 14.

S40- Hadrianus. M.S. 117-138.

Ön yüz: ...AΔPIANOC, sağa dönük Hadrianus başı.

Arka yüz: sola dönük çıplak Dionysos, elinde üzüm salkımı ve süslü değnek tutmaktadır. Ayağında panter görülmektedir.

Blumer 1888. No: 20.

S41- Antoninus Pius. M.S. 138-161.

Ön yüz: ...AIA AΔP ANTΩNINOC, defneyapraklarıyla süslü, sağ profilden baş.

Arka yüz: EPI.. KIABIANQN TQN ANΩ, sola dönük olan zeus, elinde kartal ve asa tutmaktadır. Ayrıca Zeus' un yanında çelenkli bir altar üzerinde kartal betimlenmiştir.

Blumer 1888. No: 26.

S42- Antonius Pius ve Marcus Aurelius. M.S. 138-161.

Ön yüz: ANTΩNI BHPOC, A. Pius ve M. Aurelius' un yüzleri birbirine dönüktür.

Arka yüz: KIA-BIA-TΩN-ANΩ, yazısı defne çelenklerinin arasında yer alır.

Blumer 1888. No: 28.

S43- Julia Domna. M.S. 193-217.

Ön yüz: IOYΛIA ΔOMNA CEBACTH, sağa dönük bir büst, oval C.mark içersinde Domna başı.

Arka yüz: EΠI APX ΔIOΦANTOY KIABIANΩN TΩN ANΩ, elinde kartal ve asa tutan zeus, solda çelenkli atlar üzerinde kartal betimlenmiştir.

Blumer 1888. No: 32.

S44- Plautilla M.S. 202-205.

Ön yüz: ΦOYΛ ΠΛAYTIIAAA CEBA, sağa dönük bir büst.

Arka yüz: KIABIANΩN TΩN ANΩ, elinde bereket boynuzu ve dümen ile Tyche.

Blumer 1888. No: 38.

S45- Geta M.S. 198-209.

Ön yüz: Α ΣΕΠ ΓΕΤΑΚ ΚΑΙ, bir büst.

Arka yüz: ΚΙΛΒΙΑΝΩΝ ΤΩΝ ΑΝΩ, sola doğru uzanmış nehir tanrısı Kilbos, elinde kamış ve bereket boynuzu tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 40.

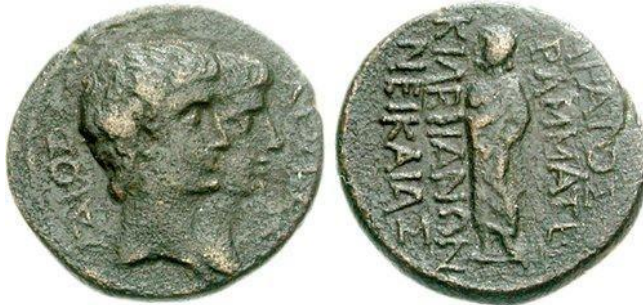
VII.3. 4. ΝΕΙΚΑΙΑ

S46- Caius ve Lucius M.Ö. 17 – M.S. 2.

Ön yüz: ΓΑΙΟΣ ΛΕΥΚΙΟΣ, Caius ve Lucius' un başları üst üste sağa dönüktür.

Arka yüz: ΑΡΑΤΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ ΚΙΛΒΙΑΝΩΝ ΝΕΙΚΑΙΑΣ, sola dönük bir vatandaş, sağ kol açıkta, sol kol chlamys ile sarılıdır.

Blumer 1888. No: 47.

S47- Hadrianus. M.S. 117-138.

Ön yüz: AY KAI TPAI AΔPIANOΣ, defneyapraklarıyla süslü bir baş.

Arka yüz: KIABI ΠEPI N, sola dönük Zeus, elinde asa ve patera tutar. Ayağının sol tarafında kartal betimlenmiştir.

Blumer 1888. No: 56.

S48- Hadrianus. M.S. 117-138.

Ön yüz: AY KAI AΔPI CEBA CABINA, Hadrianus ve Sabina birbirlerine dönüktür.

Arka yüz: KIABIANΩN ΠEPI NEIKEAN, sol kolunu bir sütuna dayayan Eirene, sağ elinde zeytin dalı tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 58.

S49- Antoninus Pius. M.S. 138-161.

Ön yüz: TITOC KAICAP ANTΩNEINOX, bir büst.

Arka yüz: KIABIANΩN TΩN ΠEPI NEIKEAN, sola uzanan, nehir tanrısı Kilbos, sağ elinde kamış tutar ve sol kolunun su akıntısıyla devrilen vazo betimlenir.

Blumer 1888. No: 60.

S50- Marcus Aurelius. M.S. 161-180.

Ön yüz: ΑΥΡΕΛΙΩΣ ΚΑΙΣΑΡΩΣ, bir büst.

Arka yüz: ΚΙΛΒΙΑΝΩΝ ΠΕΡΙ ΝΕΙΚΑΙΑΝ, cepheden tasvir edilen Telesphoros, başlıklı pelerin giymektedir.

Blumer 1888. No: 63.

S51- Marcus Aurelius. M.S. 161-180.

Ön yüz: ΑΥΡΕΛΙΩΣ ΚΑΙΣΑΡΩΣ, sağa dönük bir büst.

Arka yüz: ΚΙΛΒΙΑΝΩΝ ΠΕΡΙ ΝΕΙΚΑΙΑΝ, oturan Kybele, patera ve davul tutar.

Blumer 1888. No: 66.

S52- Marcus Aurelius. M.S. 161-180.

Ön yüz: ΑΥΡΕΛΙΩΣ ΚΑΙΣΑΡΩΣ, sağa dönük bir büst.

Arka yüz: ΚΙΛΒΙΑΝΩΝ ΤΩΝ ΠΕΡΙ ΝΕΙΚΑΙΑΝ, solda oturan Zeus, elinde kartal ve yıldırım tutar. Sağda, sola doğru yürüyen Nike betimlenmiştir.

Blumer 1888. No: 69.

S53- Marcus Aurelius ve Faustina II. M.S. 161-180.

Ön yüz: AV ..AYPHΛIOC, zırlı Aurelius ve diademli Faustina yüzyüzedir.

Arka yüz: KIABIANΩN TΩN ΠEΠI NEIKAIAN, sola dönük Dionysos bir sütuna dayanmakta ve sağ eliyle bir üzüm salkımı tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 70.

S54- Commodus M.S. 177-192.

Ön yüz: AV KAI Λ AV P KOMOΔOC, sağa dönük zırlı bir büst.

Arka yüz: KIABIANΩN ΠE I NEIKE-AN, solda Hygieia patera ve yılan tutmakta, Sağda Asklepios sağ elinde yılan ve sol kolunu chlamys içindedir.

Blumer 1888. No: 71.

S55- Septimius Severus M.S. 193-211.

Ön yüz: AV KAI Λ CEΠTI CEO(VHPO)C Π, sağa dönük zırlı bir büst.

Arka yüz: EΠI ...KIABIA-NΩN, Severus at sırtında mızrağını savurup dört nala giderken atın ön ayakları altında yarı diz çökmüş, elleri arkasından bağlı çıplak bir barbar betimlenmiştir.

Blumer 1888. No: 77.

S56- Julia Domna M.S. 193-217.

Ön yüz: IOYAI A CEBACTH, sağa dönük bir büst.

Arka yüz: NEIKAEΩN KIABIANΩN, sağa dönük tanrıça Tyche, elinde dümen ve bereket boynuzu tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 87.

S57- Julia Domna M.S. 193-217.

Ön yüz: IOYAI A CEBACTH, sağa dönük bir büst.

Arka yüz: NEIKAEΩN KIABIANΩN, tanrıça Tyche, sağ elinde buğday başağı, haşhaş dalı ve dümen, sol elinde ise bereket boynuzu tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 88.

S58- Caracalla M.S. 198-217.

Ön yüz: AY KAI M AYP ANTΩNEINOC, sağa dönük bir büst.

Arka yüz: NEIKAEΩN KIABIANΩN, quadriga üzerindeki imparator, sol elinde bir küre tutmaktadır.

Blumer 1888. No: 111.

S59- Geta M.S. 198-209.

Ön yüz: Α CE ΓΕΤΑC KAI, sağa bakan zırlı bir büst.

Arka yüz: NEIKAEΩN EN KΙAΒ, cepheden tasvir edilen Telesphoros, başlıklı pelerin giymektedir.

Blumer 1888. No: 132.

S60- Elagabalus M.S. 218-222.

Ön yüz: AY K M AYP ANTΩNEINOC AYΓ, bir büst.

Arka yüz: ΕΠΙ Τ ΑΥΡ ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΟΥ ΦΙΛΟCEB APX A NEIKAEΩN KΙAΒIANΩN, ön cephede 6 sütunlu, peripteros planlı tapınak önünde Ephes Artemis' in kült görüntüsü, sağ ve solda hilal ve yıldız betimlenmiştir.

Blumer 1888. No: 136.

S61- Flavian-Antoninler zamanı M.S. 82-96 ca. Yarıözerk sikke.

Ön yüz: KΙAΒΙ ΠEPI N, sağa dönük ışık saçan Helios başı.

C.mark: sola yürüyen tanrıça, elinde patera ve dal tutmaktadır.

Arka yüz: ΕΠΙ ΚΛΑΥ ΜΕ-ΛΙΤΩΝOC, Ephes Artemis' in kült görüntüsü.

Blumer 1888. No: 127.

S62- Septimius Severus ve Caracalla zamanı. Yarıözerk sikke.

Ön yüz: NEI-KEA, kuleli Tyche veya Nikaia büstü.

Arka yüz: NEIKAEΩN KIABIANΩN, sola ilerleyen Nike, çelenk ve palm tutar.

Blumer 1888. No: 143.

VII.3. 5. KAYSTRİANOS

S63- Kaystrianoi. M.Ö. 2-1. yy.

Ön yüz: başında çelenk olan sağa dönük Dionysos.

Arka yüz: bukraniumdan lyr müzik aleti.

CNG. No: 206, 142.

S64- Kaystrianoi. M.Ö. 2-1. yy.

Ön yüz: defneyapraklarıyla süslü sağa dönük Apollon başı.

Arka yüz: KAYCTPIANΩN, kanatlı kerykeion.

CNG. No: 253, 172.

S65- Kaystrianoi. M.Ö. 2-1. yy.

Ön yüz: defneyapraklarıyla süslü sağa dönük Apollon başı.

Arka yüz: KAYCTPIANΩN, sopa üzerine serilen aslan derisi.

SNG Münch. Lyd. No: 201.

VII.3. 6. TMOLOS-AURELİOPOLİS

S66- Hadrianus ve Aelius. M.S. 136-138.

Ön yüz: AV AΔPIANOC CE Λ AI KAI-CAP, süslü ve zırlı olarak, karşı karşıya Hadrianus ve Aelius Caesar.

Arka yüz: TMOΛI-TΩN, Tmolos ayakta, başı sağa dönük elinde bebek Dionysos tutmakta ve düğümlü bir bastona dayanmaktadır.

CNG. No: 206, 142.

S67- Commodus. M.S. 177-192.

Ön yüz: AV K M AVP KOMMOΔOC, süslü ve zırlı bir büst.

Arka yüz: ΑΠΟΛΛΩΝΙ-ΔΗCCTPA ANEΘH AYPH/ΛΙΟΠΙΟΛΕΙ, at arabası (biga) üzerinde Dionysos elinde asa tutmakta ve arabayı insan başlı at (kentauros) çekmektedir.

SNG von Aulock. No: 3241.

S68- Commodus. M.S. 177-192.

Ön yüz: AV K M AVP KOMMOΔOC, süslü ve zırlı bir büst.

Arka yüz: ΑΠΟΛΛΩΝΙ-ΔΗCCTPA ANEΘH AYPH/ΛΙΟΠΙΟΛΕΙ, at arabası (biga) üzerinde Apollon ayakta durmakta ve arabayı kartal başlı kanatlı aslan gövdeli yaratık (grifon) çekmektedir.

CNG. No: 126, 213.

VII.4. ANTİK METİNLER ve YAZITLAR

VII.4. 1. HYPΑΙΡΑ

Antik Metinler

T1- Strabon XIII 4, 7.

ἝΥπαιρα δὲ πόλις ἐστὶ καταβαίνουσιν ἄπὸ τοῦ Τιμόλου πρὸς τὸ τοῦ Καύστρου πεδίου.

Tmolos Dağı'ndan Kaistros Ovası'na inerken Hypaipa kentiyle karşılaşacaksınız.

T2- Tacitus, Annales (Yıllıklar) IV. 55

Sed Caesar (Tiberius), quo faman averteret, adese frequens senatui legatosque Asiae, ambigentis quanam in civitate templum statueretur, pluris per dies audivit. Undecim urbes certatabant, pari ambitione, viribus diversae. Neque mutlum distantia inter se memorabant de vetustate generis, studio in in populum Romanum per bella Persi et Aristonici aliorumque regum. Verum Hypaepeni Trallianique Laodicensis ac Magnetibus simul tramissi ut parum validi...

Tiberius, insanların söylentilerine bir yön vermek için, senatoya sürekli katılarak Asya'dan gelen elçilerle çok tartışılan bir mevzu olan, daha önce sözü edilen tapınağın inşa edileceği şehir hakkında günlerce süren görüşmeler yaptı. Bu onura nail olmak için eşit derece istekli, fakat sahip oldukları kaynaklar bakımından oldukça farklı 11 rakip şehir vardı. Küçük farklılıklarla birlikte, rakip şehirler, uygar ırkları ve Perseus, Aristonicus ve diğer krallarla yaptığı savaşlarda Roma'ya olan sadakatleri üzerinde duruyorlardı. Ancak Hypaipa, Tralles, Laodikeia ve Magnesia halkları, çok fazla önemsenmedi.

T3- Ovidius, Metamorfozlar VI. 13; Hypaipa'da yaşayan Arakhne

Orta domo parva, parvis habitabat Hypaepis

Küçük bir evde doğan (Arakne), küçük Hypaipa'da yaşadı.

T4- Ovidius, Metamorfozlar XI. 150-2; Kral Midas'ın bölümü anlatılır.

Nam, freta prospiciens, late riget arduus alto Tmolus in adscensu, clivoque
extensus utroque Sardibus hinc, illinc parvis finitur Hypaepis.

*O, Pan'ı zirvesinden denizin görüldüğü, küçük Hypaipa ve büyük Sardis
arasında yükselen dik ve yalçın olan yüksek Tmolos dağı'na doğru takip eder.*

T5- Plinius, Naturalis Historie, V. 120.

Verum Ephesus alterum lumen Asiae remotiores conveniunt Caesarienses,
Metropolitae, Cilbiani inferiores et superiores, Mysomacedones, Mastauenses,
Briullitae, Hypaepeni, Dioshieritae.

*Conventus Juridici'nin biri olan, Caesarienses, Metropolitae, aşağı ve yukarı
Cilbiani, Mysomacedones, Mastauenses, Briullitae, Hypaepeni, Dioshieritae
kentlerinden oluşan bölgenin adil yönetimi için lider kent olarak Ephesus tayin
edildi.*

T6- Petronius, Satyricon, 133, 3.

Nympharum Bacchique comes, quem pulcra dione Divitibus silvis numen dedit,
inclita paret Cui Lesbos, viridisque Thasos, quem Lydus adorat Septifluus
templumque tuis imponit Hypaepis: Huc ades, o Bacchi tutor Dryadumque
voluptas

*Bacchus (Dionysos) ve Nymphelerin yoldaşı, güzel Dione'nin geniş ormanlarının
üzerine tanrı yaptığı, ünlü Lesbos ve yeşil Thasos'un itaat ettiği, Lydia'lıların
kutlamalarda sürekli tapındığı, ki tapınağı kendi Hypaipa kentinde yapılan;
Dryad'ların ve Bacchus'un koruyucusu, buraya gel ve benim mütevazı dualarımı
duy!*

T7- Pausanias, V, 27, 5-6.

καὶ ἄλλο ἐν Λυδία θεασάμενος οἶδα διάφορον μὲν θαῦμα ἢ κατὰ ἵπποντὸν Φόρμιδος, μάγων μέντοι σοφίας οὐδὲ αὐτὸ ἀπηλλαγμένον. Ἔστι γὰρ Λυδοῖς (Ἀρτέμιδος) ἐπικλησιν Περσικῆς ἱερὰ ἔν τε Ἱεροκαϊσαρείᾳ καλουμένη πόλει καὶ ἐν Ὑπαίποις. Ἐν ἑκατέρῳ δὲ τῶν ἱερῶν οἴκημά τε καὶ ἐν τῷ οἰκήματί ἐστιν ἐπὶ βωμοῦ τέφρα. χροὰ δὲ οὐ κατὰ τέφραν ἐστὶν αὐτῇ τὴν ἄλλην. Ἔσελθὼν δὲ εἰς τὸ οἴκημά ἀνὴρ μάγος καὶ ξύλα ἐπιφορήσας αὐὰ ἐπὶ τὸν βωμὸν πρῶτα μὲν τιάραν ἐπέθετο ἐπὶ τῇ κεφαλῇ, δεύτερα δὲ ἐπικλησιν ὅ του δὴ θεῶν ἐπάδει βάρβαρα καὶ οὐδαμῶς συνετὰ Ἑλλησιν. ἐπάδει δὲ ἐπιλεγόμενος ἐκ βιβλίου. Ἄνευ τε δὴ πυρὸς ἀνάγκη πᾶσα ἀφθῆναι τὰ ξύλα καὶ περιφανῆ φλόγα ἐξ οὐτῶν ἐκλάμψαι.

Lydia'da görüldüğünü bildiğim başka bir mucize daha vardır; Bu Phormis atı'ndan farklı ama sihir sanatı kadar masum değil gibi. Lydialılar, Hypaipa ve Hierocaesareia adlı şehirlerde Perslere ait tapınaklar adlandırırılar. Her tapınakta bir oda ve oda içersinde bir sunak üzerinde küller vardır. Ancak bu küllerin rengi, normal küllerin rengi değildir.

Odaya giren bir büyücü, sunak üzerine kuru odun yığar. O, önce başına bir tiara yerleştirir ve sonra, bir kitaptan dua alıntı yaparak, Yunanlılara anlaşılmayan yabancı bir dilde, aynı ya da başka tanrılara bir dua okur. Böylece, odun ateş olmadan tutuşur ve ondan parlak alevler fırlar.

T8- Appianus, Mithridateios, VII. 48.

ὧν πυνθανόμενοι Τραλλιανοὶ καὶ Ὑπαιπῆνοὶ καὶ Μητροπολίται καὶ τινες ἄλλοι, τὰ Χίων πάθη δεδιότες, ὅμοια τοῖς Ἐφεσίοις ἔδρων.

Tralles, Hypaipa, Metropolis ve diğer şehirlerin insanları, bunu duyunca kendileri de Khios'un kaderiyle karşılaşmaktan korktular.

T9- Vibius Sequester, De fluminibus, (Nehirler) 41.

Caystros, per Hypaepam decurrit, proximus paludi Asiae.

Kaistros, Asya bataklıklarından, Hypaipa tarafından geçer.

T10- Ptolemaios, V, 2, 15.

Ἵπαιπα

T11- Stephanos Byzantinos

Ἵπαιπα, πόλις Λυδίας, κτισθίσα ὑπὸ τὸ παρακείμενον ὄρος, ὑπὸ τὸ Αἶπος (?). τὸ ἔθνικόν Ἵπαιπνός. Καλλίστας ἔχειν γυναῖκας τὴν πόλιν, δῶρον Ἀφροδίτης.

Hypaipa, Aipos Dağı'nun eteğinde inşa edilen Lydia kentidir. Yerel Hypaipa, Aphrodite'nin hediyesi en güzel kadınlara sahip olan kenttir.

T12- Tabula Peutingeriana (E. Weber, Graz 1976) Segm. IX.

Υπερα

T13- Cicero, Ep. Ad Quintum fratrem I 2, 4

Attalus Hypaepenus

T14- Palladius, Dialogus, s. 87.

ταῦτα προεορακῶς ὁ Ἰωάννης σκέπτεται μετὰ τῆς παρουσίας συνόδου τινὰς τῶν παρόντων ἐπισκόπων ἀποσταλῆναι εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ἐρωτήσῃ τῶν μαρτύρων ἐξ αὐτῆς οὖν ὠρίσθησαν τρεῖς ἐπίσκοποι καθελθεῖν, Συγκλήτιος μητροπολίτης Τραϊανουπόλεως (καὶ) Ἡσύχιος ἐλθεῖς ὁ Παρίου καὶ Παλλάδιος ὁ Ἐλενουπόλεως, διαλαλησάσης τῆς συνόδου ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ὡς τὸν ἐντὸς δύο μηνῶν μὴ ἀπαντήσαντα καὶ συστάντα τοῖς ἑαυτοῦ δικαίους ἐν Ἵπαιπίοις τῇ Ἀσιανῶν πόλει (διὰ τὸ ἐκ γειτόνων εἶναι

καὶ τοὺς ἐλεγχομένους καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἐπισκόπων τοὺς ὀγείλοντας συνδικάσαι τοῖς περὶ Συγκλήτιον), τοῦτον ἀκοινώνητον γίνεσθαι. πρὸς τούτοις καθήλθον οἱ τυπωθέντες Συγκλήτιος καὶ παλλάδιος ἐν Σμύρνη. ὁ γὰρ Ἡσύχιος φίλος ὢν τοῦ Ἀντωνίνου προσεποιήσατο κεκακῶσθαι. ἐξαυτῆς δὲ γράψαντες ἐσήμαναν ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν τὴν ἑαυτῶν ἐνδημίαν, ἵνα συνδραμόντες εἰς τὴν ὠρισμένην πόλιν ἐκπληρώσωσι τὰς ὑποσχέσεις. οἱ δὲ πείσαντες ἀλλήλους, ὁ μὲν χρυσίῳ, ὁ δὲ ὄρκῳ, φίλοι γεγονάσι πρὸ τῆς τῶν σικαστῶν παρουσίας. συνδραμόντες δὲ σχήματι ἐν τῇ Ὑπαιπηνῶν ἐνόμιζον τοὺς κριτὰς διαπαίξειν ἐπὶ ὑπερθέσει πάλιν τῶν μαρτύρων, ὡς ἐκδημούντων εἰς διαφόρους χρείας.

Üç piskopos, Trajanapolis’li Syncletius, Parius’un piskoposu Hesychius ve elenopolis’in piskoposu Palladius ----- atandı. Zapta geçen meclis kararına göre, davacılar, eğer içlerinden herhangi biri iki ay içinde mahkemede hazır bulunmaz ve savunmasını yapmazsa, bir Asya kenti olan (hem sanıklara hem de mahkemede Syncletius ve arkadaşlarının tarafını tutacak olan diğer piskoposlara uygun uzaklıkta bulunması sebebiyle seçilen) Hypaipa’da aforoz edilecekti. Piskoposlardan ikisi, Syncletius ve Palladius Smyrna’ya giderken, Antoninus’un arkadaşı olan Hesychius hasta olduğunu iddia etti. İki taraf da kararda belirtilen şehre gecikme olmadan birlikte gelmeleri ve sözlerini tutmaları konusunda bir mektupla bilgilendirildi. Bunun yerine, taraflar kendi aralarında anlaşmaya vardı, bir tarafın rüşveti diğer taraftan yeminle karşılandı ve daha yargıçlar gelmeden, iki taraf arkadaş olmuştu. Sonra da bir yandan Hypaipa şehrine yetişme gösterisi yaparken bir yandan da bazı zorunlu sebeplerle evlerinden uzak oldukları bahanesiyle görgü şahitlerinin mahkemeye katılmalarını tekrar geciktirerek yargıçları aldatma hesapları yapıyorlardı. Bunun üzerine, yargıçlar davalıya “Görgü şahitlerini kaç gün içinde getirebilirsiniz? Onları daha bekleyecek miyiz?” diye sordu. Yakında bunaltıcı hava sebebiyle – yaz mevsiminin en sıcak dönemiymi- oldukları yerden ayrılmalarını beklediğinden, kırk gün içinde görgü şahitlerini getireceğini ya da yasaların vereceği cezaya boyun eğeceğini yazıyla bildirdi. Buna göre,

şahitlerini bulması için salıverildi; fakat o bunun yerine Constantinople'a gidip orada saklanmayı sürdürdü.

T15- Hierokles, Synekdemios (ed. Honigmann) 659, 10.

Ἔπηπα

T16- Menderes üzerindeki Antiocheia'dan Hypaipa hakkında bir yazıt (AM 19, 1894, 101-102, 49, 1894, 424) B 9-10).

ὁ δῆμος ὁ | Ὑπαιπηνῶν *“Hypaipa halkı”*

T17- Eleusis'den Hypaipa hakkında bir yazıt (IG II² 2959, CIG 2. No: 379).

Εύμολπίδαι | τὸν ἄρχοντα | Μάρκον Ἰούλιον | Ἀπελλᾶν | Μαραθῶνιον υἱὸν |
Μ. Ἰουλίου Δαμιανοῦ Μυ | λασέως καὶ Φλ(αουίας) Πώλλης Φλ(αουίου) |
Ἀπελλᾶ Ὑπαιπηνοῦ θυγατρὸς | κατὰ τὸ ἐπερώτημα τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου
βουλῆς.

Eumolpides ailesi, Areopagos meclisinin kararı gereğince, Hypaipalı Flavius Apellas'ın kızı Flavia Polla ile Mylasalı Marcus Julius Damianus'un oğlu olan arkhon Marathonlu Marcus Julius Apellas'ı (onurlandırdı).

T18- Ephesos'dan Hypaipa hakkında bir yazıt (Rep. 1107), z. 18-19.

νεικήσας δὲ καὶ ἐν Ὑπαίποις Ἀρτεμίσια *“Hypaipalıların Artemisia'sında kazanan”*

T19- Piskopos Flavianus hakkında bir mektup. M.S. 449. IEph. VII, 2. S. 342.

Ducitur in exilium Flavianus et apud Epipam (=Hypaepam), quae ast civitas Lydiae, seu superveniente seu ingesta morte defunctus est.

Lydia'daki Hypaipa'ya sürgün edilen Flavianus, oraya götürülürken yolda kötü muamele sonucu hayatını kaybetti.

T20- Piskoposlus Kayıtları (Listeleri)

Patrik Nikephoros zamanı kayıtları (806-815): Ὑπέπων;

Kaisers Leon VI vasiyetnamesi (886-911): Ὑπέπων;

Isaak Angelos'un kayıtları (1189): πη' ὁ Ὑπαίπων;

Benesevic kayıtları (1204): ὁ Ὑπαίπων;

Michaels VIII zamanı kayıtları (1261-1282): πς' τὰ Ὑπαίπων / ὁ Ὑπαίπων
ἐτιμήθη εἰς μητροπολίτην παρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου.

Yazıtlar

Y1- Sezar'ın zaferine ithaf edilen bir yazıt. Hyraipa.

Yükseklik: 0,04m; Genişlik: 0,38m; En: -; Harf boyutu: 0,015m.

IEph. VII, 2. 3800

ὑπὲρ τῆς Καίσαρος
νείκης

Y2- Bir hymnos yazıtı. Ödemiş.

Yükseklik: 0,49m; Genişlik: 0,46m; En: 0,08 Harf boyutu: 0,014m.

IEph. VII, 2. 3801

I- İmparator Cladius'a ithaf edilmiş hymnos veya mektup.

1 []ωνο[]ο[

2 [ὑπὲρ τῆς αἰωνί]ας διαμονῆς Τιβε[ρίου Κλαυ-]

3 [δίου Καίσαρο]ς Σεβαστοῦ Γερμανικ[οῦ καὶ]

4 [τοῦ σύμπαν]τος οἴκου αὐτοῦ· ἐπὶ στ[εφανη-]
 5 [φόρου Τ]ιβηρίου Κλαυδίου Ἀσκληπιο[δῶ-]
 6 [ρου υἱοῦ]Κυρίνα Τρύφωνος, ἐπὶ δὲ γρα[μ-]
 7 [ματέ]ως τοῦ δήμου καὶ νεωκόρου καὶ [δ]ι[α-]
 8 [νομ]έως τῶν Σεβαστείων χρημάτων[ν]
 9 [Ἀ]λεξάνδρου τοῦ Ἀπολωνίδου.
 10 οἱ ὕμνωδοὶ ἀνέθηκαν κατὰ τὸ γενόμε[νον]
 11 ψήφισμα ἐν Περγάμφ ὑπὸ τῆς ἱεράς[συνό-]
 12 δου ἐγγράψαντες ὅσα δίκαια [καὶ φιλάν-]
 13 θρωπά ἐστιν αὐτοῖς δεδομέ [να]
 14 Ὅσιος Ἀπολλωνίου Ἑρμ[- - - ἐπεμελήθην?]
 15 Τιβέριος Κλαύδιος Καῖσαρ Σεβαστὸς Γερ-]
 16 μανικὸς αὐτοκράτωρ τ[ὸ β´, ἀρχιερέως, δη-]
 17 [μ] αρχικῆς ἐξουσίας, [ὑπατος ἀποδεδει-]
 18 [γμέ] νος τὸ β´, ἀνθύπ[ατος, πατὴρ πατρίδος?]
 19 [τῆ ἱερ] ᾧ ὕμνωδῶν [συνόδῳ χαίρειν?]
 20 [ἀναγνοῦ]ς τὸ ψή[φισμα τὸ - - -

Π- Şehir meclisi tarafından verilen, Tiberius'un doğum gününü kutlama kararı

1 []το[
 2 [ἔδοξεν το]ῖς ἀπὸ τ[ῆς Ἀσίας Ἑλλησιν,]
 3 [γνώμη Γ. Ἴ. (?) Ἀν]αξαγόρου τ[οῦ]
 4 [.....]νος φιλοκαίσα[ρος τοῦ ἀρχιερέως]
 5 [τῆς Ἀσί]ας καὶ διὰ βίου ἀγων[οθέτου θεᾶς]
 6 [Ῥώμης] καὶ θεοῦ Σεβαστοῦ Κα[ίσαρος Διὸς]
 7 [Πατρῴ]ου αὐτοκράτορος καὶ ἀρ[χιερέως]
 8 [μεγ]ίστου, πατὴρ τῆς πατρίδος κ[αὶ τοῦ]
 9 [σύμ]παντος τῶν ἀνθρώπων γένους·
 10 [ἐπεὶ δέ]ον πρὸς τὸν Σεβαστὸν οἶκον εὔσε-

11 [βείας κ]αὶ πάσης ἱεροπρεποῦς ἐπινοίας
12 [δειξίν φαν]ερὰν κατ' ἐνιαυτὸν παρέχεσ-
13 [θαι, οἱ ἀπὸ πά]σης Ἀσίας ὑμνωδοὶ τῆι ἱερῶ-
14 [τάτῃ τοῦ Σεβα]στοῦ Τιβερίου Καίσαρος
15 [θεοῦ γενεθλίῳ ἡ]μέρᾳ συνερχόμενοι εἰς
16 [Πέργαμον μεγα]λοπρεπὲς ἔργον εἰς τὴν
17 [τῆς συνόδου δόξ]αν ἐπιτελοῦσιν καθυ-
18 [μνοῦντες τὸν Σεβα]στὸν οἶκον καὶ το[ίς]
19 [Σεβαστοῖς θεοῖς θυσία]ς ἐπιτελοῦν[τες]
20 [καὶ ἑορτὰς ἄγοντες καὶ ἐσ]τιάσεις [καὶ]
21]παν[

III- Yazıtın ortadaki dar kesiti

1 .ε[
2 λο[
3 γλο[
4 ημι[
5 λιβ.[
6 Ἄρτ[εμι-

Y3- Tire müzesi'nde bulunan bir yazıt (Env. 433).

Yükseklik: 0,065m; Genişlik: 0,16m; En: 0,035 Harf boyutu: 0,023m.

Bu yazıt, Y2.'deki 2. bölümün 2. sırasına uygun olabilir.

IEph. VII, 2. 3801a

]τῆς Ἀσίας[

] [

Y4- Asiarkhes Hermolaos, mavimsi mermer plaka. Hyraipa. 3. yy.
 Yükseklik: 0,635m; Genişlik: 0,325m; En: 0,085 Harf boyutu: 0,038m.
 IEph. VII, 2. 3802

[Φλ.] Ἑρμόλαον
 2 [τ]ὸν κράτ. ἄσιάρχ[ην]
 πατέρα
 4 [συ] νκλητικῶν κ(αὶ)
 ὑπατικῶν
 6 [κ(αὶ)] ἐν πᾶσιν πρώτο[ν]
 [τὸν] γλυκύτατον
 8 πατέρα
 [ο]ἱ παῖδες

Y5- Bir vakıf yazıtı (A). Hyraipa.
 Yükseklik: 0,215m; Genişlik: 0,305m; Harf boyutu: 0,021-0,16m.
 IEph. VII, 2. 3803a

1 Ποστουμῖο Τιτιαν[ῶ καὶ Ούιρίο Νεπωτιανῶ ὑπάτοις, - - -]
 2 ἐν Ἑπαίποις Αὐρ. Ἀφφ[ιανὸς ἐκ προγόνων]
 3 στεφανηφόρων ἀσιάρχ[ῶν τῆ Ἑπαιπηνῶν]
 4 πόλει καὶ βουλευταῖς π[διὰ τὴν - - - -]
 5 τὴν καὶ αὐτάρχον ὑμῶν κατάσ[τασιν
 6 ἠπιστάμην, ὅτι μείζονα πά[ντων (?]
 [τῆ]ς παρ ὑμῶν μάλιστα ἀρετῆς [

Y6- Vakıf yazıtı (B bölümü). Hyraipa.
 Yükseklik: 0,60m; Genişlik: 0,65m; Harf boyutu: 0,02m.
 IEph. VII, 2. 3803b

[]οα.υ. ωλπ.αι[
 2 [ἐξ]ακόσια καὶ εἰς ἐναγισμὸν δὲ τοῦ ὑ[οῦ]

ἐὰν ταφῆ ἐν τῷ ἡρώφ βούλομαι ταῦτ' ἀ δίδ[ο-]
 4 σθαι καὶ ἀναλίσκεσθαι ἀπὸ τῆς αὐτῆς συ[γ -]
 κτήσεως τῆς κάτω δηλουμένης καὶ ἐπὶ
 6 ταῖς αὐταῖς αἰρέσεσιν· ἔτι βούλομαι ἐὰν
 ἐνταφῆ ὁ υἱός μου καὶ ἀνδριάντας μαρμα-
 8 ρίνους τοῦ υἱοῦ μου ἀφροδισιακοὺς ἀ-
 νασταθῆναι πρὸ τοῦ ἡρώου τῆς θύρας
 10 ἐκατέρωθεν· ἄστινας διανομὰς οὕτω
 δεδόσθαι τῇ πόλει καὶ δι' ἐκείνης τῇ βου-
 12 λῇ βούλομαι, ἐὰν τὴν πρόνοιαν τοῦ ἡρώου[υ]
 [τούτ]ου καὶ τῶν λοιπῶν ὡς προέγραπται
 14 [ἐν ἀϊδ]ίφ χρόνῳ εἰς αὐτὴν ἧ [ἐπι] μέλεια

Y7- Vakıf yazıtı (C bölümü). Ayakkabıcı Mînas ile ilgili mermer yazıt.

Yükseklik: 0,55m; Genişlik: 0,45m; Harf boyutu: 0,025m. (V. Prött'a göre).

IEph. VII, 2. 3803c

]λι ^β πλι[
 2]ς τὸν τόπον αὐ[
 ὑποτ]ίθεμαι ἵνα παρε[
 4 τῇ]όλει δηγάρια τετ[ρακ
]δίδωμι ὑποθήκην [ὅσα ἔχω εἴτε
 6 ἐν Κινάμ]ούρα εἴτε τισὶν ἄλλ[λοις τόποις
]α τοῦ φύσκου καὶ τω[
 8 τ]ὸ κεφάλαιον ὃ τῇ π[όλει
]τος ἐκ τοῦ χωρίου[
 10 σύν]κτησιν ενε[

Y8- Vakıf yazıtı (D bölümü). Başoğlu evindeki yazıt. Ödemiş – Mahmutlar.

Yükseklik: 0,715m; Genişlik: 0,695m; En: 0,083m; Harf boyutu: 0,02-0,027m.

IEph. VII, 2. 3803d

καὶ φιέλοθέο[ις ✕ , αφ'έριοπ[ώλ]αις ✕ , αφ', λινύφοις ✕ , αφ' - - - -]

2 καὶ ἐτήσια πλ (έθρα) ε' ἀμπέλων ὁ ἐπιμελητὴν φυτευέτω[ἀμπέλους ἐν τῷ]

τῆς πόλεως ἀμπελῶνι, ὅς ἐστιν καὶ αὐτὸς πλέθρων ἐν []

4 τιας ἐπιμελητῆς γενόμενος παραδότη πλῆρη τὰ κατα [ἐμπεριλαμ-

βάνοντα τῷ διαδόχῳ· τὸν ὄντα ἐν τῷ χωρίῳ κάλαμον ταῖς [ὑπαρχούσαις ἀμπέ-]

6 λοις ἀρκοῦντα βούλομαι ἐξ ἴσην τοῖς ἀμπελῶσιν διαιρεῖσθ[αι· παρὰ δὲ ταῖς]

ἐνφυτευομέναις ἀμπέλοις ἐν τοῖς ἰδίῳ κάτω κειμένοις πλ[έθροις ἐν τοῖς ὀρί-]

8 οῖς κάλαμον φυτεύειν οἷς καὶ τὰς ἀμπέλους φυτεύειν διέτ[αξα· τῶν δὲ δύο]

ληνῶν τὴν μὲν πρὸς ἄρκτον εἶναι βούλομαι τοῦ κοινοῦ τ[ῶν πολιτῶν· τὴν δὲ]

10 πρὸς μεσημβρίαν τῶν ς' συστημάτων κατεργασομένω[ν τὴν ἀπόθλιψιν ἐπὶ κλή-]

ρῳ κατ' ἔτος τῶν προεστώτων αὐτῶν, πρὸ κλήρου αὐδεν[ὸς ἔχοντος ἐξου-]

12 σίαν προπατήσαι, ἢ εἰσοίσει ὁ παρὰ ταῦτα ποιήσας τοῖς λ[οιποῖ συστήμα-]

σιν ✕μ(ύρια)α'· τοὺς ὄντας πίθους κελεύω ἐξ ἴσου τὴν τε πόλιν[καὶ τὰ ς' συστήμα-]

14τα νεύμασθαι τὸ βαλανεῖον λούειν μελέτω τοῖς ἐπιμελη[ταῖς πεοσλαμβάνουσιν]

τοὺς κατοίκους· καὶ ἐνεύχομαι [[καὶ [ἐνεύχομαι]]] πᾶσιν τοῖς [προεστώσιν]

16 ἐν ταῖς συνόδοις ἐν στήλαις ἐνχαράξαι μου τὴν γνώμη[ν εὐδήλοισ γράμμασιν]

καὶ τοῖς ἄρχ(ουσι) καὶ αὐτοὺς ἐνχαράξαι ταῦτα [[ἐν τῷ ν [αῶ τῆς Περσικῆς]]]

18 [[Ἄρτέμιδος Ἄναεΐτιδος·]] καὶ στήλας δὲ ἀναστήσαι ταῦτα γε[γραμμένας]

μίαν μὲν ἐν τῷ Ἡρακλείῳ καὶ μίαν ἐν τῷ Ὀλυμπεῖῳ γυμν[ασίοις· ἔτι καὶ ταῦτο]

20 πᾶσιν τοῖς ἐπι μελησομένοις βουλευταῖς ἐνεύχομαι, ὥστε[μετὰ πάσης
εὐνοίας]

[καὶ σπουδῆ]ς ἀποδιδόναι τοῖς τε ἐξετάσουσιν τοὺς [λόγους τοὺς περὶ τῶν
κτημάτων]

Y9- Vakıf yazıtı (E bölümü). 3. yy.

Yükseklik: 0,37m; Genişlik: 0,39m; En: 0,05m; Harfboyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3803e

1] - - - - - [
2 [ἐνεύχομαι σωτηρίαν τῶν οἴκων αὐ[τ]ῶν [πᾶσιν τοῖς προεστῶσιν]
3 [ἐν ταῖς συνόδοις ἐν στήλαις] εὐδήλοις γράμμασιν ἐνχαράξαι μ[ου τὴν
γνώμην·]
4 [καὶ τοῖς ἄρχουσι] καὶ αὐτοὺς ἐνχαράξαι ταῦτα ἐν τῷ ν[αφῆ τῆς Περσικῆς
Ἄρτέμιδος]
5 [Ἄναεΐτιδος· καὶ στή]λλας δὲ ἀναστήσαι ταῦτα ἐνγεγραμμέν[ας μίαν μὲν
ἐν τῷ]
6 [Ἡρακλείῳ καὶ μίαν ἐν τῷ Ὀλυ]μπείῳ γυμνασίῳ· ἔτι καὶ τοῦτο πᾶσι[ν
τοῖς
ἐπιμελησομέ-]
7 [νοῖς βουλευταῖς ἐνεύ] χομαι, ὥστε μετὰ πάσης εὐνοίας τε καὶ σ[πουδῆς
ἀποδιδόναι]
8 [τοῖς τε ἐξετάσουσιν το]ὺς λόγους τοὺς περὶ τῶν κτημάτων με[τὰ
9 τ]ὰς δυνάμεις ἀπὸ τῶν προσόδων, μεθ' ἃ[ς
10 στηλῶ]ν κατακευὰς ἐξοδεύεσθαι ἐπι γραφομε-
11] περιγραφέσθω ὁ ἐπιμελητῆς τοῦ ἔργου
12 εὐκό]σμος τὰς στήλλας ἀναστήσαι καὶ τὴν
13] ρτην σύνκτησιν οἷς προεῖπον τό τε
14 τ]οῦ βουλάρχου καὶ τῶν ἀρχόντων ἐν ταῖς στή-
15 λαις] ο η σ - - - - -

Y10- Vakıf yazıtı (F bölümü). 3. yy.

Yükseklik: 0,51m; Genişlik: 0,38m; En: 0,05m; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3803f

- 1] η. α. [
- 2] ποιήσαν [τ]ελς
- 3 οὐδ]ὲ ἐξέσται τινὶ ἐ[ξαλλοτριῶσαι
- 4 μέ]ρος τι τῆς συνκτῆ[σεως, ἢ εἰσοίσει ὁ παρὰ ταῦτα]
- 5 [ποιήσας ✕ - - - καὶ οὐ]δὲν ἦττον μενεῖ τοῦ [το κύριον· ἄρχειν δὲ
- 6 [τῆς ἐμῆς γν]ώμης περὶ πάντα καὶ τῆς ἐκδικίας [τ]ο. . [
- 7 [τῆ]ν πρόσοδον ἐκείνου τοῦ ἔτους, καθ' ὃ τὴν
- 8 [πρ]ονοησαμένων τῆς ἀναστάσεως τῆς
- 9 [διαθήκης]ἐκγόνου ἀρχιερέως καὶ Ἀμμιανοῦ Θεμι-
- 10 [στρα]τηγῶν πρώτων

Y11- Birkaç harfin olduğu yazıt parçası. Tire Müzesi. Env. 415.

Yükseklik: 0,28m; Genişlik: 0,40m; En: 0,03m; Harf boyutu: 0,07m.

IEph. VII, 2. 3803aa

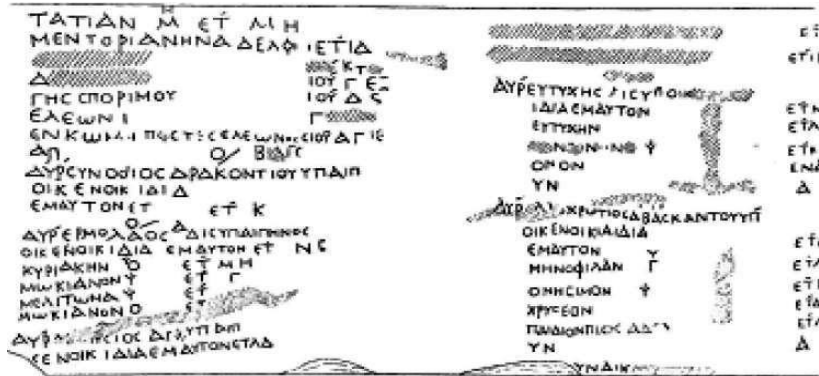
Ὀλυ[μπι ? Ἀδρι-]
αν[

Y12- İlk kadastro listesi. Ödemiş. Yazıt iki sütun halindedir.

Ermeni mezarlığında bulunan ve bir binanın duvarına ait olan mermer orthostat.

Yükseklik: 0,48m; Genişlik: 1,165m; En: 0,135m; Harf boyutu: 0,018-0,005m.

IEph. VII, 2. 3804

Sütun I

- [ὁ δεῖνα Ὑπαιπ(ηνός)]
 [οἰκ(ῶν) ἐν οἰκ(ία) ἰδίᾳ]
 [ἐμαυτὸν ἐτ(ῶν) - -']
- 1 Τατίαν μη(τέρα) ἐτ(ῶν) μη΄
 2 Μεντοριανὴν ἀδελφ[ήν] ἐτ(ῶν) ια΄
 3 [[] [ἐν] κτ[ή(τωρ)]
 4 ἀ[μπελῶν(ος)] ἰού(γερα) γ ε΄
 5 γῆς σπορίμου ἰού(γερα) δ ς΄
 6 ἐλεῶν(ος) γ [ὕρ(οι)]
 7 ἐν κόμη Ποστες ἐλεῶν(ος) γ(ῦροι) ἰού(γερα) αγ΄ιε΄
 8 ἀπ(εγράφη) ὁ (μοῦ) β
 9 Αὐρήλιος Συνόδιος Δρακοντίου Ὑπαιπ(ηνός)
 10 οἰκ(ῶν) ἐν οἰκ(ία) ἰδίᾳ
 11 ἐμαυτὸν {ετ} ἐτ(ῶν) κ΄
 12 ὁ (μοῦ) α΄
 13 Αὐρ. Ἐρμόλαος δις Ὑπαιπ(ηνός)
 14 οἰκ(ῶν) ἐν οἰκ(ία) ἰδίᾳ ἐμαυτὸν ἐτ(ῶν) γς
 15 Κυριακὴν ου (?) ἐτ. μη΄ (γυ(ναῖκα) ??,
 16 Μωκιανὸν υἱ(όν) ἐτ. . . ΄ οὐ[ρον]
 17 Μελίτων υἱ(όν) ἐτ. . . ΄
 18 Μωκιανὸν θ(ρεπτόν) ἐτ. . . ΄ (ὀρφανόν)
 19 ὁ (μοῦ) [ε ΄]
 20 Αὐρ. [Διον]ύσιος δ[ίς?] Ὑπαιπ(ηνός)
 21 [οἰ] κῶν ἐν οἰκ(ία) ἰδίᾳ ἐμαυτὸν ἐτ. λδ΄

Sütun II

- 1 [[] ἐτ. . . ΄
 2 [[] ἐτ. . . ΄
 3 [[]
 4 Αὐρ. Εὐτύχης [δ]ίς Ὑπ(αιπ)ηνός) οἰκ(ῶν) [ἐν οἰκ(ία)]
 5 ἰδίᾳ ἐμαυτὸν ἐτ. μ΄

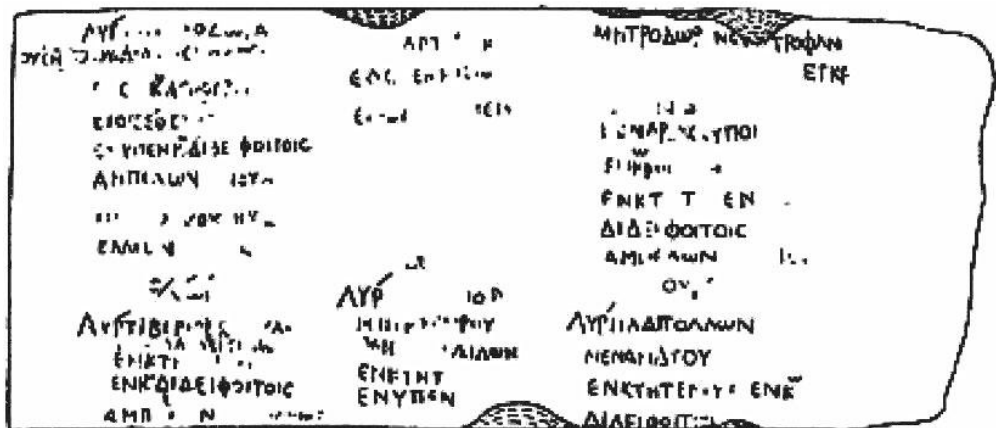
- 6 Εὐτύχην ἐτ. λ΄
7 . . ν . . ὄν υἱ(όν) ἐτ. κ΄
8 ὄνον ἕνα
9 ὕν α΄
10 [ὀ(μοῦ) . . .]
11 Αὐρ. [Καλο]χρώτιος Ἀβοσκάντου Ὑπ(αιπηνός
12 οἰκ(ῶν) ἐν οἰκ(ίᾳ) ἰδίᾳ
13 ἐμαυτὸν ἐτ.[λ΄]
14 Μηνοφίλαν γυ(ναῖκα) ἐτ. λ΄
15 Ὀνήσιμον υἱ(όν) ἐτ. γ΄
16 Χρύσειον ἐτ. α΄
17 παιδίον π[ρ]ὸς ἀδελ(φοῦ) ἐτ. α΄
18 ὕν α΄
19 (βοσ)
20 [Αὐρ. Μο]υνδικ[ιανός - - -

Y13- İkinci kadastro listesi. Ödemiş. Yazıt üç sütun halindedir.

Bir binanın duvarına ait olan mavimsi çizgili mermer yazıt, üç sütun halindedir.

Yükseklik: 0,47m; Genişlik: 1,10m; En: - ; Harf boyutu: 0,015m.

IEph. VII, 2. 3805

Sütun I

1 [Α]ὐρ. Μητροδω[ρι]ανός

2 .ου. [Υ]π(αιπηνός)

- 3 [οἰκ(ῶν) ἐν]κώ(μη) Α. .ουπ. .
 4 σίο[ι]ς Ἐφ(εσίας) [ἐνκτῆ(τωρ)]
 5 [ἐν] Ἐπ(αίποις) ἐν κώ(μη) Διδε[ι]φοίτοις
 6 ἀμπελῶν(ος) ἰού(γερα) .'
 7 [γῆς σπορίμ]ου ἰ[ο]ύ(γερα)]
 8 ἐλ[α]ι[ῶ]ν(ος) . .
 9 ὀ(μοῦ) . . ρ'
 10 Αὐρ. Τιβ[έ]ρ[ιο]ς Κ[λα]υδι[ανοῦ] Ἐπαιπηνός]
 11 [οἰκ(ῶν) ἐν]α[
 12 ἐνκτῆ(τωρ) [ἐν Ἐπ(αίποις)]
 13 ἐν κώ(μη) Διδειφοίτοις
 14 ἀμ[ε] λ [ῶ] ν(ος) [ἰού(γερα)]ν.'

Sütun II

1'den 8'e kadar olan bölümler, okunaksız veya tamamen kaybolmuş hatlardan oluşur.

- 9 [Α]ὐρ.[] .ο. [
 10 Μ[ητ]ρ[οδῶ]ρ[ο]υ
 11 [οἰκ(ῶν) ἐν] .ε. . . .αιδων
 12 ἐνκτῆτ(ωρ)
 13 ἐν Ἐπ(αίποις) ἐν [κώ(μη) Διδειφοίτοις]

Sütun III

- 1 Μητρόδωρ[ο]ν σ[ύν]τροφον
 2 ἐτ(ῶν) κε'
 3 (βοῦς)
 4 Αὐρ. Ἄν[τ]ί[ο]χ[ος] Ἐπ(αιπηνός) οἰ[κ(ῶν)]
 5 ἐ[ν] κώ(μη) Κ[
 6 ἐνκτ[ή]τ[ωρ] ἐν [κώ(μη)]
 7 Διδειφοίτοις
 8 ἀμ[π]ελῶν(ος) ἰ[ο]ύ(γερα) - -]

ΣΥΝΤΡΟΦΑΝ

- 9 ὁ (μοῦ)
- 10 [A]ὐρ. [ή]λ(ιος) Ἐπολλων[ι - -
- 11 Μενάνδρου [οἰκ(ῶν) ἐν - - - -]
- 12 ἐνκτητ(ωρ) ἐν Ἐ[π(αίποις) ἐν κώ(μη)]
- 13 Διδειφοίτοις

Y14- Üçüncü kadastro listesi (Köy listelerinin olduğu parça).

Yükseklik, Genişlik ve En bilinmemektedir. Harf boyutu: 0,03m.

IEph. VII, 2. 3806

- [- - - - σὺν τοῖς ἐν-]
- 1 κεκτημ(ένοις) [ζυ(γά) - - -
- 2 Κινάμουρα σὺν τοῖς
- 3 ἐνκεκτημ(ένοις) ζυ(γά)[- - -
- 4 Διδείφυτα σὺν τοῖς ἐν-
- 5 κεκτημένοις [ζυ(γά) - - -

Y15- Hyraipa - Bizans sur duvarından yazıt.

Yükseklik: 0,265m; Genişlik: 1,39m; En: 0,12; Harf boyutu: 0,032-0,021m.

IEph. VII, 2. 3807

- 1 ἀ[γ]αθ[ή] τύχη]
- 2 † τεῖχος ἀλεξίκακ[ον ∪ ∪ - πρότεροι βασιλῆς ?]
- 3 ἀλλ' οὐ πως ἐτέλεσσ[αν
- 4 νῦν δέ με φῶτες ἔδειμα[ν
- 5 κοίρανος εὐδικίης ἀτασθ[αλίης τ' ἀφανιστής ?]
- 6 στήσεν δὲ προπάρο[ιθε πυλῶν

Y16- Bir dor düzeni arşitrav bloğu üzerindeki yazıt. Ödemiş.

Yükseklik: 0,355m; Genişlik: 1,40m; En: 0,365; Harf boyutu: 0,014m.

IEph. VII, 2. 3808

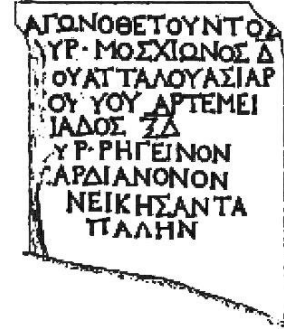
] ὁ ναός [

Y17- Artemisia'da güreş galibi Sardisli Aur. Reginus. Songurlu mezarlığı. 64. festival.

Yükseklik: 0,82m; Genişlik: 0,46m; En: 0,46; Harf boyutu: 0,022m.

IEph. VII, 2. 3809

- ἀγωνοθετοῦτος
2 Αὐρ. Μοσχίωνος δ'
[τ]οῦ Ἀττάλου ἀσιάρ -
4 [χ]ου υἱοῦ, Ἄρτεμει -
[σ]ιάδος ξδ'
6 [Α]ὐρ. Ῥηγείνον
[Σ]αρδιανόνον
8 νεικήσαντα
Πάλην

Y18- Artemisia'da erkeklerde diaulos kazanan Aurelius Diadoumenos.

64. Festival. Ödemiş – Birgi.

Yükseklik: 0,75m; Genişlik: 0,39m; En: 0,35; Harf boyutu: 0,029m.

IEph. VII, 2. 3810

- [ἀγωνοθετοῦντος]
Αὐρ. Μοσχίωνο[ς]
2 δ' τοῦ Ἀττάλου
ἰσάρχου υἱοῦ
4 Ἄρτεμεισιάδος ξ[δ'],
Αὐρ. Διαδουμενὸ[ν]
6 δίς, Ὑπαιπηνόν
νεικήσαντα
8 παιδικῶν δίαιλον
δ' κατὰ τὸ ἐξῆ[ς]
10 ἐνδόξως τὸν
ἀγῶνα τῶν
12 Ἄρτεμεισίων

Y19- Hyraipa, Artemisia'da kazanan Aur. Menekrates.

Yükseklik: 0,36m; Genişlik: 0,32m; Harf boyutu: sıra 1-5 0,03 / 6 ve üzeri 0,02m.

IEph. VII, 2. 3811

ή βουλή καὶ ὁ
2 δῆμος ἐτεί -
Μησαν Αὐρ.
4 Μενεκράτην
γ . . ρείφου ρ
6 Ὑπαιπηνὸν
νεικήσαντα τὰ
8 μεγάλα Ἀρτεμείσι φ
α Ἀρτεμεισιάδι [- -]

Y20- Hyraipa, Artemisia oyunları ilgili yazıt. 24. Festival.

Yükseklik: 1,005m; Genişlik: 0,365m; En: 0,26m; Harf boyutu: 0,028.

IEph. VII, 2. 3812

Ἀρτεμεισιάδι
κδ'

Y21- Artemisia'da boks karşılaşmasını kazanan Aur. Philoxenus.

Yükseklik: 1,00m; Genişlik: 0,37m; En: 0,22m; Harf boyutu: 0,03m. 29. festival.

IEph. VII, 2. 3812a

[ἀγωνοθετοῦντος]
Ἀπολλωνίου τοῦ
2 Τατιανοῦ τῆς κθ'
Ἀρτεμεισιάδος
4 Αὐ. Φιλόξενον
Φλ. Καρπίμου
6 Ὑπαιπηνὸν πύκτην
παράδοξον νεική-

8 σαντα ἐνδόξως
Τὰ μεγάλα Ἀρτεμείσια

Y22- Artemisia'da Kythara rekabeti kazanan Thyateira'dan Aur. Serapion.
Yükseklik: 0,37m; Genişlik: 0,41m; En: 0,185m; Harf boyutu: 0,026m. 58. festival.
IEph. VII, 2. 3813

[ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος]
[ἐτείμησαν]
Αὐρ. Σεραπίωνα
2 [Θ]υατειρηνὸν παῖ[δα]
κιθαρῶδόν, νεικήσ[αντα]
4 τὰ μεγάλα Ἀρτεμεί[σια,]
ἀγωνοθετοῦντο[ς]
6 Αὐρ. Ἀλεξάνδρου
τοῦ Ἑρμογένους
8 [τῆς] ν[η]' ἄρτ[ε]μει[σι]άδος]

Y23- Artemisia'da Tragedia yarışmasını kazanan M. Aur. Neikephoros.
Yükseklik: 1,04m; Genişlik: 0,40m; En: 0,35m; Harf boyutu: 0,027m.
IEph. VII, 2. 3814

ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος
2 ἐτείμησαν M. Αὐρ.
Νεικηφόρον Κυζι φ
4 κηνὸν παῖδ[α] τραγωδὸν
νεικήσαντα

Y24- Ephesoslu sporculara adanan onurlandırma. Ödemiş.
Yükseklik: 0,32m; Genişlik: 0,37m; En: 0,29m; Harf boyutu: 0,03-0,025m.
IEph. VII, 2. 3815

[ἀγαθῆ] τύχη
2 [ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆ]μος ἐτείμησεν

[] Μύ
4 [σιον καὶ] Ὑπαιπηνὸν

Y25- Bir yazıt parçası. Ödemiş. Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3816

] κατὰ τὸ κυρωθὲν ψήφισμα ὑπὸ η [

Y26- Euemerioi Derneği yazıtı.

Yükseklik: 0,79m; Genişlik: 0,515m; En: 0,09m; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3817

[ἀγαθ]ῆ τύχη· θεῖς π[α-]	κλήν Παπᾶς, Αὐρ. Ἐπολλώνι-
2 [τρώ]οις καὶ θεοῖς Σεβατοῖς	14 ος Ἰπολύτου Τατιανοῦ,
[ή.] ζουληνῶν κατοικία ἐ-	Αὐρ. Τατιανὸς δ' τοῦ Λα-
4 τείμησεν τὴν συνβίων	16 βεῶνος, Αὐρ. Ἐτταλος Ἐπι-
τῶν Εὐημερίων ἐπιγρα-	ανοῦ Λούγδου, Αὐρ. Κοῖν-
6 φήν. Αὐρρ. Αὐρ. Παπίων	18 τος Ἐπολλωνίδου, Αὐρ.
γ' Σακέρδωτος, Αὐρ. Ἐπολ-	Μελίτων Πλουτᾶ Ἐλεύρι-
8 λώνιος Περιγένους ὁ	20 δος ὑπὲρ ὧν ἔθηκαν ὑπὲρ ἐπι-
Καὶ Παλάτεινος, Αὐρ.	[μ]ελείας μυριάδας δύο ἄτινα
10 Μοσχίων Ἐφροδισίου,	22 [πρ]οεχώρησεν ὅπου ἠξίωσεν
Αὐρ. Τρύφων Τατιανοῦ Στρου-	[ή]πατρίς. εὐτυχῶς
12 θίου, Αὐρ. Γάιος Γραπτοῦ ἐπι-	24 [κ]αὶ τὰ ἐν β ✕ , ε

Y27- Bir yazıt parçası. Ödemiş.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3817a

2 ἡ θυσία
5 καθ' ἕκαστον ἔτος
6 καὶ τῆς θεοῦ συν[
8]ισι καὶ μάγοις
10 εὔσε [β -

Y28- Bir dernek yazıtı.

Yükseklik: 0,345m; Genişlik: 0,595m; En: -; Harf boyutu: 0,033-0,03m.

IEph. VII, 2. 3818

τόπος συμβιώσεω[ς - - -
καὶ ἰατροῦ, ἐπὶ Κλ.κο[- - -

Y29- Bir pasta yapıcı ile ilgili yazıt. Tire müzesi. Env. 432.

Yükseklik: 0,24m; Genişlik: 0,15m; En: 0,013m; Harf boyutu: 0,008-0,02m.

IEph. VII, 2. 3818a

? τόπ]ος Τυχει φ
[?κοῦ π]λακωνταρίου[

Y30- Ermeni Mezarlığı' dan bir ortostat parçası yazıtı. Bizans dönemi.

Yükseklik: 1,075m; Genişlik: 0,405m; En: 0,055m; Harf boyutu: 0,038-0,054m.

IEph. VII, 2. 3819

νικῶ ἢ τύχη
τοῦ Ῥομου ἀμ-
ήν

Y31- Prokonsül İsidoros onurlandırma yazıtı. Hypaipa.

Yükseklik: 1,15m; Genişlik: 0,53m.

IEph. VII, 2. 3820

(A)

ἀγαθῆ τύχη |
Ἄνθεμίου παῖς | οὗτος, ὃς ἂν | θυπάτων μέ | γ' ἀμίνων
ὑπάρ | χου πατρὸς ζη | λῶν πρόπον ἢ | δ' ὑπάτιο
ἴσα Δι | ὃς θέμιδι φαί | νων χραίσμη [σεν] | ἄπασιν

(B)

ἀγαθῆ τύχη |
Ἄσιδος ἀνθύ | πατον, μεγα | λήτορος υἱὸν | ὑπάρχου,
Ἄνθεμίδην | Ἰσίδωρον | ἐν ἰκόσι {ν} μαρ | μαρέησιν |

Ἐπαίπων να | ετήρες ἐ | τίσαμεν εὔ | νεκεν | ἀρχῆς

(C)

†

προνοησαμένου | τ[ῆς ἀναστάσεως] | Ἀπολλωνίου ἀρχιμάγου

Y32- Bir doktora atfedilen şiir yazıtı. Tire Müzesi. Env. 444.

Yükseklik: 0,57m; Genişlik: 0,38m; En: 0,10m; Harf boyutu: 0,025-0,03m.

IEph. VII, 2. 3821

Ἰεῖ δείφ

Ἰθεων ὀδυνάων

Ἰγφ ἰητήρι

Ἰρφ ἠπιοδώρφ

Ἰονι δῶρον

Ἰρετας εὐχῆν

Ἰἀρεταῖσι τεαῖσι

κρἸυόεσσαν ἀπειλήν

ἠἸγαγες ἠοῦς

Y33- Mermer Arşitrav parçası yazıtı. Tire müzesi. Env. 459.

Yükseklik: 0,56m; Genişlik: 1,92m; En: 0,50m; Harf boyutu: 0,07m.

IEph. VII, 2. 3821a

] τῶ κεφαλικῶ ἐνκλήματ[ι - - -

Ἐπαιπηνῶν πόλιν

Y34- Yahudi yazıtı; “Neoteroi”

Yükseklik: 0,23m; Genişlik: 0,25m; En: -; Harf boyutu: 0,05m.

IEph. VII, 2. 3822

Ἰουδαί-

ων νε-

ωτέ-

ρων

Y35- Aziz Theodoros Kilisesi, skolastikos Martyrios bağışi.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3823

† Μαρτύριος ὁ ἔλλογι-
2 μώτατος σχολασ-
τικὸς καὶ λαμτρ(ότατος) ἀπὸ λη-
4 γάτον εὐχαριστῶν
τῷ εὐκτηρίῳ τοῦ
6 ἁγίου Θεοδώρου ἑκα-
λιέργησεν τὸ ἔργον
8 τοῦ †

Y36- Hyraipa'dan İskender heykeli yazıtı. Tire Müzesi. Env. 403.

Yükseklik: 1,00m; Genişlik: 0,39m; En: 0,34m; Harf boyutu: 0,025m.

IEph. VII, 2. 3824

Ἀλέξανδρος Με-
Νεκράτους τοῦ κέ
Βάρου Ὑπαιπηνός

Y37- Ölü Theophron için Asya Hellenleri'nin onursal dekret türü yazıtı.

Yükseklik: 0,82m; Genişlik: 0,63m; Harf boyutu: 0,025-0,015m.

IEph. VII, 2. 3825

[τὸ κοινὸν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἑλλήνων Θεόφρονα Θεόφρονος
νεώτερον Ὑπαιπηνὸν - - - διὰ τε τήν]
1 ἰδίαν αὐτοῦ ἀρετὴν ἐν πᾶσιν
2 καὶ διὰ τὴν τοῦ γένους καὶ τοῦ
πατρὸς αὐτοῦ Θεόφρονος τοῦ
4 Θεόφρονος Ἑρμολάου Θεόφρο-
νος, ἱερέως διὰ γένου τῆς Ἀ-
6 ναϊτιδος Ἀρτέμιδος, ἐν τῇ
[Ἀ]σία καὶ πρὸς τὴν πατρίδα

8 [λ]αμπρότητα.
 [ἔ]δοξεν τοῖς ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἑλλησιν, γνώμη Γαί[ο]υ
 10 [Ἰ]ουλί[ο]υ, Παρδαλᾶ καὶ τοῦ δήμου τοῦ Σαρδια-
 νῶν υἱοῦ, Παρδαλᾶ, ἀρχιερέος καὶ διὰ βίου ἀγω-
 12 [ν]οθέτου θεᾶς Ῥώμης καὶ Αὐτοκράτορος θεοῦ
 [ύ]οῦ σεβαστοῦ, ἀρχιερέος μεγίστου καὶ πατρὸς
 14 τῆς πατρίδος καὶ τοῦ σύμπαντος τῶν ἀνθ[ρώ-]
 πων γένους· ἐπ(ε)ὶ Θεόφρων Θεόφρονος νεώτε-
 16 ρος, ἀνὴρ καὶ ἐν τῇ παρίδι γένου πρώτου καὶ φιλο-
 δοξοτάτου καὶ πατρὸς ἐντιμοτάτου καὶ πολ[λ-]
 18 λὰ τὴν πόλιν ὠφελούντος, ἱερέως τε τῆς ἐπι-
 φανεστάτης Ἀναίτιδος Ἀρτέμιδος καὶ ἐν τῇ Ἀ-
 20 σίᾳ λαμπροτάτου ἀξιώματος ὡς καὶ συγγενι-
 κοῖς ἀρχιερατικοῖς στεφάνοις κεκοσμηῆσθαι,
 22 νῶν τὸν βίον μετήλλακχεν· καθήκει οὖν διὰ τε α[ύ-]
 τὸν καὶ διὰ τὸ τοῦ γένους πρόσχημα συνεπικε [-]
 24 [κηδε]ῦσθαι μὲν αὐτὸν τῇ τῶν Ἑλλήνων συνα-
 [θεία καὶ ἐστ]εφανῶσθαι χρυσῷ στεφάνῳ καὶ τει-
 26 [μη] θῆναι αὐτ[ὸν εἰκό]νι γραπτῇ ἐνόπλῳ ἐπιχρῦσφ καὶ
 [ἀνα]τεθῆναι ἐπὶ τῇ πατρίδι τῇ Θεό-
 28 [φρονος ἀνδριάντα μετ' ἐ]πιγραφῆς, διαπεμφθῆναί τε
 [τοῦ δόγματος τὸ ἀντίγ]ραφον πρὸς Ὑπαιπηνούς
 30 [σεσημειωμένον τῇ τῆς Ἀσίας] σφραγεῖδι

Y38- Ammias'in memmer mezar steli yaziti. İstanbul Müzesi. Env. 353.

Yükseklik: 1,46m; Genişlik: 0,60m; En: 0,13m; Harf boyutu: 0,017m.

IEph. VII, 2. 3825a

Ἀμμιάς Μητροδώρου
 γυνὴ δὲ Ἡρακλείδου
 Ὀνήσιμος Ἡρακλείδου χαίρετε

Y39- Apphion adında bir kız mezarı yazıtı.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3826

Νικόπολις
2 Ἀρτεμιδώρου
σὺν καὶ Ἑρμολά-
4 φ τῷ ἀνδρὶ ἐποίη-
σεν Ἀφίω τῇ θυ-
6 γατρὶ τὸ μνήμα

Y40- Aristides adlı kişinin mezarına ait mermer Tabula ansata yazıtı. M.S. 210.

Yükseklik: 0,475m; Genişlik: 1,05m; En: 0,075m; Harf boyutu: 0,027m.

IEph. VII, 2. 3827

ἔτους σι'. Ἀριστίδη-
2 ς [Ἀ]ριστίδου ἐποίησε
τὸ μνημεῖ[ο]ν αὐτῷ
4 κα[ὶ] γυναικὶ καὶ
να . . .

Y41- Aur. Sokrates Euphroios lahdi yazıtı. İzmir Kültürpark Müzesi.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3828

1 ἡ σορός ἐστὶν σὺν τῷ βωμοσπείρω Αὐρ. Σωκράτους
2 τοῦ καὶ Εὐφρονίου Ὑπαιπηνοῦ βουλ(ευτοῦ) καὶ κληρονόμων
3 αὐτοῦ

Ön çelenk ortasında uyuyan kanatlı bir oğlan çocuğu altında, Ὑπνος αἰώνιος yazmaktadır.

Y42- Hekim Basileides' in mezarına ait tabula ansata yazıtı.

Yükseklik: 0,30m; Genişlik: 0,81m; En: 0,05m; Harf boyutu: 0,01-0,03m.

IEph. VII, 2. 3829

βασιλείδης Μηνοδότου ἰατρὸς κα-
2 τεσκεύασεν τὸ μνημεῖον ἑαυτῷ καὶ
γυναικὶ καὶ ἐγγόνοις, μηδενὸς ἔχον-
4 τος ἐξουσίαν ἀπαλλοτριῶσαι αὐτὸ
κατὰ μηδένα τρόπον· εἰ δὲ μὴ, ὑπεύθυ-
6 νον εἶναι Ὑπαιπηνῶν βουλῇ προστεί-
μου ὀνόματι ✠, βφ' τοῦ δὲ καὶ διὰ τῶν ἐν Ὑπαί-
8 ποις ἀρχείων ἠσφάλισμαι

Y43- Konas adlı kişiye ait kabartma mezar taşı yazıtı.

Yükseklik: 0,30m; Genişlik: 0,81m; En: 0,05m; Harf boyutu: 0,01-0,03m.

IEph. VII, 2. 3829a

Hizmetçisi ile oturan kadın
kabartması

Κωνὰς Παραμόνου

χαῖρε

Y44- Yönetici Kosmos'un mezar yazıtı.

Yükseklik: 0,40m; Genişlik: 0,28m; En: 0,05m.

IEph. VII, 2. 3830

Γλυκωνὶς
2 Κόσμφ
ἀνδρὶ γλυ-
4 κυτάτφ
μνείας
6 χάριν
πραγματευ-
8 τῇ Διογένους

Y45- Menandros adlı kişinin mezarına ait tabula ansata yazıtı. M.S. 206?

Yükseklik: 0,50m; Genişlik: 0,73m; En: 0,125m; Harf boyutu: 0,022-0,035m.

IEph. VII, 2. 3831

ἔτους σς', μηνὸς
2 Ἀρτεμισίου. Ἀμμιάς
Μουσαίου Μενάνδρω
4 τῷ ἀνδρὶ μου ἐποί- sic.
σε τὸ μνήμα sic.

Y46- Neikopolisli bir kızın mezar yazıtı. M.S. 247.

Yükseklik: 0,315m; Genişlik: 0,36m; En: 0,065m; Harf boyutu: 0,034-0,018m.

IEph. VII, 2. 3832

ἔτο[υ]ς σμζ',
2 μη(νὶ) Πανήμω.
Ἀριστέας
4 τὸ ἥρωον Νει-
κοπόλει ἰδί-
6 α θυγατρὶ ἐποί-
ησε

Y47- Papion Kyamas ailesinin mezar yazıtı. M.S. 233.

Yükseklik: 0,31m; Genişlik: 0,28m; En: 0,065m; Harf boyutu: 0,015-0,02m.

IEph. VII, 2. 3833

ἔτους σλγ', μηνὸς Λώου.
2 Παπίω(γ) γ' Κυαμᾶ(ς) σὺ-
ν Πώλλη Ἀπολλω-
4 νίου τῇ γυναικὶ κα-
τεσκεύασαν τὸ ἡ-
6 ρῶον Παπίωνι
δ' τῷ ἑαυτῶν τέ-
8 κνω καὶ ἑαυτοῖ-
ς, ἐξουσίαν ἔχ-

10 οντος καὶ τοῦ
 υἱοῦ αὐτῶν Ἀπ-
12 πολλωνίου

Y48- Kodratos, Demetrios ve Tatianos'un mezar yazıtı.

Yükseklik: 0,30m; Genişlik: 0,30m; En: -; Harf boyutu: 0,013-0,019m.

IEph. VII, 2. 3834

[τοῦτο τὸ]
2 μνημεῖον κατεσκεύασ[αν]
 [Κ]οδρᾶτος Ἀπολλωνίου[υ]
4 κλε(ί)νην τὴν οὔσα[ν ἐν]
 [δ]εξιᾶ - καὶ Δημήτριος
6 Ναρκίσου ὃ τὴν μέσην κλε[ίνην] -
 Τατιανὸς (μ)ετὰ Ἰουλιαν[οῦ]
8 τῶν Ἀπολλωνίδο[υ]
 Πλατύποδος - κλί -
10 νην τὴν οὔσαν ἔξ
 εὐωνύμου - αὐτοῖ -
12 ς καὶ γυναῖξιν καὶ
 τέκνοις καὶ ἐγγόν
14 νοις β

Y49- Roupillia Menophila mezar yazıtı. 3. yy.

Yükseklik: 0,24m; Genişlik: 0,28m; En: 0,09m; Harf boyutu: 0,028m.

IEph. VII, 2. 3835

Ῥουπιλλία
Μηνοφίλα
Ἰανουάριος
μνείας χά-
 ριν

Y50- Serapion mezar yazıtı.

Yükseklik: 0,94m; Genişlik: 0,53m; En: 0,17m; Harf boyutu: 0,022m.

IEph. VII, 2. 3836

[Σερ]απίων Ἀττάλου
ἥρως χαίρει

Y51- Stratonikos'un mezar yazıtı parçası. Tire müzesi. Env. 406.

Yükseklik: 0,19m; Genişlik: 0,56m; En: 0,34m; Harf boyutu: 0,03m.

IEph. VII, 2. 3836a

Σρτ]ατονείκου τοῦ Παρδ[αλᾶ ἐγγό-]
] νων καὶ τέκνων

Y52- Zenon ve Alexandra'nın mezar yazıtı. M.S. 268

Yükseklik: 6,25m; Genişlik: 0,30m; En: -; Harf boyutu: 0,25m.

IEph. VII, 2. 3837

ἔτους σξη΄
2 Ζήνων Ὀρφίτου ἐποί-
ΗΣεν τὸ ἠρώων ἑαυ-
4 τῷ καὶ Ἀλεξάνδρα
τῇ γυναικὶ καὶ τέ-
6 κνοῖς καὶ ἐγγόνοις αὐ-
τών καὶ τῇ ἀδελφῇ Ἐ-
8 λατῆδι μόνῃ

Y53- Severus'u onurlandıran mezar yazıtı. Tire Müzesi. Env. 423.

Yükseklik: 0,32m; Genişlik: 0,27m; En: 0,12m; Harf boyutu: 0,03m.

IEph. VII, 2. 3838

1	τὸ ἠρώων κα-	5	καὶ τέκνοις
2	τεσκεύασεν	6	καὶ ἐκγό-
3	Σεβήρος βλά [σ-]	7	Νοῖς
4	του ἑαυτῷ		

Y54- Mezar yazıtı parçası. Tire Müzesi. Env. 414.

Yükseklik: 0,31m; Genişlik: 0,425m; En: 0,045m; Harf boyutu: 0,075-0,08m.

IEph. VII, 2. 3839

1 θήκη π[

2 στιχ[

Y55- Mezar yazıtı parçası. Günlüce köyü.

Yükseklik: 0,14m; Genişlik: 0,20m; En: -; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3840

]επ[

-μ]ένω μελ[

μν]ημείου έμωσ[τῶ

εί]ς αιώνα τοι[

]τοῖς τοι[

]η[

Y56- Artemis Anahitis'e ceza ödemesi kaydeden yazıt. Tire müzesi. Env. 240.

Yükseklik: 0,19m; Genişlik: 0,68m; En: 0,53m; Harf boyutu: 0,03m.

IEph. VII, 2. 3840a

] . .ν καὶ

[ἀποτεισάτω εἰς τὴν Περ]σικὴν Ἄρτεμιν ✕ μύρια καὶ τῆ

[Ἑπαπηνῶν πόλει χίλι]άδες δέκα καὶ τῶ ἱερωτάτῳ τα-

[μείῳ - - - καὶ τῶ μηνύσ]αντι τὴν ἐπιγραφὴν ✕ ἑξάκισ-

[χείλια]

Y57- Bir lahit parçası yazıtı.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3841

] κα[ῖ] Τρυφῶσα[

]κ[

]τεθήσονται[

Y58- Zosimos'un mezar steli yazıtı.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3841a

εικο.ολ...

Ζωσίμω..

ἀνδρὶ ἡρωῖ

Y59- Mermer epistyl parçası yazıtı. Yenice köy.

Yükseklik: 0,245m; Genişlik: 1,365m; En: 0,16m; Harf boyutu: 0,025m.

IEph. VII, 2. 3842

(a) † μνίσθητη κ(ύρι)ε [τὸν] δούλων σου Ἀνδρέαν ἐπίσκοπον
[ἡμ]ῶν [τ]ῶν κ[- - -

(b) πουλὴν πῆ-

νη νερὸ-

ν κὲ τὸν

θ(εὸ)ν θ(ε)ο[ῶ] = πουλί(ο)ν πίνει νερὸν κτλ.

Y60- Mavimsi mermer epistyl parçası yazıtı. Geç Bizans. Medeksis (Ortaköy).

Yükseklik: 0,21m; Genişlik: 2,01m; En: 0,61m; Harf boyutu: 0,015-0,02m.

IEph. VII, 2. 3843

[κύριε - - -]

[- - - ὑπὲρ ἀφέσε] ος τον ἀμαρτηνον τῆς δούλη(ς) σου Εὐφρο-
σύν(ης) .α μοναχῆς παραμενούσας μνήμην ταύτη[ν]

Y61- Mavimsi mermer epistyl parçası yazıtı. Geç Bizans. Medeksis (Ortaköy).

Yükseklik: 0,205m; Genişlik: 1,82m; En: 0,215m; Harf boyutu: 0,025m.

IEph. VII, 2. 3844

- - -]μου ἄδο(ν)τες κὲ ἀνα[γ]ηνόσκο(ν) [τ]εες

Y62- Kilise yönetim kurulu üyesi Apeikraitios' un bahsedildiği yazıt. Ödemiş.
Yükseklik: 0,385m; Genişlik: 0,75m; En: 0,045m; Harf boyutu: 0,065-0,095m.
IEph. VII, 2. 3845

Ἀπεικρατίο[υ]
πρεβύτρου (sic)

Y63- Bir yazıt parçası. Tire müzesi. Env. 434.
Yükseklik: 0,10m; Genişlik: 0,19m; En: 0,05m; Harf boyutu: 0,035m.
IEph. VII, 2. 3845a

καὶ ἔργ[

Y64- Bir yazıt parçası.
Yükseklik: 0,26m; Genişlik: 0,25m; En: -; Harf boyutu: 0,035m.
IEph. VII, 2. 3846

[Κ]οῖντο[
[.]ο ἔκγονοι[
κον καγ[
καὶ ἀσι[άρχου καὶ ὑπ -]
ατικοῦ[

Y65- Bir yazıt parçası. Tire müzesi. Env. 418.
Yükseklik: 0,30m; Genişlik: 0,25m; En: 0,05m; Harf boyutu: 0,022m.
IEph. VII, 2. 3846a

επ[
ὁ καιλ[
το πολη[
ἐκ τῶ[ν
κατ' εὐχῆν[
τοῖς ἰδίοις [

Y66- Bir yazıt parçası.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3847

]ειατου[
]καὶ Θεοσιβίου[

Y67- Bir yazıt parçası. Tire müzesi. Env. 413.

Yükseklik: 0,085m; Genişlik: 0,51m; En: 0,08m; Harf boyutu: 0,05m.

IEph. VII, 2. 3848

]Ἀρίστωνος[

Y68- M. Antonius Protogenes lahti yazıtı.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3849

M. Antonius Protogenes

Y69- Bir vakıf yazıtı. Tire.

Yükseklik: 0,80m; Genişlik: 0,50m.

IEph. VII, 2. 3851

[- - - - Ζή-]
2 νωνος τοὺς δὺ-
ω κείονες σὺ[v]
4 βομοσπείποις
καὶ κεφαλαῖς τῆ
6 Τιτειφυτηνῶν
[κατοικία] ὑποσχό-
8 [μενοι]αι

Y70- Hypaipa'dan M. Dionysius ve Ephesoslu C. Octavius Eutyches'in mezar yazıtı.

Yükseklik: 0,46m; Genişlik: 0,99m; En: -; Harf boyutu: 0,016m.

IEph. VII, 2. 3850

1 τοῦτο τὸ ἥρῳον κατεσκεύασα[ν] σὺν καὶ τῷ περιβόλῳ
2 καὶ τοῖς δένδρεσιν αὐτοῦ τοῖς περὶ τὸ ἥρῳον Γ. Ὀκτάβιος
3 Εὐτύχης Ἐφέσιος σὺν καὶ μουνατίῳ Διονυσίῳ τοῦ Παυ-
4 λείνου Ὑπαιπηνῶ ἐφ' ᾧ ἐν τῇ μέσῃ πυρία κηδευθήσεται
5 ὁ Εὐτύχης καὶ ἡ γυνὴ αὐτ[οῦ] καὶ τέκνα καὶ τίναν ἄν βου-
6 λήσεται αὐτὸς ζῶν· ἐ[τέρῳ] δὲ μηδενὶ ἐξὸν εἶναι ἐν τῇ
7 μέσῃ πυρία κηδευθῆν [αι· εἰς τὴν] δὲ ἀ[πὸ] μεσανβρίας πυ-
8 ρίαν κηδευ [θή]σεται ὁ Δ[ιονύσι]ος ὁ προγεγραμμένος καὶ ἡ
9 γυνὴ αὐτοῦ καὶ τέκνα [καὶ ἔγ]γονοὶ αὐτῶν πάντες, μη-
10 δενὸς δὲ ἐτέρου ἔχοντ[ος τὴν] ἐξουσίαν ἐν ταύτῃ τῇ
11 πυρία κηδευθήσεται. τὴν [δὲ] βοριακὴν πυρίαν ἐγγόνιοι[ς]
12 τοῦ Εὐτύχους πᾶσιν τοῦ προγεγραμένου· τὴν δὲ πρὸ
13 τοῦ ἥρώου πυρίαν θρέμ[ασ]ιν καὶ οἷς ἄν αὐτοὶ βούλων-
14 ται. εἰ δέ τις τις παρὰ τὰ προγεγμένα ποιήσῃ, ὑπεύθυ-
15 νος ἔσται τῷ τῆς τυμβωρυχείας ἐνκλήματι καὶ εἰς
16 τὸ ταμίον ✠, βφ' καὶ τῇ Πα[λ]κεανῶν κατοικίᾳ ✠ φ'.
17 ἔτι ἐβουλήθη κηδευθῆναι Αἰλ. Εὐτύχίδα τὴν μητέρα ἐν τῇ μέσῃ πυρία.
18 τούτου ἀντίγραφον ἀπετέθη ἰς τὸ ἐν Ὑπαίποις ἀρχεῖον.

Y71- Philippos'un başı yazıtı, mermer arşitrav bloğu. Gökçen.

Yükseklik: 0,43m; Genişlik: 2,35m; En: 0,60m; Harf boyutu: 0,05-0,04m.

IEph. VII, 2. 3852

1 Φίλιππος Φιλίππου Ταραβους τοὺς δύο κείονες σὺν βωμ[οῖς]
2 καὶ σπείραις καὶ κεφαλαῖς καὶ ἐπιστυλίῳ τῇ Τιτειφυτηνῶν κόμῃ ἐκ τῶ[ν
ἰδί-]
3
ων ἀνέστησεν

Y72- Bir bina yazıtı. Kireli.

Yükseklik: 0,50m; Genişlik: 1,70m.

IEph. VII, 2. 3853

----- [σὺν]

καὶ Στρατονείκη Ἴηγησίπυο

2 ἱερῆ τῆ ἑαυτοῦ γυναικὶ Μάρ-

κφ Ἄντωνίφ Γρανικῶ τῶ ἀδελφῶ **✠** α΄

4 πολλὰ δὲ καὶ προδεπανήσαντος

καὶ πᾶσαν εἰσενενκαμένου περὶ

6 τὴν κατασκευὴν τῶν ἔργων φιλο-

τειμίαν τε καὶ σπουδὴν καὶ εὐνοίαν

Y73- Köy yöneticiliği ile ilgili yazıt. Hyraipa'dan Aur. Croesus. Kireli.

Yükseklik: 0,50m; Genişlik: 1,70m.

IEph. VII, 2. 3854

ἀγαθῆ τύχη

Αὐρ. Κροῖσος Διονυσίου Ἰπαιπηνὸς ἀγορανόμος

πατρὸς ἀγορανόμου καὶ χρεοφύλακος ἔδωκεν ὑπὲρ

κωμαρχίας ἑαυτοῦ **✠** χεῖλια, ἅτινα προεχώρησαν εἰς

ἐπισκευὴν τοῦ καινοῦ βαλανείου, καθὼς ἐψηφίσατο

ἡ κατοικία

Y74- Köy yöneticiliği ile ilgili yazıt. Hyraipa'dan M. Aur. Menander. M.S. 261.

Yükseklik: 0,50m; Genişlik: 1,70m.

IEph. VII, 2. 3855

ἀγαθῆ τύχη ἔτους σξά΄

2 Αὐτοκράτορι Καίσαρι Μ. Αὐρ. Ἄντωνείνφ

Σεβαστῶ Μ. Αὐρ. Μένανδρος Ἐλευθερικοῦ

4 Ἰπαιπηνὸς ἔδωκεν ὑπὲρ κωμαρχίας ἑαυ-

τοῦ τῆ Ἰδειφυτηνῶν κατοικία **✠** σν΄

6 καθὼς ἐψηφίσατο ἡ κατοικία· ἔδωκεν καὶ

Τάχειον εἰς τὴν ἐπισσκευὴν τοῦ παλη-
8 οῦ βαλανείου ✠ ν'

Y75- Köy yöneticiliği ile ilgili yazıt. Ephesoslu Aurelius Marcus. M.S. 320.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3856

ἔτους τκ'

2 Αὐρ. Μάρκος Ποπλίου δ' τοῦ
Ἀθηναγόρα Ἐφέσιος, ἐπεὶ καὶ
4 τάχειον ἔδωκα, καθὼς ἔθος ἦν
διδόναι, ὑπὲρ κωμαρχίας ✠, α',
6 προτρεψαμένης δέ με τά-
σης τῆς κατοικίας ἔδωκα

Y76- Köy yöneticiliği ile ilgili yazıt.

Yükseklik: 0,20m; Genişlik: 0,45m.

IEph. VII, 2. 3857

[ἀγατῆ τύχη]

[ὑπὲρ κωμαρχίας - - - - - Ὑπαι -]

1 πηνοῦ τοῦ υ[ιοῦ κατὰ τὸ γενό -]

2 μενον ψήφισμ[α ἔδωκεν τῆ]

3 Διδειφυτηνῶν κ[ατοικία ✠]

4 ψν',

5 ἄτινα προεχώρησα[ν εἰς ἐπι -]

6 σκευὴν τοῦ καινοῦ βαλ[ανείου.]

7 [ἀγατῆ τύχη]

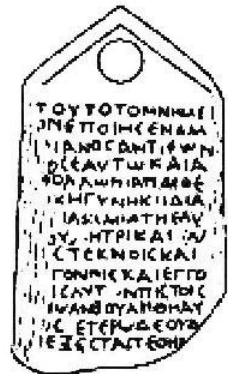
- 6 [ἤρώφ, ὅπως αἱ πρόσ]οδοι χρησθή-
[σονται κατ' ἑνιαυ]τόν, ἔξουσίαν
- 8 [πωλεῖν μηδενὸς ἔχον]τος μήτε
ὑπόθε-
[μα δοῦναί τινι, ὥστ]ε αὐτοῖς
εὐωχί-
- 10 [αν εἶναι κὲ παννυχί]δα πὶ τοῦ μνη-
[μείου μη(νὸς)]ου ις'

Y80- Ammianos ve ailesinin mezar yazıtı. Tire - Gökçen.

Yükseklik: 0,49m; Genişlik: 0,25m; En: -; Harf boyutu: 0,01m.

IEph. VII, 2. 3861

- τοῦ τὸ μνημεῖ-
- 2 [ο]ν ἐποίησεν Ἀμ-
[μ]ιανὸς Ἀντιφῶν-
- 4 [το]ς ἑαυτῷ καὶ Ἀ-
[π]ολλωνία πα[ρ]θε-
- 6 [νι]κῆ γυνηκὶ ἰδίᾳ
[κα]ὶ Ἀμμία τῆ ἑαυ-
- 8 [το]ῦ [μ]ητρὶ καὶ [ἰ]δί-
[οι]ς τέκνοις καὶ
- 10 [ἐ]γγόνοις καὶ ἐγγό-
[νο]ις αὐτ[ῶ]ν πιστοῖς
- 12 [κα]ὶ ᾧ ἂν βουλευθῆ αὐ-
[τό]ς, ἑτέρω δὲ οὐδ[ε-]
- 14 [ν]ὶ ἐξέσται τεθῆν[αι]

Y81- Aurelius Admetus'un mezar yazıtı. Yeğenli köyü.

Yükseklik: 0,32m; Genişlik: 0,45m; En: 0,145; Harf boyutu: 0,032-0,022m.

IEph. VII, 2. 3862

[Aur?]elius Admetus hoc m [o-]
2 [n]imentum fecit sibi et Baebi[e]
Sementine uxori et natis
4 [vi]vis et quibus in altero ti-
[t]ulo Graece inscripsi, ali-
6 [i]nulli. si quis alius posue-
[ri]t, aer[ario]in(peratoris) n(astri) dabit ✕ mil[le]

Y82- Menippos'un mezar yazıtı.

Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3863

[Μέ]νιππος Μηνο[
[ή]ρωσ χαί[ρε] (Μηνο[φίλου, -δότου)

Y83- Bir kadını onurlandıran yazıt, Kaira yerleşimi.

Yükseklik: 0,50m; Genişlik: 0,50m; En: 0,07m; Harf boyutu: 0,028-0,016m.

IEph. VII, 2. 3863a

[διὰ] τὴν τοῦ ἀνδρὸς Ἀσ-
2 [κλη]πιάδου τοῦ Ἀπολλωνίου δι-
[ηνεκῆ]πρὸς τοὺς κατοικοῦντας
4 [διὰ π]αντὸς εὐνοϊαν· ἐργεπιστα-
[τησά]ντων Ἀπολλωνίδου τοῦ Ἀπο[λ-]
6 [λωνί]ου, φύσει δὲ Ἡγησίππου Ὀπι-
[. . . .] ου οἰκονόμου τῆς Καιρηνῶν
8 [κατοικί]ας, καὶ Ἀττάλου τοῦ Ἀπολ-
λωνίου

Y84- Bir mezar yazıtı parçası. Tire-Peşrefli köyü.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3863a

[τοῦ τὸ μνημεῖον] κατεσκεύασεν Αὐρήλιος[- - -

Y85- Bir mermer blok bina yazıtı. Savenda yerleşmesi. Yeğenli.

Yükseklik: 0,60m; Genişlik: 0,20m; En: -; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3864

Διὶ Αὐθείτη καὶ τῆ Σαυεν-
2 δηνῶν κατοικία Ἀπολλώ-
νις Θεοδώρου τοῦ Ἀπολ-
4 λωνίου ἐποίησε τὸν ἄ

Y86- Güney Dideiphyta / Savenda yerleşimi, hamam binası yazıtı. Kirseli.

Yükseklik: 0,35m; Genişlik: 0,60m; En: 0,18m; Harf boyutu: 0,025m.

IEph. VII, 2. 3865

[Διὶ - - - καὶ θεοῖς π]ατρίοις ἢ Κλειμακηνῶν τουπηρα
[τὸ βαλ]ανεῖον σὺν τοῖς κύκλω ἐκ τῶν
[ἐκ τῆ]ς παντὸς κωμήτου κατο- β
[κίας]δαπάνης Διὶ [ἐπὶ δ] αιδούχου τρο-
[φίμου] τοῦ Ὑμεναίου καὶ

Y87- Dor düzeni sütun başlığı, üzerindeki yazıt. Yusufderesi köyü.

Yükseklik: 0,215m; Genişlik: 0,42m; En: 0,44; Harf boyutu: 0,018-0,022m.

IEph. VII, 2. 3865a

[εἰ]ς [τ]ὸ Καισα[ρ]ῆι[ον - - -]
νος Πλουτογέν[ης]
ὑπὲρ ἀτοῦ καὶ τῆς θυ[γατρ]ὸς
Ἀφίου ἀνέστησε διαστύ-
λια δύο παρ' ἑαυτοῦ

Y88- Hypaipa'dan beyaz mermer mezar yazıtı. Selçuk Müzesi.

Yükseklik: 0,60m; Genişlik: 1,245m; En: 0,28m.

IEph. VII, 2. 3866

[τούτο]ν τὸν βωμὸν καὶ τὸν ἐν αὐτῷ οἶκον κα[τεσκεύασεν
2 [Τρύ]φω· καὶ Κλαυδία θρεπτῆ Τ[ρύφω]νος· ζῆ· εἰς]
[ὄν οὐκ] ἐξέσται ἐτέρω ταφῆναι οὐδενὶ ἀπα [πλὴν]
4 []η μόνη τῆ τεθραμμένη ὑπ' αὐτῶν· ἐπεὶ ὁ [παρὰ ταῦτα ποιήσας
[ἢ]ρήσας ἢ ἐκχωρήσας ἢ παραχωρήσας ἢ ἀ[ποδοὺς ὑπο-]
6 [κείσεται] τοῖς κατατεταγμένοις καὶ ἀποτεῖσει τῆ [πόλει δη-]
[νάρι]α πεντακισχίλια καὶ τῷ ἱερωτάτῳ ταμείῳ ἴσασάτως· τούτου τὸ
ἀντίγρα-]
8 [φον ἀπε]τέθη εἰς τὰ ἀρχεῖα ἐπὶ στεφανηφόρου Μ. Αὐ[ρ. - - -

Y89- Naevius Saturninus lahdı yazıtı.

Yükseklik: 0,39m; Genişlik: 0,90m; En: 0,40m; Harf boyutu: 0,025-0,03m.

IEph. VII, 2. 3867

Κοίντος Ναίβιος Κοίντου
υἱὸς
Κορνηλία Σατορνείνος

Y90- Bir lahit. Balabanlı, Savenda ve Digda arası.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3868

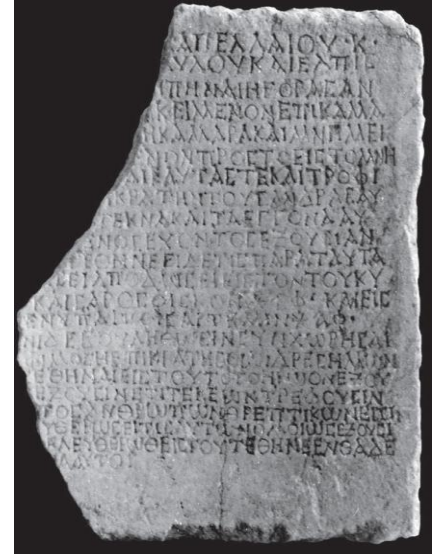
τὴν σεμνήγ [καὶ πάντως]
ἀσύνκριτον [
καδου μνημε[ῖον ἢ τῶν - - -]
τῶν κατοικία

Y91- Bir mermer blok. Dr. K. Uğurbil koleksiyonu. Ödemiş.

Yükseklik: 0,56m; Genişlik: 0,52m; En: 0,15m; Harf boyutu: 0,02m.

Malay- Ricl 2005. S. 45-52.

[Ἔτους ...', μη(νός)] Ἀπελλαίου κ'
[.....]αυλου καὶ Ἐλπίς
[..... Ὑπα]ιπηναι ἡγόρασαν
[..... ἐπ]ικείμενον ἐπὶ καμα-
5 [ρα]η καμάρρα καὶ μνημεῖ-
[ον]ενον πρὸς τὸ εἰς τὸ μνη-
[μεῖον τεθῆν]αι ἑαυτάς τε καὶ Τρόφι-
[μον καὶ Ἐπ]ικράτην τοὺς ἄνδρας αὐ-
[τῶν καὶ τὰ] τέκνα καὶ τὰ ἔγγονα αὐ-
10 [τῶν, μηδ]ενὸς ἔχοντος ἐξουσίαν
[.....] τεθ(ῆ)νε· εἰ δέ τις παρὰ ταῦτά
[τι ποιή]σει, ἀποδώσει εἰς τὸν κυ-
[ρίου] Καίσαρος φίσκον: βφ' καὶ εἰς
[τὴν] ἐν Ὑπαίποις Ἄρτεμιν: ,αφ'
15 [μηδε]νὶ δὲ βουληθῶ(σ)ιν συνχωρήσαι
[Τρό]φιμος ἢ Ἐπικράτης οἱ ἄνδρες ἡμῶν
[ἐπι]τεθῆναι εἰς τοῦτο τὸ ἥρῳον· ἐξου-
[σίαν] σξουσιν ἔτι τεκέων τρέφουσιν
[ἐν]τὸς ἐνθρώπων θρεπτικῶν εἴ τιν'
20 [ἐλευ]θερώσει τις αὐτῶν· ὁμοίως ἐξουσί-
[αν ὁ] ἐλευθερωθεὶς τοῦ τεθῆνε ἐνθάδε
[τὰ τέκ]να αὐτοῦ.

Y92- Bir mermer stel yazıtı. Zeytinlik köyü. Ödemiş Müzesi. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 1,15m; Genişlik: 0,49m; En: 0,11m; Harf boyutu: 0,011m.

Malay- Ricl 2006. No: 41.

Ἄμιον Ἀπολλο[..] Δ [4-5]
χαίρε

Y93- Yazıtlı mermer levha. Çaylı. Ödemiş Müzesi. Env. 2632. M.S. 2.-3. yy.
Yükseklik: 0,29m; Genişlik: 0,38m; En: 0,09m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.
Malay- Ricl 2006. No: 49.

Τρυφῶσα καὶ Ἀθην-
όδωρος κατεσκευά-
σεν (sic.) τὸ μνημεῖον ἐ-
4 αυτοῖς καὶ τῖς τέκνοις
καὶ ἔγονος (sic.) Θεοπόνω·
ἐξὸν εἶναι μετέχιν το-
ῦ μνήματος καὶ ἔγονος (sic.)·
8 τόπος δὲ περὶ τὸ μνῆμα
ἀφέθη πήχισ νζ'.

Y94- Bir mermer stel yazıtı. Ödemiş Müzesi. Env. 1342. Geç Helenistik Dönemi.
Yükseklik: 0,76m; Genişlik: 0,36m; En: 0,075m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.
Malay- Ricl 2006. No: 50.

Λεοντιάδης
Ἄνδρωνος [*boşluk*. ?]

Y95- Bir mermer lahit yazıtı. Ödemiş Müzesi. Env.6. Roma İmp. Dönemi.
Yükseklik: 0,37m; Genişlik: 0,75m; En: 0,15m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.
Malay- Ricl 2006. No: 51.

ἐστὶν ἡ σορὸς [Κλ]-
αυδίας Διονυ- Μ
σίας
[μετὰ (δὲ)] τὴν τελευτὴν
[]

Y96- Bir mermer sandık yazıtı. Dr. K. Uğurbil koleksiyonu. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,31m; Genişlik: 0,58m; En: 0,40m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.

Malay- Ricl 2006. No: 53.

Θεόφι- Μενάν-
λος δρου

Y97- Bir tabula ansata yazıtı. H. Gökçimen koleksiyonu. (Söke) Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,35m; Genişlik: 0,42m; En: 0,8m; Harf boyutu: 0,01-0,03m.

Malay- Ricl 2006. No: 54.

[]'Αρτε-
[μιδώ]ρου Μηνο-
[γ]ῆ 'Αλεξάνδρου
4 τῶ ἐαυτῆς ἀν-
δρὶ ἐπόησε τὸ
μνημεῖον.

Y98- Bir mezar steli yazıtı. Ödemiş Müzesi. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,85m; Genişlik: 0,41m; En: 0,11m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.

Malay- Ricl 2006. No: 58.

Καρπίων ΔΕΚ[...]ΛΙΔΙ
πενθερίδη []
μνείας χάριν.

Y99- Üst kısmı yuvarlak, mermer yazıt. Ödemiş Müzesi. Env. 15. M. Ö. 20/19.
Yükseklik: 0,35m; Genişlik: 0,22m; En: 0,12m; Harf boyutu: 0,01-0,025m.
Malay- Ricl 2006. No: 57.

Salve

C(aius) Asidius Cn(aei) [f(ilius)]

Γάϊος Ἀσίδιος

4 Γναίου υἱὸς

ἥρως

χαίρει·

Ἔτους κη', μηνὸς

8 Δαισίου

νουμηνία {H} ὥρας

δεκάτης.

Y100- Bir phallos mezar taşı yazıtı. Ödemiş Müzesi. Env. 2010. Roma İmp. Dönemi.
Yükseklik: 0,27m; Çap: 0,15m; Harf boyutu: 0,01-0,025m.
Malay- Ricl 2006. No: 59.

Λουκίφ Γαί-
ου Χέλλου.

Y101- Bir phallos mezar taşı yazıtı. Ödemiş Müzesi. Env. 2009. Roma İmp. Dön.
Yükseklik: 0,64m; Çap: 0,19m; Harf boyutu: 0,01-0,025m.
Malay- Ricl 2006. No: 60.

Ου

Ἄτταλος Λουκί-
υἱός.

Y102- Bir mermer stel yazıtı. Akpınar köy. Geç Hellenistik Dönem.

Yükseklik: 1,59m; Genişlik: 0,46m; En: 0,08m; Harf boyutu: 0,02-0,025m.

Malay- Akkan 2007. No: 3.

Ἄρτέμων Μητροδώρου καὶ υἱ-
οὶ Ἀσκλαπίων, Θεογένης
Διὶ Ταριγυηνῶ εὐξάμενοι.

Y103- Bir tabula ansata yazıtı. Ödemiş Müzesi. Env. 1887. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,37m; Genişlik: 0,47m; En: 0,6m; Harf boyutu: 0,01-0,025m.

Malay- Ricci 2006. No: 61.

Ἄσελλιος Ἐπα-
φροδείτου καὶ Ὀ-
λβανα Πρεῖμα
4 Ἄσελλίας· Ζωσί-
μη, Κέλσος ὁ υἱὸς
αὐτῆς ἐποίησε
τὸ μνημῆον.

Y104- Mermer yazıt. H. Gökçimen koleksiyonu. Ödemiş. M.S. 212'den sonra.

Yükseklik: 0,50m; Genişlik: 0,60m; En: 0,11m; Harf boyutu: 0,01-0,022m.

Malay- Ricci 2006. No: 62.

Ἡ ἰσώστη Αὐρ. Ζωσίμου
τοῦ Διομήδους κὲ Αὐρ. Ἐ-
ρωτιανοῦ κὲ Αὐρ. Δόξης
4 τῆς γυνεκὸς αὐτοῦ· βού-
λομε δὲ μηδένα ἕτε-
ρον ταφῆνε δίχον
τῶν προγεγραμμέ-
8 νων ἐπὶ ᾧ παρὰ ταῦτα
ποιήσας δώσει τῆ ἱερω-
τάτη βουλῆ * βφ'.

Y105- Bir mezar steli yazıtı. H. Gökçimen koleksiyonu. Ödemiş. M.S. 212'den sonra.

Yükseklik: 0,40m; Genişlik: 0,45m; En: 0,9m; Harf boyutu: 0,01-0,025m.

Malay- Ricl 2006. No: 63.

Αὐρ. Ῥούφος τὸ ἠρῶν
κατεσκεύασε αὐτῶ κα[ι]
τέκνοις Ὀνησίμω καὶ Εὐτ[ά]-
4 κτῶ καὶ πυρίαν τὴν ἀπὸ νότ[ου]
Ἄντινοῖ καὶ Ὀνησικράτ-
η μόνοις· ἰς τὸν μέση[ν πυ]-
ρίαν δὲ μηδενὶ ἐξὸν [ἔ]στω
8 θῆνα(ι) εἰ μὴ τῶ Ῥούφ[ω· εἰ (δέ)]
τις θελήσει ἢ τῶ Μ[
[..]ΟΝΕ ἄψαι ἢ[
... ἢ πωλῆ[σαι

Y106- Beyaz mermer blok parçası yazıtı. Suçıktı köyü.

Yükseklik: 0,80m; Genişlik: 1,45m; En: 0,82m; Harf boyutu: 0,10-0,19m.

M. Ricl 2009. No: 1.

Διοδώ-
ρου.

Y107- Bir dörtgen plaka yazıtı. H. Gökçimen koleksiyonu. Ödemiş. M.S. 3. yy.

Yükseklik: 0,33m; Genişlik: 0,22m; En: 0,11m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.

Malay- Ricl 2006. No: 64.

Τοῦτο τὸ ἠρῶ-
όν ἐστὶν Ἄρ. Φι-
λουμενοῦ καὶ
4 Ἰουλί(ας) Ἐπικτησί-
[σι]δος καὶ τέκν-
ων αὐτῶν· ζῶ-

σιν· εἰ δέ τις ἀν-
 8 τὸ ἀπαλλοτρι-
 ῶσει, δώσει τῷ
 ταμείῳ * ,φ'.

Y108- Bir kapı taşı yazıtı. Ödemiş Müzesi. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,49m; Genişlik: 0,44m; En: 0,12m; Harf boyutu: 0,01-0,018m.

Malay- Ricl 2006. No: 65.

Ἐλπίς ἐτίμησεν τὴν
 αὐτῆς θρέψασαν ἔνικ-
 ον μν ἡμης
 4 Τά ταν.

Y109- Bir mermer blok parçası yazıtı. Ödemiş Müzesi. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,27m; Genişlik: 0,19m; En: 0,19m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.

Malay- Ricl 2006. No: 66.

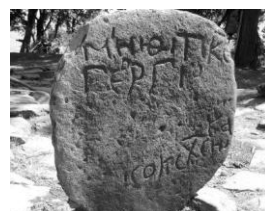
Ἐτου[ς rakam, μη(νός) Γορ]-
 πιέου[rakam?
 ρος κὲ[
 4 κὲ ΑΓ[
 ΤΟΝΙ[
 [.] ΥΝΕ[
 [.] ΑΠΥ[

Y110- Bir oval siyah taş blok parçası. Yusufdere köyü. Ölçüleri bilinmemektedir.

M. Ricl 2009. No: 2.

Μνίθιτι Κ(ύρι)ε
 Γεοργίου
 [Ἰ]ησοῦς Χ(ριστὸ)ς νικᾷ.

Y111- Bir mermer blok parçası. Akpınar köyü.

Yükseklik: 0,71m; Genişlik: 0,68m; En: 0,35m; Harf boyutu: 0,04-0,045m.

M. Ricl 2009. No: 3.

νων καὶ Ο - - - - -

[Μ] ἔλιτωνος Μάρκο[υ]

Y112- Bir mermer blok parçası yazıtı. Yeni köy.

Yükseklik: 0,98m; Genişlik: 0,72m; En: 0,05m; Harf boyutu: 0,04m.

M. Ricl 2009. No: 5.

Ἑλληνοκράτ[ης]

πραγματευτής

καὶ ἐαυτῷ ἔτι ζῶν

χαίρε παροδεῖτα

Z K X

Y113- Bir mermer blok parçası yazıtı. Yeni köy.

Yükseklik: 0,98m; Genişlik: 0,72m; En: 0,05m; Harf boyutu: 0,04m.

M. Ricl 2009. No: 6.

[M] ενεκράτης Μενεκρ[ά] του, τούτου

ὁ υἱὸς Νεοπτόλεμος, ἦ[ρ]ωες χαίρετ[ει],

τὴν δὲ γλυφὴν ἐπεσκεύακαν

Ἀριστοβούλα ἡ γυνὴ αὐτοῦ κα[ὶ]

Ἐμμενίδης ὁ υἱὸς αὐτοῦ, γενον. .

N. . δὲ καὶ ἰπάρχην ἐπι - - - - -

- - - - - [Nι]καέων - - - - -

ὅστις τὰς - - - - -

ἐκχοεῖ Διοῖ θεσμοφόροι - - - - -

εἴη γόνος εἰ δὲ - - - - -

ΜΗΣΚ.ΑΣΔΙΕΡΑΝ

Y114- Bir mermer stel yazıtı. Ödemiş Müzesi. Akpınar köy. M.S. 40/1.

Yükseklik: 1,55m; Genişlik: 0,61m; En: 0,16m; Harf boyutu: 0,025m.

Malay- Akkan 2007. No: 1.

Ἔτους ἄπη·

ὑπὲρ τῆς Γαίου Ἰουλίου Ἡρα-

[κ]λίδου υἱοῦ Ἡρακλίδου

4 [κ]αὶ Πολεμαΐδος καὶ τῶν

τέκνων αὐτῶν σωτηρίας

Ἡφαιστίων Γαίου Ἰουλίου

Ἡρακλίδου vac. Διὶ Ταριγυηνῶ

8 εὐχᾶν·

Λευκίου χεῖρ.

Y115- Bir mermer blok parçası yazıtı. Mahmutlar köy.

Yükseklik: 0,35m; Genişlik: 0,24m; En: 0,10m; Harf boyutu: 0,02-0,03m.

M. Ricci 2009. No: 7.

Κ -----

ΡΟΣ -----

ΑΣΚΛΗ -----

ΚΑΙΑΣΚ -----

ΤΟΥΕΡΩ -----

ΥΙΟΥΑΥ -----

ΤΗ -----

Y106- Bir mermer stel yazıtı. H. Gökçimen koleksiyonu. Ödemiş. Roma İmp. Dön.

Yükseklik: 0,54m; Genişlik: 0,53m; En: 0,14m; Harf boyutu: 0,01-0,015m.

Malay- Ricci 2006. No: 55.

Ἀπολλ[ών]ιος Ἀρτεμιδ[ώ]-

[ρου] χα[ί]ρε].

Y118- Bir mermer yazıt. H. Gökçimen koleksiyonu. Ödemiş. Roma İmp. Dön.
Yükseklik: 0,80m; Genişlik: 0,54m; En: 0,10m; Harf boyutu: 0,01-0,015m.
Malay- Ricl 2006. No: 56.

[] Ἐπολλων[ίου ?]
[]

Y119- Bir mermer stel yazıtı. Aries' in oğlu Gaius. Geç Hellenistik - Erken İmp. Dön.
Yükseklik: 1,80m; Genişlik: 0,68m; En: 0,125m; Harf boyutu: 0,02m.
Malay- Akkan 2007. No: 2.

Διὶ Ταριγυηνῶι Γάϊος ἌριAους τῶν ἐκ
Ταριγυης καὶ Ἄμμιον ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ υἱ-
οὶ Διόγνητος, Ἄρης, Πλουτίων καὶ θυγα-
4 τέρες Στρατονίκη, Ἄμμιάς εὐξάμενοι ἀ-
νέθηκαν.

VII.4. 2. KILBĪANOS (Nikaia, Palaiapolis, Koloe); Antik Metinler

T21- Plinius, N.H.

V, 120: verum Ephesum alterum lumen Asiae remotiores conveniunt
Caesarienses, Metropolitae, Cilbiani inferiores et superiores, Mysomacedones,
Mastauresses, Briullitae, Hypaepeni, Dioshieritae.

*Conventus Juridici'nin biri olan, Caesarienses, Metropolitae, aşağı ve yukarı
Cilbiani, Mysomacedones, Mastauresses, Briullitae, Hypaepeni, Dioshieritae
kentlerinden oluşan bölgenin adil yönetimi için lider kent olarak Ephesus tayin
edildi.*

V, 115: adluitur (Ephesus) Caystro in Cilbianis iugis orto...

Ephesus, Cilbianis zirvelerine yükselen, Caystro ile yıkanmıştır.

XXXIII, 114: optimum vero supra Ephesum Cilbianis agris harena cocci colorem habente.

Toprağı, kermes böceğinin kırmızı renginde olan, Ephesos'un ötesindeki Kilbianoı bölgesi.

T22- Vitruvius, VII 8, 1

Id (minium Zinnober) autem agris Ephesiorum Cilbianis primum esse memoratur inventum.

Onun (Zincifre) ilk olarak Ephesos'a ait, Kilbianoı ülkesinde bulunduğu söylenirdi.

T23- Strabon, XIII 4, 13

Τῷ δὴ Καῦστριανῷ πεδίῳ μεταξὺ πίπτοντι τῆς τε Μεσωγίδος καὶ τοῦ Τμῶλου, συνεχές ἐστι πρὸς ἕω τὸ Κιλβιανὸν πεδίον, πολὺ τε καὶ συνοικούμενον εὖ καὶ χώραν ἔχον σπουδαίαν.

Kaistros Ovası'nın doğusunda Mesogis ve Tmolos Dağları arasında Kilbia ovası yer alır. Bu geniş ve iyi iskân edilmiş ova bereketli topraklara sahiptir.

T24- Kolophonlu Nikandros, Theriaka (Bitkisel ilaçlar) 630-635.

ῥαγρει μὰν ὀλίγαις μηκωνίσι ῥάμνον εἴσην
ἐρσομένην, ἀργῆτι δ' αἰὲ περιδέδρομεν ἄνθη
τὴν ἥτοι φιλέταιριν ἐπίκλησιν καλέουσιν
ἄνδρες οἱ Τμῶλοιο παρὰ Γᾶγάο τε σῆμα
Παρθένιον ναίουσι λέπας, τόθι Κίλβιν ἀεργοί
ἵπποι χιλεύουσι καὶ ἀντολαί εἰσι Καῦστρου.

Crugnola'nın bir ek şerhine göre;

Κίλβις ὄρος Λυδίας ἢ τόπος ἢ ποταμός, ἔνθα 191οιοὶ ἵπποι νέμονται.

Emin ol, küçük yabani marula benzeyen iyi sulanmış Rhamnus, kendi beyaz çiçeklerine bürünür. Partheius'un sarp kayalıklarında, Tmolus ve Gyges' in mezarı civarında yaşayan adamların, Kaistros'un başlangıcı, Kilbianoι üzerinde, atların mera sıkıntısından dolayı, ona iyi arkadaş demeleri nedeniyle bu adı alır.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Rhamnus>

T25- Hesychius

Κιρβιαῖο, ἔθνος ἐχόμενον Λυδῶν “*Lydiaların sahip olduğu Kilbianoι*”

T26- Ephesos'da Eumenes II.

[Δημ]ήτριον ἁπολλων[ί]ο[υ] | [τὸν] γενόμενον ἐπὶ τῆς | [σφρα-]
γῖδος τοῦ βασιλέως | [Εὐμέ]νου Σωτήρος καὶ στρατη | [γὸν ἐ]πί
τε ἑφέσου καὶ τῶν κατ' Ἐ | [φεσο]ν τόπων καὶ Καύστρου πε | [δίου]

VII.4. 2. 1. ΝΕΪΚΑΪ

T27- Neikaia'nın heykel kaidesi. Ephesos'un 211 yılında 3. Neokoria töreni onuruna.

ἡ πρώτη καὶ με | γίστη μητρό | πολις τῆς Ἀσί | ας καὶ τρις νεω | κό-
ρος Ἐφεσίων | πόλις τὴν Νει | καέων Κιλβαιοι | νῶν πόλιν

T28- Hierokles, Synekdemos

Νικόπολις

T29- Antik bir sikke

Κιλβαιοὶ οἱ περὶ Νεικαίαν

Y119- Beyaz mermerden mezar yazıtı. Nikaia-Türkönü.

Yükseklik: 0,44m; Genişlik: 0,44m; En: 0,07m; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3701

[έτ]έρφ [δὲ οὐδενὶ ἐξέσται θεῖ-]
2 ναι εἰς τοῦτο [τὸ ἠρῶ]ον χω-
[ρ]ῖς τῶν ἐνγεγραμμένων ἐν
4 τάβλα, ἐπεὶ ὃς ἂν ἕτερόν τι-
[ν]α θήσει, δώσει τῷ ἱερωτάτῳ
6 φίσκῳ ✕ [] καὶ τῇ
[.]ῶν κατοικίᾳ ✕ []· τούτου
8 ἀντίγραφον ἀπετέθ[η]
[ε]ῖς τὰ ἐν Νεικαίᾳ τῇ ἐν Κιλ-
10 β]ιανῶ ἀρχεῖα

Y120- Beyaz mermerden mezar yazıtı. Yolüstü (Bezdegüme).

Yükseklik: 0,45m; Genişlik: 0,985m; En: 0,56m; Harf boyutu: 0,026m.

IEph. VII, 2. 3702

Μηνόδωρος Πευκέστου

Y121- Myrton'un mezar yazıtı. Yolüstü. İzmir Müzesi. Env. 4739.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3702a

Μύρτον Ἀριστέου θυγάτηρ,
γυνὴ δὲ Μενεκράτους

Y122- Beyazımsı mermerden mezar yazıtı. 3.yy. Çaylı.

Yükseklik: 0,51m; Genişlik: 0,62m; En: 0,13m; Harf boyutu: 0,027m.

IEph. VII, 2. 3704

καθὼς ἢ τάβλα
ἔνκειται, κατὰ τοῦ-
το τὸ μέρος ἐσ-

τὴν ἢ θύρα τῆς καμά-
ρας

Y123- Artemidoros oğlu [] mezar yazıtı. Çaylı.

Yükseklik: 0,355m; Genişlik: 0,49m; En: 0,10m; Harf boyutu: 0,025-0,015m.

IEph. VII, 2. 3703

[Ὁ δεῖνα τὸ μνημεῖον]
[ἐποί]ησεν Νεικο[πόλει]
2 [τῆ ἐα]υτοῦ γυνεκ[ί]
καὶ [μ]ητρὶ καὶ ἐαυτῶ
4 καὶ Ἀρτεμιδώρῳ τῶ υ-
ῖῳ· μὴ ἐξὸν δὲ εἶνα[ι]
6 ἕτερον τεθῆναι εἰς
τοῦτο τὸ μνημεῖο[ν·]
8 [εἰ] δέ τις ἐπιβουλεύσει[ι]
[θε]ῖ ἵναί τινα, ἀποτείσει[ι]
10 [προ]στείμου τῆ κ[ώ-]
[μη (δενάρια).]

Y124- Kilise duvarı parçası yazıtı. Çaylı. Bizans dönemi.

Yükseklik: 0,475m; Genişlik: 0,255m; En: 0,13m; Harf boyutu: 0,039m.

IEph. VII, 2. 3705

--- ἐπίσ]κο(πος) κὲ Ἰωά[ννης] ---

Y125- Ephesos toprakları sınır yazıtı. Emirli köy.

Harf boyutu: 0,145m.

IEph. VII, 2. 3706

ὄ(ρος) Ἐφε(σίων)
λησ'

VII.4. 2. 1. PALAÍAPOLÍS

T30- Hierokles, Synekdemos

Παλαιά πόλις

T31- Piskoposluk kayıtları

ὁ (τὸν) Παλαιουπόλεως

Y126- Romalı bir senatör için onur yazıtı. Beydağ.

Yükseklik: 0,47m; Genişlik: 0,265m; En: -; Harf boyutu: 0,022m.

IEph. VII, 2. 3707

[. . . .]ας [ἐπιμελη-]
2 τὴν ὁδῶν [Αὐρηλίας Κορνηλί-]
ας Τριουμ[φαλίας, στρατηγὸν]
4 Ῥωμαίων, δ[ήμαρχον, ταμίαν λυ-]
κίας Πανφυ[λίας, τεσσάρων ἀνδρῶν ὁ-]
6 δῶν τῶν ἐν [Ῥώμη ἐπιμελητήν]
ἢ Παλαιάπο[λις ἐτείμησεν]
8 τὸν ἴδιον ἐ[κ προ-]
γόνων εὐεργ[έτην]
10 ἐπιμελησαμ[ένου τῆς ἀ-]
ναστάσεως [τοῦ ἀνδρι-]
12 ἀντ[ο]ς Αὐρ. Ἄν[Μη-]
[τρο]δωριανοῦ [τοῦ στε-]
14 [φαν]ηφόρου ἔ[τους
[] σνθ', μη[ν]δ[ι]ς - - -

VII.4. 2. 1. KOLOE

T32- Hierokles, Synekdemios

Κολοαίσιε

T33- Leon Diakonos (PG 117, col. 661), memleketi hakkında bilgi vermektedir.

πατρὶς δέ μοι Καλόη, χωρίων τῆς Ἀσίας τὸ κάλλιστον, παρὰ τὰς κλιτύς τοῦ
Τμώλου ἀνωκισμένον, ἀμφὶ τὰς πηγὰς τοῦ Καῦστρίου ποταμοῦ, ὃς δὴ, τὸ
Κελβιανὸν παραρρέων καὶ ἥδιστον θαῦμα τοῖς ὀρώσι προκείμενος, ἐς τὸν
κλείνης καὶ περιπύστου Ἐφέσου κόλπον πελαγίζων ἐσβάλλει.

Y127- İmparator Arkadius'un heykeli. Kiraz-Keles. Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3708

[τὸ]ν γῆς καὶ θαλ[άσ-]

[σ]ης καὶ παντὸ[ς]

ἀνθρώπων

ἔθνους καὶ γένους

δεσπότης [Φλ.]

Ἄρκάδιον

ἢ Κολοηνῶν

πόλις

Y128- Onesimos, kızı Stratonike ve ailesi. tabula ansata yazıtı. M.S. 261.

Yükseklik: 0,485m; Genişlik: 0,565m; En: 0,08m; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3709

Στρατονεΐκη τοῖς παρό

δοῖσ ~~β~~ χαίρειν

ἔτους σξά', μηνὸς Περετίου

4 ἰ' ἰσταμένου. Ὀνήσιμος Στρα-

τονεΐκης τὸ ἥρῶν ἐποίησεν

6 Στρατονεΐκη [τ]ῆ ἰδίᾳ θυγατρί,

ἦν καὶ ἐφίλουν, καὶ ἑαυτῶ
 8 καὶ τῇ ἑαυτοῦ γυναικὶ Στρα-
 τονεΐκη καὶ Νεΐκυ τῶ ὑφ καὶ
 10 τοῖς ἐκγόνοις, ὥστε μηδενὶ
 ἑτέρῳ ἐξὸν εἶναι τεθῆναι·
 12 εἰ δέ τις ἐπιχειρήσει, θήσει
 τῇ Κολονηῶν πόλλει **κ**, α΄
 14 καὶ εἰς τὸν τῶν κυρίων ναὸν **κ**, αφ΄
 καὶ μηνύσαντι **κ** φ΄ **β**

Y129- Kalker taşından Ammion ve Melitine lahdi yazıtı. Keles.

Yükseklik: 0,32m; Genişlik: 0,90m; En: 0,56m; Harf boyutu: 0,02m

IEph. VII, 2. 3710

Μελιτίνη Μόσχου

γυνή δὲ Ποσι-

δωνίου

Ἄμμιον Ποσιδωνίου

θυγάτηρ

γυνή δὲ Ἑφαισ-

τίωνος ἡρώς

Y130- Aur. Herodianos mezar yazıtı. Keles.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3711

ἔτους τμ΄ Αὐρ. Ἑρωδι-

2 ανὸς Ἑρώδου κατεσκευ-

ασα τὸ ἡρώων καὶ γυ-

4 ναικί μου Ἑρ. Μενεκρα-

τία καὶ τέκνοις ἡμῶν καὶ ἐγ-

6 γόνους καὶ νύμφαις μου γεναμέ-

ναις β΄, ἑτέρῳ οὐδενί· εἰ δὲ

8 μή, ἀποτίσει τῶ Σεβαστῶ

γυμνασίῳ Κολονηῶν δηνάρια, βφ΄

Y131- Bir kurşun plaka yazıtı. Keles. Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3711a

Κολο-
ηνῶν

Y132- Aur. Metrodoros mezar yazıtı. Tire Müzesi. Env. 555. Keles.

Yükseklik: 0,97m; Genişlik: 0,36m; En: 0,44m; Harf boyutu: 0,025m.

IEph. VII, 2. 3712

Αὐρ. Εὐπορος καὶ
2 Αὐρ. Σεβηρεῖνος
καὶ Αὐρ. Πλοῦτος
4 καὶ Αὐρ. Μητρᾶς β΄
Αὐρ. Μητροδώρω
6 [Ἄν]τιπάτρου καὶ
[Τατ]ίφ τῆ συμβίφ αὐ-
8 [τοῦ] καὶ τοῖς σὺν
[αὐτο]ῖς παιδίοις θρ[επ-]
10 [τοῖς . .] . ον .ι αὐτῶν
[ἕτερον δὲ μηδ]ένα εἰ[s-]
12 [βληθ]ῆναι· εἰ δὲ
[μή, ἀποτ]ίσει ἰς τὸ ἰε-
14 [ρώτα] τον ταμεῖον
✠, ἀφ΄ καὶ ἰς τὴν πό-
16 λιν τὰ αὐτὰ ✠, ἀφ΄
καὶ Αὐρ. Δουια συν-
18 κατεσκεύασεν
τὸν βωμόν

Y133- Mezar yazıtı (?) Tire Müzesi. Env. 558. . Keles.

Yükseklik: 0,41m; Genişlik: 0,35m; En: 0,06m; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3712a

]χαίρει[]
2]
]ου Αὐρ. Διονυ-
4 σιος Διονυ[σί]ου κὲ
 Αὐρ. Διόγνητος
6 Γλύκωνος . .η
 . . οι κατα[
8 [. .] εν τῷ [
 [.] . εν[]κ[
10]λ[

Y134- Alexandra mezarı yazıtı. Suludere.

Yükseklik: 0,24m; Genişlik: 0,37m; En: 0,06m.

IEph. VII, 2. 3713

ἔτους σγ´ ᾿Αμμιον Εὐπορίω-
2 νος καὶ Ἡρώδης β´ τοῦ Πλο-
 υτίωνος Ἄλεξάνδρα τῆ γλυκυ-
4 τάτη θυγατρὶ καὶ Ἡφαιστίωνι· καὶ
 μόνον τὸν γανβρὸν καὶ αὐτοῖς καὶ τέκ-
6 νοις καὶ ἐγγόνοις καὶ θρεμματίοις, ἑτέρω δ-
 ὲ οὐκ ἐξὸν τεθῆναι· ἐπεὶ ἀποτείσει τῆ
8 Οὐμυροτηνῶν κατοικίᾳ ✠, βφ´

Y135- Attalos mezarı yazıtı. Keles.

Yükseklik: 0,30m; Genişlik: 0,26m; En: -; Harf boyutu: 0,02-0,015m.

IEph. VII, 2. 3713a

 τοῦτο τὸ μνημῆον ἐπ[οί-]
2 ησεν Μ[]υ.η Παπίο[υ]
 Μετὰ καὶ Σ[. . .] ἀνδρου

4 τοῦ Ἀττά[λ]ου Ἀττάλ[φ]
Μηνογένους τῷ ἑα[υ-]
6 τῆς ἀνδρὶ καὶ Παπί[φ]
Ἀττάλου τέκνω
8 ἰδίωι
ἥρωσι

Y136- Ammion mezarı yazıtı. Beydağ-Kuru Dere.

Yükseklik: 0,30m; Genişlik: 0,385m; En: 0,07m; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3714

Ἄρατος ἐποί[η-]
σεν Ἀμμίω τὸ
μνημεῖον
γυναικὶ ἰδίᾳ

Y137- Aur. Kuintus Fornikas mezarı yazıtı. Yeni köy.

Yükseklik: 0,85m; Genişlik: 0,485m; En: 0,21m; Harf boyutu: 0,03-0,045m.

IEph. VII, 2. 3715

Αὐρ. Γάιος Κοῖν-	στήλλην ἀνέ-
2 του Αὐρ. Κοῖν-	6 στησεν μνεί-
τῷ Φορνεικῷ	ας χάριν
4 τῷ πατρὶ τὴν	

Y138- Zeus Dareddenos'a ithaf edilen yazıt. Çayağzı köyü. Daredda. M.S. 222/3

Yükseklik: 0,29m; Genişlik: 0,48m; En: 0,065m; Harf boyutu: 0,02m.

IEph. VII, 2. 3716

ἀγαθῇ τύχη
Διὶ Δαρεδδηνῷ
μεγάλῳ καὶ ἐπη-
κόῳ Μηνογάς κ(αὶ)

Διαδουμενός ό
πατήρ αύτοῦ εύ
χήν. ἔτους σο΄,
[μηνός - - -]

Y139- Zeus Tarigyenos'a ithaf edilen yazıt. İğdeli köyü.

Yükseklik: 0,45m; Genişlik: 0,35m; En: 0,102m; Harf boyutu: 0,018m.

IEph.

VII, 2. 3717

[? Μενε-]
λάου υίοι[
Δι Ταριγυην[ῶ εύχήν]

Y140- Agias'ın kül sandığı karağı yazıtı. Kiraz.

Yükseklik: 0,10m; Genişlik: 0,395m; En: 0,37m; Harf boyutu: 0,029m.

IEph. VII, 2. 3718

Ἄγίας Μενάνδρου

Y141- Zeus onuruna verilen kurban töreni yazıtı. Ören köy.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3719

Πλουτίων [Πλουτίωνος ? άνέθε-]
2 το μετὰ Πλου τ[ίω]νος καὶ Δαμᾶ
καὶ Ἄπολλωνίου καὶ Ἄρτεμᾶ
4 καὶ Νεικάνδρου τῶν υἱῶν π[α-]
ρασχόντες ἐπὶ τὸν Δία κρε[ι-]
6 οθυσίαν καὶ {και} κατοικίαν <καὶ> π[λα-]
κούντιον καὶ βοῦν, καὶ Πλου[τί-]
8 ὠν ὁ υἱὸς αύτοῦ ὑπὲρ Δαμ[ᾶ υἱ-]
οῦ ἰδίου καὶ Δαμᾶς ὁ ἀδελφὸς[ς]
10 αύτοῦ ὑπὲρ Πλουτίωνος τ[οῦ]
υἱοῦ λα΄, καὶ Δαμᾶς ὁ πάτρω[ς]
12 αύτῶν κρειοὺς τρεῖς

Y142- Zeus Digindenos'a ithaf edilen yazıt. Ören köy.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3720

ἔτους σ' (καὶ) λζ'

Διὶ Διγινδηνῶ μεγάλῳ ἐπηκ[όφ]

Y143- Ammia mezar yazıtı. Gereli köy.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3721

Ἄτταλος Ἑρμ[

Ἄμμία τῆ γυ[ναικὶ

ζῶν ἐποίησ[ε

Y144- Menandros'un eşinin mezar yazıtı. Gereli köy.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3722

[τὸ μνημεῖο]ν Μένανδρ-

[ος τῆ γυναικὶ ἐπ-

[οίησεν ἐ]αυτοῦ

Y145- Demetrios, Metrodoros, Menokrita, Melanis aile mezarı yazıtı. Gereli köy.

Yükseklik: 1,15m; Genişlik: 0,48m; En: 0,13m; Harf boyutu: 0,02-0,025m.

IEph. VII, 2. 3723

Δημήτριε καὶ

Μητρόδωρε οἱ Ἀπολλοφάνου·

Μηνοκρίτα Ἀπολλωνίου,

γυνὴ δὲ Ἀπολλοφάνου· Μελα-

νὶς Δημητρίου ἥρωες χρησ-

τοὶ, χαίρετε

Y146- Meletos lahdi yazıtı. Gereli köyü. Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3724

Μέλητος Παπίονος

Y147- Hermippos ve Attalis ve oğullar Khariksenos ve Marion mezarı yazıtı.

Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3725

Ἑρμιππος Μαρίωνος

2 καὶ Ἀτταλὶς Ἀττάλου τὸν

βω[μ]ὸν ἐποίησαν Χαριξέ-

4 νῶ υἱῶ καὶ αὐτοῖς καὶ Μα-

ρίωνι υἱῶ καὶ γυναικὶ αὐ-

6 τοῦ καὶ τέκνοις· ἑτέρῳ οὐδ[ε-]

νί· ἐπεὶ ἀποδότω τῷ φίσκῳ

8 καὶ τῇ κόμῃ ., α

Y148- Metras ve Tatias'ın mezar yazıtı. Gereli köyü. Ölçüleri bilinmemektedir.

IEph. VII, 2. 3726

Μετρας καὶ Τα-

2 τιάς Ἀρτεμῶ

τέκνῳ καὶ ἑαυτοῖς καὶ τέ-

4 νοῖς καὶ ἐγγόνοις

τὸ μνημεῖον ἐποίησαν,

6 μηδενὸς [ἔχον] το[ς ἐξ]ου-

σίαν ἔτ[ερον θά]ψαι εἰς αὐ-

8 τό· εἰ δ[ὲ μὴ, ὅ] το[ῦτο] πρά-

ξας ὑποκείσεται [ἀπ]οδοῦ-

10 ναι εἰς τὸν φίσκον δη [νάρια] βφ'

καὶ τῷ Κιλβιαν[ῶ]ν δήμῳ

12 δη[νάρια] βφ' ἔτους ς'

Y149- Bir mezar yazıtı parçası. Kaleköy.

Yükseklik: 0,62m; Genişlik: 0,28m; En: 0,09m.

IEph. VII, 2. 3727

1ος τῆ συναι[
2]ν Αὐρ. Μενεκρά[τ
]καὶ Αὐρ. Βασι[λείδ
4]οὐκ ὀλίγον προ[
εἰς τὴν κατακε]υὴν τοῦ ἔργου καὶ εἰς
6]ονες ὅπως ὀφειλομε[ν
]· διὰ τοῦτο ἔδοξεν τ[ῆ βουλῆ
8]ντίδια τῶνδε τῶν[
π]ερὶ τὸ ἔργον σπου[δάζειν
10]ε σπουδὴν ἕσχηκέναι
εὐτυχῶς

Y150- Asklepiades ve Irene'nin mezar yazıtı. Kaleköy.

Yükseklik: 1,17m; Genişlik: 0,42m; En: 0,10m; Harf boyutu: 0,015m.

IEph. VII, 2. 3729

No Ἄσκληπιάδ[η]
ἥρωσ χρηστὲ καὶ Ἰρήνη Πολεμαί-
Οὐ χρηστὴ χάριετε

Y151- Dobruca'dan kurşun mühür yazıtları.

(b) Yükseklik: 0,022m; Genişlik: 0,017m.

IEph. VII, 2. 3730

(a)	(b)	(c)
Κολο-	Κολο-	Κολο-
ηνῶ(v)	ηνῶ(v)	όη

Y152- Mermer stel yazıtı. Ödemiş Müzesi. Kaleköy. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,28m; Genişlik: 0,63m; En: 0,10m; Harf boyutu: 0,013m.

Malay- Ricl 2006. No: 42.

[-]ς ἐποίησε [’Α]-

[μ]μίᾳ? τῆ θυγατρὶ τὸ μνήμα.

Y153- Bir mermer sandık yazıtı. Ödemiş Müzesi. Kaleköy. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,15m; Genişlik: 0,56m; En: 0,43m; Harf boyutu: 0,012m.

Malay- Ricl 2006. No: 43.

[]

καὶ Μελτίνη τῆ θυγατρί.

Y154- Bir tabula ansata yazıtı. Manisa Müzesi. Kaleköy. Roma İmp. Dönemi.

Ölçüler bilinmemektedir.

Malay- Ricl 2006. No: 44.

Τατιάς Χαριζένου

Νωνία γυνὴ δὲ

Φιλοκάλου ἡ(ἦ)ρωος

χρηστὲ χαίρει.

Y155- Bir mezar steli yazıtı. İzmir Müzesi. Env. 4348. Kaleköy. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 1,65m; Genişlik: 0,43m; En: 0,13m; Harf boyutu: 0,01-0,015m.

Malay- Ricl 2006. No: 45.

Νίκανδρε Ἀρτεμιδώ-

ρου, φύσει δὲ Μηνο-

γένου χαίρει

Y156- Bir mermer plaka yazıtı. İzmir Müzesi. Env. 4740. Karaman. M.S. 179/180.

Yükseklik: 0,45m; Genişlik: 0,60m; En: 0,9m; Harf boyutu: 0,01-0,02-0,03m.

Malay- Ricci 2006. No: 46.

Ἄτταλος β' τοῦ Ἀλεξάνδρου Βόμβων
κατεσκεύασεν τὸ ἥρῳον ζῶν
ἑαυτῷ καὶ ἐγγόνις καὶ γυναικί·
4 ἔξωθεν δὲ μηδένα ἐξέστω
θεῖναι· ἐὰν δέ τις τολμήσῃ θεῖ-
(ν)αι, ἐποτείσει ἰς τὸν φύσκον : ,εφ·
ἐτελέσθ(η) ἔ(τ)ου(ς) ·σ·κ·ζ, μη(νὸς)

Πανήμου·

8 Ἀπολλώνιος λατύ-
πος.

Y157- Bir tabula ansata yazıtı. İzmir Müzesi. Env. 5130. M.S. 171/2?

Yükseklik: 0,43m; Genişlik: 0,73m; En: 0,085m; Harf boyutu: 0,01-0,02-0,03m.

Malay- Ricci 2006. N: 47.

Ἔτους σιθ', μηνὸς Δείου· Αὐρ.
Ἄμμιάς
Ἄσκληπίδου τὸ μνημεῖον ἐποίη-
σεν Ἄσκληπίδῃ υἱῷ καὶ
Ἄσκληπίδῃ
4 ἐνδρὶ καὶ ἑαυτῇ· ἄλλῳ δὲ οὐδενὶ
ἔξὸν εἶναι τεθῆναι ἐν αὐτῷ.

Y158- Bir mermer plaka yazıtı. Ödemiş Müzesi. Env. 2629. Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,32m; Genişlik: 0,44m; En: 0,14m; Harf boyutu: 0,01-0,02m.

Malay- Ricl 2006. No: 48.

Μενεκράτης Γλύκ-
ωνος [..] Τ [.] Ἴνδρον-
είκου τῆ ἑαυτοῦ γυν-
4 αικὶ τὸ μνημα ἐποί-
ησεν ἔτους

Y159- Bir mermer blok parçası yazıtı. Kiraz-Kaleköy.

Yükseklik: 0,26m; Genişlik: 0,38m; En: 0,095m; Harf boyutu: 0,04-0,05m.

M. Ricl 2009. No: 4.

Αὐ[ρ.] - - - - -
κὲ Μ. Αὐρή[λιος]
- - - - -
- - - - -
[ῆ] βουλῆ κὲ ὁ δῆ[μος]
- - - - Κιλβία

Y160- Zeus'a ithaf edilen yazıt. Kiraz-Akpinarköyü.

Yükseklik: 1,69m; Genişlik: 0,63m; En: 0,016m; Harf boyutu: 0,032-0,035m.

Malay- Akkan 2007. No: 4.

Ἔτους τζ', μηνὸς Λώου·
Διὶ Ταργυηνῶ μεγάλῳ κὲ
ἐπηκόῳ Ἡρωδιανῆ Ἀφί-
4 ου ἠ καὶ Ὀνησίμῃ, Ζευξί-
ου δὲ ἀνδρός, κατελούσετον
καὶ ἐπέθυσεν εἰς
τὸ δωδεκάθην καὶ ἐποί-
8 ησε μίαν ἡμέραν Καισάριον·
□ ἠρτοδότησε καὶ

ἐξεστοδότησεν τὴν
κατοικίαν καὶ τοῖς περι-
12 πλήσι πᾶσι ποιήσασα τὴν
δαπάνην ἐκ τῆς ἰδίας
προϊκός· ἐγένετον
νόμιμος ἰέρεια Ἥρας
16 καὶ Διὸς καὶ πάντων
θεῶν καὶ εἰς πάντες κατελούσετο
καὶ ἔδαπάνησε. καὶ Διὸς καὶ πάντων
Σύνφωνος καὶ Ἀπολλών-
20 ιο(ς) Ἀλγίζηνοὶ ἐποίησαν.

VII.4. 3. TMOLOS

Y161- Bir mermer blok üzerindeki yazıt. M.S. erken 2. yy. Tmolos.
Yükseklik: 0,17m; Genişlik: 0,36m; En: 0,12m; Harf boyutu: 0,02m.
Clive Foss 1978. No: 2.

Μητρόδω[ρος] Μενε[. . . .]
Ἐφαιστίων Μενεκράτου
Βάλαγρος Ἀπολλωνίου
Διονύσιος Ἀττάλου

Y162- Bir Nikopolisliye ait mezar taşı yazıtı. M.S. erken 1. yy. Tmolos.
Yükseklik: 0,36m; Genişlik: 0,36m; En: 0,8m; Harf boyutu: 0,02m.
Clive Foss 1978. No: 3.

Νικόπολις Μητρο-
βίου ἥρωσι χαίριν

Y163- Bir tabula ansata yazıtı. Tmolos (Torrhebia yakını) M.S. 77/8.

Ölçüleri bilinmemektedir.

Malay- Ricci 2006. No: 39.

Ἔτο(υ)ς ρκε΄ Πόπλιος
Ἄντίσθις Λευκίου
υεῖδς καὶ Μελτίνη
4 Μητροδώρου τῶν
πολιτίδων ζῶντ-
ες ἐπόησαν ἑατοῖς
καὶ τοῖς ἐκ φύσεος
8 τέκνοις· μηδενὶ ἐξ-
ῆ πωλήσαι, εἰ δὲ μή, ἀπο-
[]

Y164- Bir tabula ansata yazıtı. Tmolos (Torrhebia, subatan) Roma İmp. Dönemi.

Yükseklik: 0,40m; Genişlik: 0,60m; En: 0,17m; Harf boyutu: 0,012m.

Malay- Ricci 2006. No: 40.

Στρατονεΐκη Ἀπολλω-
νίδους Ἀσκλέους τὸ μνη-
μεῖον ἑαυτῆς καὶ Στρά-
4 τῶν ἀνδρῶν καὶ τέκνοις
καὶ ἐγόνους καὶ πᾶσιν
το(ι)ς ἐκ τοῦ γένους.

VII.4. 4. DÍOSHÍERON

Y165- Aureli Menekrates ve Metrodorus Apollonius mezarı yazıtı. Konaklı. M.S.262

Yükseklik: 0,54m; Genişlik: 0,61m; En: 0,12m. IEph. VII, 2. 3751

ἔτους σξβ', μη(νός) Λώου·
2 Αὐρήλιοι Μενεκράτης καὶ
Μητρόδωρος καὶ Ἀπολλώ-
4 νιος οἱ Μητροδώρου Σαττῶ
κατεσκεύασαν ἡρώων αὐ-
6 τοῖς καὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις
καὶ γυναιξὶ αὐτῶν καὶ ἐκγό-
8 νοις καὶ δούλοις· εἰ δέ τις ἔ-
τερος θήσει τινά, ἀποτείσει
10 τῇ Διοσιερευιτῶν πόλει ✕ α'

Y166- Attalos, Ploutogen(is) ve oğlu Apollonides'in mezar yazıtı. Ovakent.

Yükseklik: 0,82m; Genişlik: 0,595m; En: 0,095m; Harf boyutu: 0,011m.

IEph. VII, 2. 3752

[Ἄτ]αλος Ἀράτου καὶ Πλουτογέ[ίς ya da εἰα]
[Ἀ]πολλωνίδης Ἀτάλου

Y167- Markella, Asklepiades ve Philadelphos mezarı. tabula ansata yazıtı. Ovakent.

Yükseklik: 0,45m; Genişlik: 0,505m; En: 0,010m; Harf boyutu: 0,03m.

IEph. VII, 2. 3753

Φιλάδελφος Μαρ-
2 κέλλα καὶ Ἀσκλη-
πιάδη τοῖς θρέψα-
4 σι καὶ ἐγγόνους ἐ-
τελίωσεν τοῖς ἰ-
6 δίοις π [ἄσ] ι καὶ Κοαλ-
βύσφ καὶ Μοσχίφ

Y168- Bir kadının mezar yazıtı. 3. yy. Ovakent (Adagide).

Yükseklik: 0,37m; Genişlik: 0,48m; En: -; Harf boyutu: 0,026m.

IEph. VII, 2. 3754

Ἀνένκλητο[ς]

[? Ἐρ]μόλη ἰδίᾳ

[γυναι]κὶ γλυκυ-

[τάτη]μνείας

[χάρι]ν ἐποίη-

σεν

Y169- Bir Bizans epistyl blok. Birgi, Dios Hieron yerleşimi.

Yükseklik: 0,20m; Genişlik: 0,83m; En: 0,20m; Harf boyutu: 0,025m.

IEph. VII, 2. 3755

- - -]κὲ τοὺς καληεργοῦ(ν) τας [τ]ὸν [ναὸν τοῦτον

Y170- Menodoros ve kardeşinin mezar taşı. Konaklı (Adagüme).

Yükseklik: 0,53m; Genişlik: 0,38m; En: 0,12m; Harf boyutu: 0,025m.

IEph. VII, 2. 3756

3 Μηνόδωρος καὶ

4 ἀνὸς οἱ Μη[νοδ]ώ[ρου]

5 κατεσκεύα[σαν ἑαυ-]

6 τοῖς καὶ γυ[ναικὶ

7 καὶ γυναικὶ υ[

8 [.]η[. .] . καιαουα[

9 [. . . .]σοσε εἴ τι[ς δὲ

10 . .] . [. .] ο . . εἰ ἔτε[ρον

Y171- İmparator, Dionysos ve Zeus Tapınağını onurlandırma yazıtı.
Yükseklik: 0,30m; Genişlik: 0,45m; En: 0,08m; Harf boyutu: 0,015m.
IEph. VII, 2. 3757

Διὶ καὶ Διονύσῳ [καὶ τοῖς Σε-]
2 βαστοῖς καὶ τῇ Κε[.]α[]ηνῶν
κατοικίᾳ Ἄτταλος []ο[υ]
4 τοῦ Ἀρτεμιδώρου. . .σ.τος
καὶ Τρύφαινα Κλε[.]ν[.]ου. ἡ
6 γυνὴ αὐτοῦ καὶ Τρύφαινα ἡ θυ-
γάτηρ αὐτοῦ τὸν ναὸν καὶ τὸν
8 ἐν αὐτῷ κόσμον καὶ [τὰ] θ[υρ]ώ-
ματα πάντα καὶ χαλκίον χαλ-
10 κῆρον ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκαν

Y172- Plutianos'un ölen oğlunun anısına yaptırdığı heykel. Kaymakçı.
Yükseklik: 0,97m; Genişlik: 0,39m; En: 0,20m; Harf boyutu: 0,025m.
IEph. VII, 2. 3758

4 . .α τὸν ἐπι
[.]σαντα τὸ τέρμ[α]
6 τοῦ βίου. . . . Μοι-
ράων ἀλύτοισιμίτοι-
8 σιν ἐννέ' ἐτῶν
λείψαντα φάος
10 γλυκὸν. [.]τι ἐν ἄρ-
χῇ ὃν πατὴρ ἐμὸς
12 Πλουτιανὸς δις
τείμησε ἐνὶ πατρὶ
14 εἰκόνι χαλκείῃ
μνήμης χάριν
16 εἰς τὸν ἅπαντα
αἰῶνα στήσας

18 ἵνα μιν διὰ παντὸς
ὀρώμαι
20 ἔτους σπα΄

Y173- Bir tabula ansata yazıtı. Birgi-Çakırağa konağı, Env. No. 12.

Yükseklik: 0,55m; Genişlik: 0,43m; En: 0,13m; Harf boyutu: 0,055m.

Malay- Ricl 2009. No: 1.

[Νέρ]ωνι Κλαυδίωι
[Καίσα]ρι Σεβα(σ)τῶι
[Αὐτο]κράτορι ὁ δῆ-
4 [μος] ἐργεπιστα-
[τήσα]ντος τῶν τε
[ἐργα]στηρίων καὶ
[τοῦ θ]ερμοῦ περι-
8 [πάτο]υ Τιβερίου
[Κλαυ]δίου Ἐπινεί-
[κου υἱ]οῦ, Κυριείνα,
[vac. Ἐπολλ]ωνίου.

Y174- Zeus'a ithaf edilen yazıtı. Birgi, Çakırağa konağı, Env. No. 11.

Yükseklik: 0,65m; Genişlik: 0,39m; En: 0,26m; Harf boyutu: 0,025m.

Malay- Ricl 2009. No: 2.

Διὶ Σωτῆρι καὶ
θεοῖς Σεβαστοῖς
καὶ τῷ δήμῳ
4 Νεικαεῖς καθιέ-
ρωσαν
ἐπιμεληθέντος
Τρύφω-
8 νος Ἄπιτα.

Y175- Beyaz mermer blok parçası. Çakırağa konağı. Env. 13. Bizans Dönemi. Birgi.

Yükseklik: 0,38m; Genişlik: 0,50m; En: 0,27m; Harf boyutu: 0,03-0,05m.

M. Ricci 2010. No: 3.

† Κατάρ < α > ν
ἀφήνο τέ-
κνα τέκν-
νον μου ἦν-
α μὴ θαφῆ ἄπ’
ἔσω τῆς ἐκκλη(σίας)

VIII. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Antik dönemde Tmolos ve Messogis dağları arasındaki Kaystros vadisi üzerinde aynı adlı ırmağın suladığı bereketli topraklara sahip, başta Hypaipa olmak üzere Dioshieron ve Neikaia kentlerini kapsayan Ödemiş'in, batısında Thyaira, doğusunda Koloe, güney doğusunda Palaiapolis kentlerinin yer almaktadır. Doğu-batı yönünde uzanan vadinin genellikle dağ eteklerinde kurulan 50'ye yakın antik köy ve kasabanın var olduğu görülmektedir. Yazıtlar yardımıyla lokalize edilebilen bu yerleşimlerin bir kısmı Hypaipa ve Dioshieron gibi kentlerin teritoriumlarında bulunmakta, bir diğer kısmı ise yazıtlardan bilinmekte, ancak lokalize edilememektedir.

Kaystros'un güney tarafı Messogis Dağı kuzey eteğinde yer alan Konaklı beldesindeki kaya resimlerinin **Paleolitik** döneme tarihlenmesi, Ödemiş'in Paleolitik dönemden itibaren yerleşimin görmüş bir bölge olduğunu göstermektedir. Bölgede yapılan yüzeysel araştırmalar neticesinde, ova düzlüğünde, ırmağa ya da yan kollara yakın yerlere kurulmuş olan ve uzunlukları 75 m - 200 m arası ve yükseklikleri 5 m ile 10 m arasında değişen Sazlıtepe, Kumkuyu ve Tepetarla höyükler görülmektedir. Bu höyüklerden toplanan genellikle elle yapılan koyu renk kırmızı hamurlu kapların en erken İlk Tunç Çağı II ile İlk Tunç Çağı II-III dönemlerine tarihlendikleri bilinmektedir.

M.Ö. 2. bin yılın başlarına gelindiğinde Ödemiş'in, başkenti Appasas (Selçuk-Ayasuluk) olduğu düşünülen Arzawa konfederasyonu içerisinde yer alması olası görülmektedir. M.Ö. 13. ve 12. yüzyıllarda Hitit kralı II. Murşili bütün Arzawa Krallığı'nı işgal edip ortadan kaldırdıktan sonra Ödemiş, İzmir ve yakın çevresine hâkim olan Mira Beyliği'ne dâhil olmuştur. Küçük Menderes vadisinde bulunan Luvi karakterli mühürler, Mira kralı Tragasnava'dan bahseden Karabel kaya anıtı ve Karakuyu kabartması, bölgede Hititlere bağlı özerk Mira krallığının varlığını göstermektedir. M.Ö. 1200 Deniz kavimleri istilaları nedeniyle Hitit ve Hitit'e bağlı Batı Anadolu özerk krallıkları yıkılmış ve bölgede siyasi bir boşluğa neden olmuştur.

Küçük menderes ve Gediz vadilerinin kapsadığı bölgeye M.Ö. 7. yüzyıl başlarından itibaren Lydia olarak adlandırılmakla beraber, antik yazar Herodotos Lydia yönetimine geçen hanedanların Demir Çağ boyunca var olduklarını belirtmektedir.

M.Ö. 546 yılında Pers kralı Kyros, Lydia egemenliğe son vererek başlangıçta Sardes'i Tabalos adlı Pers generalinin yönetimine bırakmıştır. Bizanslı Stephanos, Hypaipa'nın Aipos dağı eteğinde inşa edilen bir Lydia kenti olduğunu ve Hesychius, Kilbianos bölgesinde Lydialıların yaşadığını söyler. Yine antik kaynaklar, Lydia hanedanından sonra bölgeye egemen olan Perslerin, Artakserkses II (M.Ö. 404-358) Hypaipa'da Pers Artemisi adına tapınak inşa ettirdiğini belirtmektedir.

Hypaipa'daki 1885 yılı Baltazzi kazısı dışında Ödemiş'te arkeolojik kazı yapılmamıştır. Antik dönem Ödemiş ve çevresine dair bilgiler, çoğunlukla antik yazarlardan, sikkeler ve yazıtlardan elde edilmektedir. Baltazzi raporunda kentin, Türkler ve Rumlar tarafından talan edildiği ve antik yapı kalıntılarının modern kentin inşasında kullanıldığını, bu nedenle sistemli bir kazının mümkün olmayacağını belirtmektedir.

Ancak kent her ne kadar tahrip edilmiş olsa da yazıtlardan, 19. yüzyıl gezginlerinden, etrafa saçılan ya da modern yerleşimin ev ve bahçe duvarlarındaki mermer yapı kalıntılarında kentin mimari dokusu hakkında bilgi edinmek mümkündür. Kentin sur duvarları, akropolisi, tiyatrosu, nekropol alanı ve Roma dönemi köprüleri saptanabilmektedir. Tapınak, gymnasium, hamam, meclis ve bazı dernek yapılarının varlığı yazıtlardan bilinmektedir. Ödemiş'in güneyindeki Balabanlı'da Bizans döneminde onarım görmüş bir Hellenistik kale ve Birgi'nin kuzeyinde yer alan Pers gözetleme kulesi olan Yılanlı kalesi bulunmaktadır. Hypaipa dışında Dioshieron ve Torrhebia'da tapınakların var olduğu yazıtlardan ve antik metinlerden bilinmektedir. Ayrıca Torrhebia'da bir tapınağın var olduğunu gösteren mimari parçalar bulunmuştur. Yazıtlardan ve mimari kalıntılardan var olduğu bilinen, Dioshieron'daki *ısıtılmış gezi mekânı*, atölyeler ve çeşme yapısı; Yusufderesi köyündeki *Kaisarion* yapısı; Dideiphyta yerleşimindeki hamam ve *komarkhia* yapısı; Neikaia'daki nekropol ve sivil yerleşim alanı, sur duvarları, tiyatro, manastır, sarnıçlar, zeytin yağ atölyesi bölgedeki diğer yapılardır.

Ödemiş Balabanlı kalesi'nin kuzeyinde de alçak bir kaya kütesinin yontularak kaya taht ve basamaklı altar oluşturulan küçük anıt, özellikle Phryg yerleşimlerinde

yoğun olarak görülen ve Tanrıça Kybele için yapılan anıtlarla benzerlik göstermektedir. Bu kaya anıt, Lydia'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi antik dönem Ödemiş'te bulan kutsal hayvan aslan heykelleriyle birlikte Kybele'ye tapım olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Antik metinler, yazıtlar, plastik eserler ve sikkelerden Ödemiş'te Roma dönemi sonuna kadar çok tanrılı bir inanış olduğu görülmektedir. Tmolos dağı, antik kaynaklarda adına tapınakların inşa edildiği belirtilen Zeus ve Dionysos'un doğum yeri olarak gösterilmektedir. Zeus'un baş tanrı olmasının yanı sıra, özellikle Kilbianos bölgesinde Zeus Meilichios, Zeus Targyenos, Zeus Dareddenos, Zeus Patroos, Zeus Digindenos ve Zeus Autheites gibi bazı yerel kültürlerinin tapım gördüğü ve bu yerel kültlere bir dizi ritüellerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yukarı Kilbiano'ın Targya gibi köylerinde rahip-rahibe olabilmek için bir arınma ritüeli düzenlendiği, Zeus veya yerel kültü Targyenos'a adına kurbanlar adanarak, köy halkına sığır, koyun kuzu eti, ekmek, şarap ve pasta dağıtılmaktadır.

Hypaipa kentinde tapınağı inşa edilen, adına festivaller ve bu festivallerde çevre kentlerin vatandaşlarının da katıldığı çeşitli dallarda yarışmalar ve müsabakalar düzenlenen Pers-Yunan etkili tanrıça Artemis Anaitis, kentteki en çok tapım gören tanrılardan biri olarak tapım görmüştür. Artemis Anaitis tapınağındaki rahipler, yöre halkın inancını kuvvetlendirmek adına tapınakta bir takım ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Antik yazar Pausanias'ın anlatımına göre, *magus* adı verilen bu rahipler, sunak üzerine kuru odun yığımlar, Yunanlıların anlamadıkları bir dilde dualar okuyarak, tutuşturma olmadan dunların alev alıp yanmalarını sağlamışlardır. Pausanias'ın büyü veya sihir olarak nitelendirdiği bu ritüelin bir benzeri, Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen, M.S. III.-IV. yüzyıllarda yazılarak son şekli ile derlendiği bilinen Kitabı Mukaddes'te geçmektedir. Metne göre; Baal'ın peygamberlerine düelloya giren Yehova'nın peygamberi İlyas (Elijah), tanrısına dua ettiğinde sunağın üzerine yığılan odunlar kendiliğinden tutuşur ve yanmaya başlar. Bu durum halkın tapınağa bağlılığını kuvvetlendirmek adına düzenlediği bu gösterinin Hypaipa dışında da bilindiğini göstermektedir. Ayrıca bazı antik yazarlar da tutuşturma olmadan ateşin yakılabileceği bir takım kimyasal yöntemlerden bahsetmektedirler. Ayrıca tapım gören tanrıçanın Pers

kökenli olmasından ve Pers dininde kutsal sayılan ateş için dua okunmasından dolayı, ritüel esnasında rahiplerin okuduğu ve Yunanlıların anlamadıkları duanın, Perslerin kullandığı ve içersinde ateşle ilgili duanın da bulunduğu Avesta'nın yazıldığı Aramice olması mümkün olmaktadır. Ödemiş müzesinde bulunan ve üzerinde ritüelin betimlendiği bir sikkeye göre, tiara başlıkla ritüele katılan rahip elinde çubuk demeti tutmaktadır.

Bir Gordianus III dönemi sikkesi üzerinde Artemis Anaitis'in, elinde *palmiye* tutarak betimlendiği görülmektedir. Mitosa göre Artemis, Ortygia kentinde kutsal palmiye (Phoinix) altında doğmuştur. Ephsos kenti erken sikkeri ön yüzlerinde betimlenen geyik ve palmiye (Phoinix), Artemis'in doğumunu simgelemekte ve onun doğum ikonografisi şeklinde yorumlanabilmektedir. Böylece Artemis Persike'nin elinde tuttuğu palmiye, onun Yunan kültürüne de yakınlığını göstermektedir.

Asklepios, Athena, Aphrodite, Eirene, Hygieia, Hermes, Kaystros, Kilbos, Thyke, Nike, Telesphoros, Helios, Apollon, Pan, Torrhebos, Karios ve Herakles arkeolojik verilerden bölgede varlığı bilinen diğer tanrı ve kahramanlardır. Ayrıca kenthauros, griphon, nymphe, ağaçları koruyan dryas ve insanları koruyan, bir muska üzerine betimlenip boyna asılan abrasaks gibi mitolojik varlıklara da inanılmaktadır.

Yerel kültürlerin dışında Ödemiş'te imparatorluk kültürleri de bilinmekteydi. Hypaipa'daki ilk imparatorluk kültürü Cladius'un kültürü idi. İmparatorluk kültürü için Hymnodos denilen kişiler görevlendirilmekteydi. Görevleri arasında imparatorluk ailesine (Hymnos) ilahi okumak, imparator için yapılan kurban törenlerine katılmak, kutlamaları yönetmek ve ziyafetlere ev sahipliği yapmak bulunmaktaydı.

Geç Roma dönemine gelindiğinde bölgede Yahudi inancına mensup kişilerin ekonomik olarak refah içersinde olduğunu, kendi cemaatlerini oluşturarak sportif, politik, sosyal aktivitelerde bir araya geldikleri ve hatta Hypaipa kenti meclis üyeliğinde yer aldıkları bilinmektedir.

Ticaretle uğraşan Yahudilerin bölgedeki Paganlar ile sıkı etkileşim halinde olmalarından dolayı Hipsistariler olarak adlandırılan, Pagan ve Yahudi inancından

farklı bir gurup ortaya çıkmıştır. Ödemiş'te yazıtlardan varlığı bilinen Theos Hysistos'u tek tanrı olarak kabul eden bu gurup, Pagan ve Yahudi inançlardan sıyrılarak kendilerine kiliselere benzeyen ibadet yerleri inşa etmişler ve çok tanrılı din içersinde tek tanrılı bir dini benimseyerek Hıristiyanlığın türemesinde katkıda bulunmuşlardır.

Hypaipa kentinin kültürel değerlerine katkıda bulunan mitos ise, Athena ve Arakhne mitosudur. Dokuma yarışında Athena'ya meydan okuyan ve yarış sonucunda tanrıçanın gazabına uğrayarak örümceğe dönüştürülen Hypaipalı genç kız Arakhne'nin hikâyesi, aynı zamanda bir Korint aryballosu üzerinde betimlenmiştir. Bu mitos aynı zamanda dokumada Hypaipa kentinin ne kadar ileri olduğunu, hatta Dacia bölgesinde, Hypaipa ve Koloe kentlerine ait tekstil balyaların mühürlerinin ele geçmiş olması, antik dönem Ödemiş bölgesindeki tekstil ticaretinin günümüzdeki Romanya'ya kadar uzandığını göstermektedir.

Ayrıca dokuma endüstrisi ile ilgili olarak, Ödemiş'te ele geçen derneklerle ilgili yazıtlarda yün satıcılarından ve keten dokumacılarından bahsedilmektedir. Yazıt aynı zamanda Lydia bölgesinde yün satıcılarından bahseden tek yazıttır. Tüccarların üretim yerlerinden ham madde olarak ucuza satın aldıkları yünü, nüfusun fazla ve yün endüstrisinin güçlü olduğu Ephesos, Sardes gibi merkezlerde sattıkları düşünülebilir. Boya üretimi ve keten yetiştiriciliği Ödemiş bölgesinde dokuma endüstrisini destekleyen diğer unsurlardır.

Özellikle vakıf yazılarında bahsedilen zeytin ağaçları, üzüm bağları ve üzüm bağlarının ayrılmaz parçası kamışlıklar, antik dönem Ödemiş insanı için ziraatta önemli bir yer tutmakta ve bu ürünlerden atölyelerde yağ ve şarap elde edilmektedir.

Tahıl, incir, elma, nar, kestane, fındık ve Tmolos dağının güzel kokan ünlü safranı bölgede yetiştirilen diğer zirai ürünlerdir. Hypaipa kentinde ele geçen antik dönem tartı ve ölçü aletleri, ticarete adil bir alış-verişin benimsendiğini göstermektedir.

Bölgede yetiştirilen zirai ürünlerin yanı sıra, hayvancılığın da var olduğu bilinmektedir. Başta hammadde olarak yün elde etmek için beslenen koyun, aynı

zamanda beslenmede ve adak olarak kullanılmaktaydı. Etinden ve sütünden yararlanan bir diğer hayvan olan sığır, at, eşek ve domuz yazıtlardan bilinen diğer hayvanlardır.

Bölgede görülen bir başka ekonomik unsur ise madenlerdir. Ayna yapımında ve bronzu daha sert hale getirmede kullanılan antimon madeni ile ilaç yapımı, kozmetik ürünü, kimyasal yalıtım maddesi gibi pek çok alanda kullanılan zincifre medeni bölge ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır.

Bir madenin çıkartılması, işlenmesi ve pazarlanması iyi bir organizasyon gerektirmektedir. Bölgede madenlerin varlığı, paralel olarak kendisine meslek edinmiş maden işçilerinin varlığını da beraberinde getirmektedir. Maden işçileri dışında, yazıtlardan Hypaipa kentinde var olduğu bilinen iş kolu çalışanları; doktor, ayakkabıcı, hamur tatlısı ustası, kesme taş ustası, kâtip-yazıcı, tüccar (yün satıcısı), tragedia sanatçısı, Kitharist (müzisyen), boksör ve koşucu gibi sporculardır. Ayrıca magistratlar, köy yöneticiliği ve meclis üyeliği yapan yöneticiler de bulunmaktadır.

Yazıtlardan antik dönem Ödemiş'te belli bir mal varlığı olan kişilerin, kent halkı yararına vakıflar kurdukları, bu vakıfları belli kurallar çerçevesinde dernekler arasında paylaştıkları bilinmektedir. Vakıflardan elde edilen gelirler hamam ve gymnasium gibi ortak kamu mekânlarına aktarılmaktaydı. Vakıflar dışında köy yöneticiliği alabilmek için yapılan bağış paraları da aynı şekilde ortak kamu alanlarında kullanılmaktaydı. Mezar yazıtları, paranın bahsi geçtiği yazıtların çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Genellikle mezara zarar veren veya kullanımını ihlal eden kişilerin kent meclisine, tapınağa ya da imparatorluk hazinesine belli bir ücret ödeyecekleri belirtilmektedir.

Hypaipa, Dioshieron ve Neikaia gibi Ödemiş yerleşimlerinde kent sikkeleri darp edilmekteydi ve bu sikkelerin basımından sorumlu olan kişiler Magistratlar idi. Sikkelerinin kalitelerini denetleme ve kullanımını güvence altına almakta yükümlü idiler. Bu magistratlar, isimlerini sikkelere yazdırıp sonsuza kadar anılmaları sağlamak için kendi yöneticilik pozisyonlarını kullanmışlardır.

Antik dönem magistratlar farklı unvanlarla anılmaktaydı. Arkhon (baş magistrat), stephanephoros (kent-devletlerinde kentin başındaki kişi), strategos (komutan), Asiarkhes (imparatorluk kültürü ile ilişkili ve imparatorluk adına düzenlenen festivalleri organize eden kişi), agonothetes (festival düzenleyen, yöneten ve yarışmalarda hakemlik yapan kişi) ve Agoranomoi (pazar yerini denetleyen memur) gibi unvanlar Ödemiş'te görev yapan magistratların kullandıkları unvanlardır.

Ayrıca yazıtlar Hypaipa kökenli bazı vatandaşların Ephesos, Smyrna, Marathon, Atina gibi merkezlerde önemli memuriyetliklere gelerek bazı unvanlara sahip olduklarını belirtmektedir. Bu durum antik dönem Ödemiş yerleşimlerinin, farklı coğrafyalardaki yerleşimlerle etkileşim içerisinde olduklarını göstermektedir. Komşu merkezler olan Ephesos ve Sardes'te Hypaipa ile ilgili yazıtlar bulunmaktadır. Ödemiş'te bulunan Artemisia festivalinde yarışanların onurlandırıldığı yazıtlarda, Kythara yarışmasını kazananın bir başka Lydia yerleşimi olan Thyateirali olduğu ve tragedia yarışmasının galibinin bir Mysia kenti olan şimdiki Balıkesir ili sınırları içerisindeki Kyzikoslu olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca M.Ö. 116-81 yıllarına tarihlenen bir yazıtta Ptolemaios hanedanlığı için Kıbrıs'ın Salamis kentinde paralı asker olarak görev yapan bir Hypaipalıdan bahsedilmektedir. Bu yazıt kentin Hellenistik dönemde var olduğunu gösteren önemli bir kanıt olarak görülebilmektedir.

Hypaipalı sporcuların da diğer kentlerde düzenlenen oyunlara katıldıklarını gösteren, M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bir yazıtta göre, Hypaipa vatandaşı Glykon oğlu (Di)os Sparta'da bir pankreast olarak onurlandırılır veya Sparta'da bir mezarı bulunmaktadır. M.S. 68 yılı Elis kentinde düzenlenen 178. Olimpiyat oyunlarında da Hypaipalı Diokles, stadion'un kazananı olarak onurlandırılmıştır. Bu yazıtlar antik dönem Ödemiş'in farklı coğrafyalardaki yerleşimler ile kültürel, askeri, siyasi ve ticari olarak etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir.

Hypaipa'daki 1885 yılı Baltazzi kazısı dışında Ödemiş'te arkeolojik kazı yapılmadığı için Ödemiş'in antik dönemine dair edindiğimiz bilgiler, antik kaynakların bize aktardığı bilgiler, yüzey araştırmaları ve epigrafik araştırmalar neticesinde

edindiğimiz bilgiler ile sınırlı kalmıştır. Hypaipa, Neikaia, Dioshieron kentleri ve bu kentlerin teritoriumlarında özellikle mimari yapı kalıntıları başta olmak üzere, pek çok mezar ve seramik buluntular saptanabilmekte ve gelecekte yapılması muhtemel olan sistemli kazılar ve yüzey araştırmaları, Ödemiş'in antik dönemi hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olmamıza yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akalın 2006 Ayşe Gül Akalın, Hellenleştirmede Bir Yerleşim Ögesi: Katoikia. A Settlements Component in Hellenization: Katoikia. *Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 25, Sayı 39, Ankara. 65-74.
- Akurgal 1998 Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları A.Ş., İstanbul.
- Akurgal 1999 Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 67, Ankara.
- Alparslan 2002 Metin Alparslan, *Artukka: Assuwa Ulkesi ve Lokalizasyonu*, Anadolu Araştırmaları XVI, İstanbul Üni. Edebiyat Fakültesi. İstanbul. 23-34.
- Altınoluk 2013a Sencan Altınoluk, Lydia'nın Güzel Kadınlar Şehri Hypaipa, *Toplumsal Tarih*, no. 240, s. 22-27.
- Altınoluk 2013b Sencan Altınoluk, *Hypaipa. A Lydian City During The Roman Imperial Period Hypaipa*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Altınoluk 2013c Sencan Altınoluk, Batı Anadolu'dan İki Tılsımlı Objeye: Abrasaks, *M. Taner Tarhan'a Sunulan Makaleler*, İstanbul, 13-18.
- Appianus *R.H.* Appianus, *Roman History*, Çev. Horace White Harvard University Press, London. 1972.
- Arslan 2007 Murat Arslan, *MITHRADATES VI EUPATOR "Roma'nın Büyük Düşmanı"*, Eskiçağ Tarihi Dizisi: 1, Odin Yayıncılık, İstanbul.

- Azizi 2009 Najiba Ziyayi Azizi, *Zerdüştiliğın Kutsal Kitabı Avesa Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.
- Baltazzi 2013 Gabriele Baltazzi, I primi scavi di Myrina e Kyme e l'attività di Demostene Baltazzi, *Bollettino Dell'Associazione Iasos Di Caria*, via Borgoleoni 21, 35-38.
- Barnea 1969 I. Barnea, Plombs Byzantins de la Collection Michel C. Soutzo, *Revue des Etudes Sudest Europeennes* 7, Bucharest.
- Bengisu 1992 Rose Lou Bengisu, Torrhebia Limne, *Arkeoloji Dergisi II*, Gölcük. 33-43.
- Bengisu 1996 Rose Lou Bengisu, "Lydian Mount Karios" *Cybele, Attis and related cults, Essays in memory of M.J. Vermaseren*, Leiden, 1-36.
- Bezczky 2012 Tamas Bezczky, The amphorae of Roman Ephesus, *Zeitschrift für klassische Archäologie* 62/III, Farch.
- Bilici-Gürler 2008 Handan Bilici, Binnur Gürler, Kaystros Ovasında Roma İmparatorluk İmajı: Buluntularla Kültür ve Kimliği Tanımlamak, *EUERGETES Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag*, I. Cilt, Antalya. 159-166.
- Blumer 1888 Friedrich Imhoof Blumer, The Coinage of The Kilbani in Lydia, (Çev.; Dane Kurth) *Numismatische Zeitschrift*, Vol. XX.

- Blumer 1897 Friedrich Imhoof Blumer, *Lydische Stadtmünzen*, Geneva/Leipzig.
- BMC Lydia Barclay Vincent Head, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Lydia*, London. 1901.
- Brenk 1998 Frederick Brenk, Artemis of Ephesos: An Avant Garde Goddess, *Kernos*, Numero 11, Varia. 157-171.
- Bruce 1988 Frederick Bruce, *The Canon of Scripture*, Downers Grove, InterVarsity Press, Illinois.
- Burrell 2004 Barbara Burrell, *NEOKOROI; Greek Cities and Roman Emperors*, Cincinnati Classical Studies, Brill Leiden, Boston.
- Bury 1923 John Bagnall Bury, History of the Later Roman Empire (http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/BURLAT/11*.html), London: Macmillan.
- Büyükkolancı 2008 M. Büyükkolancı, *Selçuk Ayasuluk Tepesi "Appasas" mı?*, Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar, ed. A. Erkanal-Öktü, S. Günel ve U. Deniz, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara. 41-55.
- Caley, Richards 1956 E. Caley ve J. Richards, *Theophrastus on Stones*, Ohio State University Graduate School Monographs, Contributions in Physical Sciences I, Columbus, Ohio.
- Chaniotis 2002 Angelos Chaniotis, Joannis Mylonopoulos, Epigraphic Bulletin for Greek Religion 1999, *Kernos*, Numero 15, Varia. 331-414.

- CIG 2 *Corpus Inscriptionum Graecarum*, vol. 2, ed. August Boeckh, Berlin, 1843.
- CNG *Classical Numismatic Group*, Lancaster, Pa (USA) - London (UK).
- Cook 1940 A. B. Cook, *Zeus: A Study in Ancient Religion*, vol. 3, part 1: *Zeus God of the Dark Sky (Earthquakes, Clouds, Wind, Dew, Rain, Meteorites)*, Cambridge University Press, London.
- Cook- Dupont 1998 Robert Manuel Cook, Pierre Dupont, *East Greek Pottery*, Routledge Readings in Classical Archaeology Series, London-New York.
- Cramer 1832 John Anthony Cramer, *Geographical and Historical Description of Asia Minor*, Vol. 1. at The University Press, Oxford.
- Çelgin 2011 Güler Çelgin, *Eski Yunanca - Türkçe Sözlük*, Kabalcı yayınevi, İstanbul.
- Dar.- Sag. 1873 Ch. Daremberg, Edm. Saglio, *Dictionnaire des Antiquites Grecques et Romaines*, Paris.
- Darkot-Tuncel 1988 B. Darkot, M. Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul.
- Dmitriev 2005 Sviatoslav Dmitriev, *City government in Hellenistic and Roman Asia minor*, Oxford University Press, Oxford.
- Dobb 1994 Sue Ellen Dobb, *Antik Lydia'da Meslekler*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Doğer 2006 Ersin Doğer, *İzmir'in Smyrnası*, İletişim Yayınevi, İzmir.

- Drew-Bear 1980 Thomas Drew-Bear, An Act of Foundation from Hypaipa, *Chiron* 10, 509-536.
- Drew-Bear 2007 Thomas Drew-Bear, Frigya ve Pisidya'da Hıristiyanlar, Askerler ve Eğitim Görmüş Köylüler, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. cilt, Kocaeli. 261-268.
- Efe ve Efe 2007 Turan Efe, Ay Efe, D.Ş.M. *The Küllioba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia Before the Second Millennium B.C.*, (yay.haz. M. Doğan-Alparslan, M. Alparslan ve H.Peker) VİTA. Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol' a Armağan, Ege Yayınları, İstanbul.
- Ergül 2007 Teoman Ergül, *Anadolu Uygarlığının Görkemli Simgesi Sardis*, Kitap Atelyesi Yayınları: 18, Ankara.
- Erhat 2006 Azra Erhat, *Mitoloji sözlüğü*, Remzi kitapevi, İstanbul.
- Euripides *Bakkhos* Euripides, *The Tragedies of Euripides*, Bacchae. Çev: T. A. Buckley. London. Henry G. Bohn. 1850.
- Foss 1978 Clive Foss, Explorations in Mount Tmolus, *California Studies in Classical Antiquity*, Vol. 11, University of California Press, California. 21-60.
- Forbes 1993 Robert James Forbes, *Studies in ancient technology*, Volume 1, Brill, Leiden.
- Gaddis- Price 2005 Michael Gaddis, Richard Price, *The Acts of the Council of Chalcedon*, Translated Texts for Historians Volume 45, Liverpool University Press, Liverpool.
- Girginer 2006 Ö. Girginer, “Çukurova ve Batı Anadolu'ya Genel Bir Bakış”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt 15, Sayı:3,(Arkeoloji Özel Sayısı)*, Adana. 102- 115.

- Gordh- Headrick 2011 Gordon Gordh, David Headrick, *A Dictionary Entomology*, London, Cambridge.
- Güngördü 2011 Fevzi Volkan Güngördü, *Deniz Kavimleri Göçleri ve Geç Tunç Çağ'ının Sonu*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gür 2012a Barış Gür, Minos, Miken ve Hititler Ekseninde Batı Anadolu'daki Muhtemel Sömürgecilik Faaliyetleri, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 5 Issue 6, December. 233-249.
- Gür 2012b Barış Gür, Anadolu'da Geç Hellas IIC Dönemi, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1, İzmir. 55-75.
- Gürler 2003a Binnur Gürler, Kaystros (Küçük Menderes) Ovasında Yeni Bir Antik Yer/ Birgi Yakınlardaki Hacı Hasanlar Köyü ve Buluntuları, *Belleten*, Cilt LXVII, Sayı 250, 739-744.
- Gürler 2003b Binnur Gürler, "Ödemiş Buluntusu Hellenistik-Erken Roma Dönemine Ait Seramikler", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, sayı: 3, 87-96.
- Hakman 2013 Meral Hakman, Bir Anadolu Tanrısı Olarak Zeus'un Tabiat İle İlişkisi Üzerine Bir Gözlem, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, sayı 1, 1-18.
- Hanf. Wald. 1975 George M. A. Hanfmann, Jane C. Waldbaum, *Survey of Sardis and the Major Monuments Outside the City Walls*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

- Hanfmann-Mierse1983 George Hanfmann and William Mierse, *Sardis from Prehistoric to Roman Times: Results of the Archaeological Exploration of Sardis 1958-1975*. Harvard University Press, Cambridge.
- Herodotos Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev., Müntekim Ökmen, 8.bs., İstanbul. 2012.
- Howgego C. J. Howgego, *Greek Imperial Countermarks*, London. 1985.
- İplikçioğlu 2007 Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- IEph. VII, 1. 1981 Recep Meriç, Reinhold Merkelbach, Johannes Nolle ve Sencer Şahin, *Die Inschriften von Ephesos*, Teil VII, 1. Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn.
- IEph. VII, 2. 1981 Recep Meriç, Reinhold Merkelbach, Johannes Nolle ve Sencer Şahin, *Die Inschriften von Ephesos*, Teil VII, 2. Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn.
- ISmyrna I, 1982 G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna*, Teil I. Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn.
- Lindgren III Lindgren, Henry C. Lindgren III. *Ancient Greek Bronze Coins from the Lindgren Collection*. Hardbound. 1993.
- Işık 2007 Fahri Işık, Protogeometrik Yontucuklar Işığında Ege Göçlerinin Niceliği ve İonia Kültür Kimliği Üzerine, *Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag/C. Özgünel'e Armağan*, Antalya. 209-222.
- Işık 2012 Klasığı İonia'da Hazırlayan Biçem ve Biçim Gelişiminin Anadolu-Hitit Kökeni Üzerine, *Stratonikeia'dan*

- Lagina'ya From Stratonikeia to Lagina, Ahmet Adil Tırpan Armağanı Festschrift in Honour of Ahmet Adil Tırpan*, ed. Bilal Söğüt, Ege Yayınları, İstanbul. 325-352.
- Işık-Atıcı-Tekoğlu 2011 Fahri Işık, Mahir Atıcı, Recai Tekoğlu, Die nachhethitische Königsstele von Karakuyu beim Karabel-Pass. Zur kulturellen Kontinuität vom bronzezeitlichen Mira zum eisenzeitlichen Ionia. In: Elmar Schwertheim (Hg.): Studien zum antiken Kleinasien VII. *Asia Minor Studien* 66. Münster, 1-33.
- İdil. vd. 2009 Vedat İDİL, Musa KADIOĞLU, Martin BECKMANN, Canan ÖZBİL SERİN, Rahşan TAMSÜ POLAT, 2008 Yılı Nysa Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Denizli. 271-296.
- Kaft M.prägun Konrad Kaft, *Das System der kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien*, Berlin. 1972.
- Kartal 2003 Dr. Metin Kartal, Anadolu'nun Epi Paleolitik Dönem Buluntu Toplulukları, *Yeni Arkeolojik araştırmalar Sempozyumu*, Ankara Üni., 35-43.
- Kaya 2005 M. A. Kaya, Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi, *TAD XXIV*, 11-30.
- Kaya 2000 Mehmet Ali Kaya, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Birinci basım: E.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları. İzmir.
- Kaya 2011 Mehmet Ali Kaya, Lidya Krallığı, *Eski Anadolu Tarihi*, ed. Kemalettin Köroğlu, TC. Anadolu Üni. Yayını, Eskişehir.

- Karagöz 2005 Şehrazat Karagöz, Küçük Asya Tipi Greko-Pers Bir Eser; Bümyan Sunağı, *Anadolu Araştırmaları*, sayı: 18/2, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Keil 1914 Josef Keil, Anton von Premerstein, *Berichte über eine dritte Reise in Lydien*, DenkWien 57, 1914.
- Kerschner 2010 Michael Kerschner, Lidyalıların Komşuları İyonyalılar ve Aiolia'lılar / The Lydians and Their İonian and Aiolian Neighbour. *Lidyalılar ve Dünyaları / The Lydians and Their World*, ed. Nicholas D. Cahill, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 247-265.
- Kitabı Muk. Kitabı Mukaddes, *Eski ve Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul. 2010.
- Klemen *Protrepticus* Clement of Alexandria, *The Protrepticus*, ed. Miguel Herrero de Jáuregui, Bolonia. 2008.
- Ksenofon *Hellenika* Xenophon, *Hellenika*, ed. Carleton L. Brownson, London, American Book Company, New York, Cincinnati, Chicago. 1908.
- Kurt 2009 Mehmet Kurt, Demir Çağı'nda Kilikya'da Politik Yapı, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Adıyaman, sayı 3, 119-129.
- Larson 2007 Jennifer Larson, *Ancient Greek Cults A guide*, Library of Congress Cataloging in Publication Data, London, New York.
- Leake 1824 William Martin Leake, *Journal A Tour in Asia Minor*, London.

- Leschhorn 1993 Wolfgang Leschhorn, *Antike Ären: Zeitrechnung, Politik und Geschichte im Schwarzmeerraum und in Kleinasien nördlich des Tauros*. Historia Einzelschriften Heft 81. Stuttgart.
- Lewis-Reinhold 1990 N. Lewis and M. Reinhold, *Roman Civilization: Volume I: The Republic and the Augustan Age*, Columbia University Press, New York.
- Livius R.H. Titus Livius, *Roman History*, çev. William Gordon, New York Public Library, 1783.
- Magie 1950 David Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton University Press, Volume 1. Princeton.
- Malay 1983 Hasan Malay, Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu", *E.Ü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 2, 50-61.
- Malay 1987 Hasan Malay, *Epigrafi (Yazıt Bilim)*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 41. Bornova-İzmir.
- Malay 1990 Hasan Malay, Batı Anadolu'da Yerel Tanrılar ve Tapım Merkezleri, *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara. 389-395.
- Malay 1999 Hasan Malay, *Researches in Lydia, Mysia and Aiolis*, Wien.
- Malay 2010 Hasan Malay, *Artemis Persike'ya Adak Olarak Sunulan Altı Köle Çocuk*, İzmir. www.Hasanmalay.com
- Meral 2003 Korkmaz Meral, *İonia Bölgesi Aslanları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.

- Malay- Akkan 2007 Hasan Malay, Yılmaz Akkan, The Village Tar(i)gye and The Cult of Zeus Tar(i)gyenos in The Cayster Valley, *Epigraphica Anatolica* 40. 16-22.
- Malay- Beden 2004 Hasan Malay, Hasan Beden, The Latorenoi in The Cayster Valley, *Epigraphica Anatolica* 37. 185-186.
- Malay- Ricl 2005 Hasan Malay, Marijana Ricl, ANΘΡΩΠΟΙ ΘΡΕΠΤΙΚΟΙ a New Inscription From Hypaipa, *Epigraphica Anatolica* 38. S. 45 - 52.
- Malay- Ricl 2006 Hasan Malay, Marijan Ricl, Some Funerary Inscriptions From Lydia, *Epigraphica Anatolica* 39. 49 - 83.
- Malay- Ricl 2009 Hasan Malay, Marijan Ricl, Two New Inscriptions Recording Constructions in Dioshieron or Hypaipa, Ancient History, Numismatic and Epigraphy in the Mediterraeen World, Studies in Memory of Clemens, ed. Bosh and Sabahat Atlan and in Honour of Nezahat Baydur, İstanbul. 227-229.
- Meriç 1988 Recep Meriç, *Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış*’, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı.4, İzmir. 202-213.
- Meriç 2003 Recep MERİÇ, Excavations at Bademgediği Tepe (Puranda) 1999-2002: A Preliminary Report, *Istanbulur Mitteilungen* 53: 79-98.
- Meriç 2009 Recep Meriç, *Das Hinterland von Ephesos, Archäologisch topographische Forschungen im Kaystros-Tal, Ergänzungshefte Zu Den Jahresheften Des Österreichischen Archäologischen Institutes*, Heft 12, wien.

- Mionnet Supp. 4 Theodore Edme Mionnet, *Description de Médailles antiques grecques et romaines*. Supp. 4, Paris. 1829.
- Mionnet Supp. 7 Theodore Edme Mionnet, *Description de Médailles antiques grecques et romaines*. Supp. 7, Paris. 1835.
- Mitchell 1999 Stephen Mitchell, *The Cult of Theos Hypsistos between Pagans, Jews, and Christians, Pagan Monotheism in Late Antiquity*, Oxford University Press, Oxford – New York.
- Morgan 1901 M. H. Morgan, *Greek and Roman Rain-Gods and Rain-Charms*, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Harvard University, London.
- Nikandros *Theriaka* Nicander of Colophon, *Nicander The Poems and Poetical Fragments*, ed. ve çev. S. F. Gow, A. F. Scholfield, Cambridge University Press, Cambridge. 1953.
- Nolle 2012 Johannes Nolle, *Zum Kult der Anaitis Artemis von Hypaipa und zu einigen Patriatraditionen der torrhebischen Kaystertal-Stadt*, JNG 62, 127-195.
- Oransay 2012 B. S. Alptekin Oransay, *Hellen Göçleri ve Arkaik Dönem, Anadolu Arkeolojisi*, ed. Sabri Alanyalı, TC. Anadolu Üni. Yayını, Eskişehir.
- Ovidius *Metamorph.* Ovidius, *Metamorphoses Book VI-X*, çev. William S. Anderson, University of Oklahoma Press, 1989.
- Özgünel 2006 Coşkun Özgünel, *Karia Geometrik Seramiği*, Homer yayıncılık, İstanbul.
- Öztürk 2006 Hüseyin Sami ÖZTÜRK, *M.Ö. II. – M.S. IV. Yüzyıllarda Likya-Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*,

- İstanbul. (Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Öz-Meriç 2005 A.K. Öz - A.E. Meriç, "Metropolis, Ana Tanrıça Kenti", *İzmir Kent Kültürü Dergisi* (Sayı 5), İzmir, Şubat 2002. 235–242.
- Pausanias Pausanias, *Description of Greece*, çev. W. H. S. Jones. Loeb Classical Library. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1977.
- Petronius *Satyricon* Petronius, *The Satyricon*, çev. Alfred R. Allison, The Panurge Press, New York, 1930.
- Plinius *N.H.* Plinius the Elder, *Naturalis Historia*, Çev: H. Rackham. Cambridge: Harvard University Press, 1938-1980.
- Ramsay 1890 W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, royal Geography society, volume IV. London.
- Ric1 2002 Marijana Ric1, The Cult of Iranian Goddess Anahita in Anatolia before and after Alexander, *Miui mitika*, 52, 201-214.
- Ric1 2008 Marijana Ric1, Epigraphic Survey in the Cayster Valley, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, Ankara. 267-272.
- Ric1 2009 Marijan Ric1, Report on the Results of an Epigraphic Survey in the Cayster Valley in October 2008, *Dialogues d'histoire ancienne* 35/2. 182-185.
- Ric1 2010 Marijan Ric1, Epigraphic Survey in the Cayster Valley, *Dialogues d'histoire ancienne* 36/2. 188-191.

- Roosevelt 2009 Christopher H. Roosevelt, *The Archeology of Lydia, from Gyges to Alexander*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Roosevelt 2010 Christopher H. Roosevelt, Lidyalılardan önce Lidya / Lydia Before the Lidian. *Lidyalılar ve Dünyaları / The Lydians and Their World*, ed. Nicholas D. Cahill, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 37-73.
- RPC supp. I A. M. Burnett, M. Amandry, P. P. Ripolles, *Roman Provincial Coinage*, vol. 1: From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC – AD 69), 2 parts, London/Paris, 1992.
- Sarıkaya 2011 Sevgi Sarıkaya, Babil Kuneiform Tabletleri ile Antik Kaynaklar Işığında Media, Lydia ve Küçük Asya Fatihi Büyük Kyros, *Akdeniz Üniversitesi İnsani Bilimler Dergisi / Mediterranean Journal of Humanities*, Antalya. 195-211.
- Sayar 1996 Mustafa H. Sayar, Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi - Coğrafya Araştırmaları 1995, 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- SEG *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Amsterdam.
- Sevin 1975 Veli Sevin, Batı Anadolu'nun Az Bilinen Antik bir kenti Hypaipa Tarihi Üzerine Bir Araştırma, *İst. Üni. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, İstanbul, 41-53.
- Sevin 2003 Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, 3. Basım, D&r Yayınları, İstanbul.

- Sevin 2007 Veli SEVİN, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, TTK, Ankara.
- Sevin 2013 Veli-Necla Arslan Sevin, Sevda Çetin, *Neikaia Unutulmuş Bir Antik Kent*, Ödemiş Müzesi Yayını, No. 1, Ödemiş.
- Sina 2007 Ayşen Sina, İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri-II: Lydialı Ksanthos, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 42. 155-180.
- Sivas 2002 Tüfekçi T. Sivas, Friglerde Ana Tanrıça/Matar Kubileya Tapınımına Ait Kült Anıtları Üzerine Yeni Gözlemler, *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi*, Mersin, Ankara. 335-353.
- Sivas 2008 Taciser Sivas, Hakan Sivas, Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler (İç Anadolu), *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (TAY) Demir Çağı Envanteri*, cilt 6, İstanbul.
- SNG Cop. Lydia *SNG Royal Collection of Coins and Medals*, Danish National Museum. Lydia, Copenhagen. 1947.
- SNG Fitzw. SNG England. Vol. IV, *Fitzwilliam Museum Leake and General Collections*, Part IV: Asia Minor-Phrygia, London-British Academy, 1965.
- SNG Münch. Lyd. SNG Deutschland. *Staatliche Münzsammlung München* 23. heft: Lydien, München. 1997.
- SNG von Aulock *Sylloge Nummorum Graecorum, Deutschland, Sammlung Hans Von Aulock*, vol. 2, Berlin. 1962.

- Strabon Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika, (XII-XIII-XIV), Çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009.
- Şahin 1998 Işık Şahin, *Lydia'da Küçük Yerleşimler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Şen 2012 Durali Şen, *M.Ö. I. Bin Yılda Anadolu-Mezopotamya İlişkileri*, Ankara.
- Tacitus *Annals* Cornelius Tacitus, *The Annals*, ed. Alfred John Church, William Jackson Brodribb, London. 1906.
- Tahberer 2005 Bekircan Tahberer, *Antik Kilikia Sikkeleri Üzerinde Asklepios Kültü*, Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Adana.
- Tanrıver 1996 Cumhur Tanrıver, *Antik Devirde Lydia'da Sosyal ve Ekonomik Amaçlı Dernekler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Tek 2012 A. Tolga Tek, Anadolu'da Roma Dönemi, *Anadolu Arkeolojisi*, ed. Sabri Alanyalı, TC. Anadolu Üni. Yayını, Eskişehir.
- Tekin 2011 Oğuz Tekin, *Hellen ve Roma Tarihi*, ed. Prof Dr.Oğuz Tekin, TC. Anadolu Üni. Yayını, Eskişehir.
- Theophrastus *Hist. Plant.* Theophrastus, *Theophrastus: Enquiry into Plants. 1*, Book I-V. çev. Sir Arthur Hort, Loeb Classical Library, New York. 1916.
- Tül 2014 Şükrü Tül, Artemis Yolu Üstünde İlkçağ Kenti Hypaipa, Ödemiş Belediyesi Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi yayını: 10. Ödemiş.

- Vergilius *geor.* Vergilius, *Bucolics, Aeneid, and Georgics Of Vergil.* çev. J. B. Greenough. Boston. 1900.
- Vibius, *fluminibus* Vibius Sequester, *de fluminibus*, New York Public Library, Americana Collection, 1778.
- Vitruvius Marcus Vitruvius Pollo, *On Architectura*, F. Krohn. Lipsiae. B.G. Teubner. 1912.
- Weber L. Forrer, *Descriptive Catalogue of the Collection of Greek Coins formed by Sir Hermann Weber M.D.*, vol. 3, London. 1929.
- Weinberg 1956 G. D. Weinberg, S. S. Weinberg, Arachne of Lydia at Corint, *The Aegean and the Near East, Studies Presented to Hetty Goldman*, ed. G. D. Weinberg, New York, 261-267.
- West 1931 Allen Brown West, *Corint Result of Excavation*, Volume VIII, Part II, Latin İnscription 1896-1026, Harvard University Press, Cambridge.
- Willard 2002 Pat Willard, *Secrets of Saffron: The Vagabond Life of the World's Most Seductive Spice*, Beacon Press, Boston.
- Yıldırım 2012 Nazlı Yıldırım, Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı, *Mediterranean Journal of Humanities*, Antalya, 229-237.
- Yıldız 1993 Nuray Yıldız, *Eski Çağda Deri Kullanımı ve Teknolojisi*, Marmara Üniversitesi Yayın No:540, Fen Edebiyat Fakültesi Yayın No:31, İstanbul.

BERKAN YILMAZ

KİŞİSEL BİLGİLER

Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir 30.01.1987
Medeni Hali : Bekâr
Uyruğu : T.C.
E-Mail : berkanyılmaz@yahoo.com.tr

ÖĞRENİM DURUMU

LİSANS

2005-2011 Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

Lisans Tezi: “*Doğu Akdeniz Mozaiklerindeki Ticari Amphoraların Değerlendirilmesi*”,
Doç. Dr. Gonca C. Şenol danışmanlığında.

YÜKSEK LİSANS

2010-2013 Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klasik Arkeolojisi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi: “*Antik dönemde Ödemiş ve Çevresi*”, Prof. Dr. Comhur
TANRIVER danışmanlığında.

KATILDIĞI ARKEOLOJİK KAZI

2007 Yılı Aigai Antik Kenti Kazısı

YABANCI DİL

İngilizce

BİLGİSAYAR BİLGİSİ

Microsoft Office Programları : Word, Excel, PowerPoint, Adobe İllustrator,
Adobe Photoshop

ÖZET

“Antik Dönem Ödemiş ve Çevresi” adlı tez çalışmasında Ödemiş’in yoğunlukla Roma Dönemi yazıtları, sikkeleri ve diğer arkeolojik verileri değerlendirilerek, antik dönem Ödemiş bölgesini genel tarihi, lokalize edilebilen yerleşimleri, dini, ekonomik yapısı, yönetimi ve diğer yerleşimlerle ilişkileri ele alınmıştır.

Yoğun bir şekilde dokuma, bağcılık, madencilik ve hayvancılık yapıldığı, çeşitli mesleklerdeki kişilerin ve esnafların varlığı, kurulan dernek ve vakıflar, kamuya açık yapılar ve bu yapılara yapılan finansal yardımların yapıldığı epigrafik ve arkeolojik verilerden bilinmektedir. Ayrıca sportif, ticari ve bazı yönetimle ilgili faaliyetler, Ödemiş’in çevre yerleşimlerle ilişkilerini ortaya koymaktadır.

ABSTRACT

Intensity the Roman Period inscriptions, coins and other archaeological data examined and has been compiled about general history of Ödemiş, can be localized settlements, religious, economic structure, management and relations with other settlements in the named thesis “Ödemiş and Its Environment in Ancient Period”.

Weaving, viticulture, mining and animalcule are daily bread of ancient Ödemiş demos. Various professions, established associations and foundations, public buildings and financial assistance made to this structure are known from the data made epigrafik and arkeolojik. Also sporting, commercial and administrative activities are shows Ödemiş relations with the surrounding settlements.